

e-ISSN 2630-6417

Volume: 8 Issue 51 Year:2022

JOSHAS

International

Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences

**International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal**

EDITOR

Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV

COMMUNICATION

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

From The Editor / Editorden / О т Р е д а к т о р а

English

JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES journal began its publication in 2015. JOSHAS is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Turkish

JOSHAS dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış, akademik bir dergidir. JOSHAS, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan **uluslararası, hakemli ve e-dergidir**.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizimle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyuyoruz.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ, ГУМАНИТАРНЫХ И АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАУК» начал свою публикацию в 2015 году. JOSHAS - это международный, реферируемый пылкий и онлайн-журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые делят ваше исследование с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в области социальных наук с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы имеем честь видеть вас в наших советах по вещанию, консультации или советам.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Professor Dr. Danial KIDIRNIAZOV
Editor

Generic Page

JOURNAL ADMINISTRATION / УПРАВЛЕНИЯ ЖУРНАЛОМ / DERGI YÖNETİMİ

Editor/ Editor / Редактор

Prof. Dr. Danial KIDIRNĀZOV Russian Science Academy Mahaçkala, Russian Federation

Disciplines Editor/Disiplin Editörleri/ Редактор дисциплин

Professor Chunxing FAN	Business Administration	Tennessee State University
Professor Junaid M.SHAIKH	Technology	Curtin University of Technology U.
Professor Mahir FISONOGLU	İktisat	Çukurova Üniversitesi
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry	Columbus State University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Professor Milind SATHYE	Finance	University of Canberra
Ass. Prof. Dr. Fikret SOYER	Sport	Sakarya University
Professor Mieczysław W. SOCHA	Int.Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences	Orleu National Development Inst.
Assoc.Professor Dr. Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University

Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностранный язык Лингвист

Dr. Lubof ABRACHAKOVA Siberia Russian Academy of Science

Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса

Tatiana KORLOVA Kiew / Ukranya

ADVISORY BOARD / КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ /DANIŞMA KURULU

Dr. Ablimanat ZHOLDASBEKOV	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Afaq SADIKOVA	Baku State University
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA	Eurasian Research Institute
Dr. Akhan BĪZHANOV	Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies
Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Dr. Alia R. MASALİMOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalik KUNİMĪAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Amanbay MOLDİBAEV	Taraz State Pedagogical University
Dr. Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Dr. Ansi Rezeda SAFİLLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. A. M. ZHUBANDYKOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. A.S. KİDIRŞAYEV	Western Kazakhstan State University
Dr. Assem SAGATOVA	Karaganda State Technical University
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Dr. Badriddin MAKSUDOV	Tajik National University
Dr. Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bakit OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA	Al-Farabi Kazakh National University
Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Cynthia CORREA	Sao Paulo University
Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics
Dr. Elena Belik VENIAMİNOVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Elmira FARAJULAYEVA	Baku State University
Dr. Fujimaki HARUYUKI	Tottori University
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Dr. Jenishbek DUYŞEYEV	Toktomamatov International University
Dr. Jun NAGAYASU	Tohoku University
Dr. Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Klara PUŞKİNA	Chuvash State University
Dr. Latkin A. PAVLOVIC	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mahabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogical University
Dr. Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh
Dr. Mahbub Ul ALAM	Bangladesh Islami University
Dr. Maira ESİMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University
Dr. Maira MURZAHMEDOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Maryash KADRALİNOVA	Kostanay College of Social Adaptation
Dr. Merina B. VLADİMIROVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR	Kyrgyzstan Elaralık University
Dr. Muhabbat KURBANOVA	Tashkent State University
Dr. Muhammed Asıf YOLDAŞ	University of Eurasia
Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KİNDİKOVA	Gorno-Altai State University

Dr. Nobuaki TAKEDA
 Dr. N.N. KERMANOVA
 Dr. Olga PAVLOVSKAYA
 Dr. P.S. PANKOV
 Dr. Rövşen MEMMEDOV
 Dr. Ramazan KHALIFE
 Dr. Rustem KOZBAGAROV
 Dr. Ryo YAMADA
 Dr. Talantaaly BAKCHİYEYEV
 Dr. Vera ABRAMENKOVA
 Dr. Vladimir VISLIVİY
 Dr. Wakako SADAHİRO
 Dr. Wali RAHMAN
 Dr. Yang ZİTONG
 Dr. Zaki ALİBAYEV
 Dr. Zaituna DUDAREVA
 Dr. Zhazira NURSULTANKYZY

Sapparo City University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Kuban State Agrarian University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Sumgayit State University
 El Ezher University
 M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
 Sapparo City University
 International Association of Manasologists
 Institute of Family and Educational Studies in Russia
 National Technical University of Ukraine
 Sapparo City University
 Sarhad University Of Science & Information
 Wuhan University
 Bashkir State Pedagogical University
 Bashkir State University
 Bolashak University

PUBLICATION BOARD / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ / YAYIN KURULU

Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV
 Dr. Abdulhamit ŞUAYB
 Dr. Aiman AKYNBEKOVA
 Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA
 Dr. Atif Muhammed El EKRET
 Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA
 Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
 Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV
 Dr. Dzhakıpbek A. ALTAEV
 Dr. Dmitriy VASILYEV
 Dr. George RUDIC
 Dr. G.I. ERNAZAROVA
 Dr. Gülbahar ATASEVER
 Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
 Dr. Gulsara Asatova
 Dr. Gulzar İBRAHİMOVA
 Dr. Ghulam DASTGEER
 Dr. İlnur ZAKİYEYEV
 Dr. İsaevna URKİMBAEVA
 Dr. K.A.TLEUBERGENOVA
 Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
 Dr. Kenes JUSUPOV
 Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA
 Dr. Kulaş MAMİROVA
 Dr. Maryam ARPENTYEVA
 Dr. Rimma PARDABAYEVA
 Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOY
 Dr. Samarbek OSMONOV
 Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ
 Dr. Shigeko KAMISHİMA
 Dr. Şara MAJİTAYEVA
 Dr. Takashi HASUNI
 Dr. Tsendiin BATTULGA
 Dr. T.O. ABİSEVA
 Dr. Tughral YAMİN
 Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA
 Dr. Usam Faruk İMAM
 Dr. Yoshio KANAZAKI
 Dr. Zia Ur REHMAN

M. Auezov South Kazakhstan State University
 El Ezher University
 Talas State University
 Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
 El Ezher University
 Al - Farabi Kazak National University
 K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
 Al - Farabi Kazak National University
 Al - Farabi Kazak National University
 Russian Academy of Entrepreneurship
 Montreal Pedagogical Institute
 Al - Farabi Kazak National University
 Muğla Sıtkı Koçman University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Uzbek State University of Physical Culture and Sports
 Baku Eurasian University
 Pakistan Air University
 Bashkir State University
 Abilay Han International Relations University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Ugra State University
 Ufa State University
 Termez State University
 Osh Humanitarian And Pedagogical Institute
 El Ezher University
 Sapparo City University
 E.A. Buketov Karaganda State University
 Sapparo City University
 Mongolia State University
 Kazakh State Women's Teacher Training University
 Pakistan National University Of Science
 Abay Kazak National Pedagogical University
 El Ezher University
 Tohoku University
 A/P National Defence University

INDEXED / İNDEKS / İNDEKSLER

ICI World of Journals Index Copernicus
 Root Society for Indexing and Impact Factor Service
 Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
 Science Library Index
 ResearchBible (Academic Resource Index)
 Scientific Indexing Services (SIS)
 Cosmos Impact Factor
 CiteFactor Academic Scientific Journals
 Scientific World Index (SCIWIN)
 Active Search Results Engineer (ASR)
 Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
 Directory of Indexing and Impact Fact (DIIF)
 I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
 Society of Economics and Development
 ISSUU Journal Listings
 General Impact Factor
 OCLC WorldCat

Contents / İçindekiler

Noorulhuda Adnan ALADHAMİ Symbols And Themes In Samuel Beckett's Endgame And Waiting For Godot Semboller Ve Temalar Samuel Beckett'in Waiting For Godot Ve Endgame	450-465
Recep USLU Abdülaziz Meragizâde Hakkında Yeni Bulgular ve Sultan II. Mehmed'e Şâhişube Makam Hediyesi New Findings About Abdülaziz Meragizade And The Musical Gift Shahishube Maqam To Sultan Mehmed II.	466-472
Nedim DİKMEN Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi Causal Relation Between the Population Increase and the Economic Growth in Turkey	473-485
Hilal Ebru CAN & Recep CENGİZ Alevi-Bektaşilik Üzerine; Üç Kavram (Sosyolojik Bir Analiz) On Alevi-Bektashism; Three Notions (A Sociological Analysis)	486-493
Zehra KAŞKA ÜRETEN & Özgür ASLAN Sigara Bırakma Polikliniğine Başvuran Hastaların Sigara Fiyatları Hakkındaki Görüşlerinin Davranışsal Ekonomi Perspektifinden Değerlendirilmesi The Evaluation Of The Opinions Of The Patients Regarding Smoking Prices With The Behavioral Economics Perspective	494-511
Hanane MOKRANE & Hicran Hanım HALAÇ Anadolu Üniversitesi Uluslararası Öğrencilerin Ülkelerine Yönelik Kültürel Miras Farkındalık Düzeyleri Anadolu University International Students' Cultural Heritage Awareness Levels Of Their Countries	512-521
Nilüfer YEŞİLYURT Harflerin Geometrik Yapıda Formülleştirilmesi Formulation Of Letters In Geometric Structure	522-531
Hakan RODOPLU & Oğuzhan ŞARLAK Havayolu Ortaklıkları ve İşbirliklerinin İncelenmesi; We World Express İşletmesinin Analizi Review Of Airline Joint Venture And Collaborations: Analysis Of We World Express Company	532-539
Eser KARAL PUBG Mobile Oyununun Ergenlerin Şiddet Eğilimleri Ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Investigation Of PUBG Mobile Game On Adolescents On Violence Trends And Aggressiveness Levels	540-546
Ali KÖSTEPEN & Nezh Metin ÖZMUTAF Sivil Toplum Kuruluşlarında Liderlik Ve Sinerjik Etki: İzmir İlinde Bir Araştırma Leadership And Synergic Effect In Non-Governmental Organizations: A Research In Izmir	547-554
Seher ÖZDEN & Ersin BOZKURT Ses Konularının Sanal Laboratuvar Yoluyla Öğretilmesinin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisi The Effect Of Teaching Sound Subjects Through Virtual Laboratory On Students' Success	555-562
Bayram KANDEMİR & Erdal DEMİR Kadın Girişimcilerin Sosyal Medyada Yer Alan İletişim Davranışlarının İncelenmesi: Instagram Örneği Examination Of Communication Behaviors Of Women Entrepreneurs On Social Media: Instagram Example	563-570
Barış BALOĞLU, Osman AYDIN, Muhammed Said DEMİR, Enver ÖZKOYUNCU & Erkan AYAT Yönetmelikler Işığında Yönetici Atamalarının Değerlendirilmesi Evaluaition Of Manager Appointments In The Light Of Regulation	571-583
Ayla AVCI Şirketlerde Küresel İklim Değişikliği Farkındalığı ve Karbon Ayak İzi Sıfırlama Uygulamalarının İncelemesi Üzerine On Global Climate Change Awareness And Review Of Carbon Footprint Reset Practices In Companies	584-588

Ezgi GÖKÇE İznik Tarzı Lachenal Seramikleri Iznik Style Lachenal Ceramics	589-602
Mehmet YILDIRIM; Berzan ŞİMŞEK & Alpaslan KARTAL Lise Öğrencilerinin Obezite Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi Examination of Obesity Awareness Levels of High School Students	603-611
Mustafa Hakkı AYDOĞDU & Zeliha ŞAHİN Türkiye’deki Manda Varlığı ile Süt Üretim Miktarlarındaki Değişimlerin Son Dönemlerinin Analizi Analysis Of The Recent Periods Of Changes In Water Buffalo Presence And Milk Production Quantities In Turkey	612-616
Muhammet Berat CAN Hapishane Romanı “Şarku’l-Mütevassıt” Üzerine Tematik Bir İnceleme A Thematic Analysis on the Prison Novel “East of The Mediterranean”	617-627
Yunus KARAAĞAÇ; Rıza TUGAY, Hüseyin Gürcan KANAT, Barış KAYA, Önder NERGİZ & Serkan KARABULUT Okul Yöneticilerinin Gösterdikleri Liderlik Davranışları İle Kriz Yönetimlerinin Değerlendirilmesi Evaluation of the Leadership Behaviors of School Administrators and Crisis Management	628-640

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 450-465

Arrival
03 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61798
Article Serial Number
1

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61798>

How to Cite This Article
Aladhami, N.A. (2022). "Symbols
And Themes In Samuel Beckett's
Endgame And Waiting For
Godot", Journal Of Social,
Humanities and Administrative
Sciences, 8(51):450-465.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Symbols And Themes In Samuel Beckett's Endgame And Waiting For Godot

Semboller Ve Temalar Samuel Beckett'in Waiting For Godot Ve Endgame

Noorulhuda Adnan ALADHAMİ

Istanbul Yeni Yuz Yil University, Institute of Social Sciences, Department of English Language and Literature, Istanbul, Turkey

ABSTRACT

Symbolism is a literary technique in which an author utilizes one thing—commonly a tangible object, word, or phenomenon—to signify something further abstract or cognitive. Samuel Beckett's drama offers a wide variety of allusions and symbols that suggest religious, historical, existential beliefs; thus, voices, silences, gestures, chopped information, repetition, minimalism, omission, and reduplication work together in a harmony; opening up avenues for interpretations. This study attempts to explore how Samuel Beckett's representations, techniques, setting, and use of language in his two plays, Endgame and Waiting for Godot, are utilized to reveal his interest in symbolic concepts that deal with imprisonment, sterility, slavery, time, and religious perspectives by adopting a comparative approach between these plays. The findings in this study suggest that the Beckettian stage presents a dystopian world with anti-heroes. The form and the content of the Beckettian drama, names, dialogues, bodies, are all chopped, missing a part. This imperfection connects the fictional characters and events to non-fictional ones. Criticism and warnings are delivered to the audience in sugar-coated pills, to evoke them contributing to the interpretation.

Keywords: Symbolism, Theatre of Absurd, Endgame, Waiting for Godot, Samuel Beckett.

ÖZET

Simgecilik, yazarın daha soyut veya bilişsel bir şeyi ifade etmek için genellikle somut bir nesneyi, kelimeyi veya olayı kullandığı edebi bir tekniktir. Beckett'in tiyatro eserleri, dini, tarihi, varoluşsal inançları gösteren çok çeşitli göndermeler ve semboller sunmaktadır; böylece sesler, sessizlikler, mimikler, yarım kalmış bilgi, tekrar, minimalizm, silme ve tekrerrürler bir uyum içinde birlikte çalışmaktadırlar; yorumlamalar için yollar açmaktadırlar. Bu araştırma, Endgame ve Waiting for Godot adlı oyunlardaki Samuel Beckett'in hapis, verimsizlik, kölelik, zaman ve dini bakış açıları ile ilgili sembolik kavramlara olan ilgisini göstermek için, Beckett'in tasvirlerinin, tekniklerinin, sunduğu yer ve zaman kurgusunun ve dil kullanımının nasıl sunulduğunu oyunlar arasında karşılaştırmalı bir yaklaşım benimseyerek keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmada bulgular, Beckett sahnesinin normal kahramanlarla distopik bir dünya sunduğunu göstermektedir. Beckett'in oyunlarının biçimi ve içeriği, isimler, diyaloglar, bedenler hepsi parçalanmış, bir parçası eksik kalmıştır. Bu eksiklik, kurgusal karakterleri ve olayları kurgusal olmayanlara bağlamaktadır. Yorum yapmaya davet etmek için, eleştiriler ve uyarılar, izleyicilere şeker kaplı haplar içinde sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Simgecilik, Abzürd Tiyatro, Endgame, Waiting for Godot, Samuel Beckett.

1. INTRODUCTION

This chapter explores similarities and differences between Beckett's *Waiting for Godot* (1953) and *Endgame* (1957). Some symbols are compared and discussed in a thematic manner that classifies Beckett's ideology and philosophy under specified arguments. This chapter aims to find answers to how gerontology, time, allegory, sterility, and materialism are presented in *Waiting for Godot* and *Endgame*. Correspondingly, a significant variation between these two plays is shown in desperate waiting for nothing in the *Endgame* but a commonality is found in certain death theme. Furthermore, time, waiting, authority, death, sterility, and family-bonds are investigated socially, religiously, and psychologically in this chapter.

2. RELIGIOUS PERSPECTIVES: TIME, PURGATORY AND UNFINISHED STORIES

Many references are found in both Beckett's plays: *Waiting for Godot* and *Endgame*, which deal with religious matters, where most of these allusions are associated with topics such as promise, punishment, and repentance. Beckett's unspoken and unfinished stories in *Waiting for Godot* and *Endgame* are investigated. First, the concept of Sabbath is mentioned in both Beckett's plays. Saturday is defined as the seventh day of the week. And it is associated with the notion of Sabbath which is defined as "the seventh day of the week observed from Friday to Saturday evening as a day of rest and worship by Jews and some Christians" (Sabbath, 2020, p. 1). The religious connotation of Saturday in the Bible is linked to humanity's day of creation and Jesus's death, when his crucifixion is held on Friday and his death happened on the day that followed. Jews worship God on Saturday, and Christians worship God on Sunday since they believe that Jesus revival is on Sunday (Wang, 2011, p. 198). This day from each week is regarded as a holy day, when worship must be done to fulfill their promise for their savior.

The theme of promise together with the notion of Sabbath is tackled by Beckett, which is considered a day for worshipping. Beckett warns people who break their promises, and criticizes those who spend the whole day

reforming religious rituals with no actual belief. For example, the Christians gather every Sunday to pray for Jesus. Jews do the thirty-nine activities every Saturday and entitle them as Sabbath. Beckett alludes indirectly to the broken promises of Jews towards God and the aftermath of these promises. Story of Ashaab As-Sabt or the people of Saturday promise to devote the Saturday of every week to God worshipping. However, they do not keep the promise and indirectly manipulate the situation. They prepare their nets for fishing the day before and decide to collect the fish the following day, meaning they set the traps on Friday and gather the fish on Sunday morning. As a consequence, the Jews are divided into two groups. The first group violates the God's orders and the second group refuses to follow them and tries to stop them for a reason: to be the God's true followers (Al-Shareef, 2011, Para. 2).

Likewise, the theme of creation and repentance is mentioned in both Beckett's plays. First, it is stated in *Waiting for Godot* by Vladimir, who assures Estragon that Mr. Godot promises them a meeting. "He said Saturday. [Pause.] I think" (Beckett, 2010, WFG, Act. I, p. 11). Second, it is stated in *Endgame* through the story of the tailor, who ironically compares his work to the work of God, and he says that his work is better than that of God. This reflects an existentialist understanding of God's powerlessness and the futility of life. The conversation goes on as follows:

(Customer's voice.)

"God damn you to hell, Sir, no, it's indecent, there are limits! In six days, do you hear me, six days, God made the world. Yes Sir, no less Sir, the WORLD! And you are not bloody well capable of making me a pair of trousers in three months!"

(Tailor's voice, scandalized.)

"But my dear Sir, my dear Sir, look – (disdainful gesture, disgustedly) – at the world- (pause) and look – loving gesture, proudly) – at my TROUSERS! (Beckett, 1985, EG, Act. I, pp. 22-23)

In these lines, Beckett capitalizes the 'WORLD' and the 'TROUSERS' as if these words possess the same rank of importance. Beckett reflects the fallen values, lack of faith and the broken promises that are also recognized in *Waiting for Godot*. In Act Two, Vladimir and Estragon talk about the importance of keeping promises, and during this modern age promises seem to be a great burden to be fulfilled, where Estragon and Vladimir put it as follows:

Vladimir: Or for night to fall. [Pause.] we have kept our appointment, and that's an end to that. We are not saints, but we have kept our appointment. How many people can boast as much?

Estragon: Billions

Vladimir: You think so?. (Beckett, 2010, WFG, Act. II, p. 76)

These lines assert the futile waiting of the tramps in *Waiting for Godot*. Beckett wants to reflect that waiting aimlessly is not fruitful. Beckett does not criticize people's religious preferences; however, he wants to deliver a message that a ridiculous promise may turn into glimpses of hope. Samuel Beckett wants to educate people to keep their words and promises, and broken promises represent people's indifference and lack of sympathy for others' feelings. Nevertheless, from an existentialist's standpoint, this line ironically refers to God's indifference towards his loyal subjects since he is not willing to save them from their misery. Another point of view that can be detected in this line that people's waiting for liberation from the Nazi system seems to be overly prolonged, and people start losing the hope of liberation.

Beckett not only comments on the broken promises but also on the duality of life. Duality is employed in Beckett's plays. Life's contradiction is explained by the philosophy of Yin and Yang, which defines the world as directed by an intergalactic duality; two contrasting doctrines or cosmic forces that can be detected in nature (Shan, 2020, p. 1). Yin and Yang consist of two curved half-circles with dots in the center which form a complete circle. The dark color of the Yin represents mystery, moon, death, male, and evil. On the contrary, the Yang symbolizes clarity, sun, life, female, and goodness. The white spot in the black zone and the dark dot in the white area suggest cohabitation and harmony of inverses that shape a unity. The curved stripe indicates that there are no complete divisions between the two inverses. Beckett is personally asked in an interview to comment on the pessimism in his plays and what he thinks about the story of the two thieves demonstrated in *Waiting for Godot*. The answer is presented as follows:

I [Driver T.] asked about the battle between life and death in his plays. Didi and Gogo hover on the edge of suicide; Hamm's world is death and Clov may or may not get out of it to join the living child outside. Is this life-death question a part of the chaos? [Beckett S.] "Yes. If life and death did not both present themselves to us, there would be no inscrutability. If there were only darkness, all would be clear. It is because there is not only darkness but also light that our situation becomes inexplicable. Take Augustine's doctrine of grace given and grace withheld: have you pondered the dramatic qualities in this theology? Two thieves are crucified with Christ, one saved and the other damned. How can we make sense of this division? In classical drama, such

problems do not arise. The destiny of Racine's Phèdre is sealed from the beginning: she will proceed into the dark. As she goes, she herself will be illuminated. At the beginning of the play she has partial illumination and at the end she has complete illumination, but there has been no question but that she moves toward the dark. That is the play. Within this notion clarity is possible, but for us who are neither Greek nor Jansenist there is not such clarity. The question would also be removed if we believed in the contrary—total salvation. But where we have both dark and light we have also the inexplicable. The key word in my plays is 'perhaps.'" (Driver, 2018, p. 605)

The lines above tell the story of two thieves who are crucified with Jesus; however, only one of them repents and asks Jesus to make his father forgive him. Jesus promises the thief that he will dwell with Jesus in heaven. Therefore, repentance is an important issue for salvation. The right of giving birth is considered an act of sin since human beings are destined to suffer because of ancestral sin. Death and repentance are thought to be the only way for salvation. For this reason, the story of thieves is mentioned in the First Act in *Waiting for Godot* by Vladimir. Beckett thinks that life is contradictory.

Vladimir: But all four were there. And only one speaks of a thief being saved. Why believe him rather than the others?

Estragon: Who believes him?

Vladimir: Everybody. It's the only version they know.

Estragon: People are bloody ignorant apes.

[He rises painfully, goes limping to extreme left, halts, gazes into distance off with his hand screening his eyes, turns, goes to extreme right, gazes into distance. Vladimir watches him,

then goes and picks up the boot, peers into it, drops it hastily.] (Beckett, 2010, WFG, Act. I, p. 9)

This conversation between Vladimir and Estragon resembles the conversation between Hamm and Clov, since both of them have a sense of skepticism, in reality, science, world, or even religion. As if they indicate nothing should be taken for granted, investigations and researches must be practiced to find the truth. Also, this conversation reflects the contradiction of the duality of death, life, punishment, and salvation in Beckett's drama, which represents the wholeness of existence. Consequently, humanity along with art and literature are governed by this duality. The artist can detect beauty, where he/she reflects his/her influence through his/her art, but the madman's pessimism in *Endgame* stops him/her from seeing the beauty of life. His/her pessimism is driven by his/her knowledge that is utilized in the play as a prediction. This futuristic status comes from the realization that life is composed of a series of endings that starts with birth and ends with death. An existential point of view presents the death of God in a perishing world, then expresses the purpose of existence since death exterminates every trace of human beings as if they have never existed. Lack of belief during the twentieth century leads people to adopt such existential doctrines.

Presumably, the repetition distorts the boundaries between reality and fantasy, between the past and the present, and between the first and last instants of the play. For example, when Hamm says, "Yesterday! What does that mean? Yesterday!" this utterance represents Hamm's massive mental confusion, where he cannot even recognize the natural passage of time (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 43). Boredom, monotony, and agony would have a great impact on an individual's mental health, thereby increasing the level of despair. As a result, everything would seem to be ambiguous and futile. The ashes Clov sees outside may be a mere reflection of Hamm's story about a mad man who is "a painter-and engraver." Hamm says:

I'd take him by the hand and drag him to the window. Look! There! All that rising corn. And there! The sails of the herring fleet! All that loveliness! (pause) He'd snatch away his hands and go back into [the] corner. Appalled. All he had seen was as ashes. (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 44)

In these lines, the madman's pessimism is compared with that of Clov since both of them report only nothingness and death. Hamm shows skepticism towards Clov's reports of the world's condition outside, therefore he ironically compares Clov's word with the image of hollow bricks. Both Hamm and Clov are "bond[ed] by [a] basic ontological obligation to their hated cell, which is once a structure of hollow bricks and a game of hollow words" (Lawley, 1979, p. 56). When Hamm orders Clov to drive him to the wall, he thinks the wall is very frail and as unreliable as Clov's words, Hamm says:

(Hamm withdraws his hand. Clov rams chair against wall.)

There!

(Hamm leans towards wall, applies his ear to it.)

Hamm: Do you hear?

(He strikes the wall with his knuckles.)
Do you hear? Hollow Bricks!
(He strikes again.)
All that's hollow!
(Pause. He strengthens up. Violently.)
That's enough. Back! (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 26)

Similarly, the potential procreator (the boy outside) who is seen by Clov is merely another echo or version of Hamm's story about the child and the gardener. It seems impossible to draw a line between the suggestive images both on and off-stage because neither Hamm nor the audience can comprehend off-stage images. For instance, the boy outside may be fake. Clov says, "you don't believe me? You [*sic*] think I am inventing? (Pause.) (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 79). Nevertheless, many critics assume that the existence of the boy is intended by Beckett to portray a visual effect of reproduction and resurrection, a sign of hope and life. Besides, the boy's existence suggests that the outside world may not be as bleak and lifeless as it is reported by Clov.

Hamm thinks that Clov's pessimism prevents him from seeing the beauty of life. Therefore, Hamm comments on the psychological and social danger of living without any beliefs in any religion. Thus, he makes a comparison between believers and non-believers. Believers of God think that life is worthy of living, and suffering is considered as a punishment for one's mischievous behavior. Conversely, atheists think that life is meaningless because of the purposeless of living and death. For this reason, Hamm's agony and sadness are seen as a sign of self-realization. He thinks that his doom is assured due to his blasphemy. First, if there is God, then after death he will be punished because of his blasphemy and disobedience. Secondly, if he considers himself an atheist person, then his life will be doomed with nothingness, and his suffering will be futile and unjust, where most of his life perishes in continuous pain and suffering while others are safe and sound. Life and existence are regarded as worthless and meaningless for existentialists and atheists since they define life as a mere series of endings. Consequently, Nell says, "nothing is funnier than unhappiness, I grant you that" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 18). Happy times fly. It can be felt more accurately when it is accompanied by pain and misery.

Time is a measurable dimension where actions process in chronological order from past, present, and future. Besides, time is a sign of natural changes; organisms are born, grow, then die. Therefore, the time has an inverse relationship with age. When the duration of time increases, the duration of life decreases. Time consists of series of endings that are represented through the cycle of life. Additionally, literature develops a great relationship with time, where death and life are associated with seasons. In mythology, spring correlates with the Greek God of fertility and joyful spirit, Dionysus, for whom many celebrations are held to celebrate the new life every year. Moreover, themes such as death, life, and life-cycle are considered as some of the major issues that are consumed by modernists during the late 19th and the beginning of the 20th century in Europe.

Modernist and postmodernist Beckett is detected developing a special concept of time that deals with the objective time that differs from the normal process of time, where natural changes and duration of time are associated differently with characters depending on their situations. For example, time goes slower with the tramps (Estragon and Vladimir) in *Waiting for Godot* than with Pozzo and Lucky, where noticeable natural changes appear on them but they never do on the tramps. In Act I, Lucky and Pozzo appear healthy, confident, and active. Though in Act II, Pozzo loses his eyesight, Lucky becomes mute, and a tree in the setting grows a few leaves. However, the tramps seem to be not included in this natural order. Time for the tramps is lingering when it is linked to waiting, and it seems to be rejecting to surpass if the awareness cannot be diverted or entertained by some fresh involvements of any kind (Shams, 2012, p. 178). Silence and boredom may affect life to be more intolerable, and as a result, activities or even silly conversations must be created to overcome this monotony.

The conversation between Estragon and Vladimir confirms this situation. Estragon says, "Very likely. They all change. Only we can't," and Vladimir says, "Time has stopped" (Beckett, 2010, WFG, Act. I, pp. 33, 45). As a consequence, time becomes a costumed habit—which is represented through unconscious repeated actions and conversations—for Estragon and Vladimir where they develop games with repetitive actions to entertain themselves and break the monotony of their lives. Prolonged waiting is a torment, where no escape is found as if they are imprisoned in a void. The prolonged waiting is linked to the chance to be saved or to be doomed. The theme of the play is not Godot but waiting: the performance of waiting as a crucial and distinctive feature of the human state. Correspondingly, Beckett, the audience, the actors of the play, and the characters are all waiting for something. Everyone has a share of waiting in this life; waiting for a chance, an appointment, a rescue, or a miracle. For example, the audience waits for the end of the play when they are eager to know whether Godot will appear or not, or whether Clov will be able to depart Hamm's world or not, or whether Hamm will actually die at the end or not? Actors wait

for their roles to end so that they could go back to their normal lives and families. Maybe Beckett waits for a miracle that may save the world from the atrocities of life. Estragon and Vladimir are eager to know whether they will be saved or not? Life consists of a series of waitings and endings.

Time in *Endgame* is described as slow and prolonged which is filled with stories and memories that reflect a sense of nostalgia. Characters in the *Endgame* keep comparing the present time with the past which is described as joyful and prosperous, where luxuries such as Turkish delight, bicycle-wheels, pap, sugar-plum, rugs, pain-killer, old jokes, and health are no more available to reflect the degraded situation of the world. Every day is worse than the day before. For example, Hamm says that “I love old questions. (With Fervour. [*sic*]) Ah the old questions, the old answers, there’s nothing like them!” (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 38). This situation is presented in *Waiting for Godot*, too, when Pozzo, in the Second Act, compares the taste of his cigarette with old times and says, “the second is never so sweet [He takes the pipe out of his mouth, contemplates it] . . . as the first, I mean. [He puts the pipe back in his mouth.] But it’s sweet just the same” (Beckett, 2010, WFG, Act. I, p. 25). People tend to favor their old times rather than their present. Accordingly, time in both plays is regarded as intolerable, and games and stories are considered as the only salvation from this unjustified waiting. Hamm’s need for communication is observed as a pain-killer for his suffering as well as the tramps of *Waiting for Godot*. The passiveness of time in Beckettian plays is suggested to be in a controversial relationship with age. He compares time to a disease that feeds on patients’ health and youth. The more time there is, the less life they have. Cancer is described as a malicious disease since it attacks people with no warning. When the realization of ultimate danger is assured, a patient has no chance of survival, and waiting with pain becomes a costume of life.

Waiting, in Beckett's plays, is connected with the original sin or the ancestral sin. This theme is reflected in both Beckett's *Endgame* and *Waiting for Godot*. Sins are forgiven by repenting. According to the catholic belief, God creates the purgatory for those who have sinned and in need of forgiveness. The notion of purgatory is defined as follows:

Purgatory, the condition, process, or place of purification or temporary punishment in which, according to medieval Christian and Roman Catholic belief, the souls of those who die in a state of grace are made ready for heaven. Purgatory (Latin: *purgatorium*; from *purgare*, “to purge”) has come to refer as well to a wide range of historical and modern conceptions of postmortem suffering short of everlasting damnation. (Zaleski, 2019, Para. 1)

Original sin and forgiveness are highly discussed in most of the Beckettian works. This means that people with sins wait in purgatory until they are forgiven and ready to be sent to heaven. The concept of waiting in both *Endgame* and *Waiting for Godot* can be linked to the waiting in purgatory since Beckett’s characters are also imprisoned in an unexplained waiting for the anonymous. The purgatory in Beckett’s world is described as “a hell, or perhaps a purgatory without [a] promise of issue. No, not a purgatory; a purgatory without issue is a protestant hell” (Kenner, 1996, p. 134). Furthermore, the original sin is linked to Adam and Eve’s disobedience to God’s orders after they get deceived by the serpent to eat the forbidden fruit to gain the ultimate knowledge that would enable them to differentiate good and evil. As a consequence, God’s punishment is descended over them. God [Jesus Christ] says “Unto the woman he [the LORD GOD] said, I will greatly multiply thy sorrow and thy conception; in sorrow thou shalt bring forth children; and thy desire shall be to thy husband, and he shall rule over thee” (The King James Study Bible, 2013, Genesis 3:15). To be born is to be a sinner is tackled in the conversation between Estragon and Vladimir as follows:

Vladimir: Suppose we repented.

Estragon: Repented what?

Vladimir: Oh . . . [*He reflects.*] We wouldn’t have to go into details.

Estragon: Our being born?

[Vladimir breaks into a hearty laugh which he immediately stifles, his hand pressed to his pubis, his face contorted.] (Beckett, 2010, WFG, Act. I, p. 7)

Beckett ironically mocks the absurdity of life. People are being punished because of someone else’s sins. Accordingly, Beckett’s logic presents “the absurdity of existence in a world without certainties”, that is the mere futility of life and the absurdity of man in a meaningless world (Suvin, 1976, p. 34). The Beckettian world presents the real condition of a man’s suffering in a void. The purgatory is more obvious in the *Endgame*, where the title discloses the dominant theme in the play of undesired waiting. At the beginning of the *Endgame*, Clov illustrates this fact. He declares that “finished, it’s finished, nearly finished, it must be nearly finished. (Pause) grain upon grain, one by one, and one day, suddenly there’s a heap, a little heap, the impossible heap” (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 1). *Waiting for Godot* consists of series of waitings in the same way that *Endgame* contains series of endings. The

structural shape of the plays reveals the amount of time that is still available in the play. Accordingly, *Waiting for Godot* displays Estragon and Vladimir's attempts to pass the time in a sequence of random and unfinished games. However, *Endgame* suggests the last movement is the play of death. For example, *Waiting for Godot* consists of two acts with repetitive actions, which means there is still a chance for a change, and the end has not come yet. However, *Endgame* is shorter and consists of only one act, where there is no time for another chance, hope, or repentance.

Waiting in boredom, Beckett indirectly tries to transfer the boredom in the play towards his audience through the recurrence of dialogue and actions. Didi and Gogo in *Waiting for Godot* along with *Endgame's* Hamm tell unfinished stories or unanswered questions. These questions are contagious since the audience is obsessed with them. It is stated that individuals naturally never apprehend the reason for their existence (Heidegger as cited in Zia'ee & Shamsa'ee, 2005, p. 351). The quest to find the sense of life is ironically compared with Gogo and Didi's search. Therefore, Vladimir and Estragon's investigations inside their empty hats are considered as an attempt to find some meaning in this meaningless life, a reason for their existence. This action is a reference to mankind and existence as a whole. People need a logical basis for their lives; however, they are not capable of accomplishing one, and thus life is described as futile.

3. STERILITY AND GERONTOLOGY IN MODERN SOCIETY

The loss of identity and gender is presented as a reaction to the disintegration in European society. For this reason, Beckett's male characters are given feminine or childish features. The Beckettian anti-hero is suggested to be a reflection of isolation in the modern age, and their hesitation and lack of power to end their miserable life make them hold on to their destinies and continue their life aimlessly (Rustam, 1985, p. 128). Nevertheless, lack of excitement in the tramps' lives reflects the sterility of life since they are old and powerless. Aged people who are not sexually active were not also active during their youth. This sterility is a common theme in Beckett's works, he thinks that productivity is dispensable since the world is on the edge of ending. They do not have any friendships, families or even children. Beckettian creatures' rags and their misery signify the collapsed state of humanity. For instance, Vladimir and Estragon are described as follows:

Two men on stage. They are without age, or profession, or for [the] background. They have no home to go to. Tramps, in short. Physically they seem to be comparatively unscathed. One takes off his boots, the other talks of the Gospels. They eat a carrot. They have nothing to each other. They address each other by two diminutives, Gogo, Didi, which do not suggest any identifiable names. (Robbe-Girlet, 1956, p. 109)

The previous lines assert that Vladimir and Estragon in their childish behavior are like children for whom gender is absent and meaningless. Hence, the sterility in the *Endgame* is more notable than that of *Waiting for Godot*, and the visual effect of light is presented differently in both plays. In *Waiting for Godot*, it is presented as a transition from twilight to darkness, and in *Endgame* the room is lightened by the grey vague light that is thought to be more illuminated than external light according to Clov's reports. Furthermore, the bleak horrid country road of *Waiting for Godot* is replaced by a bare, claustrophobic room with two windows in *Endgame*. Clov, with a telescope, climbs on a ladder to look through the two windows and reports what he sees outside to Hamm. One window scans a wasteland while the other previews the sea. There are two windows, but Clov only reports zero, nothingness, and death outside. Where there is "nothing on the horizon..., the waves [are] lead, the sun [is]... zero," there is [no] "rain" and "all is... corpse" (Beckett, 1985, EG, Act. I, pp. 4, 25-26). Whereas a barren tree can be represented as a sign of survival in *Waiting for Godot*; Clov's seeds are no longer sprout in *Endgame*:

Hamm: Did your seeds come up?

Clov: No.

Hamm: Did you scratch round them to see if they had sprouted?

Clov: They haven't sprouted.

Hamm: Perhaps it's still too early.

Clov: if they were going to sprout

they would have sprouted. They'll never sprout. (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 13)

The dialogue above represents a wasteland-like world, where no hope can be recognized and only death is spotted; however, hope is glanced in *Waiting for Godot*, where the tree sprouts some lives. Additionally, the atmosphere inside the room is stated to be not better than the outside. Nell informs Clov to desert the room. Clov understands this and soon connects the verb desert with the noun desert because for him to desert the room would be to go into the desert outside. Beckett tries to present the real image of modern life and the condition of a modern man during the twentieth century. According to Worth, sensual life alongside the Beckettian world suggests death and sterility, where the notion of desert describes everything, where the physical elements of fertility are absent or maladjusted

(1975, p. 196). As a result, the female figure is represented in Beckett's plays as suggestive of sterility and emotionlessness. This sterility is a reaction to people's efforts to identify themselves in these hardships as restrained in an empty universe and unable to escape from it. According to Coe, Unaccomplished death and uselessness are presented as an everlasting agony (1964, p. 99). Thus, love and compassion are superfluous in such a bleak world, where people seek relief from this absurdity. Femininity is linked to mother nature whose main function is production. Beckett tends to minimize, deform the role of women in his plays, and convey the sense of death. Therefore, whenever there is a sign of life in the play, Hamm and Clove rush up to eliminate it because it represents danger towards the protagonists. These signs are noticed through the images of a little boy and a flea which are considered as regenerators. There is another symbol used: a black hummer, and it may be linked to Darwinian's Theory of Evolution and other theories of existence. Beckett ironically compares the boy to a fly just like the Theory of Evolution that links the origin of humans to apes.

The absence of women in *Waiting for Godot* is replaced by the occurrence of an old crippled female in *Endgame*. The image of a handicapped lady has a greater impact on the general atmosphere of the play; she cannot fulfill her role properly, for instance. Nell is emotional, who deprives Hamm of the motherly love as a consequence. He grows up as a cruel person, and her mother does not respond to Nagg's tenderness. She refuses to accept Nagg's biscuits or scratch his back. She rejects every emotional and sensual contact.

Nagg: Do you want your biscuit? (Pause.)

I'll keep it for you. (Pause.)

I thought you were going to leave me.

Nell: I am going to leave you.

Nagg: Could you give me a scratch before you go?

Nell: No. (Pause.) Where?

Nagg: In the back

Nell: No. (Pause.)

Rub yourself against the rim. (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 19)

In these lines, Nag and Nell's physical disability symbolically refers to their emotional and spiritual paralyze; their love is malformed. This mobility is detected in Nagg and Nell's inability to reach each other to the degree that "their heads strain towards each other, fail to meet, and fall apart again" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 14). Their sterile relationship comes from Nagg's superficiality and Nell's depression and her wish to disappear from this world. She is shown to be a weak character who cannot fulfil her role as a mother nor as a wife. As a result, this family represents the dysfunctional and deformed Western families during the twentieth century. The death of Nell, the only female character in the play, symbolizes the sterility of an unproductive dead world since the modern world rejects any sense of life and productivity. The purposeless of life is elaborated on as follows:

Like them [Beckett's characters] our minds [readers and spectators] wish to create meaning that will maintain itself in the desolation of nothing, but as preceptors, we are compelled to acknowledge the essential comedy of construction of words over what is not there. (Robinson, 1969, p. 245)

In these lines, the absurdity of life is expressed. People try to grasp a reason or hope that will enable them to live despite their suffering. Silly or funny actions and conversations are both practised by actors on the stage and the audiences in life when they sarcastically mock and criticize certain events or mock their inability to rescue themselves in the real world. To stress visually the futility of the characters and their environment, Beckett makes the whole stage overwhelmed with a grey light that is stranded between light and darkness, suggesting the hesitation of taking a final and definite decision. Grey light stresses Clov's difficult position between staying or leaving. Above and beyond, it reflects the characters' bizarre situation towards life, which is an extremely confusing one: they desire to dispose of it but their efforts go in vain, thus, the characters are seen grounded by the past and the future death. Even the environment around them is reduced to the state of standing in between desert and sea. Such a state may emphasize the character's eternal misery of being stuck in the wheel of the sameness of repetition.

The additional woman character revealed in the play is mother Pegg. We do not know whose mother she is! She is anonymous like the rest of the offstage world which is described by Clov as being dead. Her death might be a symbol that refers to the death of the traditional concepts of motherhood. Therefore, the only mother on the stage is Nell who is cold and indifferent. Therefore, the image of the women in Beckett's plays stands for sterility, unproductivity, and death. The Beckettian creatures are noticed to be the victims of mysterious power: the power of destiny.

Most of [Beckett's] creatures are disabled to a greater or lesser extent: firstly, because Beckett is a Cartesian for whom the mind-body split is total and simply the more obvious in handicapped people; secondly, because

mutilation is for him a symbol of mankind's serious metaphysical handicap in the game of chance we are all forced to play and lose with our fates. (Fletcher et al., 1978, pp. 92-93)

In these lines, death and hopelessness are represented as the main themes that dominate the general atmosphere in Beckett's *Endgame*. Hamm, Clov, and Nagg's spiritual isolation from God are considered as the main reason for their agony that even their prayers are not accepted. As a result, they have developed an antagonistic attitude towards life. The image of the child in both plays (*Waiting for Godot* and *Endgame*) symbolizes purity, hope, and productivity that is mistreated and abused. Mr Godot's messenger is mistreated alongside his brother by their merciless master. Nevertheless, the child in the *Endgame* is doomed, too. As soon as Clov witnesses the child outside, he decides to kill him. Hope and hopelessness are major leitmotifs that are tackled in most of Beckett's works with his gaff. Clov and Hamm want to extinguish any light of hope that may shine into their room. Therefore, Clov wants to destroy the "potential procreator" (the child) just like the flea and the rat (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 88). According to Hamm, who thinks that from these insignificant creatures, humanity might evolve all over again. At the same time, the boy is regarded as neither a threat nor a promise. Furthermore, the child's character is too fragile to make any significant changes in the decaying world of the play. Moreover, the decaying setting in the *Endgame* suffers from rot and deterioration inwardly and outwardly. Moreover, according to Dorothy, it is stated that the child cannot breed without a suitable partner, who is missing in the play (1971, p. 99). If the child is raised by Hamm, then he will be another copy of Clov, whose hostility and gloominess are a result of Hamm's preaching and his negative view of life. This is revealed by Clov's antagonistic attitude towards the child. Families traditionally are used to raising and educating their offspring morally; however, this moral quality starts to decrease with the development of the world. Traditions, religions, and ethics are regarded as old-fashioned features. For this reason, a new kind of phenomenon emerges called fractured and broken homes.

The concept of gerontology and parenthood is highly stressed in the *Endgame* as a reaction to the fallen values of Western society during the 20th century. Beckett reveals the clash between the past and the present by highlighting the crucial behaviour among his characters. Especially in the *Endgame*, we can see an example of the modern family, where the issue of disobedience to ancestors is discussed. Religiously, the issue of parents' obedience is stated in Moses' Ten Commandments that states who "And he that curseth his father, or his mother, shall be surely put to death" (The King James Study Bible, 2013, Exodus 21:17). Correspondingly, Judaism and Christianity consider disobedience to parents as a sin to be punished with stoning since a child's obedience to his parents is regarded equal to God's obedience. Hence disobedience to parents is recognized in the *Endgame* through the cruel behaviour that is practised by Hamm towards his parents and by Clov towards Hamm. Accordingly, social structure and the general atmosphere in the *Endgame* are described as electricity and can be turned into an angry fury at any minor irritation. Hamm, Clov, Nagg, and Nell's handicap do not make them more tender. This kind of behaviour must have psychological and social dimensions.

The world during the twentieth century is a period of forfeiture, economic disasters, and wars. As a consequence, Nietzsche says that modern men are addressed to be the children of a fragmented, pluralistic, sick weird period (Bradbury, 1988, p. 7). Hence, the war has been as destructive as never witnessed before, and chaos and destruction are everywhere. Inner confusion and corruption are widely spread economically, socially, politically, and even religiously, where traditions, rationality, and moral values seem implicitly contradicted by the slaughters and killings initiated by Europe's civilized nations. Valery states that the side effect of war mentally is presented through the intensive injury of the mind that is reflected in the writings of intellectual men (Kohn, 1957, p. 64). The agony of humanity is usually expressed in a literary style since literature is considered as the mirror of society. It presents fictional stories and characters for nonfictional events and personalities.

Hamm's family suffers from dysfunctional relationships since they treat each other harshly. This loss of connection indicates little tenderness in this rotting world. Hamm's fear of death or the end is noticeable, and because of this, he mistreats his parents. This indication is premeditatedly tackled by Beckett referring to the fallen values and the lack of faith during the first half of the 20th century in Western societies. However, Hamm's cruelty is investigated as a response to the neglect that he suffers as a child. Thus, Nagg confesses this, and shows an understanding of Hamm's misbehaviour and aggression towards them. The conversation goes as follows:

Hamm: The old folks at home! No decency left! Guzzle, guzzle, that's all they think of.

Hamm: Clear away this muck! Chuck it in the sea!

Nagg: [...] We let you cry. Then we moved you out of earshot, so that we might sleep in peace. (Beckett, 1985, EG, Act. I, pp. 9, 23, 56)

For example, these lines are considered as evidence that reveals neglect and violence in raising their child. When Clov was a child, Hamm refused to grant him a bicycle. Jawad suggests that the bicycle might be a symbol of the

childish joy of which Clov is deprived (2004, p. 40). It is stated that this symbol may signify Clov's childhood in Hamm's home and show the lack of parental care and kindness that are essential in any child's raising.

Materiality is another theme covered in the play (*Endgame*), and is regarded as a key idea to dominate others. Hamm's materialist nature is seen as he uses materialistic treats (food) to compel others to fulfill his orders. For example, he offers his father (Nagg) a sugar-plum to listen to his stories. He also supplies a minimum amount of food to Clov to prevent his death. Accordingly, Webb explains that hunger is a policy that is used by Hamm to support his control over others (1972, pp. 55-56). When Nagg feels hungry, Hamm offers him a hard biscuit to chew, but Nagg is toothless, so Hamm's offer is regarded as an act of typical sadism. Hamm does not save any possible means to torture his parents. He considers them as the cause of his suffering because they brought him to this malicious life. He wonders "can there be misery – (he yawns) – loftier than mine?" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 2). Hamm's depression and cruelty are justified; his cynicism might be a desperate attempt to associate the brutality of a life which is indifferent to his needs, and his utterances of suffering might be indications of genuine agony (Easthope, 1969, p. 63). Hamm's agony is suggested to represent the general agony of the entire humanity.

Beckett's characters are destined to suffer because they are born to sin. Thus, people who produce children to this harsh life deserve to be punished harshly for their dreadful sin (procreation). Hamm entitles his father as the "accursed progenitor" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 9). He even demands Clov to dispose of his muck, his parents, and chuck them in the sea. Besides, he does not even mourn his mother's (Nell) death, and is filled with disdain and hatred toward his parents. Accordingly, the bad treatment of aged people is considered symptomatic of the materialistic spirit of the age. The elderly are treated like trash because they are no longer able to perform socially useful work.

It is a profound visual and emotional shock to see two old people, Nell and Nagg, confined in dustbins where they are discarded like household rubbish, and spend most of their time sleeping like animals in a hole. Suggestively, the two ashbins "may represent the gonads, in which the past of the human race lies waiting to become its future" (Mercier, 1998, p. 116). In other words, these two ashbins represent the containers that hold the features of the ancestors of the human race that wait to prefigure themselves in the future. Accordingly, Nell and Nagg's position has the effect of providing a visual image of Hamm's future moral position. Moreover, those legless figures in their dustbins, according to Hayman, represent the remnant that refers to Proust's vases-containing useless memories of the past (1968, p. 26). Hamm frequently feels the need to wash them away from his memory, but they cling to him out of his will since they pop up every time from their ashbins to remind him of their existence. This precisely reflects the eclipse of moral and ethical principles that invade Western society after two world wars. Ultimately, Hamm, Clov, and Nagg – the three generations – are considered as three visual images of three generations that have physically decayed in various ways, i.e., man's gradual decline, and deterioration. The image of this decomposition and the damage inside the refuge setting is in parallel to the image of the progressive chaos and deterioration of the off-stage world, which is described but never visually presented on stage.

In *Endgame*, Beckett creates profound theatrical images that present immobility and lack of communication by referring to "the death of the stock props of Western civilization, family cohesion...parental and connubial love, faith in God...and artistic creation" (Cohn, 1969, p. 42). The characters' inability to achieve a meaningful connection with each other and the lack of any emotional relationships are visually depicted in the ways that the characters do not ever touch each other. Nagg and Nell are seen eagerly trying to touch and kiss each other, but they fail for their ashbins are not close to one another. However, the only affectionate touch is given to the three-legged toy dog of Hamm. It may provide a visual hint to the repressed desire to embrace someone as it compensates Hamm for the lack of human relationships as well as providing an affirmation of Hamm's emotional emptiness. Though Hamm and Clov are physically capable of touching each other, yet Clov refuses to kiss and hold Hamm's hands when he is asked to do so:

Hamm: kiss me.

(Pause).

Will you not kiss me?

Clov: No.

Hamm: On the forehead.

Clov: I won't kiss you anywhere.

(Pause.)

Hamm: (holding out his hand):

Give me your hand at least.

(Pause.)

Will you not give me your hand?

Clov: I won't touch you. (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 44)

In these lines, Beckett indirectly highlights the side effects of modernity in Europe during the twentieth century. He elaborates on the collapsed structure of the family-bonds when the family man loses his power and shows his inability to support the family financially. He loses the respect of the family members because he seems to accept his failure as a father figure mostly. This situation is noticed through three generations in Beckett's *Endgame*; Hamm always mistreats his parents because they are no more in an authoritative position as a result. They are regarded as trash to be bottled in the dustbins. Towards the end of the play, Hamm recognizes this fact through Clov's harsh treatment towards him. Clov's behaviour is natural and can be considered as a reflection of Hamm's preaching and attitude towards his parents, Clov, and other characters in the play.

4. THE KING OF THE GAME

Leaders and politics are described as players and a game. Every player has a special technique to control the game, as well as the rulers. Thus, games can reveal too much about the players' personalities and their strategies. Pozzo and Hamm are good examples of rulers that Beckett wants to reflect on his stage. Accordingly, the setting in the *Endgame* is devised as a chessboard because Beckett is a chess fan. His theatrical gaze enables him to reflect the tyranny of some rulers over their subjects. He is manifested as someone who lives his last moments just like a chess player does in the game. The symbolic death in a game of chess represents an actual death. In the *Endgame* the imagery of chess is staged in the play through Clov and Hamm in red and Nagg and Nell in white colour. Hamm in the *Endgame* is described as powerless as the king in chess: the most dominant piece whom all others serve but who is also the frailest. Therefore, he feels threatened to go beyond his armchair and far away from the centre. Therefore, Hamm's armchair symbolizes power and self-control. He loses control over others and himself when he moves far away from the centre, so he quickly withdraws to his throne (the armchair). When Hamm approaches the wall, he tells Clov, "beyond is the... other hell" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 26). Therefore, Hamm thinks everything far from the centre symbolizes loneliness, boredom, ruthlessness, and nothingness. Adorno says that Hamm's subjectivity as the central character in the play is represented through his insistence to be always placed in the middle of the stage (1969, p. 111). The armchair symbolizes Hamm's physical and spiritual paralysis because of his fear of the anonymous desolate world. Hence Pozzo is regarded as representative of Hamm in *Waiting for Godot*, both of them are described as merciless masters with thrones or chairs. The lines below suggest the nature of the game created by Beckett:

Hamm soliloquizes in terms of the last moves in chess, a king evading checkmate as long as possible with stern asides, in religion, "Get out here and love one another! Lick your neighbor as yourself!" He echoes Pozzo's gravedigger aphorism in *Waiting for Godot* when he says, "The end is in the beginning and yet you go on." Clov prepares to leave, hating Hamm for past wrongs, yet now without pity for Hamm. (Zia'ee & Shamsa'ee, 2005, p. 106)

The lines above refer to a life-like game that is not interesting and prosperous since it is described as the last empty moves that are practised by a mature player to avoid losing the game. This image has its reflection in reality that represents empty people who are looking for approval from others. The boredom in the *Endgame* represents the boredom in real life when individuals are obliged to play their roles unwillingly. The characters in the *Endgame* vainly prolong their role in life and on the stage to escape boredom and death, through making extra moves in an already finished game.

Given such a predicament makes *Endgame* converges upon the idea that the play conveys a theatrical image of a chessboard. In this game, the characters are both players and chess pieces. The characters do not only play the game but also they are played with. Like pieces on a chessboard, the characters in *Endgame* are severely restricted in their movements, each obeying a different rule of motion and a certain order. Therefore, Hamm is described as the king for dominating the game, and he is guarded by other pieces, the red piece, Clov, and the white pieces, Nagg and Nell. Moreover, Beckett employs many phrases to support this image and its effect. Hamm's first words "Me – (he yawns) – to play" are repeated in his final speech, after which he refers to the "Me to play. (Pause. Warily.) Old endgame lost [*sic*] of old play and lose and have done with losing," and says "since that's the way we're playing it... (he unfolds handkerchief)... let's play it that way" (Beckett, 1985, EG, Act. I, pp. 2, 82, 84). However, the importance of a chess game as a theme and technique in *Endgame* is used to impose order or structure upon what might otherwise seem a formless series of events as stated below:

In a world no longer rendered purposeful by Christian conceptions of eschatology, time is experienced not as a linear development towards a goal, but as a ... vacuum, a black hole without structure. [The] structure has to be imposed from without through routine and for Beckett's characters, through the playing of games. The games Hamm and Clov play are futile, but they are all there is. (Hammond, 1979, p. 13)

The quotation above may underline some of the deeper preoccupations of *Endgame* that are suggested through visual theatrical effects. The very suggestive references to Christian conceptions concerning the resurrection and the divine authority are portrayed in Hamm's dramatic image as the king of the world and the central character in the play as well as in the image of the boy. Moreover, the problem of time and space as indefinable and perceivable is visually portrayed in the character's futile reliance on memory to patch the eternal vacuum of their lives, where this situation is recognized in *Waiting for Godot*, too.

At the beginning and at the end of the *Endgame*, Hamm's face is covered by a bloodstained handkerchief. As a technique, this bloodstained handkerchief aims to shock the audience. And, being a visual effect, it portrays Hamm's cruelty as he appears to be a murdered man. It may also show Beckett's fascination with crucifixion imagery as it calls to mind the legend of Saint Veronica, whose handkerchief, according to Molinari, is reported to retain the imprint of Christ's face (2014, p. 12). The visual effect presents Hamm to be submissive to death that has already overtaken the remaining world. In other words, this bloody handkerchief is a reminder of "that bloody awful day, long ago, before this bloody awful day" (Beckett, 1985, EG, Act. I, pp. 43-44). Maybe, Beckett is mocking the story of Saint Veronica and suspects its originality since it is impossible for a face imprint to be exactly printed on a piece of cloth with one sweep. Also, Beckett, as a modernist, prefers to educate his audience implicitly through allegorical references in biblical, mythological, and canonical fashion.

Having the status of a game of chess that is manifested with fixed roles, Beckett's *Endgame* is constructed with Beckett's roles of playing. He attempts to use the body language and the auditory effects as much as he could to involve his audience in this creation. He uses visual and sound effects to attract his audience's attention to deliver his messages deliberately. Sound and sight have a significant impact on an individual's perception in which Beckett is highly interested. Beckett uses sound effects as a profound medium of expression and points out that his work is a substance of important sounds that are made as much as possible. For instance, laughter in *Endgame* and *Waiting for Godot* is not a sign of happiness or amusement, rather they are a mark of alienation, pain, and despair. This situation creates a sense of duality because there is a contradiction between what one hears and sees. Therefore, this laughter is described as "performed like a mock-ritual" (Cohn, 1969, p. 50). During the show, the audience hears Clov's brief laugh which intensifies the mechanicality of emotions. Hamm says, "(Clov bursts out laughing.) What is there so funny about that?" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 60). In this conversation, Beckett speaks the mind of the audience by implicitly addressing some words for them; it is as if Hamm is asking the audience about Clov's laughter. This technique breaks the boundaries between the on-stage and off-stage.

Other auditory techniques are the footsteps and the whistle employed in Beckett's work. Clov's footsteps back and forth from the kitchen to Hamm's chair are of consistent numbers and patterns. They are also always rhythmically timed as Beckett says during the production of *Endgame* that "it's almost like a dance, equal number of steps, rhythm kept equal" (Haynes & Knowlson, 2003, p. 116). Thus, Hamm uses the sound of a whistle as an expression of power for controlling and summoning Clov to fulfil his material needs. Clov says "Nice dimensions, nice portions, I'll lean on the table, and look at the wall, and wait for him to whistle me" (Beckett, 1985, EG, Act. I, p. 2). Hamm's whistle is linked to Pozzo's rope, where a similar matter of slavery is detected through Pozzo's attitude towards Lucky, Pozzo "[jerks the rope.] Up hog! Back! stop! Turn!" and these orders are full of insolence and cruelty (Beckett, 2010, WFG, Act. I, p. 20). Therefore, the whistle as an auditory effect is considered as dehumanizing and a sign of slavery. In this regard, Hamm and Clov reflect the bond of the master-slave. Nevertheless, the sound of the whistle, perhaps, reflects the deep need to communicate with someone. It substitutes the function of language as a means of direct communication.

The sound of knocking is another sound effect that stands for words that no longer express human desires. However, Nagg knocks twice. The first time is in the middle of the play and the second time is almost at the end of the play. As an effect, the knocking of the first time, perhaps, has two functions. First, it stirs the audience's imagination and expectation as they want to see and know who there is in the ashbin. Second, it suggests a sort of resurrection as Nell emerges from a sleep-death state. The second shrilling and the louder knock reflect Nagg's horror and shock for being alone without a companion since Nell, perhaps, is alone to escape this absurd situation.

Such a kind of relationship that bonds the master to the slave has a negative connotation since a corrupted master is threatened to lose his authority at any time. Clov's revelation against Hamm is a reaction to the bad treatment that he receives most of his life from Hamm. The hard-hearted master is either to be revolted against just like in Clov's case or to be led by an ignorant slave just like where Pozzo is led by Lucky. Beckett wants to present the danger of losing authority by presenting a blind master who is followed by muted subjects, where the catastrophe is certain because neither the master is capable of making the right decision nor his mind-absent subjects can search for their rights, therefore, such nations are doomed with destruction. For instance, a conversation between Pozzo and Estragon

reflects Lucky's passive submissiveness to his master (Pozzo) despite the dreadful treatment that he receives, the dialogue goes as follows:

Estragon: Why doesn't he put down his bags?

Pozzo: He wants to impress me, do that I'll keep him.

Vladimir: You want to get rid of him?

Pozzo: I do. But instead of driving him away as I might have done, I mean instead of simply kicking him out on his arse [sic], in the goodness of my heart I am bringing him to the fair, where I hope to get a good price for him. The truth is you can't drive such creatures away. The best thing would be to kill them.

[Lucky weeps.]

Estragon: He's crying!

Pozzo: Old dogs have more dignity. (Beckett, 2010, WFG, Act. I, pp. 26, 28-29)

In these lines, Beckett's attempt to describe the young generation's state during the twentieth century. He creates the image of Lucky who carries the master's luggage all the time, thus, Lucky resembles the young people, and Luggage resembles the responsibilities of survival. A long time ago, the young generations are always described as joyful and hopeful people since they possess youth and future. However, this picture is turned upside down, the young generations during the twentieth century are tired, weak, and hopeless; their higher aspiration is to ensure the minimal amount of survival sources for the next morning. Poverty and low wages shape the overall atmosphere of western society after the two world wars. A good example is driven by Pozzo who compares the elderly to old hunting dogs, which are sentenced to death as a rewarding gift for their hard efforts. When people get old and they are unable to perform as they used to be, according to Pozzo death will be the fair judgment for such cases out of mercy. Another example of corrupted rulers is when Beckett alludes to the allusion of the feast of Belshazzar. The conversation goes Between Hamm and Clov.

Hamm: In your kitchen?

Clov: Yes.

Hamm: What, I'd like to know.

Clov: I look at the wall.

Hamm: The wall! And what do you see on your wall? Mene, mene?

Naked bodies?

Clov: I see my light dying. (Beckett, 1958, EG, Act. I, p. 12)

According to Seow, these lines present the words mene, mene that tells the story of Belshazzar: the Babylonian King and the grandson of Nebuchadnezzar¹. The story goes, when King Belshazzar was celebrating a great festival for his thousand lords, he orders that vessels of the temple from Jerusalem be used for drinking, yet formless fingers appear and write on the wall while the Babylonians are consumed with celebration. Belshazzar asks his magicians and seers to translate the writing, but they are not even able to decipher it. Belshazzar is advised to send for Daniel who is known for his intelligence. Then, in case Daniel deciphers the writing, the king offers to make him third in line to the throne. Daniel rejects the award but accepts the appeal. He reminds Belshazzar that the glory of his father is God's gift and that God dethrones him as a punishment for his arrogance towards God's bestowal. Belshazzar drinks of the vessels of the temple of heaven and blesses his deities, but does not present gratitude to God. As a consequence, Seow elaborates on the following words: 'MENE, MENE, TEKEL, UPHARSIN' that appear on the wall of Belshazzar. Seow comments on the story, where Daniel reads the words and says that MENE means that God decides the time of his death and TEKEL means that he is not qualified as a good king anymore, and PERES means that he will be dethroned by the Persians. As a reward for the successful interpretation, Daniel retains the third in line to the kingdom. On the same night, the oracle is fulfilled; Belshazzar is dethroned and killed by the Persians. (Seow, 2003, pp. 80-84).

Seow elaborates more and says, the Chaldean monks are not even able to interpret nor even translate the writing on the stone; however, Daniel simply involves offering vowels in two separate ways and the words are viewed as nouns and verbs. These words have a materialistic meaning. The word MENE is associated with a Jewish word that means sixty shekels (mina). TEKEL means numbered or divided. PERES means to divide into two and it is a word that is both used in Persian and Hebrew, suggesting that Belshazzar's kingdom will be divided between two nations of Persians and Medes. To sum the whole numbers together, each mina sixty shekels and; plus two equals sixty-two and it is supposed to be the age of Darius the Mede at the time (Seow, 2003, pp. 80-84). Therefore, the term *Writing on the Wall* becomes a common idiomatic phrase that refers to the expectation of any inevitable harm, misfortunes, or ending. One who doesn't see the written words on the walls or refuses to do so is identified as unaware of the signs of a cataclysmic occurrence that is likely to take place shortly. Accordingly, Beckett comments on this idiom in the

Endgame, referring to the arrogant rulers of the twentieth century who practice arrogance towards God's signs. Beckett through this reference wants to warn these rulers to evaluate their behaviours and to prevent them from spreading evil everywhere.

Furthermore, Beckett alludes to this warning in his *Endgame* to awaken people, especially the rulers, and remind them to be careful of God's wrath. Also, *Mene Mene* indicates the reason for considering the kingdom of Hamm in smythereens. But if Hamm is perceived as Belshazzar; the last ruler of Babylon, then Clov is the prophet Daniel; this comparison reflects an ironic sense. The dark world of Hamm's kingdom leaves no light to be used; it distinguishes the insight and the eyesight altogether. Hamm suggests that these words are associated with death, and it is stated at the beginning of the play that only those who lack the insight would not see it. The death in the Beckettian world has its reflection on the real world off the stage. This phrase alludes to death that wraps up the whole themes and concepts in the play together to achieve the unity of the work and give it a sense of wholeness. The play obviously reflects an apocalyptic situation in a dystopian world, where death and despair are the masters of the game.

The corruption and injustice of Churches and rulers of the western world during the twentieth century are compared with that of Belshazzar. Beckett mocks the church by inserting the phrase naked bodies with the holy phrase of *Mene Mene*. Nevertheless, Beckett alludes to Eliot's "Wasteland," where the terms of naked bodies and the image of the rat are recognized as the dead world. Furthermore, the image of the blind intellectual figure, Tiresias², is utilized in Eliot's poem and Beckett's drama through the character of Pozzo and Hamm. Both settings suggest death, where desert and the corpses world are observed. Inability to sit or lie is a common characteristic that Eliot's and Beckett's characters possess and Clov is the best example. Furthermore, the paralyzed force is represented through Hamm's character and Eliot's poem. Game of Chess is a section of Eliot's "WasteLand" and Beckett's *Endgame* that focuses more on the dysfunctional relationships among its characters rather than presenting a well-performed game. Besides, the cruelty of the month of April is detected in both works; in "WasteLand" it is presented as a deformed joyful time where people enjoy it; however, in the poem, it is accompanied by despair and sadness. The same situation is reflected in the *Endgame*, where the couples, Nagg and Nell, enjoy their happy time together in the nice weather of April when an unfortunate accident takes place to deprive them of the lower parts of their bodies.

Beckett and Elliot are modernists, the setting and characters in the Beckettian stage suggest a common modernist feature, where isolation, darkness, and coldness overwhelm the stage. Thus, when a human being finds themselves isolated, helpless, and lost with no concrete base to stand upon, they start to revolt at every belief in their society. The non-believers cannot stand the hardships of life and that is why they revolt to declare that there is no superior authority to save them. They say that their salvation is bound tightly with the death of God, but they only admit their doom with no other life after death. The existentialists establish new beliefs to give sense to this vanishing of mortal life. They think that, since there is no God, then human beings are responsible for their actions that determine their destiny on this ground. However, the absurdist playwrights and certain existentialists reject this fact and state that their life is aimless, and one day they will perish as if they have never been cast into this life.

5. CONCLUSION

The aim of this study is to explore the symbolic representations in *Waiting for Godot* and *Endgame*, and to discover what the themes in Beckett's drama reveal about twentieth-century Western culture. In other words, how Beckett's dramas depict people's torment throughout the twentieth century is studied. In this paper, themes and symbols are considered characteristics in Beckett's drama. Therefore, this article analyzes symbolic conceptions that involve themes such as imprisonment, sterility, slavery, time, and religious perceptions.

Samuel Beckett is regarded as a forerunner in dramatic art during the twentieth century. He is labelled as an absurdist because his writings are considered part of the modern age. He represents the modern man and the most obvious difficulties and problems that face him. So, his literary productions portray the modern man and his surroundings in a novel way. Beckett's *Waiting for Godot* and *Endgame* are observed as an encounter or image for decaying humanity. His characters are presented as old, shapeless, and lost in a mess. They are lonely figures waiting for relief, but they are unaware of where or when they find it, and they belong to no place and no time. They possess nothing more than distorted memories from the past which adds nothing to their present except despair, helplessness, and sterility. Thus, human beings are viewed as lost within time, which could be anytime, before birth or after death where they are presented as genderless as fetuses. At this point, we have lonely male figures or half-shaped females without any sense of love or healthy family ties, where life and humanity are overwhelmed by an immense sense of sterility. Beckett's characters are sexless to symbolize the absurdity of existence, viciousness, the loss of identity, lack of faith, and other problems in a chaotic world. Beckett's creatures belong to a disordered environment where desolation and pessimism loom largely. Beckett provides an entrance to the anguished world in Western society after two world wars.

A good number of Beckett's literary works are all-male plays in which no females appear in physical shape or form. If found, they are in a deformed shape such as Nell. Yet, most of Beckett's male characters are described as males in appearance. Those who mostly reflect femininity or childish features are Estragon, Vladimir, Nagg, and Hamm. Moreover, these male-like characters are not created to represent maleness or any specific sex; they are generally supposed to act as universal emblems of humanity. Thus, these characters alongside their world lose all their traditional values including gender and identity, thus any reference to topics of gender would be worthless since the loss of identity is one of the main themes.

The absurdist stage is chiefly influenced by imagery and symbols Samuel Beckett prefers to construct his dramas with. Various methods and techniques are also employed by Beckett to deliver his drama appealingly and evoke the audience's senses and imagination. He invents a masterpiece through visual and auditory effects that have a massive impact on the perception of the audience. In Beckett's theatre, sounds and silence, movements and inactivity are used to produce dynamic and resonant theatrical images. Most of Beckett's plays are dominated by the images of figures who are confined in containers, sand or off-stage, and who are imprisoned in silence, immobility, and existence in the void. Beckett presents concrete examples of human existence. His characters are portrayed as crippled aged figures who are dehumanized and staged as ghostly and indefinite shapes waiting for salvation or even death.

Many allusions and unfinished stories are stated in both plays that denote existential and religious perspectives. These stories frequently express either agony about the author's closest friends who are mostly Jewish or suggest the theme of punishment and salvation. The story of the two thieves exemplifies repentance and salvation themes, where only one of them is saved. Also, this story is connected to the concept of the original sin mentioned in the conversation between Estragon and Vladimir in *Waiting for Godot* when they talk about the meaning of existence in such meaningless life full of suffering. Their intention of repentance is also detected in their conversation. Furthermore, this topic is also handled in Hamm's story of the madman whose pessimism is ironically linked to Clov's. They both report nothingness and desolation of the outer world despite the lively scenes located outside the window of the madman. Clov's condition of dishonesty is expressed through the image of the hollow bricks that are considered as a sign of scepticism in his reports. Broken promises are seen through the story of Ashab Al-Sabt, whose greed leads to their doom. The inner-blindness, disrespectfulness, and rulers' arrogance towards God's authority are the main reasons for empires' destruction and Belshazzar is the best example.

Time in *Waiting for Godot* and *Endgame* is viewed as slow and lingering. The characters barely notice the passage of time because of their monotonous life. Thus, Beckett's characters are imprisoned in a state of waiting and suffering. This state is compared to purgatory where sinners are found pleading for forgiveness. The characters are stuck in a continuous state of suffering. People are not immortals and their life-time decreases with ageing. Existentialists refer to this situation as a meaningless life since death is the certain end of humanity that would erase every human being on the earth. However, life is multidimensional and controversial at the same time; it consists of believers and non-believers. Life is considered meaningless for the existentialists, on the other hand, it is an earthly purgatory for God's loyal followers who believe that they are born as a sinner and need forgiveness to wash their sins away. Hence, God's faithful followers are destined to settle with Him in His heavens while the non-believers are doomed in hell.

The story of the madman in the *Endgame* represents a man's inner-conflict between faith and disbelief. The madman's awareness of his doom prevents him from enjoying life. He realizes that nothing is permanent, so he thinks humanity should not suffer for their ancestors' sins because life is futile and unjust. Another story in the *Endgame* suggests existential beliefs through the story of a tailor. The tailor ironically mocks God's authority over his subjects and complains that if God is very powerful, then why does he enjoy human beings' suffering! Thus, man's suffering is regarded as a sign of God's powerlessness. The story is also viewed as an example of broken promises; the tailor keeps postponing his customers' deliveries. The broken promises are the main causes of Gogo and Didi's suffering in *Waiting for Godot*, for example. They keep waiting for Godot who does not arrive till the end of the play.

The people of Sabt who are punished severely sets the best example for broken promises. This story is explained through the symbolic mention of Saturday in *Waiting for Godot*. Similarly, the tailor in the *Endgame* mentions the story of creation in six days and Friday is considered as the first day of creation finalized on Saturday and as a day for resting accompanied by the Jews' worship. Religious crimes are detected taking place on Sunday. Jewish disobedience to God is practised on Saturday. God tells them not to fish on Saturday but they place their nets on Friday night and collect the harvest on Sunday morning, as a result, they deserve the punishment. In Christianity, for example, Sunday is considered as Jesus Christ's resurrection, and also as a day of rest and worship in both Christianity and Judaism. The purpose of alluding to allusions in any literary work is regarded as one of the techniques of modernism. Modernists have an effective technique to irritate the mind of spectators to search for new information. Their symbols are used as a puzzle to be solved, and this technique adds intensity and mystery to their literary work.

Furthermore, this technique breaks the monotony of the theatrical stage by creating a sphere of communication between the text and the reader or the observer. Beckett used this method carefully when expressing his topics symbolically.

Beckett invites people to revolt against the submissive obedience of political and religious authority. People are blessed with a mind and they learn and acquire knowledge through experience, not through previously perceived knowledge. Henceforth, Beckett mentions the story of the thieves³ who are crucified with Jesus in *Waiting for Godot*, and criticizes its various interpretations in the Gospels. It is stated that four explanations are provided by the four major Gospels. First, it is stated in Luke that only one thief is saved while Mark and John mention no thief is crucified with Jesus. However, Matthew says both thieves abuse Jesus. Beckett wants to clarify why we should believe Luke's explanation and discard the other three, inviting people to be sceptical in their investigations. This is an invitation to evoke people's sense of questioning, Beckett invites his spectators and readers to suspect everything they are already learned. If the story of the thieves is true, then what is the purpose of having four different versions of the same story. Even if there are different interpretations, the original information of the story must be similar in every version. Accordingly, Beckett thinks that even religion must be suspected. Suspicion and investigation are seen in the *Endgame*, Beckett makes Hamm in the *Endgame* be sceptical of Clov's reports. Although we should not even believe Hamm's chronicle since it is told from a personal point of view with no witnesses, it might be all Hamm's fascinations of his past, too.

In these findings, Beckett's dramas *Waiting for Godot* and *Endgame* are examined under close scrutiny. New religious interpretations of themes and symbols are discussed. Although Beckett is Christian, yet his religious tendencies are thought to be Jewish for some reasons. First, he is like most modernist writers who reject western tradition and criticize the churches' superficiality and irresponsibility. Also, most of his close friends are Jews who got killed because of their religion.

ENDNOTES

¹Nebuchadnezzar, for more information:

See Nelson, R. (2020, August 7). *Who Was King Nebuchadnezzar? The Beginner's Guide*. OverviewBible. <https://overviewbible.com/nebuchadnezzar/>

²Tiresias is a blind figure who is characterized with wisdom that regenerates from his insight. This character is founded first in Sophocles' Oedipus Rex, then it is realized in Eliot's Wasteland, for more information:

See *Tiresias-Greek Blind Prophet of Apollo in Thebes* | *Mythology.net*. (2016). Mythology.net. <https://mythology.net/greek/mortals/tiresias/>

³The story of the thieves, for more information:

See *The thief on the cross, the comma & Christ* | *Bibleinfo.com*. (2021). Bibleinfo.Com. <https://www.bibleinfo.com/en/questions/thief-on-cross>

REFERENCES

Adorno, T. W. (1969). Towards an Understanding of Endgame. In B. G. Chevigny (Ed.), *Twentieth Century Interpretations of Endgame* (pp. 82-114). London, UK: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.

Al-Shareef, M. (2011, October 3). *Islamic Perspectives: Ashaab As-Sabt - the people of Saturday*. The Milli Gazette: <https://www.milligazette.com/news/islamic-perspectives/2444-ashaab-as-sabt-the-people-of-saturday/>

Beckett, S. (1985). *Endgame*. (S. Beckett, Trans.) New York, USA: Grove Press, Inc.

Beckett, S. (2010). *Waiting for Godot*. London, United Kingdom: Faber and Faber Ltd.

Bradbury, M. (1988). *The Modern World*. London: Secker and Warburg.

Coe, R. N. (1964). *Beckett*. Edinburg, Texas, USA: Oliver and Boyd.

Cohn, R. (1969). "Endgame". In B. G. Chevigny (Ed.), *Twentieth Century Interpretations of Endgame: A Collection of Critical Essays* (pp. 40-52). London, UK: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.

Dorthy, F. (1971). *Samuel Beckett*. London: Hutchinson University Library.

Driver, T. F. (2018, January 25). "Beckett by the Madeleine". Rick On Theater. <https://rickontheater.blogspot.com/search?q=%22Beckett+by+the+Madeleine%22.>

- Easthope, A. (1969). "Hamm, Clov, and Dramatic Method in Endgame". In B. G. Chevigny (Ed.), *Twentieth Century Interpretations of Endgame: A Collection of Critical Essays* (pp. 61-70). London, UK: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Fletcher, J., Fletcher, B., Smith, B., & Bachem, W. (1978). *A Student's Guide to the Plays of Samuel Beckett*. London, UK: Faber and Faber Limited.
- Hammond, B. S. (1979). Beckett and Pinter: towards a grammar of the absurd. *Journal of Beckett Studies*, (4), 35-42. <https://www.jstor.org/stable/44782706>
- Hayman, R. (1968). *Contemporary Playwrights Samuel Beckett*. London, UK: Heinemann Educational Books Ltd.
- Haynes, J., & Knowlson, J. (2003). *Images of Beckett*. Cambridge, England: Cambridge University
- Jawad, I. J. (2004). *The Problems of Childhood and Sterility in Modern Drama: A Thematic Study of Some Plays of Beckett, Ionesco, Albee, and Osborne*. [Master's thesis, Baghdad, Iraq: University of Baghdad]. Baghdad Thesis Center.
- Kenner, H. (1996). *Reader's Guide to Samuel Beckett*. New York, USA: Syracuse University Press.
- Kohn, H. (1957). *The Twentieth Century*. New York, USA: The Macmillan Company.
- Lawley, P. (1979). Symbolic Structure and Creative Obligation in 'Endgame'. *Journal of Beckett Studies*, (5), 45-68. <https://www.jstor.org/stable/44782904>
- Mercier, V. (1998). How to Read Endgame. In C. C. Andonian (Ed.), *The Critical Response to Samuel Beckett* (pp. 114-117). Westport, CT: Greenwood Press.
- Molinari, A. L. (2014). *St. Veronica — Evolution of a Sacred Legend*. Academia.edu. https://www.academia.edu/12112461/St_Veronica_Evolution_of_a_Sacred_Legend
- Robbe-Girlet, A. (1956). Samuel Beckett, or "Presence" in the Theatre. In M. Esslin, *Samuel Beckett: A Collection of Critical Essays* (pp. 108-113). New Jersey, USA: Englewood Cliffs N.J., Prentice-Hall, Inc.
- Robinson, M. (1969). *The Long Sonata of the Dead: A Study of Samuel Beckett*. London, UK: Rupert Hart-Davis Limited.
- Rustam, A. T. (1985). "Man's Suffering in Beckett's Waiting for Godot and Endgame". *Al-Mustansiriya Literary Review*, II, 121-134.
- Sabbath*. (2020). The Merriam-Webster.Com Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Sabbath>
- Shams, P. (2012, September 3). *Waiting for Godot and the Question of Humanism*. Academia.edu. https://www.academia.edu/3776074/Waiting_for_Godot_and_the_Question_of_Humanism
- Shan, J. (2020, August 28). The Meaning of Yin and Yang. *Thoughtco.com*. <https://www.thoughtco.com/yin-and-yang-629214>
- Suin, D. (1976). Beckett's Purgatory of the Individual or the 3 Laws of Thermodynamics: Notes for an Incamination towards a Presubliminary Exagmination Round Beckett's Factification. *The Tulane Drama Review*, II(4), 23-36. <https://www.jstor.org/stable/1125136>
- The King James Studt Bible* (2nd ed.). (2013). Nashville, TN: Thomas Nelson, Inc.
- Wang, J. (2011). The Religious Meaning in Waiting for Godot. *English Language Teaching*, 4(1), 197-200. <https://doi.org/10.5539/elt.v4n1p197>
- Webb, E. (1972). *The Plays of Samuel Beckett*. Washington, USA: University of Wahington Press.
- Worth, K. J. (Ed.). (1975). *Beckett the Brecht*. London, UK: Routledge and Kegan Paul.
- Zaleski, C. (2008, May 13). *Purgatory, Definition & History*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/purgatory-Roman-Catholicism>
- Zia'ee, M., & Shamsa'ee, A. H. (2005). *A Critical Guide to Great Plays*. Iran: Omid Mehr Publication.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 466-472

Arrival
15 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61786
Article Serial Number
2

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61786>

How to Cite This Article
Uslu, R. (2022). "Abdülaziz Meragizâde Hakkında Yeni Bulgular ve Sultan II. Mehmed'e Şâhişube Makam Hediyesi", *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(51):466-472.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Abdülaziz Meragizâde Hakkında Yeni Bulgular ve Sultan II. Mehmed'e Şâhişube Makam Hediyesi

New Findings About Abdülaziz Meragizade And The Musical Gift Shahishube Maqam To Sultan Mehmed II.

Recep USLU

Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Musikisi Bölümü İstanbul, Türkiye

ÖZET

Herat Sistemciler Müzik Ekolü kurucusu Abdülkadir Meragi'nin oğlu Abdülaziz Meragizade'nin hayatı hakkında özellikle son on yılda yeni bulgular ve bazıları bana ait yeni tespitler yapılmıştır. İlk defa hayatını 1999'da kaleme aldığım Abdülaziz Meragizade, Osmanlılar içinde Herat Sistemciler Musiki Ekolünün bir temsilcisiydi. Yeni bulgular, değerlendirmeler ve tespitlerin bir araya getirilmesi bilgilerden topluca yararlanmak açısından akademi alanına faydası olacaktır. Ayrıca makale başlığında görülen şâhişube hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Şâhişube Abdülaziz Meragizade tarafından icat edilmiş bir makamdır. O, bir taraftan kendine özgün yeni bir şube/makam icat etmiş, diğer taraftan aynı eserde bahsettiği 24 şube sayısında bir değişiklik yapmamıştır. Bu yönüyle babası Abdülkadir'in müzik teorisini temsil etmeye devam etmiştir. Diğer yönüyle II.Murad'ın ölümünden sonra Edirne'de yeni padişah olmuş II.Mehmed'e müzik alanında ustalığını gösteren bir şube icadında bulunmuş ve ona aynı şubede yapılmış tebrikiyye bestesi hediye etmiştir. Abdülaziz'in Orta Asya'dan Osmanlılara geldiği 10 yaşından beri içinde bulunduğu müzisyenler camiası ile gizli bir savaşı olmuştur. Bu, müzik ekolleri savaşıydı. Bu savaşın içinde kendisini ilk kez II.Murad'a hediye ettiği şafâşube makamında bir bestesi ile göstermişti, fakat padişah değişikliğinde devam eden rekabet içinde kendisini yeniden göstermesi gerekti. Abdülaziz, 1451 yılında padişah olan II.Mehmet için Nekâvetü'l-edvar (: seçkin devirler) adını verdiği yeni bir kitap yazıp, o eserle birlikte icra ettiği makamdaki bestesiyle müzik alanındaki ustalığını hem yeni sultana hem de rakiplerine gösterdi. Bugüne kadar müzikoloji alanında Abdülaziz'in bestesinde kullandığı yeni icat şâhişubenin nasıl bir dizisinin olabileceği sorgulanmamıştı. Bu makale Abdülaziz Meragizade hakkında yeni bulgular eşliğinde icat ettiği şâhişube makamının nasıl olabileceğini yorumlamakla sınırlıdır. Nitel araştırma ve sistematik müzikoloji sunumuyla yazılan makalenin sonunda şâhişubenin ebced alfabe notasından günümüze nota transkripsiyonuyla dizisi, yanlış değerlendirmelerden ayıklanarak sorgulanmış, modern notaya çevrilmiş, ayrıca bir etüt ile müzikolojik canlandırma yapılmaya çalışılmıştır. Şâhişube makamının nasıl anlaşılması gerektiği önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Abdülaziz Meragizade, Abdülkadir Meragi, II.Mehmet, şâhişube, notasyon.

ABSTRACT

Especially in the last ten years, new findings and some new determinations have been made about the life of Abdulaziz Meragizade who was Herat Systematist Music School founder Abdülkadir Meragi's son. Abdulaziz Meragizade, whose life I wrote for the first time in 1999, was a representative of the Herat Systematists Music School in the Ottomans. Bringing together new findings, evaluations and determinations will benefit the field of academia in terms of benefiting from the information collectively. In addition, no study has been carried out on the shahishube seen in the title of the article so far. Shahishube is a maqam invented by Abdulaziz Meragizade. On the one hand, he invented a unique new shube/maqam, on the other hand, he did not change the number of 24 shubes he mentioned in the same work. In this respect, he continued to represent his father Abdülkadir's music theory. On the other hand, after the death of Murad II, he invented a shube that showed his mastery in the field of music to Mehmed II, who became the new sultan in Edirne, and gave him a congratulatory composition made in the same shube. From the age of 10, when Abdulaziz came to the Ottomans from Central Asia, he had a secret war with the musicians he was in. It was a war of music schools. In this war, he showed himself for the first time with a composition in the Safashube makam, which he gifted to Murad II, but he had to show himself again in the ongoing rivalry in the change of sultan. Abdulaziz wrote a new book called Nekavetü'l-edvar (: distinguished maqams) for Mehmet II, who became the sultan in 1451, and showed his mastery in music to both the new sultan and his rivals with his composition in the maqam he performed with that piece. Until today, it has not been questioned what kind of a scale Abdulaziz's new invention shahishube mode can be used in his composition in the field of musicology. This article is limited to interpreting how the shahishube maqam, which he invented about Abdulaziz Meragizade, could be in the light of new findings. At the end of the article, which was written with a qualitative research and systematic musicology presentation, shahishube's string from the abcad alphabet note to the present day with note transcription was questioned by removing the wrong evaluations, translated into modern notes, and a musical enactment was tried to be made with an etude. It has been suggested how the shahishube maqam should be understood.

Keywords: Abdulaziz Meragizade, Abdülkadir Meragi, Mehmet II, shahishube, notation.

1. GİRİŞ

Abdülaziz Meragi'zade'nin eser yazdığı Sultan II.Mehmed'in, 836/ 30 Mart 1432'de Edirne'de doğduğu ve eğitim gördüğü medreseden 845/1441 baharında, yani yaklaşık Mayıs ayında Edirne'den Manisa'ya gönderilmesini değerlendiren tarihçilerden bazılarının göre, Fatih, ilk eğitimini tahminen Saatli Medrese'de tamamlamıştır. Yani, II.Mehmed, daha 10 yaşında iken eğitiminin ilk aşamasını bu medresede tamamlamış demektir. Aldığı dini eğitimle Kur'an okuma yanında Arapça ve Farsça'ya, en azından yüksek eğitimin temel kitaplarına, belki de müzik bilgisi derslerine başlamış demektir. Manisa'ya tayin edildiği 845/1441 tarihinde Hızır b. Abdullah'ın II.Murad'ın emriyle

edvar kitabı yazması da ilginçtir, bu tarih bir tesadüf değildir, bu ikisi arasında bir ilgi olabileceğine burada ilk defa dikkat çekilmektedir. Balkanlardaki savaş sonucu II.Murad'ın uğradığı ilk yenilginin tesellisi de olabilir. Burada II.Mehmed'in yaşı konusunu özellikle andım, özellikle dikkat çekmek istedim, nedenini birazdan bahsedeceğim. Eğitimde geline bu yaş, Orta Asya'dan gelen bir başka kişinin hayatında da müzik eğitimi aldığı çocuk yaşa benzemektedir. Bahsedeceğimiz kişi, Sultan II.Mehmed'in Edirne'de 855/1451'de padişah olduğunda sarayda Orta Asya'dan gelmiş biriydi: Abdülaziz Meragizade. Bizim konumuzu yakından ilgilendiriyor.

Makalenin amacı Sultan II.Mehmed için icat edilmiş şâhişube makamının dizilerini doğru olarak tespit ve yeniden canlandırmasını ortaya koymaktır. Bu makam Meragi'nin oğlu Abdülaziz tarafından icat edilmiştir. Konuyla ilgili araştırmalar içinde Koç ve Khazrai-Azadehfar'ın çelişkili ifadeleri, kaynaklardaki bilgilerin karşılaştırılması ile giderilmeye çalışılmış ve şâhişube makamının dizisini doğru olarak ortaya koymayı amaçlanmıştır.

Makalede önce zamanın şartlarına işaret ederek Udi Hacı Abdülaziz'in hayatı hakkında yeni bulgular, düzeltilmesi gereken bilgiler ve şâhişube dizisinden bahseden yazdığı eser hakkında bazı yeni tespitler ortaya konmuştur. Ardından Abdülkadir Meragi'nin kitaplarının Abdülaziz'e intikal edişi; Abdülaziz'in *Nekâvetül-edvar* adlı eseri ve şâhişube; makamları hakkında bazı müzikolojik açıklamalar; şâhişube ve safaşube makamları dizileri ve şâhişubenin yeniden canlandırılması; bu olayın Fatih Sultan Mehmet hakkında yapılan filimler dolayısıyla sinema dünyasında kullanılmamasını eleştiren bir sonuçla sonlanmaktadır.

2. ABDÜLAZİZ MERAGİZADE'NİN HAYATI

Müzik teorisyeni Abdülaziz Meragizade, ben onu artık Meragizade olarak tanımlıyorum. Bu konuyla ilgili 1999 yılında ilk yazdıklarım birçok kişi tarafından tekrar edilmiştir. Fakat yine de 2005'te makalesini yazan Fallahzade (2005: s.180), Farmer'ın 1940'ta *Encyclopedia of Islam*'da yazdığı makaleden bu yana Abdülaziz hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ifadesini kullanır. Bu makaledeki derlemede 1999 yılında yazdıklarımın bir kısmını pekiştirip, bir kısmını düzeltip, bu arada hakkında yazılan yanlış ifadeleri tashih ederek konuya gireceğim.

Abdülaziz, ünlü müzisyen Abdülkadir Meragi'nin küçük oğludur. Hayatı hakkında hiçbir şey bilinmiyorken, İslam Araştırmaları Merkezi'nde çalışmanın verdiği imkanlarla bazı bilgiler benim önüme geldi. İslam Ansiklopedisi için yazılmış okuduğum yazıdaki bir yanlışın düzeltilmesiyle birden elimdeki belgenin Abdülaziz'e, II.Murat tarafından verilen Edirne Temürhan köyünün ikta belgesiyle karşılaştığımı anladım. Anahtar kelime "Hacı Abdülaziz" idi. Sonrasını araştırarak inşa ettim (Uslu 1999: 40; Uslu 2000: 452; Uslu 2007b: 31; Feldman 1996: 114. Abdülaziz'den bahseden Feldman'da bu bilgiler yoktur). Ben 1999 yılından itibaren müzikoloji alanında onun hayatı için ne inşa etmişsem, aynı bilgiler diğer akademisyenler tarafından biraz daha süslenerek aktarılmıştır. Benim yazdıklarımın sonra kısa sürede bu bilgiler birden anonimleşti, atf yapılmadan kullanılmaya başlandı, ancak bazen yanlış olarak aktarmalar yapıldığı da görülmektedir. Bu sebeple Abdülaziz'in hayatı hakkında yazılanlardan bazı düzeltmelerle konuya başlayayım.

2.1. Abdülaziz'in Doğum Tarihi

Abdülaziz'in hayatını ele alan ilk yazımda (Uslu 1999), henüz doğum tarihi bilinmeyen Abdülaziz'in 824/1421'de Edirne-Temirhan köyü ikta olarak verildiğine göre, yaşının en az 10-15 olması gerektiğini hesaplamıştım. 10 yaşında ud ustası olabileceğine ihtimal vermedim ve ilk yazılarımda yaşının 15 olabileceği ihtimaline göre hesaplamalar yaptım. Fakat bugün anlıyorum ki yanılmışım, daha az ihtimal daha doğruymuş. Artık babası Meragi'nin yeni yayınlanan kitaplarından Camiü'l-elhan'ın 816/1413 yılında yazdığı kaydından dolayı Abdülaziz'in doğum tarihini biliyoruz: 01 Muharrem 816/ 03 Nisan 1413. Bu tarih Abdülaziz meragizade'nin doğum tarihidir. Kitabı ve kitapta bulunan bu yeni notu İranlı müzikolog Babak Khazrai yayınlamıştır. Buna göre ve arşiv belgesi sebebiyle Edirne'ye geldiği kesin tarih 824/1421 olduğuna göre, Edirne'ye geldiğinde Abdülaziz henüz 09 yaşında idi demektir.

2.2. Abdülaziz'in Doğum Yeri

Abdülaziz'in, ilk yaptığım 15 yaş ihtimaline göre babası o sırada Semerkant'ta idi, ben de doğum yeri olarak Semerkant olabileceğini yazmıştım. Fakat 09 yaş bulgusuna göre babası o sırada Herat'ta olduğu için Abdülaziz'in doğum yerinin doğrusu Herat olması gerekiyor. Böylece doğum tarihi, doğum yeri ve Edirne'ye geldiği yaşı hakkında daha doğru bilgiler ortaya konmuş oluyor.

2.3. Abdülaziz'in Gelişi Gizlice Değil

Abdülaziz 09 yaşına kadar Herat'ta hem dini hem de müzik eğitimi alıyor. Kaynaklarda belirtilmediğine göre hafızlık yapmamıştır. Konuyla ilgili araştırma yapanlara göre öncelikle şu soru sorulmuş: Babası Timurluların elinde çok değerli biri olan, 09 yaşındaki bir çocuk, Orta Asya'dan Edirne'ye nasıl gelecek? Tarih kaynaklarında nasıl gelmiş olabileceği anılmadığı için benden önceki yazılarda "gizlice" diyenler vardı. O sırada babası Meragi'nin biat ettiği

Timurlu Şahruh, böyle yetenekli müzisyeni göndermeye izin vermez diye düşünerek, ben de önceki yazılanlar gibi, Abdülaziz'in Osmanlıya "gizlice" gelmiş olabileceğini yazmıştım. Fakat sonradan anlaşıldı ki II.Murat'ın devraldığı Osmanlı, 1402 Ankara savaşından itibaren Timurlulara biat eden bir Batı eyaleti gibi olmuştu. Osmanlılar önceleri Timur, sonraları Şahruh tarafından elçilerle birkaç yılda bir kontrol ediliyorlardı. Elçiler gidip geliyordu. İşte Abdülaziz bu elçi kervanlarıyla, bilinenin aksine "gizlice" değil, Sultan Şahruh'un bilgisi dahilinde Edirne'ye gelmiştir.

2.4. Abdülaziz'in Yanında Getirdiği Kitap

Hace Abdülaziz'in hayatı hakkında yazılanlar içinde düzeltilmesi gereken bilgilerden biri de yanında getirdiği söylenen 1421 tarihli *Makasidü'l-elhan* nüshası konusu vardır. Fakat bu konu bir sonraki Abdülkadir Meragi'nin Kitapları Edirne'de başlığı altında açıklanacaktır.

3. ABDÜLKADİR MERAGİ'NİN KİTAPLARI EDİRNE'DE

Bu bilgi düzeltmelerinden sonra Abdülaziz Meragizade, Edirne'den pek bir yere ayrılmamış olduğunu belirtelim, II.Mehmed zamanına kadar Edirne'de yaşamıştır. Abdülaziz, II.Mehmed'in eğitim gördüğü Saatli Medresede cemaat-ı mutribana ders vermiş olabilir (veya çalıcı mehterlerin çalıştıkları mekanda, mehterhanede ders vermiştir), daha da önemlisi küçük şehzade Mehmet ile burada, Saatli Medresede görüşmüş olabilirler. Saraydaki II.Murad'ın müzik meclislerinden dolayı da Abdülaziz ile şehzade Mehmet birbiriyle tanışıyorlardı. Ayrıca burada II.Murad bir külliye yaptırmıştı ve külliye Mevlevihane de vardı.

Abdülaziz'in müzik teorik görüşleri Mevlevi müzisyenlerin müzik teorisi görüşlerinden farklıydı, farklı görüşlerinden dolayı aralarında rekabet vardı. Türk müziği tarihinde Yeni Sistemciler Ekolü denilen bu teoriye sahip Anadolu edvar yazarları, müzikle ilgili edvar kitapları yazıp II.Murad'a hediye ediyorlardı. Babasının *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani* adlandırılan kitabı yazıp göndermesini tetikleyen sebeplerden biri bu rekabetti. Abdülaziz, Karamanlı müzisyenlerin ve Mevlevilerin de desteklediği bu müzisyenler ile teorik tartışmalara girdiğinde, daha genç ve tecrübesiz Abdülaziz, onları ikna edemiyordu. Meragi, oğlunu desteklemek için bir kitap yazıp gönderdi. Müzik nazariyatı kavgası bitmemişti, fakat bu rekabet konusu başka bir konudur bu makalenin sınırlarını aşar. Mayıs 838/1435'te Abdülkadir Meragi öldüğü zaman II.Murad'a gelen elçiler, Meragi'nin kitaplarını da zaman içinde verese olarak Abdülaziz'e getirdiler. Muhtemelen bu organizasyonu Herat'taki büyük kardeşi udi Nureddin Abdurrahman düzenlemiştir. Gelen kitaplar arasında babasının Baysungur'a yazdığı, *Kitab-ı Lahniyye* diye bilinen bir kitabı daha vardı. Kitabın içeriği ilk defa tarafımdan ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır (Uslu 2015: s.32).

Abdülaziz, sahibi olduğu bu kitabın sonuna II.Murad için icat ettiği safaşube makamını not etmiştir, Farmer ansiklopedi makalesinde bu nottan bahsetmiş, fakat bu not İngilizce metinden Türkçeye "haşiye" diye tercüme edilmiş, kitabın adı da *Makasid* diye verilince sonraki araştırmacılar için bir yanlışlığa sebep olmuştur. Çünkü haşiye, bir kitaba kitabın metniyle ilgili sonradan yapılan açıklamalı ilaveler için kullanılan bir terimdir, kitapla alakası olmayan küçük notlar için haşiye terimi kullanılmaz. Ayrıca Abdülaziz'e miras kalan kitaplar arasında bir de babasının Şahruh'a yazdığı *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh* diye adlandırılan başka bir kitap daha vardı. Maalesef bu kitabın orijinali muhtemelen Orta Asyadan Anadoluya yolculuk sırasında yıprandığı için elimizde 1436 tarihinde kopya edilmiş, daha sonraki tarihlerde tamir görmüş bir başka nüshası vardır, aslı yoktur. Fakat istinsah eden Hızır b.Mali, kitabın orijinalini yansıttığını özel bir istinsah kaydı biçimiyle belirtmiştir: Bu kitap 1418 tarihinde yazılmış olan kitaptan 1436 yılında istinsah edilmiştir şeklinde ferağ kaydını bitirmiştir. Bu *Makasid* versiyonları konusu ilginçtir ve aralarındaki önemli metin farklarından dolayı üç versiyon oldukları artık biliniyor (Uslu 2019: 1-20; Aralarındaki farkların ayrıntıları konusunda Uslu 2021: 1643).

Burada özetlediğimiz durum aynı zamanda Meragi'nin kitaplarının Herat'tan miras yoluyla Osmanlıya geçişini göstermektedir. Sultan II.Murad'a yazılan *Makasid* nüshaları bundan sonra hep Osmanlı topraklarında çoğaltılmıştır. Abdülaziz'in büyük kardeşi udi Nureddin Abdurrahman o sırada Herat'ta idi, oğlu Mahmud Meragizade eserinde amcasından Hacı Abdurrahman diye (Agayeva 2009: 65) bahsetmiştir.

Hem Abdülaziz'in hayatı hem de Meragi'nin *Makasid* adlı eseri ile ilgili düzeltilmesi gereken bilgilerden biri de *Makasidü'l-elhan'ın* (: Müziğin maksatları) 1421 tarihli nüshası var mı yok mu problemidir. Farmer, 1421 tarihli bir *Makasid*'dan söz edince, göremediğim bu kitabın Abdülaziz'le birlikte gelmiş olabileceğini düşündüm ve 1999 yılında yayınlanan ilk makalemde Abdülaziz'in yanında 1421 tarihli bir nüshayı getirmiş olabileceği savını yazdım. Bu bilgi, bugüne kadar 20 yıl içinde yine bana atıf yapılmaksızın birkaç ünlü tarihçimiz tarafından da (Bardakçı; Halil İnalçık, 2020 youtube videosu) kullanıldı, televizyon programlarında dile getirildi. Hatta birkaç akademik kitapta (S.Agayeva, 2006 bildirisinden 2011; C.Behar, 2020) artık ortaya attığım teori, "anonim bilgi" olmuş, yani kaynağı belirtilmeden anılan bilgi gibi aktarılmıştır. Oysa Farmer'dan (1940) kaynaklanan 1421 tarihli *Makasid* bilgisinin bir hata olduğunu, birkaç kez yazmıştım; yani ilk yazdığım gibi Abdülaziz yanında ne 1418 ne de 1421

tarihli *Makasid* nüshası getirmemiştir, sonuna da haşiye yazmamıştır. Doğrusu ortada 1421 tarihli bir *Makasid* nüshası olmadığı artık anlaşılmıştır. O Edirne'ye yerleştikten iki sene sonra, babası Meragi, Sultan II.Murad için özel olarak yazdığı 826/1423 tarihli bir *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani*'yi (Rauf Yekta nüshası) yine Şahruh'un elçileriyle, Şahruh'un bilgisi dahilinde gönderilmişti (Uslu 2019: 19). Üstelik daha özet bir *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh*'u bundan birkaç yıl önce, 1418'de onun adına yazmıştı; birkaç yıl sonrasında Sultan II.Murad'a daha geliştirilmiş bir halde, %85-90 oranında ilave ettiği bilgilerle yeniden metin inşa ederek *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani*'yi yazdı ve gönderdi. Aynı adı taşıyan bir kitabın sunum kısmında her ikisinin de "Sultan" ünvanlarıyla yazması siyasi tarih açısından çok önemlidir (Sultan ifadesi artık doğuda ve batıda birbirlerine siyaseten denk sayıldıklarını tescil etmektedir). Bu kitabı, öncekinden çok daha farklı bir metinden oluşan Sultan II.Murad'a yazılan ilk *Makasid* kitabının Farsça üç nüshasını karşılaştırarak ben Türkçeye tercüme ettim, T.C.Atatürk Kültür Merkezi tarafından basıldı (2015).

4. ABDÜLAZİZ'İN NEKÂVETÜL-EDVAR'I VE FATİH İÇİN İCAT ETTİĞİ MAKAM: ŞÂHİŞUBE

1451'de II.Murad öldüğünde, II.Mehmet padişah oldu, tebrikler edildi, ona hediyeler getirildi. O sırada 38 yaşında olan Abdülaziz Meragizade de babasının kitabından esinlenerek, takipçisi olduğu Herat Sistemciler ekolünde, Edirne'de, yeni padişaha bir kitap yazdı: *Nekâvetü'l-edvar* (yani Devirlerin seçkinleri; yazması: TSMK III.Ahmed; Koç, 2017 içinde; Farmer 1940, EI'deki Abdulkadir Meragi maddesinden Feldman 1996: 114; Massoudiyye'den Fallahzadeh 2005: 180). 1940 öncesi araştırmalara dayanan Farmer, makalesinde Abdülaziz hakkında herhangi bir bilgi vermemesi normal olmakla birlikte, 2005 yılında eserini yazan Massoudiyye'nin Abdülaziz hakkında tek bahsettiği konunun yazdığı kitap olduğu görülmektedir. Massoudiyye'nin Abdülaziz hakkında Türkiye'deki bilimsel yayınlardan haberi olmadığı, yeterince araştırma yapmadığı anlaşılmaktadır.

Abdülaziz, böylece diğer Anadolu edvarı Yusuf Kırşehirli'nin etkisindeki müzisyenlere ve padişaha müziğin gerçek teorisi budur, diğerleri doğru değildir, beni destekleyin demek istiyordu. Fakat müzisyenler arasında rekabet var, kavga durur mu? Hayır. Müziğin Anadolu Türk-Rumi tarzını temsil eden Yeni Sistemci Anadolu ekolünün müzisyenleri II.Mehmed'in etrafında varlıklarını devam ettirdiler. Bir yıl sonra Kutbuddin Şirazi, Edirne'ye gelip bir müzik kitabı yazdı, Bursa'da bulunduğu sırada veya Edirne'de yazdığı sanılıyor, kitabını kesinlikle Edirne'de sunmuş olduğu anlaşılıyor. Riyaziyye alanında Mehmet Ladikli'yi yetiştiren Şirazi, kitabında Meragi'nin kurucusu olduğu Herat Sistemciler Ekolünü, *Mecelle fi'l-edvar* (: Devirlerde seçkinler) başlıklı kitabıyla özetlemiştir, Anadolu müzisyenlerinden de bazı bilgiler yazmıştır (Agayeva 2011: 55-56), burası önemlidir. Şirazi, konumuz olan Abdülaziz'i, bu eseriyle desteklemiş oluyordu.

Orta Asya'dan gelmiş olan Abdülaziz, 38 yaşında yazdığı Herat Sistemciler Ekolü etkisindeki *Nekaavetü'l-edvar* adlı müzik edvarı eserinde iki makam icat ettiğini belirtmektedir. II.Murat için icat ettiği birincisine "safâşube" adını vermiş; ikincisini ise 1451'de tahta oturan yeni padişah II.Mehmet için icat etmiştir, ona "şâhişube" adını vermiştir. Bu makamlarda sözleri kendine ait "culusiyye veya tebrikiyye besteleri" yapmıştır. Bunları *Fatih Döneminde Musiki* (Uslu 2007b: 64) adlı kitabımda "Fatih için yapılan besteler" bölümünde uzun uzun yazdım. Fakat konunun uygulaması farklı bir konu olduğu için bu makalede, şâhişubenin dizisi ve yeniden canlandırma müzikoloji metoduyla icrası konusuna dikkat çekiyoruz.

Abdülaziz Meragizade'nin (ö.890?/1485?) icadı olan şâhişube ve safâşube makamları II.Mehmed dönemine mahsus makamlardır. Safâşube, babası II.Murad için icat edilmişti. Konumuz olan şâhişube makamında bir sedarb usulde tarika canlandırması dinleti örneğine burada ilk defa yer verilecektir. Bundan sonraki kısımda makamların müzikolojik açıklamaları yer almaktadır.

5. MAKAMLAR HAKKINDA MÜZİKOLJİK AÇIKLAMALAR

Bu bölümde Abdülaziz'in icadı şâhişube ve safâşubenin nağmeler ve aralıkları üzerinden dizisini/seyrini tespit etmeye çalışacağız. Konuyla ilgili yazılanlardaki çelişkileri hal etmeye çalışacağız.

Edirne Valiliği tarafından düzenlenen Fatih ve Dönemi Arama Konferansı (Edirne-2020) programı içerisinde bu makam dizilerinin doğru olarak tespiti, dönemin müzik anlayışındaki yenilikleri tespit açısından önemlidir. 1451'de yazılan *Nekâvetü'l-edvar*, 2017 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir (Koç, 2010 ve 2017), ancak buradaki değerlendirmeler için yazmasından da faydalanarak ortaya konmuştur.

5.1. Şâhişube Makamı

1451'de icat edildiğini söyleyebileceğimiz şâhişube makamı dizisinin nağmeleri Koç tarafından yapılan çalışmada ebced notasıyla iki şekilde verilmiş olduğu görülür:

1-"A-C-h-H-YA-YC-Yh-YH" (Koç, 2010: s. 66);

2-“A-C-h-H-YA-YC-YD-YH” (Koç, 2010: s.127).

Dizilerde yer alan ebced harf notasyonu perdelerinden Yh ve YD farkı görülüyor. Bunlardan doğru olan hangisidir? Ortaya bir problem çıkmaktadır ve bu durum konuyla ilgili yazı yazan ne Koç’un tezinde ne de Khazrai-Azadehfar’ın araştırmalarında tartışılmamış, bir sonuca ulaştırılmamıştır. Koç, tezinin baskısında da görüleceği üzere, tezinde sayfa 66’da verilen dizi çevirisinde “YH” nağmesinin öncesinde “YD” nağmesi harfleri yoktur, ama sayfa 127’de verilen dizide ise “YD” vardır. Bu durumda ortaya bir çelişkili durum çıkmaktadır ve kaynağı olan yazmasına bakmak gerekmektedir. *Nekâvetü’l-edvar* yazmasında vr.25b’de şâhişube nağmeleri arasında, Koç tarafından “YD” olarak çevrilen nağme harfleri öyle bir yazılmıştır ki, dikkatsiz ve özensiz yazım sebebiyle nağme diğer taraftan “Yh” nağmesine de benziyor. Yazmadaki yazımdan da netlik ortaya çıkmamakta ve çelişkili durumla karşılaşmaktadır. Nitekim bir başka araştırmacı ikilisi olan Khazrai ve Azadehfar (2018: 177) da bu nağme konusunda tereddüt etmişler ve nağmenin yerine soru işareti koymuş oldukları görülüyor. Bu durumda konuyu diğer makam dizilerinin ebced harfleriyle karşılaştırarak araştırmak zorunlu olmaktadır. Nitekim yazmada açıklanan “muhayyer”i (Abdülaziz 1451: vr.25a) oluşturan nağmelerin harf karşılıklarına dikkat edildiğinde: “A-C-h-H-YA-YC-Yh-YH/ C-C-T-T-C-C-T” olduğu, yani Yh perdesiyle görülmektedir. Yh’nin bulunduğu dizi ve aralıkların Sistemciler Dönemi teorisyenlerinin muhayyeri ile aynı olduğu görülmektedir. Diğer kaynaklardan Safiyyüddin’in edvarında, Meragi ve Abdülaziz’in eserlerinde, Ladikli’nin eserinde gösterilen Meragi’ye ait muhayyer makamının dizi nağmeleri ebced harfleri hep aynı harflerlelerdir. Bu karşılaştırma sonunda yukarıda *Nekave*’de yer alan dizideki nağmenin “Yh” olması durumunda muhayyerle aynı olacağı anlaşıldığından, şâhişube dizisinde “Yh” nağmesinin değil, “YD” nağmesinin olması daha doğrudur sonucu ortaya çıkmaktadır.

Makaledeki bu karşılaştırmalar sonucunda şâhişube makamının nağme ve aralıklarının: “A-C-h-H-YA-YC-YD-YH/ C-C-T-T-C-C-T” (Abdülaziz 1451: vr.25b) şeklinde olması gerektiği tespit edilmiş ve gösterilmiştir. Abdülaziz’in tanımıyla şâhişube makamının aslı iki eski “nevruz-ı asıl”dan oluşmaktadır (Abdülaziz 1451: vr.25b; Khazrai-Azadehfar 2018: s.177), aralıklar nağmeler gibi paraleldir. Elde edilen sonuç Can hocanın gösterdiği Sistemciler Ekolünün dörtlü ve beşlilerine uygun bir dizidir (Can, 2001: s. 176, dörtlü 5, beşli 4). Bu sonuca göre Agayeva’nın bu şube için altı nağme demesi doğru değildir.

Abdülaziz’in eski musiki biçimlerinden biri olan “kavl-i murassa” formunda şâhişube bestesinin Arapça ve Farsça sözleri için şu eserlere bakılabilir: Abdülaziz 1451: vr. 25a; Uslu, 2007b: 64; Khazrai-Azadehfar, 2018: s. 176-177.

5.2. Safaşube Makamı

Yukarıda gösterildiği gibi bir makamın dizilerini araştırmak farklı kaynakları ve dizileri karşılaştırmayı gerektirmektedir. Sultan II.Murad zamanında icat ettiği Abdülaziz’in safaşube makamının incelenmesi ise başka bir makalenin konusu olmalıdır.

Ancak bilinen ve yazılanlar arasında düzeltilmesi gereken konulardan biri de Abdülaziz Meragizade’nin bestelerini kaydeden Şemseddin Aydını (Uslu 2007b) konusu vardır. Bu konuda yazılanlar da çoğunlukla benim araştırmalarımın oluşmaktadır (Uslu 2007a: 307).

Safaşube makamındaki bestenin makamı Yeni Sistemciler tarafından sümbüle makamı olarak bilinmekte olduğu, Mehmet Haki’nin 975/1567’de yazdığı biyografik kaynakta gerçek adının Ahmed (Yazıcı 2020: 500) olduğu anlaşılan Şemseddin Aydını’nın (ö.900/1495) güfte mecmuası sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu iki müzisyenin II.Mehmed zamanında saraya davet edilen hanende Şemseddin Ahmed Aydını’nın kendinden yaşça küçük olan besteci Abdülaziz Meragizade’nin birbirlerini dinledikleri ve bestelerini öğrendiğini söyleyebiliriz.

Aşağıdaki şekilde Abdülaziz’in şâhişube ve safaşubesinin porte üzerinde gösterimi vardır. Ebced harflerinin notaya çevirimi için Reşat Önal ile birlikte tasarladığımız nota transkripsiyonu esas alınmıştır.

ŞAHİŞUBE
Abdülaziz'in A C h H YA YC YD YH

SAFAŞUBE
Abdülaziz'in C C T T C C T Yh YZ YT K Kh KZ KT LB

ŞAHİŞUBE, TARİKA
SEDARB Müzik: Aytunç Aydın

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bildirimde iki makamdan şahişube ve safaşubeyi anlattım, birinin dizi ve seyrini porte üzerinde yazıldığı şekilde dinlettim. Fatih Sultan II.Mehmed için Abdülaziz tarafından icat edilen şahişube makamının gerçekte “A-C-h-H-YA-YC-YD-YH/ C-C-T-T-C-C-T” nağme ve aralıklarından olduğu tespit edildi. Bazı araştırmalarda yanlış yazım böylece düzeltilmiş oldu.

Şimdiye kadar birkaç 1453 Fetih veya Fatih ve benzer konularda filimler çevrildi (Tökel, 2018: s.481). Filimlerde kurgular, senaryolar çok güzel, çok muhteşem. Bize hitap eden filmler, destansı filmler. Peki ya müzikler. Müzikler Fatih Sultan II.Mehmed döneminden hiç iz taşıyor mu? diye sorguladığımız zaman verilecek cevap: Hayır. Kullanılan müzikler için bir Fatih Sultan II.Mehmed dönemi müzik uzmanına “ne yapabiliriz?” diye sorulmadığı ortada. Umarım bu konuda bir çalışma grubu ve proje bütçesi oluşturulur, müzikoloji biliminin verilerine uygun bir Fatih dönemi müziği yeniden canlandırılabilir.

Canlandırmaya örnek: Şahişube, sedarb, tarika:

(Şahişube sedarb tarika müzik icrası kayıttan dinletildi: www.youtube.com/watch?v=SI8r_xhkUUc).

Bu şahişube makam örneği benim elde ettiğim teorik bilgiler ışığında, yeniden müzikolojik canlandırılmasını Ordu Üniversitesi Konservatuvarı öğretim üyesi Dr.Aytunç Aydın tarafından tasarlanmıştır, bestelenmiştir, konferansta dinletilen etütteki udla icrayı gerçekleştiren Dr.Mehmet S.H.Gencoğlu, her ikisine teşekkür ederim.

Abdülaziz'in besteleri, bestelerinde kullandığı makam ve usuller de Fatih Sultan II.Mehmed dönemine mahsustur. Bunun yanında II.Mehmed için yapılan besteler, sözler (Uslu 2007b: 64-66); Anadolu'da yükselen Yeni Sistemciler Ekolünden bestecilerin kullandığı Türk-RRumi tavrı makamlar ve usuller vardır. Makamın mucidi Abdülaziz Meragizade icrasına, teorisinin dışında, Anadolu müziğinin yansıması, Orta Asya'da bilinmeyen sünbüle gibi makamlarda yaptığı bestesinde de görülebilir (Uslu 2007b: 31; Bu bilgi ben yayımlandıktan sonra birkaç yıl içinde

hemen anonimleşmiş görünüyör: Agayeva 2011: s.50). Bütün bunlar Fatih dönemi müziği için ham malzemeler, gerçekliğinden yararlanmak lazımdır.

Bence valilikler veya belediyeler tarafından düşünülen Fatih müzesi teşebbüsleri içinde mutlaka müzik ve mehtere bir bölüm ayrılmalıdır. Her ne kadar öncesi hakkında bilgilerimiz yetersiz ise de, Osmanlı savaşlarında mehter kullanıldığı, Fatih'in İstanbul'u fetihten sonra Demirkapı'da nevbethane kurduğu meşhurdur. Bu bölümde yeniçeri mehter müzisyenler mankenleri önünde mehter çalgılarıyla canlandırma yapılabilir. Fonda Fatih dönemi müziğinden örnekler dinletilebilir. Fatih'e sunulan müzik eserleriyle ve müziklerle "Külliyat-ı Fatih" oluşturulabilir ve müzenin bu bölümünde teşhir edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Meragizade (1451). *Nekavetü'l-edvar*, TSMK, III.Ahmed, no.3462 (yazım yılı 1451).
- Ageyeva, S. (2011). "Osmanlı Sarayında Azerbaycanlı Musikişinaslar", *Has-bahçede ayş u tarab*, ed. Halil İnalıcık, İstanbul İşbank yay., s.47-62
- Ageyeva, S. (2009). "The Problems of Mugham as a Professional Musical Oeuvre", *Proceedings of International Musicological Symposium Space of Mugham 18-20 March 2009*. Baku: Şark-garb yay., s. 61-65
- Aydın, Aytunç (2020). "Şâhişube Canlandırması Tarika", 30.08.2020
- Can, Cihat (2001). *XV.Yüzyıl Müzik Nazariyatı*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fallahzade, M. (2005). *Persian Writing on Music*, Sweden: Uppsala Univ.publish, s. 179-180.
- Feldman, W. (1986). *Music in the Ottoman Court*, Berlin
- Gencoğlu, M.S.H. (2020). "Şâhişube Canlandırması Tarika Ud İcrası", 31.08.2020
- Khazrai, Babak - Azadehfar, Mohammed Reza (2018). "Abdülaziz b. Abdülkadir Meragi ve ibdaat-ı u der musiki", *Âyine-i Miras: Mirror of Heritage*, vol. 16, sy. 62, Tahran 1396 hş., s. 173-178
- Koç, F. (2010). *Abdülaziz ve Nekaavetül-edvar Tercümesi*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi; Ankara Atatürk Kültür Merkezi yayını, 2017.
- Massoudiye, Muh.Taqi (1996). *Manuscrits Persans Concernant la Musique*, München: G.Henle yay. 1996, Abdülaziz'in eseri *Nekâve*'nin içindekileri sıralar.
- Meragi (1418), Abdülkadir, *Kitab-ı Lahniyye*, Oxford Bodleian Library, no. 1843 (new number in Ouseley, no. 264).
ONLINE: https://www.youtube.com/watch?v=SI8r_xhkUUc (video).
- Tökel, Dursun Ali (2018). "Sinemada Fetih ve Fatih", *Fatih Sultan Mehmed Han* (ed. Fahameddin Başar), İstanbul Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. yay., s.481-494
- Uslu, Recep (1999). "Abdülaziz Hacı", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul Yapı Kredi Bankası yay., c.1, s. 40
- Uslu, Recep (2000). "Sultan II. Murad Devrinde Musiki", *Journal of the Akademik Studies/ Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 4: s. 451-471
- Uslu, Recep (2007a). "Osmanlılar Ve Timurlular Arasında İki Müzisyen", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası: Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, s.307-312
- Uslu, Recep (2007b). *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Musiki*, İstanbul Fetih Cemiyeti yay.
- Uslu, Recep (2015). "Ünlü Müzisyen Abdülkadir Meragi Hakkında Yeni Bulgular", *Rast Muzikoloji*, III/sy. 1: s. 32-41
- Uslu, Recep (2019). "Meragi's Makasid Versions", *Yegah Musiki dergisi*, 2/1: s.21-40.
- Uslu, Recep (2020). "Abdülaziz", www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com, Online (er.tar.31.08.2020).
- Uslu, Recep (2021). "Rauf Yekta Koleksiyonundaki Meragi'nin Makasid'i Hangi Versiyondur?/ Meragi's Makasid in the Rauf Yekta Collection, Which Version Is It? Comparison Of Two Makasidu'l-Elhan". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Studies: JOSHAS*. 7/44: s.1643-1652
- Yazıcı, M.Yunus (2020). *Belgradlı Mehmed Haki'nin Şakaik Tercümeleri*, doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 473-485

Arrival
22 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61789
Article Serial Number
3

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61789>

How to Cite This Article
Dikmen, N. (2022). "Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):473-485.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Causal Relation Between the Population Increase and the Economic Growth in Turkey

Nedim DİKMEN

Dr. Öğr. Üyesi. Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ordu/Türkiye

ÖZET

Türkiye'de nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu çalışmada, Türkiye'de nüfus artışı ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ekonometrik metodlarla incelenmiştir. Analizlerde, 2000-2021 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Bir üretim faktörü olarak, işgücünün ana kaynağı olan nüfus ile iktisadi büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada gecikme uzunluğunu belirlemek için, kısıtsız (VAR) analizi ile elde edilen bilgi kriterleri dikkate alınmıştır. Zaman serisi değişkenleri arasında eşbütünlüğün varlığı araştırılmış, serilerin durağanlık durumunu belirlemek için birim kök testi yapılmıştır. VAR modelinin tahmin edilmesinden sonra bu modele ait varsayımların geçerli olup, olmadığı sınanmıştır. VAR modelinde yer alan seriler aynı mertebeden entegre olmadıklarından Johansen eşbütünlük testi yapılmamıştır. VAR modeline ilişkin olarak son aşamada Otokorelasyon testi, varyans ayrıştırma analizi, LM testi Granger nedensellik testi ve etki-tepki analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular nüfus artışı ve iktisadi büyüme değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme, Nüfus artışı, Birim kök testi, VAR analizi, Granger nedensellik testi.

ABSTRACT

Studies aiming to explain the population increase and economic growth in Turkey are rather inadequate. In this study, the relationship between population increase and economic growth is examined using econometric methods. The analyses used annual time series of the period between 2000 – 2021. It was aimed to study whether a causal relationship existed or not between the economic growth and the population increase which is the main source of the workforce. During the study, informatory criteria obtained by unconstrained (VAR) analysis were considered to determine the duration of lateness. The existence of cointegration between the variables of the time series was investigated, and besides, to determine the stability condition of the time series unit root test was conducted. Following the estimation of the VAR model, a test was conducted to understand whether the assumptions on the model were valid or not. Because the time series in the VAR model was not integrated at the same level Johansen cointegration test was not conducted. During the last stage, the VAR model, auto-correlation test, variance unbundling test, LM test, Granger causality test, and action-reaction analyses were carried out. Findings obtained have shown that there is not a causality relation between the population increase and variables of the economic growth.

Keywords: Economic growth, Population growth, Unit root test, VAR analysis, Granger causality test.

1. GİRİŞ

Bir ekonomide belli bir dönemde yapılan faaliyetler sonucu üretilen mal ve hizmet miktarında görülen genel ve kalıcı artışa ekonomik büyüme (economic growth) denir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme bir ülkedeki uzun dönem toplam arz miktarının artması anlamına gelir (Yalta vd. 2019:462). Büyüme, Sermaye, teknolojik gelişme ve nüfusun artmasıyla birlikte üretim imkânları eğrisinin sağa doğru kayması ve ekonominin potansiyel GSMH (potential GDP) düzeyinin artması demektir. Diğer bir ifadeyle, doğal kaynaklar, demografik yapı ve kurumsal oluşumlar gibi kısıtlara bağlı olarak uzun dönemde üretim ve gelir düzeyinde sürdürülebilir bir artışın sağlanmasıdır. Büyümenin en önemli kaynaklarından biri de nüfus artışıdır.

Literatürde nüfus ve ekonomik büyüme arasında geçmişe dayalı sıkı bir ilişki olduğu varsayılır. Adam Smith'den John Maynard Keynes'e kadar birçok iktisadi düşünür, büyüme açısından nüfusun önemine işaret etmişlerdir. Klasik iktisadi düşünce ekolünün önemli temsilcilerinden Thomas Malthus (1798)'de yayınlanan "Nüfus ilkesi üzerine bir deneme" başlıklı ünlü makalesinde nüfus artışının geometrik, gıda maddelerindeki artışın ise aritmetik bir dizi şeklinde olduğu, bu sebeple insanlığın gelecekte açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını ve insanlığın bir felakete sürükleneceğini iddia etmiştir. Nüfus ve gıda maddeleri arasındaki dengesizlikten dolayı nüfus artışının kontrol altına alınması gerektiğini önermiştir. Malthus eserinde "azalan getiriler" konusunu tartışırken, sanayi devriminin yol açtığı gelişmeleri tam olarak tahmin edememiştir. Nitekim daha sonraki yıllarda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, üretimde verimliliğin artmasına ve yaşam standartlarının yükselmesine neden olmuştur. Neoklasik iktisatçılar ise sermaye birikimi ve teknolojik yeniliklerin nüfus artışını problem olmaktan çıkaracağı, aksine nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği savını öne sürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde Pigou, Marshal ve Keynes gibi önemli iktisadi düşünürler tarafından yapılan birçok araştırmada tüm dünyada sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için verimli ekonomik planlamanın bir ön koşulu olarak nüfus dinamiklerinin daha fazla önemsenmesi gerektiğine değinilmiştir. Bir ekonomide nüfusun artması ve bağlı olarak işgücünün artması

üretimde kaynak kıtlığının azalmasına yol açarken, artan nüfusun âtil(boşta) kalması durumunda, tüketici sayısının artmasına ve GSMH'nin düşmesine sebep olacaktır. Diğer bir ifadeyle büyüme oranını negatif yönde etkileyecektir. Günümüzde nüfusun ekonomik büyümeye olan etkilerini araştırmak için yapılan ampirik çalışmaların artmasına rağmen, henüz tatmin edici bir sonuca ulaşamamıştır.

Ekonomik büyüme, tüm ülkelerin başarmak için çaba gösterdikleri en önemli makroekonomik politika hedeflerinden biridir. Ekonomide tam istihdamın sağlanması, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesi gibi başka önemli makroekonomik politika hedefleri olmasına rağmen, ekonomik büyüme ancak tüm bu diğer makroekonomik politika hedeflerinin uygun şekilde yönetilmesi veya arz-talep dengesinin sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Gelişmiş ülkelerde bile iktisadi büyüme düzeyine ulaşılmış olmasına rağmen, mevcut büyüme düzeyini sürdürebilmenin yanında, dönemsel büyüme düzeyinin de iyileştirilmesi için çabalar devam etmektedir. Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerin çoğunda büyüme oranları düşük seviyede olup, iktisadi büyümenin öngörülen bir seviyede olması için çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki tüm dünyada yoğun bir tartışma konusu olmaya devam etse de çok sayı da araştırmacı arasında fikir birliğinin olmadığı görülür. Literatürde nüfus artışının iktisadi büyümeye etkileri konusunda kötümser(pesimistik) ve iyimser (optimistik) olmak üzere iki ayrı bakış açısı vardır. Buna rağmen, İktisatçıların çoğu hala nüfusu bir ekonomide büyüme analizlerinde hayati bir değişken olarak görmektedir (Kotani vd.2012:62-70). Bu görüşü desteklemek için, Akintunde, Olomola ve Oladeji (2013), insanların refahını şimdi ve gelecekte iyileştirme ihtiyacının, nüfusun ve büyüme hızının, çoğu üçüncü dünya ülkelerinde kalkınma planlarına entegre edilmesi ve önceliklendirilmesi gerektiği vurgulamışlardır. Türkiye ekonomisi şu anda çeşitli makroekonomik hedeflerine (ekonomik büyüme dahil) ulaşılmasını engelleyen çeşitli sosyo-ekonomik zorlukla karşı karşıyadır, nüfusun dengesiz bir şekilde artması, Suriye, Ukrayna ve Afganistan gibi ülkelere gelen nitelsiz mülteci akını, kaynak dengesini bozacak şekilde endişe verici bir boyuta ulaşmıştır. Üretime entegre olamayan ve işsizlik oranının artmasına yol açan bu durum tam tersine büyümeyi negatif yönde etkileyecek olup, hükümeti ve politika yapıcılarını sıkıntıya sokacaktır.

Literatürde de bilindiği gibi, nüfusu çok büyük olan ülkeler Çin ve ABD gibi ülkeler eğitime yatırım yaparak ve çalışma çağındakileri işgücüne katarak bu demografik avantajdan yararlanmıştır. Bu olgu, uzun vadede üretkenliği ve ekonomik büyümeyi teşvik edecektir (Zhang vd.2012:589-590). Bununla birlikte, Türkiye'deki

durum, ülkenin kalkınmasında önemli roller oynayabilecek çok sayıda nüfus kısmen veya tamamen eğitimsiz, yoksul ve çaresiz kaldığı için ABD ve Çin'deki yapıya benzerlik göstermiyor. Türkiye'de işsizlik oranının hala kabul edilemez ve görece yüksek olduğunu ortaya koyan Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK verileri de bu olguyu destekler niteliktedir. Ülkemizde 10 Şubat-2022 tarihinde açıklanan işgücü istatistiklerine göre Aralık-2021 yılı işsizlik oranı %11.3 olarak hesaplanmıştır. Ancak üniversite mezunları arasındaki işsizlik oranı %25 seviyesindedir. Yaklaşık 1 milyon üniversiteli mezun işsiz durumdadır. İstihdam edilenlerin sayısı 29 milyon 550 bin kişi, istihdam oranı ise yüzde 46 olmuştur. (<https://www.sbb.gov.tr/istihdam/>). Türkiye'de işsizlik sorununun çözümü için alınan tedbirler beklenen sonuçları vermemiştir. Türkiye'de nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında istikrarlı bir denge kurulması için iki değişken arasında var olduğu düşünülen nedensellik ilişkisinin ne yönde olduğunun bilinmesi gerekir. Nüfus ve büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik olarak yapılan başlıca yurt içi ve yurt dışı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir;

Tablo 1: Literatür Özeti

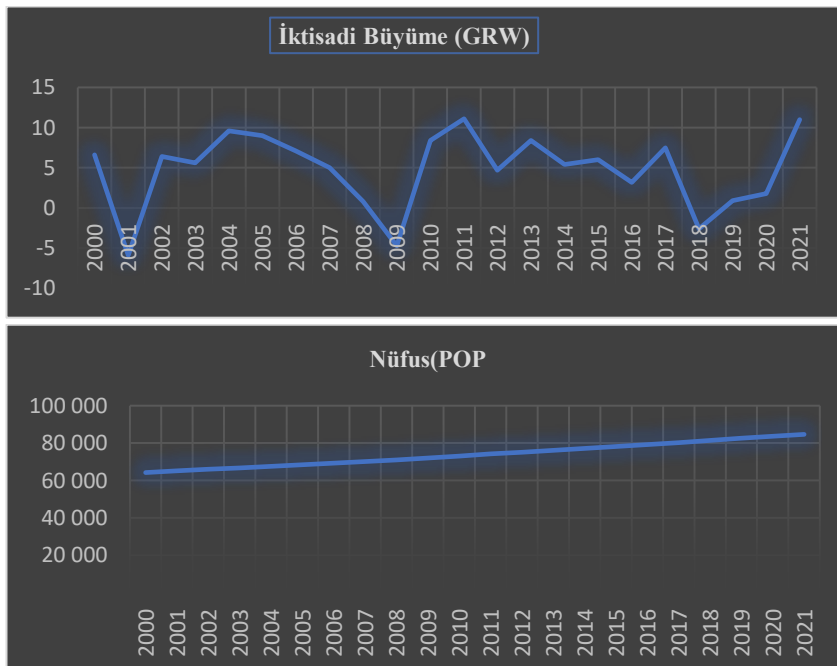
Yazar	Yıl	Yöntem	Sonuç
Malthus	1798	Pesimistik yaklaşım	Nüfus artışının iktisadi büyümeye etkilerine pesimistik(kötümser) yaklaşım.
Coale vd.	1958	Pesimistik yaklaşım	Çalışmalarında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışının sermaye birikiminin azalmasına neden olduğundan kontrol altına alınmasını önermişlerdir.
Keynes	1937	Optimistik yaklaşım	Literatürde hızlı nüfus artışının önemini vurgulamış, Keynes, nüfus ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiye talep yönlü bir bakış açısıyla yaklaşmış, nüfus artışının yalnızca talep açısından önemli olmadığını aynı zamanda üretimi ve refahı artıran bir unsur olduğunu belirtmiştir. Keynes'e göre azalan nüfus, talebin düşmesine ve arz fazlasının oluşmasına neden olacaktır.
Hansen	1939	Optimistik Yaklaşım	Çalışmasında, 1930'lu yıllarda ortaya çıkan nüfus azalışının bir risk oluşturduğunu, yatırımları teşvik edecek seviyede yeterli bir talebin olması gerektiğini, Bu sebeple, nüfus artışının gerekli olduğunu belirtmiştir.
Meadows vd.	1972	Pesimistik yaklaşım	Dünya genelinde nüfus artışının, Gıda üretimi, çevre kirliliği, sanayileşme ve kaynakların tükenmesine yol açacağını, Nüfus artışı aynı şekilde devam ederse gelecek yüzyıl da büyüme sınırlarına ulaşılacak ve bu aşamadan sonra sanayi(üretim) kapasitesinin ve nüfusun ani olarak düşeceğini öne sürmüştür.

Peseran vd.	2001	Eşbütünleşme analizi ve ARDL sınır testi yaklaşımı	GSYİH ile yıllık nüfus artışı arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisini araştırılmıştır.
Güneş	2005	Koentegrasyon analizi	Nüfusun büyüme üzerine olan tesirlerinin kısa dönemli olduğunu, ancak iktisadi büyümeden nüfusa doğru yönelen uzun süreli bir denge ilişkisinin olduğunu belirtmiştir. Güneş'e göre, ülkemizde nüfus artışı sürekli ve içsel karakterlidir ve uygulanan politikalarında bu doğrultuda olması tavsiye edilmektedir.
Headly	2009	Regresyon analizi	Spesifik olarak, yatırım veya tasarrufları kontrol etmek, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini azaltma eğiliminde olduğuna, dair kanıtlar bulmuştur. En azından, bu bulgular, gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılarını, 1980'lerin sonlarından beri göz ardı edilen bir konu olan nüfus artışının önemini yeniden düşünmeye sevk etmelidir.
Telatar vd.	2010	Granger nedensellik testi, VAR analizi	Araştırmada, iktisadi büyüme, nüfus ve eğitim arasındaki nedensellik ilişkisi Granger testi ve VAR yaklaşımı ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, iktisadi büyümeden nüfus değişkenine doğru negatif, yüksek öğrenim mezunu öğrenci sayısına doğru pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmada, meslek lisesi mezunu kişilerden iktisadi büyüme doğru pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Gül vd.	2012	Panel veri analizi	Söz konusu çalışmada, kamu harcamaları, nüfus ve değişkenlerinin büyüme etkileri, Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülke grupları esas alınarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz sonuçları modelde yer alan değişkenlerin büyümeyi olumlu yönde etkilediği yönündedir.
İsmiç	2015	Regresyon analizi	Büyüme ve nüfus artışının elektrik talebine etkisinin büyüklüğü ve yönü Swamy'nin Tesadüfi Katsayılar Modeli ve Görünüşte İlişkisiz Regresyon, (SUR) modelleri ile incelenmiştir, çalışmada iktisadi büyümenin elektrik tüketimini pozitif yönlü olarak etkilediği, nüfusun ise iki ülke hariç, diğer ülkelerde elektrik tüketimini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Bektaş vd.	2015	Gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testi uygulaması yapmıştır	Araştırma sonucu, Kişi başına GSYİH ve nüfus artışı değişkenleri serilerinin birinci mertebede durağan hale geldiği ve aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan Granger nedensellik sınaması söz konusu değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir.
Günsoy vd.	2015	Teorik araştırma	Araştırmada, teorik olarak nüfus, yaşlı nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir, Türkiye'de nüfusunun demografik yapısı ve değişimi, daha çok yaşlanma olgusu esas alınarak analiz edilmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Çalışmada, 2000-2021 yılları arası nüfus ve iktisadi büyüme değişkenlerine ait zaman serisi verileri kullanılmıştır. Değişkenlere ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kaynaklarından elde edilmiştir. Modelde yer alan değişkenlere ait veriler grafiksel olarak aşağıda gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi bu iki değişkenin aynı yönde hareket ettikleri görülmektedir.

Şekil 1: Büyüme ve Nüfus Değişkenleri Zaman Yolu Grafiği

Şekil 1’de görüldüğü gibi ilk bakışta kabaca GRW değişkeninin durağan olmadığı, Şekil 2’de yer alan nüfus değişkeninin ise durağan olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmanın temel değişkenleri nüfus artışı ve reel gayri safi yurtiçi hasılanın büyüme oranıdır. Çalışmada, ilk önce uygulanan metodoloji ve istatistiksel olarak yapılacak testler belirlenmiş, Türkiye’de nüfus artışı ile iktisadi büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Nedensellik testi öncesi, modelde yer alan değişkenlere ait zaman serisi verilerinin durağan olup olmadığını belirlemek için ADF birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra VAR modeline ilişkin olarak son aşamada etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizi, LM testi ve Granger nedensellik testine yer verilmiştir.

Küçük örneklem durumunda Granger nedensellik testleri ile elde edilen sonuçlar diğer birçok yöntemle göre daha güvenilirdir (Guilkey vd:668-680). Bu sebeple, çalışmada nüfus artışı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmış ve sınama için Hong (2017) makalesinde kullanılan yöntem uygulanmıştır. Durağan olmayan zaman serilerinde, değişkenler arasında sahte bir regresyon ilişkisi olma ihtimali olduğundan (Stock vd. 1989: 161-180). Güvenilir bir analiz için serilerin durağan olması gereklidir. Serilerin durağanlık seviyesini anlayabilmek için öncelikle ADF birim kök testi yapılması gereklidir.

Ampirik literatür bölümünde gözlemlendiği gibi nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan çoğu çalışma genellikle bu değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiye odaklanmıştır, bu nedenle basit/çoklu regresyon analizi diğerlerine göre daha yaygın kullanılmıştır. Bazı çalışmalar ise VAR (vektör otoregresif model) kullanımına dayanmıştır. Bu çalışmanın özüne uygun olarak bu değişkenlerin (nüfus artışı ve ekonomik büyüme) gerçekten herhangi bir nedensel ilişkiye sahip olup olmadığını belirlemek açısından analiz için Granger nedensellik tekniği benimsenmiştir.

3.2.1 Birim Kök Testi

Ekonometrik çalışmalarda, zaman serisi kullanan modellerde eğer bir değişken birim kök içeriyorsa, bu değişkenin rassal(tesadüfi) bir yürüyüşe sahip olduğu kabul edilir. Bu durumda fark alma işlemi yapılarak değişkenler durağan hale getirilebilir. Literatürde birim kök analizi için genellikle, Dickey-Fuller (DF) (1981) testi, Genişletilmiş Dickey-Fuller(ADF) testi ve Phillips-Perron(PP) testleri kullanılmaktadır. Davidson ve MacKinnon (2004) çalışmalarında, küçük örneklem için ADF testinin PP testinden daha iyi bir sınama yöntemi olduğunu iddia etmişlerdir

Birim kök sınamasında gecikme değerlerinin artması varyansta artışa yol açar. Kısa dönemle sınırlı gecikmelerin yer aldığı modellerde birim kök testlerinin yanlılığı artar. Bu problemleri aşmak ve en elverişli gecikme uzunluğunu belirlemede bazı standart testler geliştirilmiştir. Genellikle, otoregresif süreçlerde, en uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için bir çok yöntem bulunmaktadır. En yaygın kullanılan yöntemler; Akaike Bilgi Kriteri (AIC: Akaike’s Information Criterion) yada Schwartz Bilgi Kriteri (SIC: Schwarz Information Criterion) gibi bilgi kriterleridir. Çalışmada, maksimum gecikme uzunluğunu saptamak için dört farklı bilgi kriteri; FPE (Final Prediction Error), (Akaike, 1969), AIC (Akaike, 1973), HQIC (Hannan-Quinn Criterion) (Hannan ve Quinn, 1979) ve SIC (Schwarz, 1978) kullanılmıştır.

3.2.2. Eşbütünleşme Testi

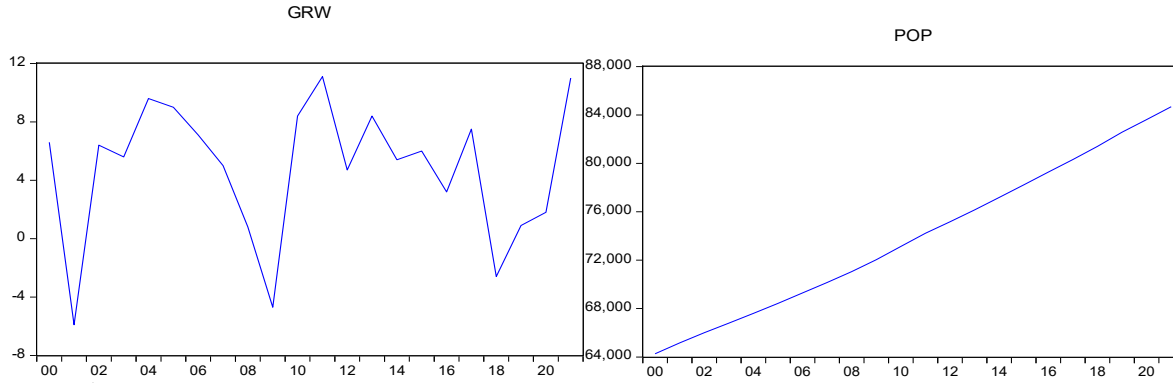
1980’li yıllarda ortaya çıkan bu yeni sınama yönteminde iki değişken arasında eşbütünleşme olması durumunda, kısa dönemli dengesizlikleri ortadan kaldıran bir vektör hata düzeltme modelinin (VECM) var olabileceğini öne sürmüşlerdir (Engle ve Granger, 1987: 251-275).

VAR modelinde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini saptamak için Granger nedensellik testi yapılır. Eğer bir modelde yer alan değişkenler arasında zamana bağlı rötarlı bir ilişki varsa, istatistiksel olarak nedenselliğin ölçülmesi için en yaygın kullanılan test Granger (1969) nedensellik testi’dir. Granger nedenselliği gecikmeli olarak değişkenler arasında ortaya çıkan bir ilişkiyi ifade eden zaman serisi verilerine dayanmaktadır (Dikmen, 2012, s. 255). Zaman serisi analizlerinde Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki ilişkinin hangi yönde olduğunun istatistiksel olarak ölçülmesinde kullanılır. Granger tekniğinde, değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan belli gecikmeler için hipotezler; ' H_0 : değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur yani nedeni değildir 'veya alternatifi H_1 : değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır yani nedenidir ' şeklinde ifade edilir (Kutlar, 2007, s. 267).

Zaman serisi modellerinde değişkenlerin maksimum gecikme uzunluğunu belirlemek için araştırmacılar yaygın olarak Akaike bilgi kriterlerini (AIC) kullanırlar. Gujarati ve Porter'a göre (2009), Hesaplanan AIC kriterinin değeri ne kadar düşük çıkarsa modelin iyiliği o kadar artar. Bu çalışmada AIC değerine göre seçilen maksimum gecikme uzunluğu değişkenlerin 4. gecikmesidir.

4. ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR

Bu bölümde Türkiye’de iktisadi büyümeyi etkilediği varsayılan nüfus değişkeni ile büyüme arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. İlk olarak değişkenlerin durağanlık durumu Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testiyle sınanmıştır. Davidson ve MacKinnon (2004), ADF testinin küçük örneklem için Phillips-Perron (PP) testinden daha iyi bir sınama yöntemi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu yüzden çalışmada, regresyon denkleminde endogen değişkenin gecikmeli değerlerini eklemek suretiyle düzeltme terimindeki olası otokorelasyonu dikkate alan ADF testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre, zaman serisi verileri birim kök içermiyorsa durağan, birim kök içeriyorsa durağan değildir. Analiz sonucu saptanan bulgular aşağıda yer alan tablo 2’de gösterilmiştir. Türkiye ekonomisine ait 2000-2021 yıllarını kapsayan iktisadi büyüme ve nüfus değişkenlerine ait VAR modelinin çözümünde ilk önce değişkenlerin durağanlık mertebelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için önce değişkenlere ait grafikler incelenmiştir.

Şekil 2: İktisadi Büyüme ve Nüfus verileri zaman serisi grafikleri

Değişkenlerin grafikleri incelendiğinde iktisadi büyüme değişkeninin sabit bir değere sahip olduğu, ancak trendinin olmadığı, nüfus değişkeninin ise sabit ve yükselen bir trendi bulunduğu görülmektedir.

4.1 Birim kök testleri

Birim kök testleri, durağanlık sınavında yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Çalışmada ADF birim kök testlerinin yapılması aşamasında Şekil 2’de görülen deterministik yapılar dikkate alınarak birim kök testi yapılmıştır. İktisadi büyüme (GRW) ve nüfus (POP) için uygulanan ADF testine ait Eviews 12 programı analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Büyüme Değişkeni ADF Birim Kök Testi Analiz Sonuçları

Null Hypothesis: GRW has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.974253	0.0067
Test critical values:		
1% level	-3.788030	
5% level	-3.012363	
10% level	-2.646119	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(GRW)

Method: Least Squares

Date: 03/12/22 Time: 19:30

Sample (adjusted): 2001 2021

Included observations: 21 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GRW(-1)	-0.949277	0.238857	-3.974253	0.0008
C	4.472229	1.520405	2.941471	0.0084
R-squared	0.453940	Mean dependent var		0.209524
Adjusted R-squared	0.425200	S.D. dependent var		6.513364
S.E. of regression	4.938145	Akaike info criterion		6.122249
Sum squared resid	463.3203	Schwarz criterion		6.221728
Log likelihood	-62.28362	Hannan-Quinn criter.		6.143839
F-statistic	15.79468	Durbin-Watson stat		1.566804
Prob(F-statistic)	0.000813			

Tablo 3: Nüfus Değişkeni ADF Birim Kök Testi Analiz Sonuçları

Null Hypothesis: POP has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 1 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	2.494357	0.9950
Test critical values:		
1% level	-2.685718	
5% level	-1.959071	
10% level	-1.607456	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(POP)

Method: Least Squares

Date: 03/12/22 Time: 20:02

Sample (adjusted): 2002 2021

Included observations: 20 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
POP(-1)	0.006851	0.002747	2.494357	0.0226
D(POP(-1))	0.486106	0.209085	2.324921	0.0320
R-squared	0.751965	Mean dependent var		975.7000
Adjusted R-squared	0.738185	S.D. dependent var		113.5105
S.E. of regression	58.08093	Akaike info criterion		11.05619
Sum squared resid	60721.10	Schwarz criterion		11.15576
Log likelihood	-108.5619	Hannan-Quinn criter.		11.07563
Durbin-Watson stat	1.548537			

Nüfus değişkeni ilk düzey değerinde ve $I(0)$ mertebesinde durağan değildir, bu nedenle fark alma işlemine devam edilmiş seri değerlerinin ikinci mertebeden farkı alınarak yapılan analiz sonuçları;

Tablo 4: Nüfus Değişkeni $I(2)$ mertebesinde ADF Birim Kök testi analiz sonuçları

Null Hypothesis: D(POP,2) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 1 (Fixed)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.284217	0.0002
Test critical values:		
1% level	-2.699769	
5% level	-1.961409	
10% level	-1.606610	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 18

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(POP,3)

Method: Least Squares

Date: 03/12/22 Time: 20:41

Sample (adjusted): 2004 2021

Included observations: 18 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(POP(-1),2)	-1.383187	0.322856	-4.284217	0.0006
D(POP(-1),3)	0.444010	0.255416	1.738376	0.1013
R-squared	0.575237	Mean dependent var		4.222222
Adjusted R-squared	0.548690	S.D. dependent var		94.63711
S.E. of regression	63.57688	Akaike info criterion		11.24682
Sum squared resid	64672.31	Schwarz criterion		11.34575
Log likelihood	-99.22134	Hannan-Quinn criter.		11.26046
Durbin-Watson stat	1.860454			

Birim kök analizi sonucu iktisadi büyüme, GRW değişkeni için hesaplanan test kritik değeri -3.01263 olarak hesaplanmış ve bu değer %5 anlamlılık seviyesinde ADF test istatistiği değeri olan -3.974253 değerinden büyük olduğundan büyüme değişkeni başlangıç $I(0)$ seviyesinde durağandır. Aynı şekilde Nüfus değişkeni için tau istatistiği -1.959071 olarak hesaplanmış ve bu değer %5 anlamlılık seviyesindeki ADF test istatistiği değeri 2.494357 değerinden küçük olduğundan nüfus değişkeni (POP) başlangıç seviyesinde durağan değildir. Aynı şekilde serinin birinci farkı alınarak yapılan analiz sonucu durağanlığın sağlanamadığı görülür, Bu nedenle fark alma işlemine devam edilmiş ve serinin ikinci merteben $I(2)$ farkı alındığında %5 anlamlılık seviyesinde test kritik değerinin -1.961409, ADF test istatistiği değeri olan -4.284217 değerinden büyük olduğu ve serinin durağanlaştığı görülür, Aynı

şekilde PP testide benzer sonuçları vermiştir. Ayrıca değişkenlerin durağan oldukları mertebede otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

4.2 VAR Analizi

VAR modelinde yer alan seriler aynı mertebeden entegre olmadıklarından Johansen eşbütünlük testi yapılmaz. Büyüme değişkeninin I(0) ve Nüfus değişkeninin I(2) mertebesinde durağan değişkenler oldukları anlaşıldığından bu değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde VAR analizi kullanılmıştır. Analiz için büyüme değişkeninin düzey değerleri ve nüfus değişkeninin ikinci dereceden farkı alınarak kullanılmıştır. VAR yaklaşımının ilk aşamasında öncelikle optimal gecikme uzunluğunun saptanması gerekir.

Tablo 5: VAR Modelinde Uygun Gecikme Uzunluğu Analiz Sonuçları

Vector Autoregression Estimates

Date: 03/15/22 Time: 20:53

Sample (adjusted): 2004 2021

Included observations: 18 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	GRW	POP(-2)
GRW(-1)	0.095875 (0.29232) [0.32798]	3.517358 (3.31708) [1.06038]
GRW(-2)	-0.337769 (0.29878) [-1.13049]	-2.206301 (3.39035) [-0.65076]
POP(-3)	0.025217 (0.02038) [1.23760]	1.490375 (0.23121) [6.44603]
POP(-4)	-0.025885 (0.02077) [-1.24620]	-0.478229 (0.23570) [-2.02901]
C	30.44592 (21.0407) [1.44700]	-378.7446 (238.755) [-1.58633]
R-squared	0.185974	0.999923
Adj. R-squared	-0.064495	0.999899
Sum sq. resids	280.6796	36140.59
S.E. equation	4.646584	52.72613
F-statistic	0.742504	42048.99
Log likelihood	-50.26247	-93.98409
Akaike AIC	6.140275	10.99823
Schwarz SC	6.387600	11.24556
Mean dependent	5.144444	73835.72
S.D. dependent	4.503622	5244.765
Determinant resid covariance (dof adj.)		57994.91
Determinant resid covariance		30250.43
Log likelihood		-143.9372
Akaike information criterion		17.10413
Schwarz criterion		17.59878

Tablo 6: En Uygun Gecikme Uzunluğu analiz sonuçları

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: GRW POP(-2)

Exogenous variables: C

Date: 03/15/22 Time: 21:00

Sample: 2000 2021

Included observations: 19

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-244.1771	NA	6.15e+08	25.91338	26.01280	25.93021
1	-156.3182	147.9729*	90735.28*	17.08613*	17.38437*	17.13660*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Yukarıda yer alan Eviews 12 çıktı sonuçlarına göre Akaike (AIC), Final Prediction Error (FPE), Schwarz (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterlerinin işaret ettiği en uygun gecikme uzunluğu 1'dir. Buna göre VAR(1) modelinin tahmin edilmesi gereklidir. Gecikme uzunluğu 1 alınarak yapılan tahmin sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7: VAR(1) Modeli Eviews 12 Tahmin Sonuçları

Vector Autoregression Estimates

Date: 03/15/22 Time: 21:03

Sample (adjusted): 2003 2021

Included observations: 19 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	GRW	POP(-2)
GRW(-1)	0.133753 (0.27579) [0.48498]	4.481000 (3.62213) [1.23712]
POP(-3)	-0.000110 (0.00021) [-0.51752]	1.019587 (0.00280) [363.597]
C	12.51108 (16.0397) [0.78000]	-476.7766 (210.661) [-2.26324]
R-squared	0.047076	0.999895
Adj. R-squared	-0.072040	0.999882
Sum sq. resids	328.7598	56709.10
S.E. equation	4.532934	59.53418
F-statistic	0.395213	76006.13
Log likelihood	-54.04327	-102.9717
Akaike AIC	6.004555	11.15492
Schwarz SC	6.153677	11.30404
Mean dependent	5.168421	73379.42
S.D. dependent	4.377982	5471.322
Determinant resid covariance (dof adj.)		67676.52
Determinant resid covariance		47992.21
Log likelihood		-156.3182
Akaike information criterion		17.08613
Schwarz criterion		17.38437

4.3 Otokorelasyon Testi

VAR(1) modelinin tahmin edilmesinden sonra model için gerekli varsayımların geçerli olup, olmadığına sınanması gerekir. Bu varsayımlar hata terimlerinin normal dağılıma sahip olması, otokorelasyon olmaması, değişen varyans olmaması ve ters köklerin birim çember içerisinde olması gerektirir.

Tablo 8: VAR(1) Modeli Otokorelasyon Testi

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 03/15/22 Time: 21:09

Sample: 2000 2021

Included observations: 19

Lags	LM-Stat	Prob
1	4.393186	0.3554
2	2.367779	0.6685
3	5.737698	0.2196
4	8.252401	0.0828
5	3.615596	0.4605
6	11.76115	0.0192
7	5.102309	0.2770
8	1.787849	0.7747
9	5.794881	0.2150
10	5.014381	0.2858
11	2.238338	0.6920
12	2.031723	0.7299

Probs from chi-square with 4 df.

4.4 Varyans Ayrıştırma Analizi

VAR(1) tahmin modelinde otokorelasyon sorunu olmadığını iddia edebilmek için 1. Mertebeden otokorelasyon durumuna bakmak gereklidir. 1. mertebe için elde edilen LM test (Kikare) istatistiği 4.393 tir ve bu değer 4 serbestlik

dereceli Ki-kare tablo kritik değeri olan 9.48 değerinden daha küçük olduğundan sıfır hipotezi kabul edilir, yani VAR modelinde otokorelasyon sorunu yoktur. VAR(1) modelinin değişen varyans setine ait çıktı sonuçları;

Tablo 9: VAR(1) Modeli Değişen Varyans Analiz Sonuçları
 VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)
 Date: 03/15/22 Time: 21:12
 Sample: 2000 2021
 Included observations: 19

Joint test:					
Chi-sq	df	Prob.			
11.38840	12	0.4960			
Individual components:					
Dependent	R-squared	F(4,14)	Prob.	Chi-sq(4)	Prob.
res1*res1	0.122799	0.489962	0.7432	2.333175	0.6747
res2*res2	0.326097	1.693626	0.2072	6.195843	0.1850
res2*res1	0.329626	1.720970	0.2012	6.262903	0.1804

VAR(1) tahmin modelinde değişen varyansın sınaması amacıyla hesaplanan Ki-kare test istatistiği 18.54 dür ve bu değer 12 serbestlik dereceli Ki-kare tablo değeri olan 21.02 değerinden daha küçük olduğundan sıfır hipotezi kabul edilmektedir. VAR modelimiz değişen varyanslı değildir.

4.5 Normal Dağılım Testi

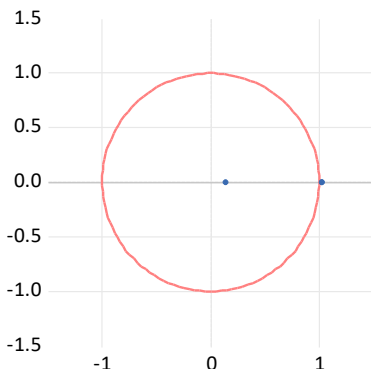
VAR modelinde yer alan kalıntıların normal dağılım testine ait çıktılar ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: Hata Terimleri Normal Dağılım Testi
 VAR Residual Normality Tests
 Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)
 Null Hypothesis: residuals are multivariate normal
 Date: 03/13/22 Time: 13:18
 Sample: 2000 2021
 Included observations: 21

Component	Skewness	Chi-sq	df	Prob.
1	-0.759469	2.018773	1	0.1554
2	0.947140	3.139762	1	0.0764
Joint		5.158536	2	0.0758
Component	Kurtosis	Chi-sq	Df	Prob.
1	2.692496	0.082739	1	0.7736
2	3.799311	0.559036	1	0.4546
Joint		0.641775	2	0.7255
Component	Jarque-Bera	df	Prob.	
1	2.101512	2	0.3497	
2	3.698798	2	0.1573	
Joint	5.800310	4	0.2146	

VAR(1) tahmin modeline ait hata terimlerinin normal dağılıma uygun olup olmadığının sınaması sonucu hesaplanan Ki-Kare test istatistiği değeri 5.80 dir. Bu değer 4 serbestlik dereceli Ki-Kare tablo kritik değeri olan 9.48 değerinden daha küçük olduğundan sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle VAR modeline ait hata terimleri normal dağılıma uygundur. VAR(1) modeline ait ters köklerin birim çember içinde olup, olmadığını gösteren grafik aşağıda gösterilmiştir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 3: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökü

Yukarıda yer alan grafiğe göre, çizgi üzerinde bulunan kökün tam sınır bölgesinde yer alması nedeniyle ters köklerin birim çember içinde oldukları kabul edilebilir ve gerekli varsayımların sağlandığı görülür.

4.6 Granger Nedensellik Testi

VAR(1) modeli için gerekli varsayımların sınanmasından sonra nüfus ve büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için Granger nedensellik testi yapılmıştır.

Tablo 11: Granger Testi Analiz Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Date: 03/15/22 Time: 21:33

Sample: 2000 2021

Included observations: 19

Dependent variable: GRW			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
POP(-2)	0.267825	1	0.6048
All	0.267825	1	0.6048
Dependent variable: POP(-2)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GRW	1.530460	1	0.2160
All	1.530460	1	0.2160

Bu çalışmada nedensellik analizi için oluşturulan modeller;

$$GRW_t = \beta_0 + \beta_1 GRW_{t-1} + \beta_2 \Delta POP_{t-1} + \varepsilon_{1t}$$

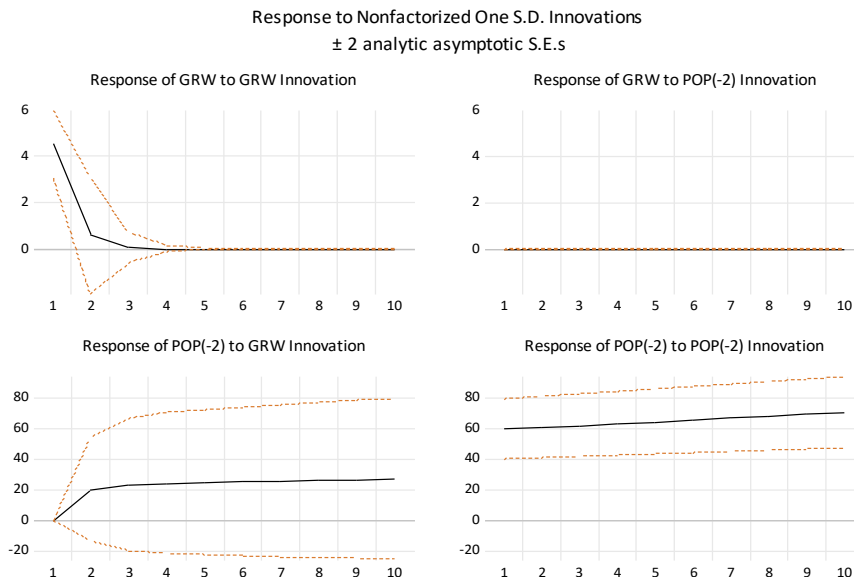
$$\Delta POP_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta POP_{t-1} + \alpha_2 GRW_{t-1} + \varepsilon_{2t}$$

İlk modelde $H_0 = \text{Nüfus} \Rightarrow \text{Büyüme}$ ($\beta_2 = 0$) yani nüfus büyümenin nedeni değildir hipotezi sınanmaktadır. $\chi^2_{hesap} = 0.267825$ değeri, %5 anlamlılık düzeyinde 16 serbestlik dereceli $\chi^2_1 = 26.30$ değerinden küçük olduğundan sıfır hipotezi reddedilmez. Yani nüfus, büyümenin nedeni değildir, Diğer bir ifadeyle nüfustan büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.

İkinci modelde $H_0 = \text{Büyüme} \Rightarrow \text{Nüfus}$ ($\alpha_2 = 0$) yani nüfus büyümenin nedeni değildir hipotezi sınanmaktadır. $\chi^2_{hesap} = 1.530460$ değeri, %5 anlamlılık düzeyinde 16 serbestlik dereceli $\chi^2_1 = 26.30$ eşik değerinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilemez. Yani büyüme nüfusun nedeni değildir, Diğer bir ifadeyle büyümeden nüfusa doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur. Test sonuçları iki değişken arasında çift taraflı bir nedenselliğin olmadığını göstermektedir.

4.7. Etki-tepki (impulse-response) Analiz

VAR analizinde uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra etki-tepki fonksiyonları bulunur. Etki-tepki fonksiyonları şokların değişkenler üzerindeki etkilerini ve hangi dönemde etkisi olduğunu grafik yardımıyla açıklar. Bu işlem için değişkenlerin 10 dönem içinde gösterdiği davranışları incelenir. VAR(1) modeline ilişkin etki-tepki analizi sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 4: VAR(1) Modeli Etki-Tepki Grafikleri

Etki-Tepki fonksiyonlarında dikey ekseninde(Y), ilgili değişkende oluşacak tesadüfi bir şokun diğer değişkenler üzerindeki etkisinin büyüklüğü ve yönü, yatay ekseninde(X) ise zaman periyodu yer almaktadır. Grafikte yer alan kesikli çizgiler ise iki standart sapmalılık güven aralıklarını temsil etmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarında güven sınırları içerisinde hareket eden grafiğin sıfır çizgisini kesmesi, ilişkili değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı olduğunun göstergesi olarak kabul edilir.

Etki-Tepki işlevlerine göre nüfusta meydana gelen bir standart sapmalılık şokun, iktisadi büyümeyi iki yıl boyunca pozitif yönde etkilediği ve gelecek dönemlerde ise etkisinin azalarak devam ettiği görülür. Diğer taraftan nüfusta meydana gelen bir standart sapmalılık şokun kendisini ilk dönemden itibaren pozitif yönde etkilediği ve gelecek dönemlerde de bu etkinin artarak devam ettiği görülür.

İktisadi büyümede meydana gelen bir standart sapmalılık şokun, nüfus üzerine bariz bir etkisinin olmadığı, kendisini ise 2 yıl negatif yönde etkilediği, daha sonraki dönemlerde ise etkisinin kaybolduğu, kısaca bir durgunluk sürecine girdiği görülmektedir. Genel olarak değerlendirme yapılırsa nüfus değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun büyüme değişkenini 2 dönem pozitif yönlü etkilediği, gelecek dönemlerde ise etkisinin azalarak devam ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Bu makalede, Türkiye'de nüfusun ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, 2000-2021 yılları arası zaman serisi verileri kullanılmıştır, seri değerlerinin birim kök özelliğinin test edilmesinde Augmented Dickey-Fuller tekniği uygulanmıştır. Nüfus ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre, modelde yer alan Büyüme değişkeninin I(0) düzeyinde durağan olduğu, Nüfus değişkeninin ise I(2) mertebesinde durağan hale geldiğini bulgusuna ulaşılmıştır. İki değişken arasındaki ilişkisinin belirlenmesi için Granger nedensellik testi yapılmış ve nedensellik sonuçları, iktisadi büyümenin nüfusa neden olmadığını, ayrıca uzun dönemde nüfusun iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Granger nedensellik testi analiz sonuçlarına göre nüfus, POP değişkeni büyüme, GRW değişkeni veya GRW değişkeni nüfus, POP değişkeninin Granger nedeni değildir. Sonuç olarak iktisadi büyüme ve nüfus arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüş. Başka bir ifadeyle, nüfus artışı iktisadi büyümeden bağımsız olarak şekillenip, onu dış bir değişken olarak etkilemek yerine, kendisi de ekonomik sistem içinde şekillenen, ekonomi, kültür ve geleneksel değerlere göre yol haritasını belirleyen bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kadın çalışan sayısının artması, kadınların GSMH'ya katkısının yükselmesine, nüfus artış hızının da azalmasına neden olmuştur. Ülkemizde doğum oranların fazla olması, bebek ölüm oranlarının azalması, sağlık ve beslenme koşullarının gittikçe iyileşmesi, Yurtdışından yoğun göçmen akımı, nüfus artışına yol açan önemli faktörlerdir.

Literatürde ekonomik büyüme, üretilen mal ve hizmet miktarının artması, ekonominin üretim kapasitesinin öncesi yıllara göre genişlemesi, yani reel GSYH'nın yükselmesidir. Büyüme için kaynakların (Üretim faktörlerinin) miktarının ve verimliliğinin artırılması, yeterli teknolojik gelişmenin sağlanması gerekir. Diğer yandan işgücünün bilgi ve becerisinin artırılarak daha verimli hale gelmesi için sağlık ve eğitime daha fazla yatırım yapılması gereklidir. Ülkemizde işgücünün ana kaynağı olan nüfus açısından bir sorun olmadığı, nüfus artışının planlanan artıştan daha fazla olduğu, ancak nitelik açısından bazı sorunlar olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla nüfusun artmasına rağmen, bilgi, beceri ve niteliğinin artırlamadığı, milyonlarca kişinin işsiz olduğu, üretime entegre edilemediği, bu nedenle iktisadi büyümeye katkısının sınırlı olduğu, tam tersine artan nüfusun tüketici sayısını artırdığı ve büyümeye negatif etki yaptığı görülmektedir. analiz sonuçları da bu durumu doğrulamıştır. Diğer yandan büyümenin konjonktürel dalgalanmalardan oldukça fazla etkilendiği, Türkiye ekonomisinde büyümenin iç ve dış şokların etkisi altında olduğu, bu nedenle istikrarlı bir büyümenin sağlanamadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Akaike, H. (1969). "Fitting Autoregressive Models For Prediction", Annals of The Institute of Statistical Mathematics, 21: 243-245.

Akaike, H. (1973). "Information Theory And An Extension Of The Maximum Likelihood Principle", 2nd International Symposium On Information Theory by B.N. Petrov and F. Csaki (Eds.), Akademiai Kiado: Budapest.

Akintunde, TS. Olomola, PA. Oladeji, SI. (2013). "Population Dynamics and economic growth". Journal of Economics and Sustainable Development. 4(13):148-155.

Bektaş, H. Kayacan, E. Uras Ö., (2015). "Türkiye'de Planlı Kalkınma Döneminde İktisadi Büyüme ile Nüfus Artışı İlişkisinin Ekonometrik Analizi", İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(2):69-77

- Coale, A. J. ve Hoover, E. M. (1958). "Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries: A Case Study of India's Prospects", Princeton": Princeton University Press.
- Davidson, R. MacKinnon, J.G. (2004). *Econometric Theory and Methods* (Vol. 5). New York, Oxford University Press
- Dickey, D.A. and Fuller, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74:427-431
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, 49(4):1057-1072.
- Dikmen, N. (2018). *Ekonometriye Giriş Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. (4. Baskı). Seçkin Yayınevi. Ankara. s.255.
- Engle, R.F and Granger, C.W.J. (1987). "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55: 251- 276.
- Guilkey, D.K., Salemi, M.K. (1982). "Small Sample Properties of Three Tests For Granger-causal ordering in a bivariate Stochastic System", *The Review of Economics and Statistics*, 64(4): 668-680
- Gujarati, D.N. Porter, DC. (2009). *Temel Ekonometri* (5. Ed), New York: McGraw-Hill.
- Günsoy, G. Tekeli, S. (2015). "Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz", 48(1):35-87.
- Gül, E. Ergün, H. (2012). "Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 4(1):127-136
- Hannan, E.J. Quinn, B.G. (1979). "The Determination Of The Order Of An Autoregression", *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 41(2): 190-195.
- Hansen, A. (1939). "Economic Progress and Declining Population Growth", *The American Economic Review*, 29(1): 1-15.
- Headey, D. and A. Hodge. (2008). "The effect of demographic change on economic growth: A meta-regression analysis of the macroeconomic literature," unpublished manuscript, School of Economics, The University of Queensland. Available on request from d.headey@cgiar.org
- Hong, J.P. (2017). "Causal relationship between ICT R&D investment and economic growth in Korea", *Technological Forecasting and Social Change*, 116: 70-75.
- İsmiç, B. (2015). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1):259-274
- Keynes, J. M. (1937). "Some Economic Consequences of A Declining Population. Eugenics Society", 29(1):13-17
- Kotani, S. Kotani, K.(2012). "The effect of net-migration on population-growth relationship in Indonesia", *Journal of Empirical Research*. 2(2):62-70
- Kutlar, Aziz (2007). *Ekonometriye Giriş*. (1. Baskı). Nobel Yayınevi, Ankara.s.267
- Malthus, T. (1798). *An Essay on Principle of Population*. London: J.Johnson
- Meadows, D. H. Meadows, D. I. Randers, J. ve Behrens, W. W. (1972). *The Limits to Growth: A Report to The Club of Rome*. p.1. <http://www.unav.es/adi/UserFiles/File/80963990/The%20Limits%20to%20Growth%20Informe%20Meadows.pdf> (Erişim tarihi: 20.01.2022)
- Pesaran, M. H. Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). "Bounds Testing Approaches To The Analysis Of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16:289-326.
- Schwarz, G. (1978). "Estimating The Dimension Of A Model", *Annals of Statistics*, 6:461-464.
- Stock, J.H. Watson, M.W. (1989). "Interpreting the evidence on money-income causality". *Journal of Econometrics*, 40(1):161-180
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Daire Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/istihdam/> (Erişim tarihi: 7.02.2022).

- Yalta, A.T. Yalta, A.Y. (2019). Modern Makroekonomiye Giriş.(1.Baskı), Liberte Yayın Gurubu, Ankara.s.452
- Zhang, NJ. Guo, M. Zheng, X. (2012). “China:Awakening giant developing solutions to population aging”, The Gerontologist. 5(2):589-590

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 486-493

Arrival
24 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61790
Article Serial Number
4

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61790>

How to Cite This Article

Can, H.E. & Cengiz, R. (2022).
"Alevi-Bektaşılık Üzerine; Üç
Kavram (Sosyolojik Bir Analiz)",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(51):486-493.

International Journal Of Social, Humanities
And Administrative Sciences is licensed
under a Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Alevi-Bektaşılık Üzerine; Üç Kavram (Sosyolojik Bir Analiz)

On Alevi-Bektashism; Three Notions (A Sociological Analysis)

Hilal Ebru CAN Recep CENGİZ

Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Öğrencisi, Samsun, Türkiye
Prof. Dr. Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim Üyesi, Samsun, Türkiye

ÖZET

Alevi-Bektaşılık, teolojik vurgularında sözlü kültüre dayalı, mitolojik öğeler içeren senkretik bir inanç sistemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda mukaddes metinlerin söz konusu dine mensup bireyler tarafından farklı şekilde yorumlanması, hem inanç hem de ritüeller zemininde farklılaşmalara neden olmuştur. Örneğin Namaz yerine niyaz, ramazan orucu yerine 12 muharrem orucu, İslam kardeşliği yerine "musahiplik", cami yerine, "cem ve cem evi", "kadı" yerine, "dede ve veya baba" gibi alternatif kurum ve kavramlar söz konusu inanç ve ritüellerden bazılarını oluşturmaktadır. Alevi-Bektaşılık, kendine özgü fiziki mekânlarıyla da farklılıklarını sürdürmektedirler. Zira tarihsel bir arka plana sahip siyasal eğilimli dini hareketlerin sentezinin bir yansıması olarak ortaya çıkan Alevi-Bektaşılık, 21. yüzyıl Türk toplumu içinde değişik sosyolojik argümanlara bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler; Alevi-Bektaşılık, Sünnilik, inanç, ritüel, sosyoloji

ABSTRACT

Alevi-Bektashism constructs a syncretise belief system consisting of mythological elements relying on oral culture in its theological emphasis. In this regard, holy texts have been interpreted differently by their believers, this caused fractionation on the basis of rituals and beliefs. There are alternative beliefs and rituals, for instance; say prayer (niyaz) in the place five times prayers, 12 Muharrem fasting in the place of Ramadan fasting, companionship in the place of Islamic brotherhood, 'tot and djemevi' in the place of mosque, grandpa or father (dede or baba) in the place of Müslim judge (kadi). Alevi-Bektashism maintains its differences with its distinctive physical places. Alevi-Bektashism appeared as a reflection of syntheses of religious movements which had political tendency in the historical background, and maintains its existence based on its different sociological arguments in 21th century Turkish society.

Key words; Alevi-Bektashi, Sunni disagreement, belief, ritual, sociology

1. GİRİŞ

"Bana bir harf' öğretenin kölesi olurum" Hz. Ali

Her dini öğretide olduğu gibi İslam öğretisinde de heteredoks yorumlama; ortodoks yoruma dayanan mukayese ve muhakemenin ortaya çıkardığı sosyolojik bir gerçekliktir. Hatta tüm toplumla ilgili, ibn-i Haldun'un "bedevi", "hadarı", Comte'un "statik", "dinamik", H. Bergson'un "açık", "kapalı", Redfleid'in "arkaik" ve "kent" ayırımlarıyla birlikte, G. Rocher'in, "geleneksel" ve "modem" gibi toplumsal kategorileştirmelerde ortadoks ve Heteredoks yorumlamaları görmek mümkündür. Örneğin G. Rocher'in toplumsal tasnifinde yer alan geleneksel toplum: bir ideal tip olarak sosyo-ekonomik yapı bakımından, kendi kendine yeterli kapalı bir ekonomi, sınırlı sosyal hareketlilik ve dini olanla olmayan sosyo-kültürel faktörlerin birbirine karıştığı heteredoks yorumlamanın yer aldığı bir sosyolojik gerçek olmaktadır. Benzer şekilde modem sanayi toplumu ise, sosyal örgütlülük açısından oldukça karmaşık, yatay ve dikey hareketlilik açısından oldukça yoğun ve kentleşmiş ya da kentleşen bir görünüm arz ederken ortaya çıkan seküler anlayış ve bu anlayışın ortaya çıkardığı bilimsellik ve rasyonellik vurgusu, heteredoks ve Ortadoks yorumlamaların birlikte yer aldığı bir sosyal hayat alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda İslami temsil yeteneğine sahip Türk toplumunun da dahil olduğu tüm toplum tiplerinde din de heteredoks ve Ortadoks yorumlamalara rastlamak mümkün olabilmektedir.

Türk tarihi bağlamında heteredoks yorumlamanın tipik bir göstergesi olan Müsahiplik, Cem, ve Dede/Baba gibi kurum ve kavramlar, Sünniliğe alternatif Alevi-Bektaşılığa ait dini inanç ve ritüel içeren yorumunun yansımaları olmaktadır. Aynı şekilde Sünnilik, siyasi iktidar, bürokrasi ve kentlerde oluşurken Alevi-Bektaşılık ise, Türk-İslam tarihi içinde kırsal yerleşmelerde yaygın olarak gözükmemektedir. Geçmişten günümüze heteredoks ve Ortadoks gruplar arasındaki politik çatışma, bu grupları temsil edenlerin çelişki ve taleplerinin bir ifadesi olarak kabul edilebilir. Sünniliğin yazılı kaynaklara dayanması ve buna isnat edilen kurumsallık ve ilkesellik vurgusu, örneğin, "ilimden başka mürşit edinmemek", "bidat ve hurafelere karşı olmak" gibi değerler onun ortadoks yorum olarak kabul görmesini sağlasa da Alevi-Bektaşılığın, temel dinamikleri arasında yer alan, "yetmiş iki milleti bir görme", "temel

insan olgusu", "hoşgörü" vb. temel değerler, onun heteredoks yorum olarak kabulünü oluşturmaktadır¹ Bu bağlamda Alevi-Bektaşilerin dinsel inanç ve ritüellerle ilgili duyarlılıklarını onun dinsel talepten ziyade sosyal istemlerle hareket ettiklerini gösterdiğini söyleyebiliriz.

2. ALEVİ-BEKTAŞİLİK (HETEREDOKSİ) ÜZERİNE; ÜÇ KAVRAM

İslam'ın heteredoks yorumlaması olarak görülen *Alevi-Bektaşiliğin* temel kavram ve kurumlarından olan "musahiplik", "ayin-i cem", ve "dede/baba" sırasıyla Sünniliğin/ortadoksinin "tüm Müslümanların kardeşliğine", "camide toplanmaya" ve "kadı, din görevlisi/imam" kavram ve kurumlarına bir seçenek olarak sunulduğu söylenebilir. Aynı zamanda söz konusu ritüel örneklerinin her biri Alevi-Bektaşiler tarafından ifa edilen ibadetler listesinde yer almaktadır. Bu çalışmada ele alınan söz konusu üç kavram, Alevi-Bektaşi ritüel içeriklerinde birbirini takip eden ve tanımlayan kavramlar olmaları bağlamında önem arz etmektedirler. Yani "ayin-i cem" olmadan "dede/baba"nın ve bunların ikisi olmadan müsahip olabilmenin imkanı bulunmamaktadır. Daha açıkçası bu üç kavramı analitik olarak birbirinden ayırabildiğimiz kavramlar olarak görünüm kazanmaktadır. Çalışmanın özgün karakteristiğini de bu bakış açısını yakalamak olduğunu söyleyebiliriz.

2.1. Musahiplik

Alevi-Bektaşilikte pratik olarak uygulanan musahiplik ritüelinin, İran ve Hind felsefesi,² Karahanlılar döneminde, Orta Asya'da belli biçimler altında uygulanması gelmesi, hatta, göçebe, yarı-göçebe ya da toprağa yeni yerleşmiş cemiyetlere has sosyal nitelikli bir kurum oluşu, onun köken olarak senkretik olduğunu göstermektedir.³ Bu bağlamda toplumdaki dayanışmanın farklı toplum tiplerinde farklı şekiller aldığını söylemek mümkündür.

İçinde yaşanan coğrafya dahil her toplumsal kurum ve kavram, toplumun hayat tarzını/kültürünü şekillendirici faktörler listesine eklenebilir. Bu nedenle kültür unsurlarının her birinin sosyal dayanışma için birer temel ve ortak hedef oluşturdukları söylenebilir. Zira dini her bir inanç, söz konusu grubun yetki sahasına giren ve ilgili grup tarafından yazılı ya da şifai olarak kabul edilen ve kayda geçirilen bir ritüelin teorik arka planı olmaktadır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşiliğin, özgün ritüellerinden biri olan musahiplik, salt dinsel bir içerikten ibaret olmayıp aynı zamanda Alevi-Bektaşiler arasında kurulan dayanışmayı ve gruba girişi ifade eden sosyolojik bir kavram olmaktadır. Alevi-Bektaşilikte nasıl ayin-i cem, kırkların cemi, Arş'da yapılmış bir merasimin, yerde tekrarlanması ise, Musahiplik de, bu mitolojiye dayanan, Hz. Muhammet ile Hz. Ali'nin kardeşliğinin yeryüzündeki izdüşümü olarak iki erkek çocuğun on veya on bir yaşlarına geldiklerinde birlik olmalarını ifade eden bir ritüel olmaktadır. Söz konu ritüelin işlenişini şöyle ifade edebiliriz;

1) İki müsahip adayının aynı dili konuşuyor olması.

2) Benzer sosyal durumda olması; bekar olan, evli olanla; yaşlı bir kimse, genç biriyle; cahil olan, bilge bir bireyle; bir şeyh, bir dervişle müsahip olamazlar.

3) Adayları aynı yerleşim biriminden olması⁴ Alevi-Bektaşilikte yukarıda adı geçen ayin-i cem, kırkların cemi olarak bilinen mitolojiye atıfta bulunan musahiplik, imam-ı Cafer buyruğunda şöyle aktarılmaktadır: Hz. Muhammet'in Hudeybiye'de altı yüz kadar sahabe ile el sıkışıp sözleştikleri, İslam için mücadeleden dönmeyeceklerine dair sözleşmelerine ve bu sözleşmeye atıfta bulunan fetih suresinin 18–19. Ayetlerinin⁵ yorumuna ve Seb'e suresinin 46. Ayetine dayandırılmaktadır.⁶ Bu yoruma göre de, Hicretin yedinci ayında Medine'de, Mescid-i Nebevi'de, Hz. Muhammed ile Hz. Ali müsahip olmuşlardır.⁷ Bu bağlamda bir müsahip, müsahibinin evine davetsiz girebilmeli, elinde bulunan her şeyi, "namus dışında" paylaşabilmeli ve sorunlarına ortak olabilmelidir.⁸ Temel esprisi İslam-ı

¹ Yasin Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkani, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 37

² İran ve Hint felsefesi: İran Felsefesi; Maniheizm, Zerdüştlük, iyi. Kötü, Çilecilik gibi felsefi ve dini nitelikli düşünüş ve görüşlere sahip olan düşünce biçimlerine verilen genel addir. Hint Felsefesi; M. Ö. 2000 yılında başlayıp, Hint maddeciliği, Budizm ve Caynacılık gibi heteredoks sistemler dışta bırakıldığında, Vedacılık ve Brahmanizm gibi geleneğe bağlı sistemlerle temsil edilen düşünce sistemlerine verilen genel ad. Ahmet CEVİZCİ, Felsefe Sözlüğü. Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 333

³ Orhan Türkoğan, Alevi-Bektaşi Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995, 80–98

⁴ İrene Melikoff, Uyur idik Uyardılar (Çeviren, Turan Alptekin), Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 97

⁵ O ağacın altında sana yeminle bağlılık söz verirlerken bu müminlerden Allah razı olmuştur; onların gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah izzet ve hikmet sahibidir. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4601/18-19-ayet-tefsiri>

⁶ De ki: "Size tek bir öğüt vereceğim. Allah için, başkalarıyla birlikte veya tek başınıza şöyle bir durup düşünün! (Görüyorsunuz ki) arkadaşımızda cinnetten eser yok; o ancak şiddetli bir azap öncesinde sizi uyaran bir kimse." <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Sebe-suresi/3652/46-48-ayet-tefsiri>

⁷ İsmail Onarlı, Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir? Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 16–18; Cemal Şener, Alevilik Nedir? Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, İstanbul 2001, s. 68.

⁸ "Dede, iki müsahip adayım getirir. "Bism'i Şah, Allah Allah..." alımlış sözleriyle başlayan, bir dua okur ve kurban için bir koyun getirilir. Bu esnada, Musahip adayları, dedenin önünde, ayakları içe çevrili parmak üstünde durmaktadırlar. Ritüelin işleniş gereği dedenin talimat ve emirleri doğrultusunda, iki müsahip birbirine, şekli olarak el-ense çekerek, üç kez güçlerini deneyerek, birbirlerini devirmeye çalışırlar. Sonra dede, "Allah Muhammedi Ya Ali" diyerek, sırtlama, üç kez vurarak ve kalıplaşmış olan "Allah kardeşliğinizi daim etsini" sözleri ile bu ritüelin şekli kısmı gerçekleştirilmiş olur" Melikoff irene, Uyur idik

unsurlara dayalı olan musahiplik ritüelinin uygulanma biçimi, bir başka yoruma göre ise, şöyle gerçekleşmektedir: Musahip olmak isteyen talipler, önce kendi aralarında, sonra ebeveynleri arasında karşılıklı anlaşarak, bir rehberle başvururlar. Bu talebe istinaden, rehber, pirine başvurarak, cem evinde, topluluğun hazır bulunduğu ortamda, pirin önderliğinde bir tören başlatılır.⁹

Musahiplikle ilgili bir başka önemli husus, uygulamaların, Alevi-Bektaşî grupları arasında, farklı biçimde gerçekleştirilmesidir. Örneğin, tahtacı Alevilerinde, iki bireyin musahip olma şartı, şeriat makamında karşılık kabul edilir. Tarikat makamına geçerken, başka bir çift ile musahip olunur, buna, "aşına" denir. Marifet basamağında, bir başka aşinalı çiftle musahip olunarak, "peşine" olunur. Peşine olan çiftler arasında ise, "çığıldışlık" kurulur, bu marifet aşamasına karşılık kabul edilir.¹⁰ Musahipliğin bu aşamalar zincirinde son halka bütün Alevi-Bektaşîlerin iki dünya tasarımında, kardeş oldukları anlamına gelmektedir.

Musahipliğin, sosyal etkileşim boyutuna bakıldığında, içe dönük, birincil ilişkilerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Musahipleri birleştiren bağlar, salt dinsel nitelikli olmayıp, aynı zamanda diğer sosyal alanlarla da ilişkili olduğundan, bütün yaşamları boyunca, söz konusu bireyler birbirlerine iktisattan hukuka kadar geniş bir yelpazede bağlayıcı ilişkilere dahil olmaktadır. Bu bağlamda musahiplik, her iki dünya tasarımı için biyolojik olmayan bir birincil grup öngörmektedir. Örneğin musahiplerden birisinin suç işlemesi halinde, doğrudan diğer musahip sorumlu tutularak, tam bir amaç birlikteliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, musahiplik, sosyal etkileşime dayalı, birliğin ve dirliğin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Musahiplik sözleşmesi yapan bireyler, aynı zamanda, "Muhammedi-Ali" yoluna girmiş sayılmaktadırlar. Musahiplik sözleşmesi, bir bireyin hayatında yalnızca bir kez yapılmakta, ölüm ya da dargınlık gibi nedenlerle bu sözleşme bozulduğunda tekrarlanmamaktadır. "iki talibin kardeşliği" olarak kabul gören musahipliğin, Alevi-Bektaşîlikle benzerlik taşıyan Yezidilerde de görülmesi, musahipliğin, Hz. Ali odaklı inanç sistemlerinin bir özelliği olduğunu göstermektedir.¹¹ Musahiplik, ahret kardeşi olunan erkeklerle kardeş, eşleriyle bacı (kız kardeş) aynı zamanda grup içi evliliklere sınır getiren bir uygulama olması nedeniyle Alevi-Bektaşî inanç sisteminin özgün karakteristik özelliklerini gösteren bir ritüel olmaktadır.

Sosyolojinin önemli isimlerinden olan Durkheim'in da belirttiği iki tür dayanışmadan birincisi olan "Mekanik dayanışma" yı Alevi-Bektaşî grupları gibi yüz yüze ilişkiler kuran, ortak geçmişi paylaşan, değişimin çok yavaş gerçekleştiği topluluklarda öne çıkan "müahiplik" kavramıyla özdeşleştiremesekte yakınlaştırmamız mümkündür. Aynı şekilde iş bölümünün çok çeşitlenmediği, güçlü geleneklerin ve güçlü toplumsal kontrol mekanizmasının olduğu Alevi-Bektaşî gruplarında musahipliğin sosyolojik arka planını görmek mümkündür. Benzer olarak Alevi-Bektaşî gruplarında musahipliğin gerileme nedenini de Durkheim'in "organik dayanışma" kavramı bağlamında analitik olarak açıklayabiliriz. Zira sanayileşme sürecinin geleneksel toplumsal yapıları derinden etkilemesi, tarımsal toplumun çözülmeye başlaması ve kentleşme gibi sosyolojik gerçekliklerin musahiplik gibi birçok Alevi-Bektaşî kurumunu dönüştürdüğü söylenebilir.

2.2. Ayın-i Cem

Toplanmak anlamına gelen törensel bir ritüeli ifade eden "cem" kavramı, Alevi-Bektaşî öğretisinde "cem ayın"ı veya "ayın-i cem" ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu tören, Alevi-Bektaşî ocaklarına/gruplarına göre

Uyardılar (Çeviren, Turan Alptekin), Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 95. *Bu şekli dinsel törenin, taraflara yüklediği sosyal sorumluluk gerçekte bu aşamadan sonra başlamaktadır.*

⁹Pir, musahip olacaklara daha baştan itibaren, "Hak yoluna giriyorsunuz, bu yolda gazi de olunur şehit de" sözleriyle, karşılıklı sorumluluk mesajını iletir. Musahip adaylarının boyunlarına takılan, "tiğbent" adı verilen ikrar bağı ile rehber öncülüğünde musahip adayları, dört kapı öğretisine karşılık gelmek üzere, sembolik olarak, kapıya götürülüp, "Ya Rab, bu kapıyı bize hayırlı kıl", dinsel söylemi ile dört kapıya niyaz ederler. Şeriatla Ahmet, tarikatla sofı, marifette Müslüman, hakikatte teslim isimleri, musahip adaylarına öğretildikten sonra, pirin karşısına getirilirler. Pir, musahip adaylarına birbirlerinden razı olduklarını onaylattıktan, ceme katılanlardan musahip olabileceklerin, doğru yolda oldukları, sorumluluklarını yerine getireceklerine dair güvence alındıktan sonra, musahip adaylarına, kapı isimlerini sorarak, söylemelerini ister ve ceme katılanlar, hep birlikte musahip adaylarının Alevi-Bektaşîlik (Muhammedi-Ali), yoluna girmeyi kabul ettiklerini, pire ayrıca bildirirler. Bunun üzerine, pir, özetle, karşılıklı sosyal sorumlulukları içeren şu uyarılan talimlere aktarır: Birbirinizi hayatın sonuna kadar sevecek ve birbirinizi koruyacaksınız. Birbirinize her işte danışman olacaksınız, toplumun çıkarlarını gözeteceksiniz. Samimiyetiniz Muhammedi-Ali, sözleşmesi gibi olacak." Pir, bu uyarıları yaptıktan sonra "bu yoldan dönmeyeceklerine dair; Allah, ceme katılanlar, ay, gün, adına musahip adaylarına yeminde ettirmektedir. Bu yeminini kabul ettikten sonra, pir önüne gelen musahip adayları, evli iseler, eşleri, erkekler önde, kadınlar arkada, pirin (dedenin) önüne gelip, dizinden ve elinden tutarlar. Buna, "el ele El-Hakka bağlanma" denilir. Benzer bir uygulama ile üzerlerine üç metre bez atarak, "ölümünden evvel ölmek, nefsi yenmek" mesajı verilir. Musahip adaylarından erkekler, pir elinden, kadınlar ise, kocalarının elinden tutarak, eşlerine bağlanırlar. Bu, "erkeğin yardımcısı pir, kadının yardımcısı ise, eşi olacaktır" anlamındadır. Pir önünde, musahip adaylarına Fetih suresinin 10. Ayeti⁹ okunduktan ve yorumlaması yapıldıktan sonra, pir, "kubbe"⁹ adı verilen dualarını okur. Bunu müteakip pir, on iki tarih⁹ çalar ve "Hak Muhammed Ali ikrarımızı kabul ede" duasıyla adayları son kez, ikrardan dönmemeleri, toplum içinde uyumlu bireyler olması hususunda uyarır. Bu işlemden sonra, kurban kesilerek pişirilene çiğeri, musahip adaylarına getirilerek birbirlerine yedirmeleri istenir. Bunun anlamı, "can baş" lokması olup, "senin evin benim evim, benim evim senin evin" mesajı vermektedir. Her şeyde samimiyet, Muhammed'i Ali'nin sözüdür. Onların karakteriyle karakterleşmek zorunluluğumuzdur denilerek, musahip adaylarına, törenin bittiği bildirilir. Böylece, iki birey, evli ise, iki aile, birbirlerini musahip edinmiş olmaktadır. Mehmet Çelik, Alevi Cem Kaideleri ve Töreleri. On İki Hizmet Yolu, Malatya, 1990 DEMİRCİ Kürşat, Heterodoxy Tarihçiliği ve Bektaşî Menakıbelerindeki Şamanik Karakter, İzlenim Dergisi, İstanbul, 1995, s. 52-53.

¹⁰ Musa Küçük, Bir Pir'in Kaleminden Alevilik, Dörtkapı Yayınevi, 2020, s. 7

¹¹ John Birge, Kingsiyay, Bektaşîlik Tarihi, And Yayınları, İstanbul, 1991, s. 76

genellikle uzun kış gecelerinde çalgılı şiirli ya da hem çalgılı, şiirli hem de içkili olarak düzenlenebilmektedir.¹² Bu ritüel, önceden belirlenmiş dinsel içerik taşıyan kurallar ve fiili olarak yerine getirmesi esnasında ifa edilen bir dizi başkaca ritüellere de sahiptir. Örneğin, Alevi-Bektaşilikte belli sınav ve tecrübeden geçmemiş olanlar ve belirli aşamaya ulaşamayanlar, hatta özel sorumluluklarını yerine getirmeyip düşkün olanlar, bu toplantılara girememektedirler.¹³

Aleviler-Bektaşiler, yüzyıllarca dini bir ritüel olan cem törenlerini, tekke ve dergahların bulunmadığı yerlerde yerleşmenin en büyük meskeninde, yasal olarak kabul edildiği dönemlerde tekke ve dergahlarda, 2022 yılı itibarıyla ise, Alevi-Bektaşiliğin cem ritüeli başta Türkiye olmak üzere dünyanın değişik ülkelerinde bir dizi dinsel ve siyasi tartışmaların gölgesinde yasal lisanslı cem evlerinde ifa edilebilmektedir.¹⁴ Cemevlerinin dini bağlamda tartışıldığı en temel alan cemevlerinin camiye alternatif ibadet yeri olarak algılanması meselesi, siyasi tartışma alanı ise cemevlerinin birer siyasi/ideolojik kamp alanlarına dahil edildiği/edileceği yönünde değerlendirilen tartışmalardır. Tekrar tarihsel ve mitolojik anlatılara dönerek meseleyi ele aldığımızda cem töreninin Hz. Muhammet'in, Mirac'tan dönüşte uğradığı dergahtaki grup üyeleriyle birlikte yaptığı ve adına "Kırklar Cemi" denilen ibadetten geldiğine inanmaktadırlar.¹⁵ Cem töreninin bir ritüel olarak, Miraçla ilgili dinsel bir dayanağa sahip olduğuna inanılması, meselenin İslam'ın Sünni yorumuna mitsel bir atıfta olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶ Cemde kadın erkek her birey, cinselliğinden arınmış, yalnızca insan, "can" olarak kabul edilir. Alevi-Bektaşî cemleri, on iki imamlar adına ifa edildiği için, on iki hizmet adıyla da anılmaktadır. Bu bağlamda teolojik, tarihsel ve sosyal içerik taşıdığı açıkça görülen cem törenleri, kendine özgü dinsel-siyasal-hukuki bir görünürlük kazanmış olmaktadır.¹⁷

Bir Alevi-Bektaşî ritüeli olarak ele aldığımız ayin-i cem, eski Türk kültürünün değişik bir versiyonu olarak da kendini göstermektedir. Bu nedenle eski Türk kültürünün ve "Kamlık" dininin toplantıları ile Alevi-Bektaşî cemleri arasında bir bağ kurulabilmektedir. Örneğin, Gazneli'ler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de görülen Türklerin kurultay toplantıları ve şölenleri, bunun, bir Türk töresi olduğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde Osman Gazi'nin, beyliğini kurduktan sonra yaptığı bir törende, ibn-i Batuta'nın, Kırım sarayında, ağırılarak Ona at etinden yapılmış yemeklerin, kıymız ve bozadan yapılmış içeceklerin ikram edilmesi, yemekten sonra güzel sesli hafızların Kur'an ve bir hatibin de hutbe okuması bu bağlamda değerlendirilebilir.¹⁸ Alevi-Bektaşî ayin-i cem ritüelinin, siyasi ve tarihsel kültür öğeleri içinde, iki ayrı sınıfsal yapıda icra edildiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bunlardan birincisi; yalnızca dini önderler olan dede ve babaların kendi içlerinde yaptıkları cem törenidir. Diğeri ise, erkek-kadın herkesin katılımı ile yapılan cemlerdir.¹⁹ Alevi-Bektaşîlerin tümüne açık olan bu ritüel, üç ayrı amaç için farklı biçimde gerçekleştirilmektedir. Bunlar; bu çalışmada ele aldığımız *a. Görgü b. ikrar ve c. Musahiplik* ayin-i cemleridir.

2.1. Görgü Cemi

Bir hesap verme ya da bir hesap sorma düzenlemesi olan görgü cemi, dönemin formel kurallarına karşı alternatif oluşturma/olma üzerine kurulu enformel hukuk düzenlemesinin tipik bir örneğini yansıtmaktadır. Zira işlenmiş suçların/günahların itirafı, tepiti, tayini ve müeyyidesi bu cem ritüelinde dede önünde açığa çıkarılmaktadır. Bir yargılama/mahkeme işlevi gören bu ritüelin ifasına başlarken kendine özgü bir enformel iç grup ve ona ait bir dinamiz ortaya çıkmaktadır. Bunun tipik bir göstergesi törene, daha önce görülmüş-hesap vermiş olanların, görülmeyi-hesap vermeyi isteyenlerin ve musahiplilerin girebilmesidir. Aynı şekilde grup dinamizminin bir başka göstergesi ise erkeklerin önde, kadınların arkada halkalar halinde bir oturuş düzeni almalarıdır. Yine grup dinamizminin bir parçası olarak dini liderin, görevlilere, hizmetin başlaması için izin vermesidir. Bu minval üzere yürüyen törenin teorik çerçevesi ise "düvaz"²⁰ okunması, zikir getirilmesi, nefeslerin söylenmesi ve miraçname okunması ile devam etmektedir. Yine törenin en belirgin enstürümanı bir erkek ve kadının semah yapıp-bitirmesi sonrasında dedenin duasıyla birlikte kırklar semahının başlatılmasıdır. Altı erkek ve altı kadın olmak üzere, on iki kişi, meydana çıkarak, semah yapması ve merasimden sonra duaların okunması, görgüden geçenlerin işledikleri suçları, dini önderin ve grup

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 55

¹³ Eyuboğlu İsmet Zeki, Alevi-Bektaşîlik Sünnilik İslam Düşüncesi, Der. Yayınları, İst, 1989, s. 193

¹⁴ İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 20.12.2018 tarihli verilere göre Türkiye'de 948 cemevi bulunmaktadır. En fazla cemevi sırasıyla Tokat, Çorum, Kahramanmaraş, İstanbul, Amasya, Ankara ve Yozgat'ta yer almaktadır. Bkz. <https://www.gazetevatan.com/gundem/turkiyenin-cemevi-haritasi-522310>, erişim tarihi, 29.09.2021.

Dünya'da ise Cem Evi, Britanya, Danimarka, Almanya, İsveç, İsviçre ve Avusturya'da resmi olarak tanınan ülkelerde fiziksel birer dini inanç merkezleri olarak kabul görmektedir. Bkz. <https://www.birgun.net/haber/cemevleri-gercegi-i-284812>, erişim tarihi, 21.01.2020

¹⁵ Ethem Ruhi Fiğlalı, Türkiye'de Alevi-Bektaşîlik Bektaşîlik, Selçuk Yayınları, Ankara, 1994, s. 246-248

¹⁶ "Bizim küçüğünüz, büyüğümüz yoktur, küçüğümüzde, büyüğümüz de uludur. Birimiz kırkımız, kırkımız birimizdir."

¹⁷ İsmet Zeki, Eyuboğlu Alevi-Bektaşîlik Sünnilik İslam Düşüncesi, Der. Yayınları, İst, 1989, s. 196-197

¹⁸ Mehmet Eröz, Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevi-Bektaşîlik, TDAV, İstanbul, 1992, s. 54

¹⁹ Beşim Atalay, Bektaşîlik ve Edebiyatı, And. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 48

²⁰ Alevî -Bektaşî edebiyatında On İki İmamları öven şiirlere denir

üyelerinin bulunduğu ortamda itiraf ettikten sonra, tövbe edip, kurban kesmeleri seremoninin diğer unsurlarını oluşturmaktadır.

Görgü ceminde esas üzerinde durulması gereken husus, yerleşim mahallinde bulunan bütün bireylerin hesap verebilirliğini sağlayacak düzenlemenin yapılabilmesidir. Daha önemlisi açıkça belirgin olan ihtilafların görgüden geçirilerek, birbirleriyle ihtilaflı olanların sorunlarına çözüm bulunmasını sağlayabilmektir.²¹ Ritüel içerikleriyle birlikte bir hesaplaşma olarak göreceğimiz görgü ceminde enformel kuralların işleyişini formel hukukun yerine ikame edilebilen bir durum olarak görebiliriz.²² Burada üzerinde durulması gereken bir başka mesele görgü ceminde enformel kuralları bağlamında örneğin Araf suresinin 23-24 ve 25. Ayetleri ve Tövbe suresinin 119. Ayetinin zikredilmesi, Alevi-Bektaşî öğretisinin heteredoks unsurlar içermesine karşılık onun hem ortadoks yorumlamaya dahil olabileceğini hem de İslam'ın temel paradigması olan Kuran'a bağlı kalınarak törenleri yerine getirdiğini söyleyebiliriz.²³

2.2. İkrar Cemi

Alevi-Bektaşîlik inanç sisteminin temel taşlarından biri de grubun üyesi olabilmek ve gruba katılmak anlamına gelen *ikrar cemi*, dini normlardan oluşan, bireyi geleceğe hazırlayıcı, sosyalleştirici nitelikler taşımaktadır. Alevi-Bektaşîlik üyelerini gruba katarken özel bir ayin düzenleyerek işe başlamaktadır. Bu ritüelin işleniş şekli şöyle gerçekleşmektedir: Alevi-Bektaşîlik yoluna girecek olan birey önce bir rehberine başvurur ve bu rehber tarafından bir süre sınavdan geçirilerek denir. Sonuçta belli bir gün tekke ya da uygun bir yerleşimde toplanılır. Rehber, Alevi-Bektaşîlik yoluna girecek bireye (cana), dini bir ritüel gereği bir tarikat abdesti aldırır. Sonra boynuna, "tiğ-i bend" adı verilen beyaz bir mendil takılarak, meydana (ortaya) getirilir. Meydanda, ritüellerin ifası gereği, on iki postu temsilen, on iki kişi oturmuştur. Bu postlarda oturanlar, eğer bu toplantı pir evinde ise, dede ya da babalar, başka yerde ise dede veya babaların görevlendirdiği bireylerden oluşmaktadır. Alevi-Bektaşîlik yoluna girmek isteyen "talip", içeri girer girmez, dört kapıya selam verir. Bu kapılar şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarıdır. Verdiği selamı, tekrar kendisi alır.²⁴ İkrar verecek kişi ya da kişiler, baba veya dedenin ya da onları temsil eden bireylerin önüne getirilir. Pirin organize ettiği dini özellik taşıyan söz ve eylemlerden oluşan "*Girme girme dönme dönme eline, beline, diline sahip ol*" Müşîdin Hz. Muhammet, rehberin Hz. Ali" sözlü ifadelerinden sonra talip, postlarda oturan dedelerin veya onları temsil edenlerin ellerini öptükten sonra, her ayini cemde yapılan diğer işlemler de yapıldıktan sonra, ikrar verilmiş, tarikata girilmiş olur.

İkrar, tarikata giriş töreni, sosyolojik bir argüman olarak dini grupların, dinsel ritüellerle beslenerek, daha homojen bir yapı oluşmasına imkan sağlamaktadır. Grubun kendi içinde güçlü sosyal ilişkiler ağı oluşturmasına imkan sağlayan ikrar ayini, dini statülerin oluşturduğu (dede-talip) hiyerarşik yapının korunmasına, bu statülerin gereği olan rollerin ifasına, normlardan ve değerlerden sapmayı önleyici, ön uyarı ve ikazlardan oluşmaktadır. Hatta sosyalleşme süreci olarak grubun dayanışmasını arttırmakta, grup içi çatışmayı ve çözülme engellemektedir. Bu anlamda, ikrar ayininden geçmeyen bir kimsenin, gerçek bir Alevi-Bektaşî olamayacağı görüşü benimsenmiş olmaktadır. Ayin-i cem Alevi-Bektaşî inanç sistemine göre bireysel tercihlere rağmen yılda bir kez yapılması zorunlu olan bir ritüel ortam olarak gerçekleşmektedir.²⁵ Üçüncü tür cem olan *c. "musahip cemi"* ise makalenin başında açıklanmıştır.

Ayin-i Cem ritüelinin işleniş biçimi dini bir ritüelin ifası ile birlikte dini grubun sosyalleşme sürecinin bir parçası olmaktadır. Zira bireyin, dini ritüelleri onaması, onun gruba dahil olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Alevilik-Bektaşîlikte birey ikrar vererek Ayin-i Cem'e katılır ve grubun üyesi olur. Ayin-i Cem'e giriş, kötülüklerden uzak olmak ve grup üyelerine sadakatle bağlanmak anlamına gelmektedir. Zira birey suçlu/günahkar olarak Cem'e

²¹ Sofuoğlu, 1997; 116.

²² Görgü ceminde enformel kuralların işleyişini kısaca maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz;

Dede: "Suret-i Hakk'tan görünüp dünya menfaatıyla gözlerinizi kamaştırarak münafıkların sözlerine aldanarak erenler yolundan, Hakk divanından uzaklaşırsanız mahşer günü üzerine ant içtiklerinizin huzurunda yüzünüz kara ol- sun mu?" Dârdakiler: "Allah eyvallah..." Dede: "Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın, çiğ lokma yiyip kem söz söylemeyin. Malı mala, canı cana katın. Halınıza haldaş, yolunuza yoldaş olun. Milletinize, devletinize hizmet eyleyin. Haksızlığa boyun kırmayın. Hakka ve hukuka riayet eyleyin. Allah yardımcımız, pir yol göstericiniz olsun. Erkânınız mübarek, kademiniz uğurlu olsun. Allah eyvallah... Hü erenler" der. Ant içme ve nasihat terümanı böylece bitirdikten sonra dede ilk başta rehber olmak üzere dârdanları sırayla sorguya başlar: "Bismillâhrahmanirrahim... Nasılsın nice berisin? (misal, Ali baba)... Baba, yıktığınla, döktüğünle, ağılattığınla, yıktığın varsa yap, döktüğün varsa doldur, ağılat- tığın varsa güldür. Dâra gel, doğruyu söyle, erenler farkında olsun. Rehber; Allah eyvallah... Uzak gittik yakın geldik, er, pir meydanı diye durduk. Yüzümüz yerde, özümüz Dâr-ı Mansur'da bizlerde hakkı olan kardeşlerimiz hakkını talep eylesin" der. Dede yukarıdaki sorgu ve cevaplamayı sırasıyla dârdan dârdan herkese sorar. Dede, kadınlara sorgu yaparken; "nasılsın niceberisin ana sultan (veya dârdan hanıma nasılsın niceberisin ismi söylenir; Misal Fatma ana sultan)" der. Dede herkese kendi adıyla hitap eder. Dede bu soruyu sorunca kadınlara: "Allah eyvallah. Hü..." diyerek kendi sağ omuzlarına doğru niyazda bulunurlar. Bkz.

²³ Araf 23: Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyân edenlerden oluruz!"

Araf 24: Allah, "Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır" buyurdu;

Araf 25: "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltip çıkarılacaksınız" dedi.

Araf 119: Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.

²⁴ Abdülkadir Sezgin, Hacı Bektaşî Veli ve Bektaşîlik, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 124

²⁵ İsmail Metin, Alevi-Bektaşîlerde Halk Mahkemeleri, Alev Yayınları, İstanbul, 1994, s. 105

girme yeterliliğine sahip değildir. Aynı zamanda ayin-i Cem'ler bireylerin birbirlerine karşı haklarını ve şikâyetlerini bildirdikleri, hak ve halk katında hesaba çekilmeleri anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Alevilik-Bektaşilikte var olan "ölmeden önce ölmek" felsefesi bir oto-kontrol fonksiyonu ifa ederek bireyin grup normlarını içselleştirmesini sağlamaktadır.

Ayin-i Cem ile birlikte 20 yüzyıldan itibaren gündeme gelen "Cemevi" meselesi de Cem ayini ritüeli ile birlikte anılmaya başlanmış bir konu olmaktadır. Zira cem ritüelinin ilk defa nerede, nasıl, kimler tarafından yapıldığı net bir biçimde ortaya konulmadığı için cem evinin tarihsel kaynağı hakkında da bilimsel bir analiz yapma imkânı bulunmamaktadır. Tarihi kaynaklarda cem ayininin sistemli bir şekilde icra edilmesini Şah İsmail dönemine kadar götürmek mümkün olsa da bu süreçte cemevi meselesinin açık olmadığı anlaşılmaktadır.²⁶

Örneğin Yahudiler tarafından cumartesi günleri on üç yaşından büyük bireylerin katılımı ile sinagogta ifa edilen "şabat" ritüeli, Hıristiyanlığın haftalık "şükretmek" anlamına gelen "evharistiya" ayininin pazar günü kiliselerde cemaatle yapılması ve İslam'da Cuma günleri ifa edilen dinsel aktiviteyi söz konusu üç ritüelin bir bileşkesi olarak görmek mümkündür.

2.3. Dede/Baba

Dedelik kurumu, tarihsel ve dinsel özelliklerle birlikte sosyolojik bir gerçeklik olmaktadır. Bu bağlamda tarihi açıdan bakıldığında dede sözcüğünün Orta Asya'da yaşayan eski Türk toplumlarında, bilgili ve tecrübeli kişiler için kullanılan, "ata", "baba" sözcükleriyle aynı anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Örneğin Türkler arasında Mansur Ata, Çoban Ata, Baba Tahir, Baba Merendi ve Barak Baba gibi tanınmış bireyler Türkistan bölgesinde toplumsal bağlamda etkili bireyler olmuşlardır. Aynı şekilde baba unvanının yerine "ahi, şeyh, dede" gibi unvanların daha çok Anadolu'da kullanıldığı da bilinmektedir.²⁷ Bu nedenle söz konusu unvanlarla anılan dini önderler, Alevi-Bektaşî gruplarda farklı kavramlarla ifade edilseler de aynı işleve sahip görünmektedir.

Alevi-Bektaşîler, zaman zaman, dede ile aynı anlama gelen, diğer birçok dini grupların önderleri için de kullanılan, "pir, serçem, seyyid, mürşit" sözcüklerini de kullanmaktadırlar.²⁸ Dini önderler için kullanılan bu nitelendirmeler farklı olsa da, dini gruplarda benzer fonksiyonu ifa etmektedirler. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde, dedelik kurumu içinde yer alan, "mürebbi" ve "rehber" kavramlarını açıklamak gerekirse şunları söyleyebiliriz; Mürebbi; Dikme dede adı da verilen, dedeye vekalet edebilen, dede tarafından görevlendirilen, sınırlı yetkiye sahip görevli anlamına gelmektedir. Rehber ise; ayinlerde belli görevleri bulunan, talip ile dede arasında sorun ve beklentilerde aracı görev üstlenmiş bulunan kimselerdir. Soydan gelme yerine, yoldan gelme farklılığı olan Alevi-Bektaşîlik geleneğinde, dede ile eş anlamlı babalar da benzer fonksiyonu ifa etmektedirler. Bu bağlamda teori ve pratikte dinsel sorumluluk içinde dede-babanın a. mürebbi; öğretmen ve eğitici b. halife; (Hacı Bektaşî Veli'nin halefi ve temsilcisi olma) ve c. üstad; (dinsel yaşamda izlenecek örnek insan olmak) üzere üç temel kareteristik özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.²⁹

Alevi-Bektaşîlikte başta dede-baba statüsü olmak üzere dini önderlerin meşruiyetinin geleneksel formlarla oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Örneğin "ocak" kavramı, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde soy zincirinin halkalarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimin, Hz. Muhammet'in ya da Hacı Bektaşî Veli'nin soyundan geldiğini, ancak bu kavramla belirlemek mümkün olabilmektedir. Aynı şekilde ocak kültürü, cem töreninin niteliği üzerinde de etkili olmaktadır. Örneğin, Alevi- Bektaşîliğin bir kolu olan Çelebilerde, dedelerin yönettikleri cemlerde, alkol içilebildiği halde, Babağan kolu adı verilen yoldan gelen dedelerin cemlerinde, alkol yerine şerbet verildiği bilinmektedir. Hatta Alevilerin, Zeynel Abidin ocağında cem törenlerinde içki yasaklanmakta, cem töreni dışında ise serbest bırakılmaktadır.³⁰ Aynı şekilde Sivas'da Ali Baba ocağı, Tokat (Erbaa)'da Keçeci Baba ocağı ve Tokat (Niksar) Cer ocağı, bunun diğer bazı örneklerindedir. Dedeler, kendilerine bağlı ocak üyelerini bilgilendirmek ve anlaşmazlıkları giderme sorumluluğu taşımaktadırlar.

Dedelik ve dede-babalık, Alevi- Bektaşîliğin temel sistematığı çerçevesinde, dinsel hiyerarşi içinde, bürokratik bir yapı oluşumuna imkan sağlamıştır. Fakat artan nüfus, kentleşme ve göç hareketleri ile birlikte dede-babaların cem düzenleyip görgü yapma, grup üyelerinin sorunlarını çözme işlemleri zorlaşmıştır.³¹ Bu nedenle dedelik kurumu, topraklar ve nüfus genişledikçe, kendi içinde yeniden yapılanmaya giderek yetki ocakları oluşturmuştur. Bu bağlamda Alevi-Bektaşî inanç sisteminde dede-baba, bir çok ayırıcı özelliklere sahip, dinsel ritüelleri yaşayan bir yorumcu, mürşit-i kamil olarak kabul edilmektedir. Ancak dedelik kurumunun Türkiye'de cumhuriyetle birlikte

²⁶ Doğan Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik, Diyanet Vakfı Yayınları, 2021, s. 62-87

²⁷ Mehmet Eröz, Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevi-Bektaşîlik, TDAV, İstanbul, 1992, s. 14

²⁸ Birdoğan Nejat, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmeleri, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 43

²⁹ John Kingsiy Birge, Bektaşîlik Tarihi, And Yayınları, İstanbul, 1991, s. 112-115

³⁰ Birdoğan Nejat, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmeleri, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 482-483

³¹ Birdoğan Nejat, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmeleri, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 83-190

geçirdiği dönüşüm, dedelerle talipler arasında boşluk doğurmuştur. Bu da, geleneksel Alevi-Bektaşî kurumlarından bazılarının uygulamadan kalkmasına ve sapmasına neden olmuştur.³²

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hız. Ali'nin Hız. Ebu Bekir'le başlayan Muaviye ile kanlı bir biçimde açığa çıkan halifelik mücadelesi, Hız. Ali'nin Alevi-Bektaşî inanç sisteminde, bir "masum-u pak" olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır. Ancak Alevi-Bektaşîlik, Osmanlı ve Selçuklu toplum yapılarında genellikle çevrede kalarak enformel bir karaktere dahil olma eğilimi göstermiştir. Ancak bu süreç, uzun süren bir kapalılık sonucunda karşıt inanç ve ritüellerin oluşmasını ve farklılığın artmasını sağlamıştır. Bu durumun tipik örnekleri, makalede yer alan "musahiplik", "cem", ve "dede/baba" kavramlarının/kurumlarının sırasıyla Sünniliğin kabul gördüğü "tüm mslümanların kardeşliğine", "camide toplanmaya" ve "kadı, din görevlisi/imam" kavram ve kurumlarına bir seçenek olarak sunulmasıdır.

Alevi-Bektaşîliğin temel kavramları/kurumları olan "musahiplik", "cem", ve "dede/baba" hem başta Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri Şaman inançları, Budizm, Hinduizm ve Mazdeizm gibi dinlerin izlerini hem de gelip-geçilen coğrafyalar üzerinde görülen birçok dinsel inançlarla karşılaşmaları üzerine senkretik ve daha heterojen özellikler kazanmışlardır. Örneğin Türklerin gelip yerleştiği Erzincan, Sivas bölgelerinde onların Anadolu'ya gelmeden önce etkinlik gösteren Paulusculuk inancı, bunun tipik bir göstergesidir. Benzer şekilde Alevi-Bektaşî inanç sisteminin, Sünni inanç sistemi ile sürekli mücadele içinde olması, onların Sünnilerle kalıcı ve kapsayıcı ilişkilerden uzak durulması gereken gruplar olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Örneğin kız alıp vermeme, dini törenlere Sünnileri kabul etmeme bu durumun tipik göstergeleri olarak söylenebilir.

Alevi-Bektaşî inanç sisteminde temel belirleyici nitelikte olan, başta Hız. Ali ile ilgili ve daha sonra diğer ulular içinde geçerli kabul edilen mitolojik öğeler ve kıssalar ve kutsanan yerleşmeler, sadece Alevi-Bektaşîler tarafından oluşturulmuş ya da kabul edilmiş değildir. Alevi-Bektaşîler, hemen hemen sosyal hayatın bütün alanlarında aileden iktisada, hukuktan siyasete kadar geniş bir yelpazede, kendine özgün bir yaşam biçimi oluşturmuşlar ve bu özgünlüğü devam ettirme yönünde hassasiyet göstermişlerdir. Bu bağlamda, bir kimliğin kurulması ve korunması konusunda; kendilerini farklı bir biçim ve tarz içinde görmektedirler. Alevi-Bektaşîliğin, "Yol bir, sürekin bin bir" anlayışının Anadolu Alevi-Bektaşîliğinde kendine özgü teolojik ve mistik bir düşüncenin ve dinde geniş bir hoşgörünün oluşmasına etki ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir Sezgin, Hacı Bektaşî Veli ve Bektaşîlik, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 124
- Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü. Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 333
- Beşim Atalay, Bektaşîlik ve Edebiyatı, And. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 48
- Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmeleri, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 43
- Cemal Şener, Alevilik Nedir? Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, İstanbul 2001, s. 68.
- Doğan Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik, Diyanet Vakfı Yayınları, 2021, s. 62–87
- Ethem Ruhi Fıçlalı, Türkiye'de Alevi-Bektaşîlik Bektaşîlik, Selçuk Yayınları, Ankara, 1994, s. 246-248
- İsmet Zeki Eyuboğlu, Alevi-Bektaşîlik Sünnilik İslam Düşüncesi, Der. Yayınları, İstanbul 1989, s. 193
- Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 55
- İrene Melikoff, Uyur idik Uyardılar (Çeviren, Turan Alptekin), Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 97
- İsmail Metin, Alevi-Bektaşîlerde Halk Mahkemeleri, Alev Yayınları, İstanbul, 1994, s. 105
- İsmail Onarlı, Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir? Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 16–18.
- İsmet Zeki Eyuboğlu, Alevi-Bektaşîlik Sünnilik İslam Düşüncesi, Der. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 196–197
- John Kingsiy Birge, Bektaşîlik Tarihi, And Yayınları, İstanbul, 1991, s. 76
- John Kingsiy Birge, Bektaşîlik Tarihi, And Yayınları, İstanbul, 1991, s. 112–115

³² Zelyut Rıza, Alevi-Bektaşîler Ne Yapmalı, İstanbul, 1993, s. 193

Kürşat Demirci, Heteredoxy Tarihçiliği ve Bektaşî Menakıbelerindeki Şamanik Karakter, İzlenim Dergisi, İstanbul, 1995, s. 52-53.

Mehmet Çelik, Alevi Cem Kaideleri ve Töreleri. On iki Hizmet Yolu, Malatya, 1990

Mehmet Eröz, Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevi-Bektaşilik, TDAV, İstanbul, 1992, s. 14

Musa Küçük, Bir Pir'in Kaleminden Alevilik, Dörtkapı Yayınevi, 2020, s. 7

Orhan Türkdoğan, Alevi-Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995, 80-98

Cemal-İlhan Avni Sofuoğlu, Alevi-Bektaşilik Tartışmaları Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 116

Yasin Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkani, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 37

Rıza Zelyut, Alevi-Bektaşiler Ne Yapmalı, İstanbul, 1993, s. 193

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4601/18-19-ayet-tefsiri>

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi/3652/46-48-ayet-tefsiri>

<https://www.birgun.net/haber/cemevleri-gercegi-i-284812>, erişim tarihi, 21.01.2020

<https://www.gazetevatan.com/gundem/turkiyenin-cemevi-haritasi-522310>, erişim tarihi, 29.09.2021.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 494-511

Arrival
25 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61791
Article Serial Number
5

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61791](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61791)

How to Cite This Article
Kaşka Üreten, Z. & Aslan, Ö.
(2022). "Sigara Bırakma
Polikliniğine Başvuran
Hastaların Sigara Fiyatları
Hakkındaki Görüşlerinin
Davranışsal Ekonomi
Perspektifinden
Değerlendirilmesi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(51):494-511.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Sigara Bırakma Polikliniğine Başvuran Hastaların Sigara Fiyatları Hakkındaki Görüşlerinin Davranışsal Ekonomi Perspektifinden Değerlendirilmesi ¹

The Evaluation Of The Opinions Of The Patients Regarding Smoking Prices With The
Behavioral Economics Perspective

Zehra KAŞKA ÜRETEN Özgür ASLAN

Öğr.Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Entitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul/Türkiye

ÖZET

Bu araştırma sigara bırakma polikliniğine başvuran hastaların sigara fiyatları hakkındaki görüşlerinin davranışsal ekonomi bakış açısıyla incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada "fenomenolojik araştırma" yöntemi kullanılarak hastaların sigara fiyatları hakkındaki görüşlerini ve tüketimlerini etkileyen fiyatın etkisi, nakitin etkisi, ödeme istekliliği ve bedava etkisi fenomenlerine değinilmiştir. Görüşmelerde bu fenomenleri temel alan soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sigaraya zam gelmesinin sigara tüketimlerini her zaman azaltmayacağı, sigaranın kredi kartı ile daha kolay alındığı ve daha fazla stoklandığı, sigara alırken nakit ödemeyi tercih edenlerin genelde kredi kartını hiç kullanmadığı, sigara bırakma ilaçlarının ücretsiz olmasının tedaviye başvuruyu olumlu etkilediği, sigara bırakma ilaçlarının ücretli olması durumunda hastaların yine de tedaviye başvuracağı tespit edilmiştir. Hastaların sigara bırakma ilaçlarına en fazla ödemeye istekli olacakları ücretler sorgulandığında hastaların bir defaya mahsus ücret ödemeye istekli olanlar, sadece belli bir süreliğine ücret ödemeye istekli olanlar, aylık sigara masrafı kadar ücreti bırakana kadar her ay ödemeye istekli olanlar, bırakırma oranına göre ücret ödemeye istekli olanlar, fark etmez diyenler ve ücret ödemeye istekli olmayanlar şeklinde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal ekonomi, Sigara bağımlılığı, Sağlık yönetimi.

ABSTRACT

This study was carried out to examine the opinions of patients who applied to the smoking cessation outpatient clinic about cigarette prices from a behavioral economic perspective. In the study, using the "phenomenological research" method, the phenomena of price effect, the cashless effect, willingness to pay and zero price effect, which affect the opinions of patients about cigarette prices and their consumption, were mentioned. A semi-structured interview guide including questions based on these phenomena was used in the interviews. As a result of the research, it has been determined that the increase in cigarette prices will not always reduce cigarette consumption, cigarettes are bought more easily with a credit card and stored more, and those who prefer to pay in cash when buying cigarettes generally do not use their credit card at all. It has also been determined that the free smoking cessation drugs have a positive effect on the application for treatment however patients will still apply for treatment if smoking cessation drugs are paid. When the fees that patients will be willing to pay the most for smoking cessation drugs are questioned, it was determined they differed in the form of those who are willing to pay a one-time fee, those who are willing to pay only for a certain period of time, those who are willing to pay as much as the monthly cost of cigarettes every month until they quit, those who are willing to pay according to the quit rate, those who say it doesn't matter, and those who are not willing to pay.

Key words: Behavioral economics, Smoking addiction, Health management.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ortalarından itibaren ekonomi bilimi ile psikoloji biliminin ilişkisi göz önüne alınmaya başlamıştır. Ekonomi biliminin özellikle son dönemlerde yoğunlaşan çabalarla psikoloji ile temellendirilmeye çalışılması fikrinin beslenmesinin sebebi, her iki dalın da temelinde insan faktörü olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, ekonomik modellerin açıklanmasında psikolojik temelli faktörlerin de göz önünde tutulması gereği olarak "davranışsal ekonomi" alanı ortaya çıkmıştır (Yiğit, 2018: 163).

Ayrıca, ekonomi biliminde psikolojinin öneminin anlaşılması bir bakıma endüstri dengesinden firma dengesine geçiş ile gerçekleşmiştir. Firma dengesi incelenmeye başladıktan sonra "beklenti" konusu ekonomi teorisinin öne çıkan kavramlarından biri olmuştur (Özdilek ve Akal, 2020: 242).

Bu çerçevede bu araştırmanın temel amacı; bireylerin her koşulda neden rasyonel kararlar vermediğini anlamaya çalışan davranışsal ekonomi perspektifinden sigara bağımlısı bireylerin sigara fiyatlarına gösterdiği tepkilerin, sigarayı bırakma kararı alınmasının ardından kullanılabilen sigara bırakma ilaçlarının fiyatlarının karar sürecinde yarattığı etkilerin, bireylerin tüketim ve ödeme durumlarına dair psikolojik, zihinsel yanlıgı noktalarının farkına varmak ve ayrıca elde edilen bilgiler ile bireylerin karar kalitesini arttırmaya çalışmaktır.

¹ Bu çalışma Zehra KAŞKA ÜRETEN' in "Sigara Bağımlılığının Davranışsal Ekonomi Perspektifi ile İncelenmesi" isimli doktora tezinden elde edilen veriler ile hazırlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanlar karar verirken rasyonel davrandıklarını düşünmektedirler. Ancak kişi içinde bulunduğu seçimini sınırlayan tuzakların farkına varmadığı için seçimi rasyonel olamamaktadır. Bu tuzaklar birey farkında olmadan seçimini farklı noktalara sürükleyebilmektedir. Bu çalışma kapsamında bireylerin yaptıkları seçimler üzerinde durularak, bu seçimleri yönlendiren bazı bilişsel önyargılar incelenecektir. Bu bilişsel önyargılara değinmeden önce ise temel seçim mantığının odağında yer alan akılcı karar modeli ve sınırlı rasyonelliği incelemekte yarar bulunmaktadır.

2.1. Akılcı Karar Modeli ve Sınırlı Rasyonellik

Etkili karar vermenin sekiz anahtarı bulunmaktadır. Bunlar; karar problemi üzerinde çalışmak, hedefleri belirlemek, yaratıcı alternatifler yaratmak, alternatiflerin sonuçlarını değerlendirmek, seçim yaparken vazgeçilen seçenekleri değerlendirmek, belirsizlikleri netleştirmek, riskin nereye kadar tolere edileceğini düşünmek ve zamana yayılmış bağlantılı kararları düşündürmektir (Hammond ve ark., 1999: 6-9).

Karar verirken bu anahtarları kullanabilmek için öncelikle akılcı karar modeli incelenmelidir. Akılcı karar modeli insanların akılcı olduğunu varsaymaktadır. Akılcı insan, psikolojik, duygusal, zihinsel faktörlerden etkilenmeyip, kusursuz bir muhakeme kapasitesine sahiptir. Akılcı karar modeli, insanların ideal bilgi ortamında yaşadığını, bilginin şeffaf olduğunu ve ulaşılmak istenen her türlü bilgiye sorunsuz erişilebildiğini varsaymaktadır. Akılcı karar modelinin temelinde insanların her şartta kendilerine en yüksek faydayı sağlayacak şekilde davranması yatmaktadır. Buna göre faydasını daima maksimize etmeye çalışan kişi, akılcı davranan kişidir ve bu kişi ekonomi teorisinde “homo economicus” olarak adlandırılmaktadır. Araştırmalara göre insanlar akılcı karar almak yerine bazen duygusal nedenlerden ötürü baskın olan alternatifi reddederken, çoğu zaman da aynı sorunun farklı şekillerde sunulması halinde değişken yargılar geliştirmektedirler (Özen Tacer, 2007: 4-12).

Ancak homo economicus, 1957 yılında Nobel ödülü alan Herbert Simon’un çalışmasında tanımladığı “sınırlı akılcı”ya dönüşmüştür. Sınırlı akılcılık ise insanların genel olarak kararlarını akılcı bir şekilde vermeye çalıştıklarını ancak bilgiye erişim düzeyleri, imkanları, hafızaları, algıları, zekaları gibi bir çok faktörden kaynaklanan kısıtlar nedeniyle kararlarının optimal olmaktan çok, en fazla tatminkar düzeyde kaldığını ifade etmektedir (Özen Tacer, 2007:10-18). Gigerenzer ve Selten (2001: 4)’e göre; sınırlı akılcılık, optimizasyon veya irrasyonelite anlamına gelmemekle birlikte “sınırlılıklar altında optimizasyon” olarak adlandırılan bir model anlayışı, literatürde sınırlı rasyonelite olarak ifade edilmektedir.

2.2. Beklenen Fayda Teorisi

Nicholas Bernoulli’nin öne sürmüş olduğu St. Petersburg paradoksu, Daniel Bernoulli tarafından 1738 yılında beklenen fayda kavramının geliştirmesine neden olmuştur. Bu oyun ile birlikte Nicholas Bernoulli insanların nasıl riskten kaçınmaya çalışarak rasyonel olmayan bir şekilde davranmakta olduklarını göstermeyi amaçlamıştır. Daniel Bernoulli tarafından ortaya atılan beklenen fayda teorisi St. Petersburg paradoksuna bir yanıt niteliği taşımaktadır. Teoriye göre bireyler beklenen gelirden ziyade beklenen faydayı maksimize etmek amacı ile hareket etmektedirler. Paradoksun beklenen faydasına yönelik logaritmik bir fonksiyon öne sürülmüş, eşit oranda gelir artışını izleyerek fayda artışının azalacağı ifade edilmiştir (Gediz Aydoğdu, 2019: 43-44).

Homo economicus için geçerli olan beklenen fayda teorisi, kişilerin faydalarını maksimize edecek şekilde karar verdiklerini öne sürerken, beklenen fayda teorisine farklı bir bakış açısı olarak sunulan beklenti teorisi, insanların bekledikleri faydaya göre değil, söz konusu tercihe biçtikleri değere göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Kararlarda faydadan çok değer ön plana çıkmasının nedeni, faydanın rasyonel bir kavram iken, değer psikolojik bir kavram olmasıdır. İnsanlar tüm duygulardan arınmış, sadece matematiksel aklıyla hareket eden homo economicus olmadığı için kararların psikolojik bir tarafı bulunmaktadır (Özen Tacer, 2007: 123).

Beklenen fayda teorisine göre, karar verici, beklenen fayda değerlerini, yani sonuçların fayda değerlerinin ilgili olasılıkları ile çarpılmasıyla elde edilen ağırlıklı toplamları karşılaştırarak riskli ya da belirsiz beklentiler içinden tercih yapmaktadır (Mongin, 1997: 1). Beklenen fayda teorisinin beklentiler arasındaki seçimlere uygulanması aşağıdaki üç ilkeye dayanmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979: 263-264):

- ✓ Beklenti: Bir seçeneğin toplam faydasının, sonuçların beklenen faydasına eşit olmasıdır.
- ✓ Varlık entegrasyonu: İnsanların önceden sahip oldukları varlıklar ile birleşmesi halinde sağlayacakları faydanın, varlıkların bu seçeneğin kabul edilmesinden önceki faydasından çok olması halinde beklenti kabul edilmektedir. Bu nedenle, fayda fonksiyonunun alanı, kazançlar ya da kayıplardan ziyade nihai durumlardır.
- ✓ Riskten kaçınma: İnsanlar risk içeren seçeneklerden ziyade sonuçları belli olan seçeneklere yöneliyorlarsa riskten kaçınma söz konusudur.

2.3. Davranışsal Ekonomi Yaklaşımları

Standart ekonomi perspektifi, insanlar karar verirken zaman zaman yanlış bir karar verse dahi, ya kendi kendilerine ya da “piyasa kuvvetlerinin” yardımı ile hatalarından ders alacaklarını varsaymaktadır. Ekonomistler bu varsayımları temel alarak alışveriş eğilimleri, hukuk ve kamu politikaları dahil pek çok şey hakkında etki alanı geniş sonuçlar çıkarmaktadırlar. Halbuki insanlar kararlarını alırken standart iktisat teorilerinin varsaymış olduğundan çok daha az akılcı olmaktadır. Akıldışı davranışlar rastgele ve mantıksız olmanın aksine sistemli ve öngörülebilirdir. Bireylerin olması gereken davranışlarının yerine gerçekte var olan davranışlarını esas almanın daha anlamlı olduğu fikri, insanların daima akılcılığa uygun davranışlar sergilemedikleri, karar verme durumlarında sıklıkla hataya düştükleri görüşüne odaklanan davranışsal ekonomiye temel teşkil etmektedir. Standart ekonomik teori insan doğasına dair daha iyimser olarak insanların mantık yürütme kapasitesinin sınırsız olduğunu varsaymaktadır (Ariely, 2017: 240).

Davranışsal ekonomi alanı Rochester Üniversitesi ekonomi bölümünde lisansüstü öğrencisi olan Richard Thaler’in “heretik düşünceleri” ile gelişmeye başlamıştır. Thaler rasyonel ekonomik davranış modelinin açıklamakta yetersiz kaldığı davranışlar ile ilgili gözlemler toplayarak, özellikle düzenli olarak alınıp satılmayan emtia için “sahiplik etkisi” olarak adlandırdığı kavramın örneklerini ortaya koymuştur. Thaler’a göre beklenti teorisinin kayıptan kaçınma değer fonksiyonu, sahiplik etkisi ve diğer bilinmezlikleri açıklamaktadır. Beklenti teorisine göre, bir şeyi almaya veya satmaya dair istek referans noktasına bağlıdır. Kişi eğer bir şeye sahipse vazgeçmenin acısını, sahip değil ise elde etmenin zevkini göz önünde bulundurmaktadır. Bir şişe kaliteli şaraptan vazgeçmenin acısının, aynı kalitede bir şişeyi elde etmenin zevkine göre daha fazla olduğu düşünüldüğünde; kayıptan kaçınmadan ötürü değerler eşit olmamaktadır (Kahneman, 2019: 338-339).

Davranışsal ekonomistler, insanların yakın çevrelerinden gelen konu dışı etkilere, konu dışı duygulara, miyopluluğa ve akıldışılığın farklı şekillerine yönelebildiğine inanmaktadırlar. İnsanlar karar verirken sistematik hatalar yaptığı için, daha iyi karar almaya ve genel esenliği iyileştirmeye yardımcı olacak yeni strateji, araç ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Davranışsal ekonomi, daha iyi kararlar vermeye yardımcı olacak araç, yöntem ve politikalar ile isteklere ulaşılabileceği ana fikrine dayanmaktadır (Ariely, 2017: 241).

Davranışsal ekonominin en önemli amaçlarından biri, insanların bireysel ve gruplar halinde nasıl davrandıklarını anlama yolu ile insan davranışı ve etkileşimleri hakkında daha derin bir anlayış kazanmaktır. Bir kişinin zamanını, gelirini veya varlıklarını nasıl kullanmayı seçtiğini gözlemlene sayesinde tercihlerde bulunan kişi hakkında daha fazla bilgi elde edilebilmektedir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 102-103).

Davranışsal ekonomi alanındaki araştırmalar insanların emeklilik için yeterli miktarda para biriktirememeye nedenlerini açıklarken, insanların erteleyici olması, birikim yapılmasına dair faydaları anlamamanın zor olması gibi, birikim yapılmamasının gerçek maliyetlerini anlamada da zorluk çekmesi, tüketim alışkanlıkları kazanmak kolay olmasına rağmen, bu alışkanlıkları sonlandırmanın zor olması gibi durumlara açıklamalar sunmaktadır (Ariely, 2017: 242).

2.4. Beklenti Teorisi

Klasik ekonomi teorisinin beklenen fayda modeli, riskli kararlarda en yüksek faydayı hesaplayarak ona göre hareket edilmesini önermektedir ve gerçekte nasıl davranıldığını değil, nasıl davranılması gerektiğini anlatmaktadır. Olması gereken, faydaya göre karar vermektir ancak fayda rasyonel bir kavramdır. Beklenti teorisi, insanların rasyonel fayda yerine psikolojik değer kavramıyla hareket ettiğini varsaymaktadır (Özen Tacer, 2007:123).

Kahneman ve Tversky (1979: 274)’nin “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk” adlı çalışmasında bireylerin benzer seçeneklerin farklı şekillerde sunulması durumunda seçimlerinin değiştiği yönündeki irrasyonel davranma eğilimine dair kanıtlar bulunmuştur. Beklenti teorisine göre, insanlar tüm beklentilerini zenginlik veya refahın nihai durumu olarak değil, kazanç ya da kayıp olarak algılamaktadır. Kazanç ve kayıplar, bazı nötr referans noktalarına göre tanımlanmaktadır. Referans noktası genel olarak mevcut varlık pozisyonuna karşılık gelmektedir. Bu durumda kazançlar ve kayıplar alınan veya ödenen fiili tutarlarla çakışmaktadır. Ayrıca, referans noktasının konumu ve sonuçların kazanç ya da kayıp olarak kodlanması, teklif edilen beklentilerin formülasyonundan ve karar vericinin beklentilerinden etkilenebilmektedir. İnsanların belirsizlik ve risk içeren durumlarda nasıl düşündüğünü gerçekçi bir şekilde modelleyen beklenti teorisi ile nasıl faydaya göre değil, biçilen değere göre risk alındığı ve karar verildiği görülmektedir (Özen Tacer, 2007:109).

Wilson (1979: 44)’ın ifade ettiği üzere beklenti teorisi çerçevesinde yaşam boyu sigara içen her üç kişiden biri bu alışkanlık nedeniyle kanser veya kalp hastalığından ölmektedir; geri kalanlar etkilenmemektedir veya başka sebeplerden ölmektedir. Üstelik kanser ve kalp hastalığından ölenler farklı yaşlarda ölmektedir. Hangi sigara içenin kanserden öleceğini söylemenin bir yolu olmadığı için, içenlerin hepsi eşit risk altında olmaktadır. Günde 40 adet

sigara içenlerin, günde dört adet sigara içenlere göre kansere yakalanma olasılığı on kat daha fazla olmaktadır. Riskin sıfır olduğu bir tüketim seviyesi olsa bile o kadar düşük risk ölçülemeyeceği için her sigaranın toplam riske aynı miktarda katkıda bulunduğunu varsaymak daha kolay olmaktadır.

2.5. Fiyatın Etkisi

Davranışsal ekonomi temeline dayanarak pazarlama alanında gerçekleştirilen araştırmaların çoğunun davranışsal olduğu, bunun en tipik örneğinin de fiyat araştırmaları olduğu ifade edilebilmektedir. Davranışsal fiyat araştırmaları, tüketicilerin fiyat tekliflerini algılama, değerlendirme, yanıt verme şekillerini; bir ürüne dair fiyatın, gözlemlenen tüketici davranışlarını gerçek fiyattan nasıl farklı bir şekilde etkileyebileceğini göstermektedir (Aytimur ve ark., 2020: 78).

Davranışsal ekonomi yaklaşımı, fiyata dair tüketici davranışını tanımlamaya yönelik çalışmalara davranışsal fiyat literatürü ve referans fiyat olgusu ile yön göstermektedir (Hardie ve ark., 1993: 378).

Davranışsal fiyatlama konusundaki modeller, tüketicilerin karşılaştıkları fiyatlara dair rasyonel veya kısmen rasyonel davranışlarını açıklamaktadır. Mikroekonomik bakış açısına göre, tüketicilerin kendi faydalarını en yüksek düzeye çıkarmak için fiyat ve fiyat değişimleri konusunda rasyonel davrandıklarına dair görüş, günümüz tüketicilerinin fiyata dair bilgi, algı ve değerlendirmelerinde homojenliğin azalması sebebi ile geçerliliğini yitirmiştir (Atılgan 2013:96).

Tüketicilerin algısı, kalite ne oranda yüksekse fiyatın da o oranda yüksek olabileceği veya fiyat ne oranda yüksekse ürün veya hizmetin de o oranda kaliteli olabileceği yönünde şekillenmektedir. Kalyanaram ve Winer (1995)'a göre tüketiciler, bir ürünün fiyatını karşılaştırmak için sadece o ürünün algılanan değerini ya da faydasını düşünmekle kalmamakta, aynı zamanda bir referans fiyat da kullanmaktadırlar. Referans fiyat, tüketicilerin bir ürün ya da hizmetin teklif fiyatını karşılaştırma durumları için kullanılan bir kavram olmakla birlikte, Kahneman ve Tversky (1979)'nin geliştirmiş olduğu Beklenti Teorisi'ne dayanmaktadır (Aytimur ve ark., 2020: 77).

Beklenti Teorisi'ne göre, fiyat beklentisi ya da referans fiyat, müşterilerin seçim süreçlerinde çok önem taşımaktadır. Bir fiyat beklenenden düşükse, tüketicinin sonucu bir kazanç ve dolayısıyla adil olarak görmesi muhtemel olmaktadır. Bir fiyat beklenenden daha yüksekse, tüketici sonucu bir kayıp ve dolayısıyla haksız olarak kabul etmektedir. İnsanlar algılanan kazanç veya kayıplara göre seçimler yapmakta ve kayıplardan nefret etmekte olduklarından dolayı referans fiyat, tüketicilerin algılamış oldukları adaleti anlamada önemli bir değişken olmaktadır (Huang ve ark., 2005: 350).

Fiyatın etkisi sağlık hizmetleri açısından incelendiğinde benzer tüketici davranışları ile karşılaşılmaktadır. Ariely (2017:195-196)'nin ifade ettiği üzere hekimler soğuk algınlığının bakteriyelden ziyade viral olduğunu bilmelerine rağmen, hastalarının bir çeşit rahatlama isteği olduğunun oldukça farkında olmaktadır. Genel olarak hastaların hekimlerden bir reçete yazması beklentisi içinde olduğu düşünüldüğünde hekimin bu ruhsal ihtiyacı karşılamaının uygun olup olmadığı tartışma konusu olmaktadır. Buna göre pahalı bir ilaç insana kendini daha ucuz bir ilaçtan daha iyi hissettirebilmektedir. Ancak insanların bu akıldışı tutumları nedeniyle sağlık hizmeti maliyetleri yükselmektedir. Bu durumun önüne geçmek için insanların, yüksek ücretli ilaçların etkisindeki artış pahasına, piyasadaki en uygun fiyatlı muadil ilaçları almaya yönlendirilip yönlendirilmemesi, ilaçları en etkili şekilde kullanabilmek amacı ile, tedavi maliyetleri ve katkı paylarının ne şekilde düzenlenmesi gerektiği, ihtiyaç sahibi insanlara, düşük fiyatlı ilaçların tedavinin etkisinin azaltılmadan ne şekilde temin edilebileceği konuları önem kazanmaktadır çünkü tıpta algılanan değer gerçek değer haline gelebilmektedir.

2.6. Nakitin Etkisi

Ariely (2017: 223), nakit parayla iş görmenin insanları neden daha dürüst yaptığını, hile parasal olmayan şeyleri içerdiği takdirde, insanların hile yapmasız izin veren, para ile iş görürken insanları frenleyen ne olduğu sorularını ortaya atmıştır. Para ile hile yapmakla, nakit paradan biraz daha uzak bir şey ile hile yapmak farklıdır. Bu nedenle paranın elden ele fiziki olarak takas edilmediği bütün elektronik işlemler insanların hilekarlık yapmasını kolaylaştırabilmektedir (Ariely, 2017: 228).

1970'lerde tüketiciler çoğu işlem için yaklaşık beş ödeme şekli arasından seçim yapabilmekteydi ve nakit baskın seçim olarak ön plana çıkmasına rağmen günümüz piyasasında, birçoğu psikolojik olarak ekonomik deneyimden kopuk olan yirmiden fazla potansiyel ödeme yöntemi bulunmaktadır. Toplum, "nakitsiz ekonomiye" doğru evrimini sürdürürken, ödeme şeklinin, kaynakların harcandığı şeye ne kadar değer verildiğini ve psikolojik olarak ne kadar bağlı hissedildiğini etkileyip etkilemediğini ve ürün ve markaya bağlı kalma olasılığını anlamak önemli olmaktadır (Shah ve ark., 2016:704).

2017 yılında kartlı işlemler ilk kez nakiti geçmiş ve temassız ödeme kartı kullanımını ikiye katlanmıştır. 2027 yılına kadar nakit paranın tüm işlemlerin sadece %16'sını oluşturacağı tahmin edilmektedir. 2017 Nobel ekonomi ödülü sahibi Richard Thaler, insanların farklı kullanımlar için ayrılmış farklı para kaynaklarını farklı şekillerde ele alma eğiliminde olduklarını gözlemlemiştir. “Zihinsel muhasebe” olarak adlandırdığı bu bilişsel önyargı insanların parayla nasıl etkileşime girdiğini gösteren bir olgudur. Nakit dışı ödemelerle ilgili en temel bilişsel önyargı ödeme acısının azalmasıdır. Davranışsal ekonomistler, para ile ayrılırken yaşanan psikolojik rahatsızlığın ortama göre değiştiğini gözlemlemiştir. Buna göre, ATM’den alınan 50 sterlinlik banknotları bir işlem için teslim etmenin acısıyla, Amazon’daki sorunsuz tek tıklamayla ödemenin kolaylığıyla karşılaştırıldığında fark anlaşılmaktadır (<https://www.raconteur.net/finance/financial-services/behavioural-economics-abstract/>).

Zihinsel muhasebe ayrıca, 50 dolarlık bir piyango kazancı veya bir arkadaştan hediye nakit para gibi küçük beklenmedik kazançların, normal gelir yerine beklenmedik kazançlar olarak kabul edildiğinden, neden daha kolay harcandığını açıklamaktadır. İnsan zihni zihinsel hesaplar oluşturarak, paranın takas edilebilir olduğu, yani tüm paraların aynı ve değiştirilebilir olduğu gerçeğini esasen görmezden gelmektedir. Bu fenomen, insanların kredi kartı ödemelerini nakit ödemelerden neden farklı şekilde ele alma eğiliminde olduğunu anlamaya yardımcı olmaktadır. İlk olarak, kredi kartları, ödemeyi daha sonraki bir zamana erteleyerek satın alma işlemini ödemediği “ayırır”. İkincisi, bireysel maliyetleri daha az belirgin hale getirmektedir; 1000 dolarlık bir faturada 50 dolarlık bir satın alma, tek başına 50 dolarlık bir satın alma işleminden daha az etkiye sahip olmaktadır. Bunun temelinde kayıptan kaçınma yatmaktadır. Kayıplar kazançlardan daha belirgindir ve insanlar genellikle kayıpları daha az fark edilir hale getirmenin yollarını aramaktadır, bu yüzden kredi kartları kullanılmaktadır (<https://thedecisionlab.com/insights/consumer-insights/this-is-your-brain-on-money>).

Ekonomide, kabul etme istekliliği ve ödeme istekliliği, alternatif seçenekler arasındaki gerçek seçimlere dayanmayan, bunun yerine bireylerden parasal tutarları belirtmelerini isteyen tercih ölçüleridir. Kabul etme istekliliği, bir kişinin bir maldan ayrılmak veya istenmeyen bir şeye (kirlilik veya suç gibi) katlanmak için ihtiyaç duyacağı asgari mali tazminatın bir ölçüsüdür. Ödeme istekliliği ise tam tersidir ve birinin bir mal veya istenmeyen bir şeyden kaçınmak için ödemeye istekli olduğu maksimum para miktarını ifade etmektedir. Standart ekonomik yaklaşıma göre, ödeme istekliliği, karar bağlamalarında nispeten istikrarlı olmalı ve kabul etme istekliliği, belirli bir mal için ödeme istekliliğine çok yakın olmalıdır (Samson, 2017:106).

Prelec ve Simester (2001: 11), insanların hem kredi kartı hem de nakit kullanırken ödeme istekliliğini incelemiştir. Spor etkinlikleri biletleri için bir müzayede düzenlenmiş ve ödeme şekli her katılımcı için nakit veya kartla sınırlandırılmıştır. Kredi kartı kullanan katılımcıların, nakit ödeyenlere göre neredeyse iki kat daha fazla ödemeye hazır olduğu bulunmuştur. Burada oluşan kredi kartı kullanırken daha fazla harcamaya hazır olma durumu para harcanırken yaşanan ödemenin verdiği acıyla açıklanabilmektedir.

Davranışsal ekonomi, ödeme istekliliği ve kabul etme istekliliğinin bağlama bağlı olabileceğini göstermiştir. Örneğin Thaler (1985), insanlara kumsalda uzanmış ve canı soğuk bir içecek çekmiş bir durumda olduklarını düşünecekleri varsayımsal bir senaryo sunmuştur. Bu noktada insanların, yıkık bir bakkal dükkanına kıyasla bir resort otelden satın alınan soğuk bir içecek için önemli ölçüde daha fazla ödemeye istekli olacağına dair kanıt bulmuştur. Ek olarak, bazen bir mal için ortalama kabul etme istekliliği, aynı mal için ödeme istekliliğini aşmaktadır, bu da insanların bir şeye zaten sahiplerse ona daha fazla değer verdiklerini açıklayan sahiplik etkisinin bir göstergesi olmaktadır. Araştırma ayrıca, bir malın sıradan bir mal olmaktan ne kadar uzaksa, kabul etme istekliliğinin ödeme istekliliğini aşma olasılığının o kadar yüksek olduğunu göstermiştir (Samson, 2017:107).

Mazar ve ark. (2016: 32-33), yaptıkları çalışmada olumsuz bir hedonik ödeme deneyiminin varlığını duygusal bir acı olarak nitelendirmeye yönelik kanıtlar elde ederek gerçekleştirdikleri deneylerdeki satın almaların davranışsal ekonomik teorileri desteklediğini ifade etmişlerdir. Parayla ödemeyi öngörmenin (satın alma kararı verme) beyindeki duygusal ağrıyla ilişkili ağrı işleme bölgelerini harekete geçirdiğini bulmuşlardır. Bir ürünün fiyatını gördükten sonra, bireylerin deneyimledikleri ödeme acısının, ürünü satın almak için onların kararlarını etkileyip etkilemediğini araştırdıkları çalışmada; insanların para konularında duygularını bilgi kaynağı olarak kullandıklarını, ne kadar duygusal acı yaşarlarsa, satın alma olasılıklarının o kadar az olduğunu bulmuşlardır.

2.7. Bedava Etkisi

Shampanier ve ark. (2007: 742)’e göre Standart teorik bakış açılarına göre insanlar mevcut birkaç üründen birini seçme seçeneği ile karşı karşıya kaldıklarında, en yüksek maliyet-fayda farkına sahip seçeneği seçmektedirler. Bununla birlikte, ücretsiz (sıfır fiyat) ürünlerle ilgili kararlar farklılık göstermektedir çünkü insanların faydalardan maliyetleri çıkarmalarından ziyade, ücretsiz ürünlerle ilişkili faydaları daha yüksek olarak algılamaları söz konusu

olmaktadır. İnsanlar bir malın sıfır fiyatlandırılması durumunda sadece maliyeti düşürdüklerini düşünmekle kalmamakta, aynı zamanda faydalarına da katkıda bulduklarını varsaymaktadırlar.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, bedava veya sıfır fiyatlı ürünler karşısında insanların rasyonel olmayan kararlara vardıkları, sıfır fiyatın, standart fayda-maliyet analizi varsayımlarına uygun olmayan bir tepki ürettiği, sıfır fiyat liderliğindeki fiyat indirimlerinin, tüketici talebinde orantısız ve olağandışı bir artış yarattığı bulunmuştur (Akkuş, 2018:387).

Bedava etkisinin varlığı ilginç bir doğal deneyde doğrulanmıştır. Amazon firması bazı Avrupa ülkelerinde ücretsiz kargo hizmetini sunduğunda, Fransa'daki fiyat yanlışlıkla sıfıra değil, ihmal edilebilir bir pozitif fiyata (yaklaşık 10¢) düşürülmüştür. Ücretsiz kargo olan ülkelerde sipariş sayısında çarpıcı bir artış olurken, Fransa'da fazla bir değişiklik olmamıştır (Gal ve Rubinfeld, 2016: 530). Burada Ariely (2017:80)'nin de ifade ettiği gibi insanların iki farklı ürün arasında seçim yapması durumunda bedava olan ürüne daha çok tepki vermesi durumu ile karşılaşılmaktadır.

“Bedava” insanları duygusal olarak öyle fazla cezbetmektedir ki, insanlar kendilerine teklif edilmiş olan şeyin gerçek bedelinden daha değerli olduğunu düşünmektedirler. Bunun nedeni insanın doğası itibari ile kaybetmekten korkmasıdır. Bedavanın asıl cazibesi bu korku ile bağlantılıdır. Bedava ürün seçildiğinde herhangi bir kaybetme olasılığı bulunmamaktadır. Ancak bedava olmayan ürün seçildiğinde kötü bir karar verme riski yani kaybetme olasılığı bulunmaktadır ve bu seçenek göz önüne alınarak bedava olana gidilmektedir (Ariely, 2017:76).

Kitap satan alışveriş sitelerinde belli bir ücretin üzerindeki alışverişlerde kargo ücreti alınmadığı için; kargo ücreti ödememek amacı ile normalden daha fazla alışveriş yapılarak bedavanın çekiciliğinden etkilenilmektedir. Bazen hiç bir ücret ödemeksizin yalnızca sıraya girmek ya da bir form doldurmak sayesinde sahip olunan ürün bedava olduğu için kişiyi mutlu etmektedir. Oysa bedava olduğu düşünülen mal ya da hizmetin bedeli o kişinin zamanı olmaktadır. Müzelerin bedava olduğu gün daha kalabalık olacağı, içeri girebilmek için uzun süre beklenebileceği, istenilen şekilde eserlerin incelenemeyeceği bilinmesine rağmen bedava olduğu için müzenin o günler ziyaret edildiği bilinmektedir. Bedava etkisi sosyal politika olarak kullanıldığında ise devletleri daha büyük harcamalardan kurtarmaktadır. Örnek olarak kanser taraması için gereken tahlillerin bedava yapılması gibi bireyler için belli maliyetleri olan durumların bedava yapılması oldukça mantıklı görünmektedir (Solak, 2019: 42). Ciddi hastalıkların ilerlemesini durdurmanın bir çaresi olarak erken teşhise odaklanıldığında insanların diyabet kontrolü, mamogram vb. doğru müdahaleleri izlemesi isteniyorsa sadece maliyeti düşürmekle yetinilmeyip bu kritik işlemlerin bedava yapılması gerekmektedir (Ariely, 2017:83).

Diğer yandan, bedava fiyat üzerine farklı düşünceler bulunmaktadır. Nakitin etkisi konusunda değinilen ödeme acısı kavramı burada da karşımıza çıkmaktadır. Bir ödeme yapıldığında tutar fark etmeksizin “ödeme acısı” denilen ruhsal bir acı hissedilmektedir. Bu, şartlar fark etmeksizin, zorlukla kazanılan parayı başka bir kişiye vermeye dair hoşnutsuzluk durumudur. Ödeme acısının iki ilgi çekici özelliği bulunmaktadır. İlk ve en belirgin olan durum, insanlar hiçbir ücret ödemediğinde, örnek olarak hesabı başka bir kişi ödediğinde ödeme acısının hissedilmemesidir. İkinci ve daha az belirgin olan durumda ise, ödeme acısının ödenilen miktara kısmen duyarsız olmasıdır. Bu, ödenen hesap arttıkça daha çok ödeme acısının hissedildiği, ancak hesaba eklenen her ilave miktarın insanların canını daha az acıtması demektir ve buna “duyarlılığın azalması” denilmektedir. Ödeme acısına duyarlılığın azalması, ödenilen ilk dolarda en yüksek acı hissedilirken, ikinci dolarda daha az acı hissedilmesi ve bunun örneğin 47 dolarda küçük bir sızı hissedilene dek böylece devam etmesidir (Ariely, 2017: 250).

2.8. Sigara Bağımlılığı ve Epidemiyolojisi

Demir (1997: 31)'e göre bağımlılık, bir madde kullanıldığı zaman ortaya çıkan zihinsel ve fiziksel etkiler sebebi ile sürekli ve sık o olarak o maddenin kullanılması durumudur. Bu madde; ruhsal açıdan keyiflenme, neşe verme gibi etkiler oluşturabilmekle birlikte, kullanılmadığında keyifsizlik ve bu maddeye karşı bir özlem oluşmaktadır. Sigaranın sebep olduğu hastalık ve ölümlerin fark edilmesinden önceki zamanlarda sigara içme davranışı moda sayılmıştır. Ülkemizde sigara içmek bir dönem desteklenmiştir. Buna örnek olarak askerlik görevini yerine getirenlere bedava sigara verildiği dönem gösterilebilir. Sigara içme alışkanlığının yayılması ile birlikte toplumumuzun kazandığı alışkanlıklar neticesinde o dönemlerde evlerde, işyerlerinde, kapalı alanlarda sigara içmenin olağan bir davranış olduğunun kanıtı olarak küllük bulundurulmaktadır. İnsanların sigarayı ikram edilecek bir şey olarak görmelerinin sonucu olarak başka bir kişiye ya da misafire sigara ikram etmek bir geleneğe dönüşmüştür. Ayrıca, yurtdışından dönen insanlar için sigara bir hediye niteliği taşımaktadır (Şahin, 1997: 14-15).

Sigaraya genel olarak genç yaşlarda başlanmaktadır ve ilk sigara içme denemesinde sigarayı tamamen bitiren gençlerin %85'i sigara bağımlısı haline gelmektedir. Sigara gibi bağımlılık yapan bir maddeyi bir kez dahi denemek bağımlılığa yol açabilmektedir. Bağımlıların, sigaranın etkisi altına girmesi ile özgürlükleri kısıtlanmakta,

gelirlerinin önemli bir kısmını dumana yatırmakla birlikte kendilerine zarar verdikleri gibi çevrelerine de zarar vermektedirler (Durmuş ve ark., 2016: 4).

Sigaranın etkileri genellikle erkenden görülebilmektedir. Erken görülebilecek etkiler olarak soluk borusu duyarlı astım hastalarında boğaza takılma hissi, öksürme, hırıltılı nefes alıp verme, nefes darlığı çekme gibi belirtiler olmakla birlikte, sigaranın kötü kokusu rahatsızlığa neden olmaktadır. Bu yüzden insanlar çok uzun süre sonra meydana gelebilecek zararlara karşı duysuz kalmaktadır. Sigaradan kaynaklanan sağlık sorunlarının genelde 20 yıl ya da daha uzun zaman sonra meydana gelebileceğini bilmesine karşın birçok kişi, sigarayı kolaylıkla bırakabileceğine dair gerçekçi olmayan önyargılara sahip olmaktadır (Şahin, 1997: 16).

Sigara, diğer tütün ve nikotin ürünleri üreticilerinin önermiş olduğu şekilde kullanıldığı takdirde kullanıcılarını bağımlı hale getiren, hasta olmalarına ya da ölümlerine neden olan ve tüm bunlara karşın yasal olarak satışı yapılan tek tüketici ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tütün ürünü kullananların yarısı bu ürünleri kullanan kişilerde ortaya çıkan hastalıklar nedeni ile ölmektedir ve ölen kişilerin yarısı yaşam sürelerinden 10 yıl, yarısı 22 yıl kaybetmektedir (Dağlı, 2020: 419).

Şu anda dünya çapında yaklaşık 1,3 milyar insanın sigara içtiği göz önüne alındığında, bu sayının 2025 yılına gelindiğinde 1,8 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Dünya çapında sigara içen insanların yaklaşık 2/3'si içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı 10 ülkede yaşamaktadır. Ayrıca yukarıda ifade edilen 1,3 milyar insanın 900 milyonu (%70-75) gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadırlar. Tütün kullanımından kaynaklı olarak dünya çapında her yıl 5 milyondan fazla insan yaşamını yitirmektedir. Bu oran günlük olarak 13.700 kişi, zamansal olarak ise 6 saniyede 1 kişi anlamına gelmektedir. Ülkemizde var olan durum incelendiğinde ise bütün ölümlerin %41,6'sı tütünden kaynaklanan hastalıklar nedeni ile gerçekleşmektedir. Bu oran yılda 100.000 kişi, günde 274 kişi, 6 dakikada ise 1 kişiye karşılık gelmektedir. Tütün endüstrisi tarafından ihtiyaç duyulan kâğıt gereksinimini karşılamak amacı ile her yıl 2,5 milyon hektar ormanlık alan yok edilmektedir ve şehirlerde meydana gelen yangınların yarısından daha çoğu sigaradan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de sigara satın alabilmek amacı ile yılda 25-30 milyar TL, sigara içmekte olan yaklaşık 20 milyon kişi tarafından ödenmektedir (Durmuş ve ark., 2016: 2).

Küresel Yetişkin Tütün Araştırması'na göre 2008 yılında Türkiye'de yetişkin nüfusun %31,2'si tütün kullanmaktadır. Ayrıca erkeklerin %47,9'u, kadınların %15,2'si tütün kullanmakla birlikte, erkeklerin %43,8'i kadınların %11,6'sı her gün tütün kullanmaktadır. 2012 yılında gerçekleştirilen araştırmada ise yetişkin tütün kullanım oranının %27,1'e düştüğü, erkeklerde %41,5, kadınlarda %13,1 tütün kullanım oranı olduğu saptanmıştır. Her gün tütün kullananların oranları erkeklerde %37,3'e gerilemiştir. 2016 yılına gelindiğinde yetişkin nüfusta tütün kullanma oranlarının 2008 yılına ait oranları da geçerek %31,6 seviyesine yükseldiği, tütün kullanımının erkeklerde %44,1, kadınlarda %19,2 olduğu, her gün tütün kullanma oranının ise %29,6 olduğu bulunmuştur. Ortalama sigara kullanmaya başlama yaşı 2008 yılından beri değişmemekte olup, 16-17 yaş arasında sigara kullanmaya başlanıldığı görülmektedir. 2016 verilerine göre Türkiye'de 19,2 milyon kişi sigara kullanmaktadır. 2008-2012 yılları arasında sigara tüketimi azalmasına rağmen, 2013 yılından sonra tersi durum oluşmuş ve 2016 yılından itibaren 2008 yılı tüketim oranlarının üzerine çıkmıştır (Dağlı, 2020:419).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada kullanılan yöntem, örneklem seçimi ve sayısı, veri toplama yöntemi, veri analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma kapsamında nitel araştırma türlerinden “fenomenolojik araştırma yöntemi” kullanılmıştır. Merriam (2018:14)'e göre; yapılandırmacılık, fenomenoloji ve sembolik etkileşimciliğin felsefesi temelinden yola çıkan nitel araştırmalar, insanların tecrübelerini nasıl yorumladıkları, dünyalarını nasıl şekillendirdikleri ve tecrübelerine nasıl anlamlar yükledikleri ile ilgilenmektedir. Nitel araştırmanın amacı, insanların yaşamlarını nasıl anlamlandırdığına dair bir anlayış geliştirmek, herhangi bir sonuç veya ürün yerine bu anlamlandırma sürecinin ana hatlarını belirlemek ve insanların tecrübe ettiği durumları yorumlama şeklini betimlemektir.

Fenomenoloji, özellikle sosyoloji, psikoloji, hemşirelik ve eğitim alanları olmak üzere sosyal ve sağlık bilimlerinde oldukça popülerdir ve insanların içerisinde yaşadıkları dünyayı nasıl algıladıkları, onlar için ne anlama geldiğine odaklanmaktadır. Fenomenoloji biliminin çalışma alanını fenomenler oluşturmakta birlikte bunların doğası ve anlamlarını incelemektedir. Fenomenoloji, bir yaklaşım olarak gizli anlamlar ile birlikte deneyimlerin esaslarını anlamaktır. Fenomenolojiyi benimseyen bilim insanları birey davranışlarının sebep-sonuç ilişkisini veya olguların varoluş sebeplerini açıklamak yerine bireyin zihnini veya etrafındaki nesnelere anlamlandırma ve sınıflandırma yöntemlerini incelemektedir (Güçlü, 2019: 248).

Nitel araştırmacılar temel olarak bireylerin dünyayı nasıl anlamlandırdıkları, olayları nasıl deneyimledikleri, fenomenlere ne anlam yükledikleri şeklinde oluşan anlamla ilgilenmektedirler. Başka bir deyişle, nedensel ilişkilerden ziyade deneyimin kalitesiyle daha fazla meşgul olmaktadır. Nitel araştırmaların çoğu araştırılan fenomene dair zengin tanımlayıcı bilgiler sağlamayı amaçlamaktadır ve veriler genellikle ev, okul, hastane gibi doğal ortamlarda toplanmaktadır. Analiz sürecinde hem katılımcıların hem de araştırmacıların fenomen yorumları dikkate alınmaktadır (Pietkiewicz ve Smith, 2014: 7).

İnsanların sahip oldukları bilginin kaynağı onların deneyimleridir ve fenomenolojik bakış açısı deneyimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, insanların edindikleri deneyimler tüm bilgilerinin temelini oluşturmaktadır, dolayısıyla bir şeyin anlaşılmasında, onların nasıl tecrübe edildiğinin anlaşılmasına gerek duyulmaktadır (Güçlü, 2019: 249).

3.2. Örneklem Seçimi

Bu araştırma kapsamında olasılıksız örnekleme metotlarından olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Olasılıklı ve olasılıksız örnekleme yöntemleri, örneklemenin en temel iki türüdür.

Olasılıklı örnekleme araştırma sonuçlarının örneklemden evrene genellenmesine izin vermektedir. Genelleme, istatistiksel anlamda nitel araştırmanın amacı olmadığından dolayı olasılıklı örnekleme nitel araştırmada gerekli değildir. Çoğu nitel araştırma için olasılıksız örnekleme seçilen metottur. Bu sebeple en uygun örnekleme yöntemi olasılıksız örnekleme olmaktadır ve bunun en yaygın şekli de amaca yönelik veya amaçlı olarak tanımlanmaktadır. Amaçlı örneklemenin temel dayanak noktası, araştırmacının keşfetmek, anlamak, iç görü kazanmak istediği ve çoğu şeyin öğrenilebileceği bir örneklem seçiminin zorunlu olmasıdır. Amaçlı örneklemeyle başlarken çalışma grubunu seçerken hangi seçim ölçüsünün önemli olduğuna karar verilmelidir (Merriam, 2018: 76).

Amaçlı örnekleme nitel araştırma ile neredeyse eş anlamlıdır. Araştırmacının çalışma evrenindeki hangi ögenin evreni en iyi temsil edeceği ve faydalı olduğu kanısıyla örnekleri seçmesidir. Araştırmacı kendi sağduyusu ve kararına bağlı olarak bu sınırlı haber kaynaklarının hangisinden maksimum bilgi edineceği düşüncesiyle hareket etmektedir. Amaçlı örneklemenin avantajlarından birisi araştırmacılara küçük grupları derinlemesine inceleme olanağı sağlamasıdır. Araştırmacılar örneklem sayısını ve seçimini tamamen kendi kararlarına göre belirlemişlerdir. Dolayısıyla burada belirleyici olan şey, araştırmacının temel yargısı ve örneklerin çalışma evrenindeki belirli özellikleri bulundurmasıdır. Amaçlı örnekleme yönteminde araştırmacılar, kolayca ulaşılabildiklerinden örnek seçmektedirler (Güçlü, 2019: 90).

3.3. Örneklem Sayısı

Lincoln ve Guba (1985: 222)'ya göre doğunluk ve aşırılık seviyesine ulaşıncaya kadar örnek seçmeye devam edilmelidir. Amaca yönelik örneklemede, örneklem büyüklüğü bilgiler göz önüne alınarak belirlenmektedir. İstenilen amaç daha fazla bilgi elde etmekse seçim, örneklem birimlerinden farklı bir bilgi elde edilemediği durumda sonlandırılmalıdır. Bu sebeple aşırılık temel ölçüt olmaktadır (Merriam, 2018:79).

Kaç katılımcının çalışmaya dahil edileceği konusunda sayı belirtmek doğru olmasa da çalışılan konuya bağlı olarak katılımcı sayısı beş ile 20 arasında değişebilmektedir. Katılımcı sayısından ziyade yapılan görüşmelerin niteliği ve derinliği daha da önem kazanmaktadır. DeMarrais'e (2004) göre iyi bir görüşme yaklaşık 1,5 saat sürmektedir ve bunun metinsel dökümü ise yaklaşık olarak 25 ila 30 sayfa olmaktadır (Güçlü, 2019: 109). Bu çerçevede bu araştırma kapsamında 40 katılımcı örnekleme dahil edilmiştir.

3.4. Nitel Verilerin Toplanması

Görüşme çeşitleri yapılandırılışlarına göre farklılaşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu yarı yapılandırılmış görüşme sorularını içermektedir. Sorular esnek olmakla birlikte genel olarak her katılımcıdan özgün bilgiler toplanmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerin büyük bir kısmı açıklık getirilmesi arzulan sorular ya da sorunlardan oluşmaktadır. Önceden belirlenen ifade ve soru detayları bulunmamaktadır. Tam yapılandırılmış-standartlaştırılmış görüşme kılavuzunda ise sorular ve soruların yer aldığı sıra önceden belirlenmektedir. Görüşme, yazılı bir araştırmanın sözel biçimi şeklindedir. Nitel çalışmalarda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, etnik köken ve eğitim durumu gibi demografik değişkenler hakkında da bilgi toplanmaktadır (Merriam, 2018: 87). Bu araştırma kapsamında görüşme aşamasında veri toplanırken çalışma için en uygun yöntem olduğuna karar verilen "yarı yapılandırılmış görüşme" soruları kullanılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Fenomenolojik araştırma yönteminde ilk veriler toplanır toplanmaz veri analizi süreci de başlamaktadır. Fenomenolojik metodolojinin temel kavramlarından olan paranteze alma veya bloklama (bracketing) olarak adlandırılan adımı devreye girmektedir. Paranteze alma, karşılaşılan fenomen hakkındaki araştırmacının geçmiş bilgileri de dahil olmak üzere kültürel değerler ve eğitimle şekillenmiş olan gündelik yaşamda yerleşmiş olan doğal tutumları, çalışmanın dışında tutmayı ve bloklamayı ifade etmektedir. Fenomenolojik araştırma yaklaşımı, fenomeni kendi gözlerimizle değil yani onu dışarıda

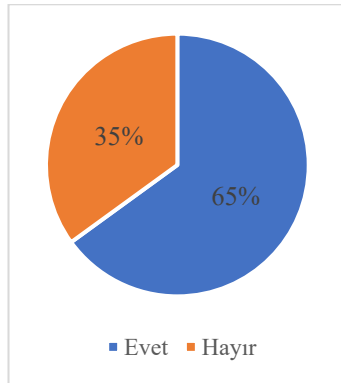
tutarak katılımcıların gözünden tüm gerçekliğiyle görmemize yardımcı olmaktadır. Hycner (1985) veri analizi sürecini aşağıdaki gibi özetlemektedir (Güçlü, 2019: 259-264):

- ✓ Toplanan verilerin deşifre edilmesi (transkript).
- ✓ Genel kanaatin oluşması için tüm kayıtların dinlenmesi ve metnin okunması.
- ✓ Anlamli ifadelerin tespiti ve önemli görülenlerin bir listesinin oluşturulması.
- ✓ Araştırma sorusu ile edinilen anlamların ilişkilendirilmesi.
- ✓ Yakın anlamdaki önemli ifadelerin temalar altında bir araya getirilmesi.
- ✓ Ana temaların belirlenmesi.
- ✓ Tüm görüşmelerin özetlenmesi ve temaların gözden geçirilmesi.
- ✓ Görüşmelerden elde edilen tüm temaların tanımlanarak birleşik bir özet halinde sunulması. Özet olarak, veri analiz sürecinde öncelikle veriler yazılı metinler haline getirilerek önemli temalar tespit edilmekte, daha sonra merkezi temalar belirlenmekte ve son olarak birleşik bir özet haline getirilmektedir.

4. BULGU ve TARTIŞMALAR

4.1. Davranışsal Ekonomi Yaklaşımlarına İlişkin Bulgular

Hastalara sorulan “Fiyat değişimleri içtiğiniz sigara markasını değiştirmenize neden oldu mu?” sorusu ile fiyatın etkisi fenomeni incelenmiştir.

Şekil 1. Fiyat Değişimlerinin İçilen Sigara Markasını Değiştirme Durumu

Bu soruya hastaların %35'i hayır, %65'i evet yanıtını vermiştir. “Evet” yanıtı veren bazı hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H4: “Bitlis tütününü zamladığı için Adıyaman’a geçtik. Adıyaman da yükselince bu sefer Çelikhan’a geçtik. Ama emin olun zam geldikçe ben sigarayı biraz azaltırım yine fiyatı aynı seviyeye düşürürüm diye bir şey yok. İçtiğiniz 2,5 paketse 2,5 paketi yine içiyorsunuz”.

H27: “Tabi sarma sigara vs. içtim”.

H30: “Denedim ama sonra tekrar dönüyordum eskisine”.

H38: “Oldu, daha düşüğe geçtim”.

Halkın sigara tüketimini azaltmak için uygulanan politikalardan biri de sigara fiyatlarına vergiler yolu ile zam yapılmasıdır. Bu zamlar sonrası yeni bir fiyat oluşmaktadır. Artan fiyatlar sonucu bireylerin sigara markalarını değiştirip değiştirmediği sorgulanmıştır. Hastaların ek açıklamalarında görüleceği üzere kullandıkları sigara fiyatlarının artmasının bir sonucu olarak çoğunlukla tüketimde değişikliğe gitmektedirler. Hastalar sigara satın alma kararı verirken referans fiyattan etkilenmektedirler. Fiyat beklenenden daha yüksekse, sigara içenler sonucu bir kayıp olarak kabul etmekte ve sigara markasını değiştirme yoluna gitmektedir.

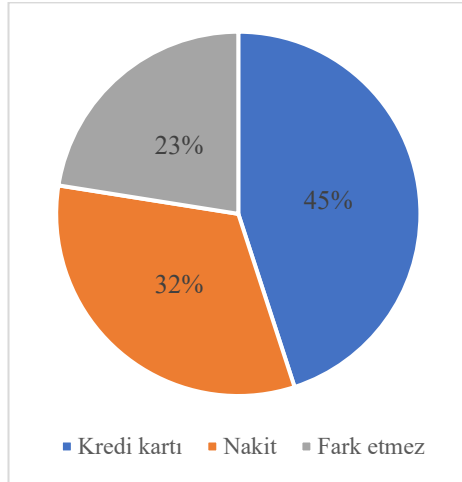
Tüketimde değişimin yönü her zaman sigara markasının değiştirilmesi şeklinde olmamaktadır. Gelen zamlar ile birlikte sigara kullanıcıları tütün tüketiminin farklı yollarına yönelebilmektedirler. Bazı hastaların sigara tüketimi aynı kalmakla birlikte tüketilen tütünün ya da sigaranın markası değiştirilmektedir. Bazı kullanıcılar ise sigara markasını değiştirirse dahi bir süre sonra eski markalarına dönebilmektedir. Sarma sigaraya yönelme de bir seçenek olarak tercih edilmektedir. Diğer bir yöntem olarak ise daha düşük ücretli markalar tercih edilmektedir.

“Hayır” yanıtı veren bazı hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H10: “Sigara markam yok. Hepsini içerim. Bende duman sıkıntısı yok hepsini içerim. Ben bir markaya gebe değilim. Ben duman seviyorum”.

H14: “Kalitesi düştüğü için değiştirmedim. Zevkime göre uyanı alırım”.

Burada sigara tüketen bazı hastaların daha az seçici olduğu bazı hastaların ise aksine daha fazla seçici olup, düşük fiyatlı olan sigaraların kalitesinin düştüğünü düşündükleri için markalarını değiştirmeyecekleri görülmektedir. Sigaraya ödenen bedel yüksek olsa dahi karşılığında alınan faydanın kalite açısından yüksek olmasından ötürü bu bedelin ödenmesine hazır olduğu görülmektedir ve literatürle uyumlu şekilde tüketicilerin zihninde, kalite ne kadar yüksekse fiyatın da o oranda yüksek olabileceği veya fiyat ne oranda yüksekse ürün veya hizmetin de o oranda kaliteli olabileceği algısının yattığı ifade edilebilmektedir.

Şekil 2. Sigaraların Her Yerde Nakit Para Yerine Kredi Kartıyla da Alınabildiği Varsayıldığında Tüketim Ve Ödeme Durumundaki Tercihler

Hastalara sorulan “Sigaralar her yerde nakit para yerine kredi kartıyla da alınabilseydi tüketim ve ödeme durumunuzda değişiklik olur muydu?” sorusu ile nakitin etkisi fenomeni incelenmiştir. Bu soruya hastaların %32’si nakit, %23’ü farketmez, %45’i ise kredi kartı yanıtını vermiştir.

“Nakit” diyen hastalardan H32: “Ben parayla almayı tercih ediyorum. Ben çok kredi kartı kullanma taraftarı değilim çünkü kredi kartı kullanırken cebinizden bir şey eksilmediği için psikolojik olarak rahat hissediyorsunuz. Sigara almak değil de en azından masrafınız yokmuş gibi görünüyor bu sefer. Oda kullanımı artırabilir. Ben o riske girmek istemedim”. şeklinde ek açıklamalarda bulunmuştur.

“Farketmez” diyen hastalardan H1: “Farketmez ama nakitim varsa nakit kullanırım. Kredi kartıyla alındığında yedek alınıyor. Kartla alıyorum diye 2-3 paket yedek koyuyorsun”. şeklinde ek açıklamalarda bulunmuştur.

“Kredi kartı” diyen hastalar;

H6: “Kredi kartı ile aldığım oldu. Kartı seçerim bir ay kendimi ötelemiş olurum. Nadiren de olsa dönem dönem 2-3 paket almışlığım var. Evde bulunsun diye”.

H7: “Kredi kartına yönelirdim. Daha rahat alırdım. Daha fazla alırdım, stok yapardım. Kartla daha rahat. Parayı vermek biraz daha zor oluyor”.

H11: “Kartla alırdım daha da fazla alırdım. Ne de olsa nakit cebimden çıkmıyor, amaan deyip yaptım da zaten. Zam gelecek diye 10-15 paket ben aldım 10-15 paket de arkadaşım aldı. Stokladık biz”.

H21: “Kredi kartıyla alırdım. Kartla aldığımda karton karton istiyordum”.

H22: “Kredi kartıyla alırdım. Kartla aldığımda normalden fazla alırdım”.

H35: “Kredi kartı ile de çok aldım. Benim bakkalım fark almazdı. Kredi kartı ile alırdım çünkü para elimde dururdu. Daha fazla alırdım”.

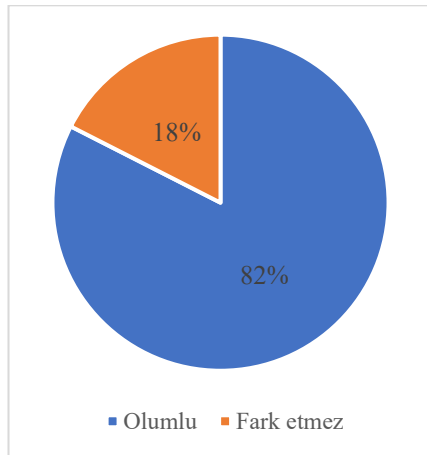
H38: “Valla biz fark verip de alıyorduk. Market yoksa kuruyemişçiler farkla veriyor. Öyle de farkla aldık. Cebimde nakit olsaydı onla alırdım. Kredi kartı ile aldığımda da daha fazla sayıda sigara aldım”. şeklinde ek açıklamalarda bulunmuşlardır.

Sigaraların her yerde nakit para yerine kredi kartıyla da alınabildiği varsayıldığında hastaların tüketim ve ödeme durumundaki değişiklikler incelendiğinde hastaların yaklaşık yarısı kredi kartı ile alım yapacağını ifade etmiştir. Kredi kartının tercih edilme nedenleri incelendiğinde ise ödemenin 1 ay ertelenmesi, kredi kartı ile daha rahat alınması, paranın elde tutulmak istenmesi, para vermenin daha zor olması gösterilmiştir.

Bu bulgular literatürle uyumlu şekilde kredi kartı ile ödeme sayesinde ödemenin daha sonraki bir zamana ertelenerek satın alma işleminin ödemedan ayrılması, para ile ayrılırken psikolojik rahatsızlık yaşanması, nakit dışı ödemelerde ödeme acısının azalması durumlarına örnek teşkil etmektedir. Plastik para olarak adlandırılan kredi kartları insanların elinden nakit para çıkmasını önlediği için günümüzde pek çok kişi farkında olmadan ödeyebileceği tutarlardan çok daha fazla para harcamaktadır. Nitekim görüşme yapılan hastalardan bazıları kendilerine para vermenin daha zor geldiğini ifade etmişlerdir. Bazı hastalar ceplerinden nakit çıkmıyor diye daha fazla sigara alacaklarını ifade etmişlerdir. Oysa o alınan ürünün bedelini yine ödeyecek olan kendileridir. Bugün alınan bir ürünün bedeli bugün kendi ceplerinden çıkmadığı için insanlar sanki bedeli kendileri ödemeyeceklermiş algısına kapılmaktadırlar. Bu algının oluşmasının temelinde de literatürde yer alan çalışmalarda da tespit edildiği üzere kredi kartı kullanan kişilerin, nakit ödeyenlere göre daha fazla ödemeye hazır olduğu gerçeği yatmaktadır.

Bir diğer önemli nokta ise kredi kartını tercih eden hastaların büyük çoğunluğunun kartla aldıklarında yedekli olarak alacaklarını, stok yapacaklarını, normalden fazla alacaklarını, tüketimlerinin artacağını ifade etmeleridir.

Sigara alırken nakit ödemeyi tercih edenlerin ise genelde kartı hiç kullanmadığı, kart kullanmayı sevmediği tespit edilmiştir. Ayrıca hastalardan biri kredi kartı kullananların ceplerinden bir şey eksilmediği için psikolojik olarak rahat hissettiklerini, sigaranın masrafı yokmuş gibi görünmesine neden olduğunu ve bunun da tüketimi artırabileceğini ifade etmiştir. Bu durumu ise bir risk olarak tanımlamıştır ve o riske girmek istemediği için kart kullanımından kaçındığını ifade etmiştir. Buradan hareketle daha rasyonel düşünen kişilerin nakit ödemeyi tercih ettikleri sonucuna varılabilir.

Şekil 3. Sigara Bırakma İlaçlarının Ücretsiz Olmasının Tedaviye Başvuruyu Etkileme Durumu

Hastalara sorulan “Sigara bırakma ilaçlarının ücretsiz olması tedaviye başvurunuzu nasıl etkiler?” sorusu ile bedava etkisi fenomeni incelenmiştir. Bu soruya hastaların %82’si olumlu, %18’i fark etmez yanıtını vermiştir.

“Olumlu” diyen hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H1: “Çok iyi oldu, ilaç çok maliyetli, eczaneye gitmekle uğraşmıyorsun”.

H6: “Belki ücretli olsaydı gelmeyebilirdim de”.

H7: “Daha rahat geldim”.

H8: “Olumlu etkiledi. Çok pahalı çünkü. Para verip alamam ama sigarayı ara verip alırım”.

H9: “Çok olumlu etkiledi açıkçası. İnsanın daha çok başvurası geliyor. Zaten cebimden pek bir şey çıkmayacak deneyeyim kafası oluşuyor insanlarda. Zaten şu an kullandığım nikotin bantları ücretsiz”.

H29: “Daha kolay geldim. Ayda belki 700 TL veremezdim”.

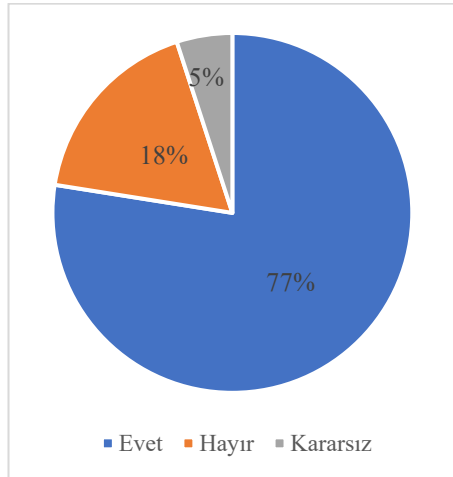
“Fark etmez” diyen hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H24: “İlacın ücretsiz olmasından ziyade etkili olması beni etkiledi. İlaç kullanmayı sevmiyorum çünkü. Bu kadar etkili olmasını beklemiyordum”.

H27: “Ben ücretsiz olduğumu bilmiyordum burada öğrendim”.

Sigara bırakma ilaçlarının ücretsiz olmasının tedaviye başvuruyu etkileme durumu incelendiğinde hastaların %82’si bu durumu olumlu olarak nitelendirmiştir.

Hastaların ifadelerinden elde edilen ilaçların çok maliyetli olduğu, ücretli olsaydı tedavinin tercih edilmeyebileceğine dair bulgular literatürle uyumludur. Buna göre bu durum iki farklı ürün arasından tercih yapılırken bedava olan ürüne daha çok tepki verilmesi olgusu ile uyusmaktadır. Hastaların ceplerinden bir şey çıkmayacağı için daha çok tedaviye başvuruya yöneldikleri bulgusu sigara bırakma ilaçlarının ücretsiz verilmesi politikasının yararlı olduğunu göstermekle birlikte literatürde yer alan sıfır fiyat önderliğindeki fiyatlandırmaların, tüketici talebinde bir artış meydana getireceği olgusu ile uyusmaktadır.

Şekil 4. Sigara Bırakma İlaçları Ücretsiz Olmasaydı Para Vererek Tedaviye Başvurma Durumu

Hastalara sorulan “Ücretsiz olmasaydı para vererek bu tedaviye başvurur muydunuz?” sorusu ile bedava etkisi fenomeni incelenmiştir. Bu soruya hastaların %77’si evet, %18’i hayır yanıtı vermiştir. Hastaların %5’i ise kararsız olduğunu ifade etmiştir.

“Evet” diyen hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H15: “Başvurdum ama faydasını görmezsem bir daha gelmezdim sonra da tekrardan başlardım sigaraya”.

H19: “Çok büyük para veremezdim çocuk okutuyorum”.

H23: “Çok pahalı olsa gelemezdim”.

“Hayır” diyen hastaların ek açıklamaları aşağıdaki gibidir:

H8: “Almazdım çünkü çok pahalı”.

H13: “O kadar aile bütçesini sarsıyor, ya aslında sigaraya 1 ayda vereceğin parayı buna versen aynı. Almak istedim ama bu bana daha bir çok gibi geldi. Yani bırakmasam çöp olacak gidecek gibi geldi”.

H25: “Başvurmazdım, bir kutu ilaç alsam 1000 lira versem, güvenmiyoruz, kaldığım yerden devam edeceğim korkusu oluyor. Bırakmayı kesin sağlasaydı 12000 lirayı düşünmeden verirdim. 20-30 bin olsa verirdim, nefret ediyorum ama gel gör ki bir şey var o kabul etmiyor, aman yaaa boşver, sen çek diyor” şeklinde ek açıklamalarda bulunmuşlardır.

Sigara bırakma ilaçlarının ücretli olduğu durumda hastaların tedaviye başvurma durumu incelendiğinde hastaların %77’si ücretli olsa da tedaviye başvuracaklarını ifade etmiştir. Ancak burada koşul olarak ödenecek miktar çok yüksek olmadığı takdirde ödeme yapılmaya istekli olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu literatürde yer alan koşullar fark etmeksizin, zor kazanılan parayı bir başkasına vermek ile ilgili bir hoşnutsuzluk yaşandığı olgusu ile uyusmaktadır.

İlaçların ücretli olduğu durumda tedaviye başvurmayacağını ifade eden hastalar ilaçların çok pahalı olduğunu, aile bütçesini sarsacağını ifade etmişlerdir oysa zaten yaklaşık tutarları sigaraya vermektedirler. Ancak sigaraya verilen tutarlar sigara bağımlısı kişilerin gözüne görünmemektedir. Nitekim bir hasta “aslında sigaraya 1 ayda vereceğin parayı buna versen aynı. Almak istedim ama bu bana daha bi çok gibi geldi, bırakmasam çöp olacak gidecek”. şeklindeki ifadesi ile bu varsayımı doğrulamaktadır. Sigaraya verilen para göze görünmezken, ilaca verilen aynı meblağ daha çokmuş gibi algılanmaktadır. Başka bir hasta ise ilaçlara güvenemediğini, “kaldığım yerden devam

edeceğim” korkusu ile ilaca para ödemekten çekindiğini ifade etmiştir. Bu kişi sigarayı kesin bıraktıran bir ilaç olsaydı 20-30 bin dahi olsa alacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda “sigaradan nefret ediyorum ama gel gör ki bir şey var o kabul etmiyor, aman yaaa boşver sen çek diyor” demiştir. Sigaranın kesin olarak bırakılabilmesi için yalnızca ilaç değil kişinin psikolojik ve zihinsel olarak buna hazır olması gerekmektedir.

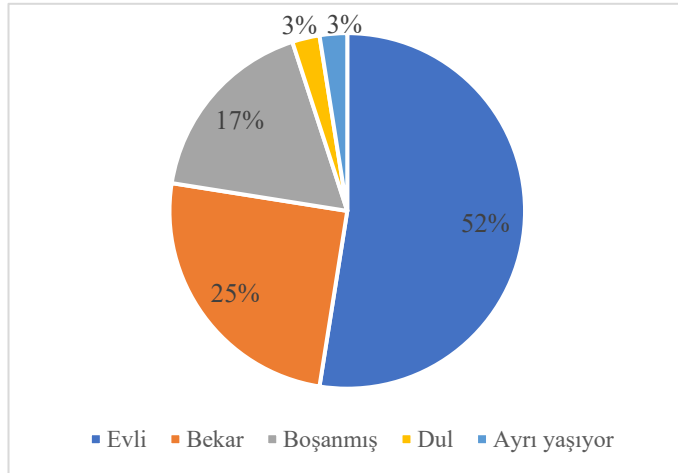
Tablo 1. Hastaların Sigara Bırakma İlaçlarına En Fazla Ödemeye İstekli Olacakları Ücretler

Hastaların ödemeye isteklilik durumları	Hastaların ödemeye istekli olduğu tutar aralıkları
Bir defaya mahsus ücret ödemeye istekli olanlar	50 TL -1000 TL (14 kişi)
Belli bir süreliğine belli bir ücret ödemeye istekli olanlar	3 veya 5 aylık sigaraya ödenen tutar (3 kişi)
Aylık sigara masrafı kadar ücreti bırakana kadar her ay ödemeye istekli olanlar	100 TL-1200 TL (12 kişi)
Bıraktırma oranına göre ücret ödemeye istekli olanlar	100 TL-150 TL ile 3000 TL- 4000 TL (2 kişi)
Fark etmez diyenler	1000 TL-10000 TL (3 kişi)
Ücret ödemeye istekli olmayanlar	(1 kişi)
Yanıt vermeyenler	(4 kişi)

Hastalara sorulan sigara bırakma ilaçları ücretsiz olmasaydı “En fazla ne kadar ödemeye razı olurdu?” sorusu ile hastaların ödeme istekliliği incelenmiştir. Bu soru hastalara yöneltildiğinde hastalardan farklı yanıtlar alınmıştır. Tüm yanıtlar incelenmiş ve tablo 1’deki gibi kategorileştirilmiştir.

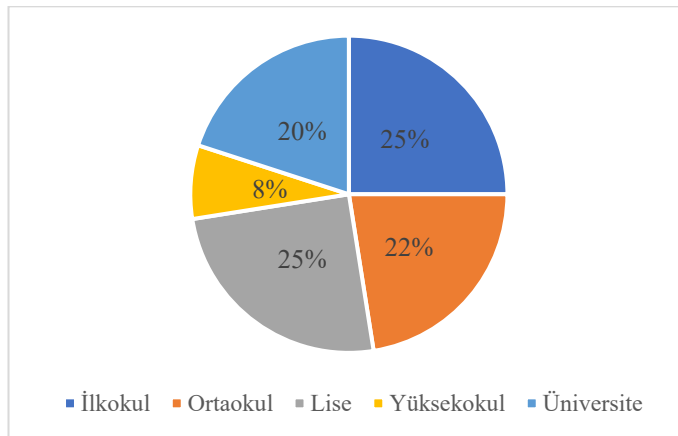
Bir defaya mahsus ücret ödemeye istekli olanlar için ödenebilecek tutar 50-1000 TL arasında değişebilmektedir. Belli bir süreliğine ücret ödemeye istekli olanlar için ödenebilecek tutar 3-5 aylık sigaraya ödenen tutar arasında değişebilmektedir. Aylık sigara masrafı kadar ücreti bırakana kadar her ay ödemeye istekli olanlar için ödenebilecek tutar 100-1200 TL arasında değişebilmektedir. Bıraktırma oranına göre ücret ödemeye istekli olanlar için ödenebilecek tutar kesinlik oranına göre 100-150 TL ile 3000-4000 TL arasında değişebilmektedir. Fark etmez diyenler için ödenebilecek tutar 1000-10000 TL arasında değişebilmektedir.

4.2. Demografik Verilere İlişkin Bulgular

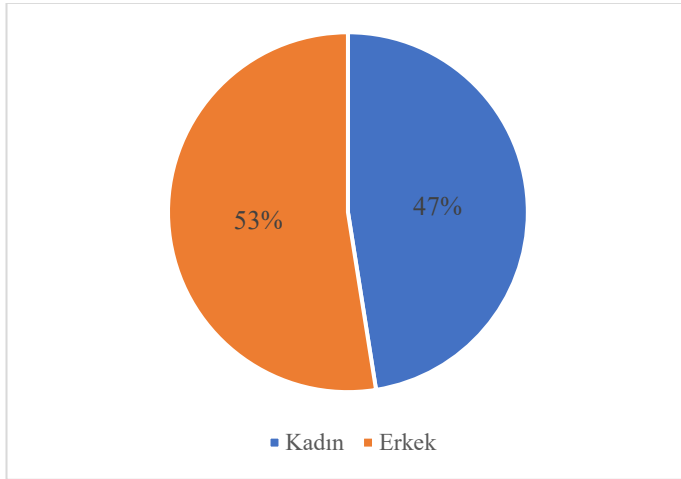
Şekil 5. Hastaların Medeni Durumları

Hastaların %3’ü ayrı yaşayan, %3’ü dul, %17’si boşanmış, %25’i bekar ve %52’si evli bireylerden oluşmaktadır.

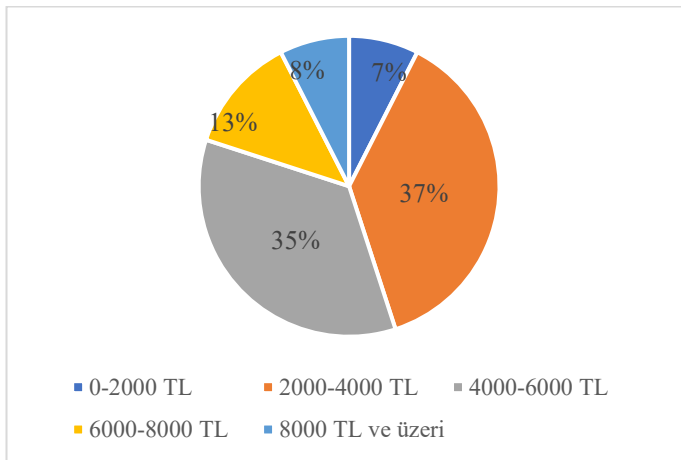
Şekil 6. Hastaların Eğitim Durumları

Hastaların %25’i ilkökul, %25’i lise, %22’si ortaokul, %20’si üniversite ve %8’i yüksekokul mezunu kişilerdir.

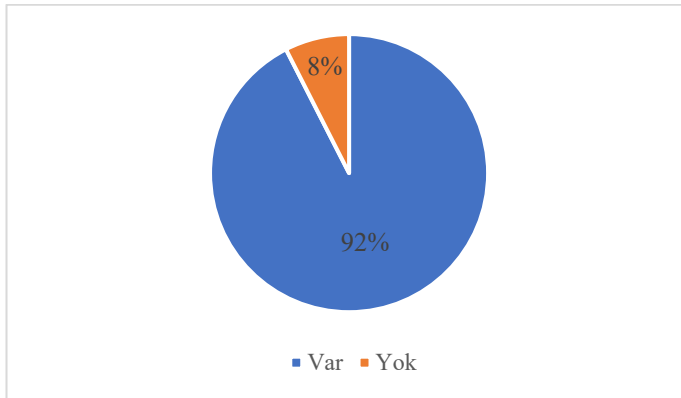
Şekil 7. Hastaların Cinsiyetleri

Hastaların %53'ü erkek, %47'si kadındır.

Şekil 8. Hastaların Algılanan Gelir Düzeyleri

Hastaların %37'si 2000-4000 TL, %35'i 4000-6000 TL, %13'ü 6000-8000 TL, %8'i 8000 TL ve üzeri, %7'si 0-2000 TL algılanan gelir düzeyindedir.

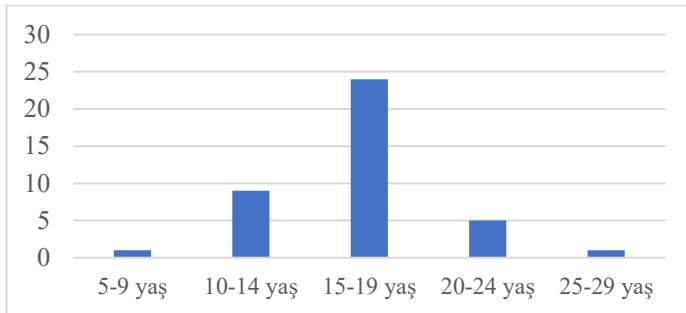
Şekil 9. Hastaların Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumları

Hastaların %92'si sosyal güvenceye sahipken, %8'inin sosyal güvencesi bulunmamaktadır.

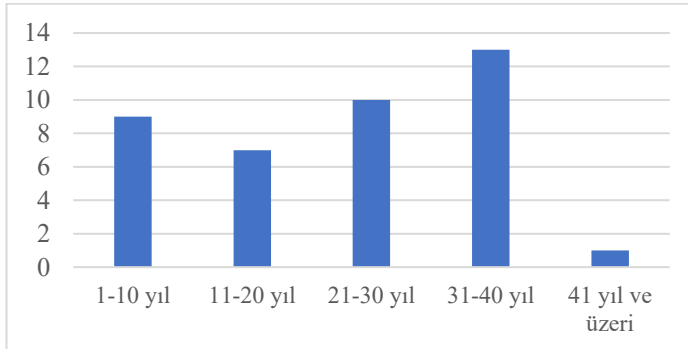
Şekil 10. Hastaların Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi'ne Göre Bağımlılık Düzeyleri

Hastaların %53'ü çok yüksek bağımlılık, %28'i yüksek bağımlılık, %7'si orta derece bağımlılık, %10'u az bağımlılık ve %2'si ise çok az bağımlılık düzeyinde bulunmaktadır.

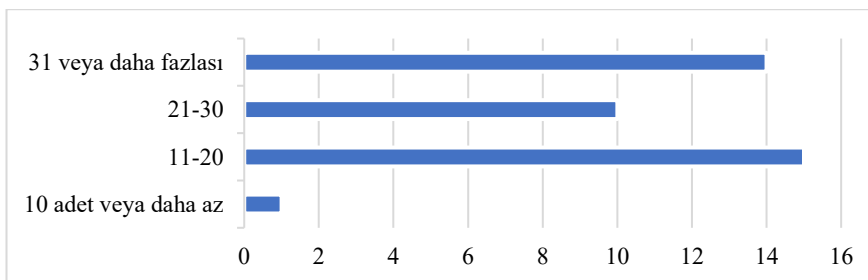
Şekil 11. Hastaların Sigarayı İlk İttikleri Yaşlar

Hastaların büyük kısmı 15-19 yaşında sigarayı ilk kez içmiştir. Bunu 10-14 yaş takip etmektedir.

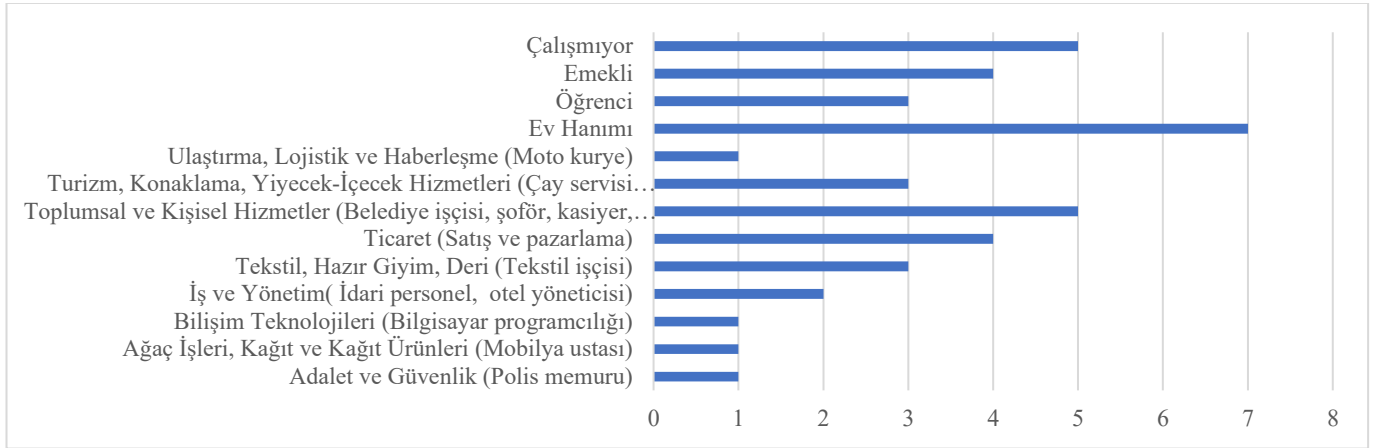
Şekil 12. Hastaların Toplam Sigara İttikleri Yıl

Hastaların büyük kısmı 31- 40 yıldır sigara kullanmaktadır. Bu süreyi 21-30 yıl takip etmektedir.

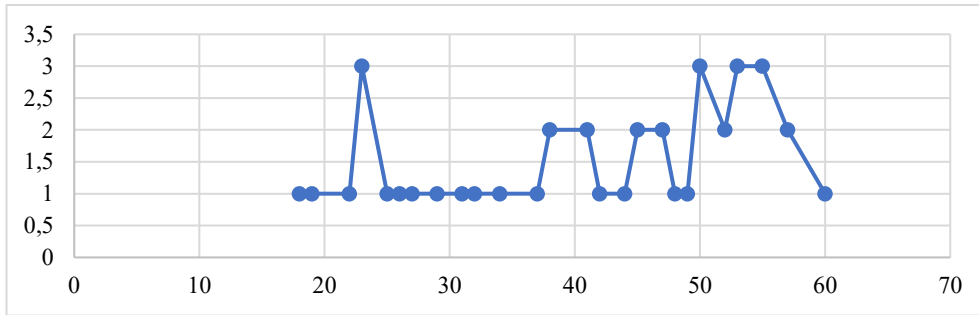
Şekil 13. Hastaların Günde İttikleri Sigara Sayısı

Hastaların büyük kısmı günde 11-20 arası ve 31 ve üzerinde sigara içmektedir.

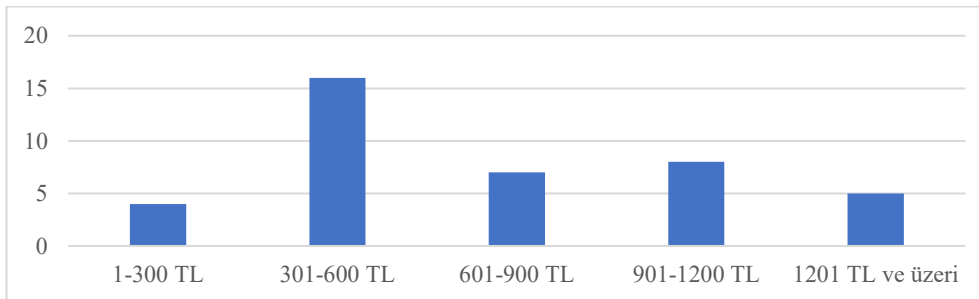
Şekil 14. Hastaların Meslekleri

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Mesleki Yeterlilik Kurumu web sayfasında yer alan sektörler baz alınarak analiz edilen meslekler incelendiğinde hastaların büyük kısmı ev hanımı olan, çalışmayan, toplumsal ve kişisel hizmetleri sunan kişilerden oluşmaktadır.

Şekil 15. Hastaların Yaşları

Hastaların büyük kısmı 20'li ve 50'li yaşlardan oluşmaktadır.

Şekil 16. Hastaların Aylık Yaklaşık Sigara Masrafları (TL)

Hastaların büyük kısmı sigaraya aylık 301-600 TL ödemektedir. Bu tutarı 901-1200 TL takip etmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma kapsamında davranışsal ekonomi yaklaşımlarından fiyatın etkisi, nakitin etkisi, ödeme istekliliği ve bedava etkisi fenomenleri incelenmiştir. Fiyatın etkisi fenomeni bağlamında hastaların sigara satın alma kararı verirken referans fiyattan etkilendiği, fiyat beklenenden daha yüksekse, sigara içenlerin sonucu bir kayıp olarak kabul ederek sigara markasını değiştirme yoluna gittiği, kalite ne oranda yüksekse fiyatın da o oranda yüksek kabul edilebileceği bulunmuştur. Ancak fiyatların etkilemediği hastalar da olduğu göz önüne alındığında yalnızca fiyatlandırma politikalarının sigara bağımlılığını önlemede etkili olmayacağı ifade edilebilir. Sigara bağımlılığını önleyerek halkın sağlığını korumak için vergi ve fiyatlandırma politikaları yalnızca sigara fiyatlarının artırılmasına yönelik şekillendirildiğinde tam anlamıyla başarı sağlanamayacağı için farklı müdahalelerin uygulanması yolu ile sigara bağımlılığının azaltılması ve önlenmesi yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Diğer incelenen fenomen olan nakitin etkisi bağlamında kredi kartlarının ödemeyi satın alma işleminden zihinsel anlamda ayırdığı, para ile ayrılırken psikolojik rahatsızlık yaşandığı, nakit dışı ödemelerde ödeme acısının azaldığı bulunmuştur. Ayrıca nakit ve kredi kartı ile ödeme durumları karşılaştırıldığında kredi kartı kullanan kişilerin, nakit ödeyenlere göre sigara satın alma anında daha fazla sigara satın almaya yönelerek daha fazla ödeme istekliliğine

sahip olduğu bulunmuştur. Buradan yola çıkılarak sigaranın daha fazla satın alınmasını önlemek için kredi kartı ile satışın yasaklanması tercih edilebilecek bir seçenek olabilir ancak kesin çözüm olamayabilir.

Bedava etkisi fenomeni incelendiğinde ise araştırmamızda hastaların bedava olana daha olumlu yaklaştığı, bedava fiyatlandırmanın talepte artış meydana getirdiği, hastaların para ödeme ile ilgili bir hoşnutsuzluk yaşadığı bulunmuştur. Bedava etkisinin sosyal politika olarak kullanılması sayesinde devletler daha büyük harcamalardan kurtulmaktadır. Buradan yola çıkarak toplumda sigara bağımlısı bireylerin sayısını azaltmak isteyen hükümetlerin sigara bırakmada kullanılan tedavi yöntemlerini bedava sunması gerekmektedir. Eğer bedava olması mümkün değilse halkın ulaşabileceği seviyede düşük bir ücrette sunulması ile insanların bu düşük ücreti ödeyerek tedaviyi alması sayesinde hükümetler daha büyük harcamalardan tasarruf edebileceklerdir.

Davranışsal ekonomi satın alma ve tüketici davranışlarının ardında yatan bilişsel ve psikolojik süreçleri açıklayarak insanların irrasyonel davranışları hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmasını sağlayan bir disiplindir. Davranışsal ekonomi yaklaşımlarının sigara bağımlısı bireylerin davranışlarının ardında yatan bilişsel ve psikolojik süreçleri anlamak için kullanılması yolu ile bağımlılık davranışına yönelik çeşitli çözümler geliştirilmesi mümkün olmaktadır. Bu çalışma kapsamında değinilen fenomenler kısmen sigara bağımlılığı davranışının altında yatan mekanizmalara açıklık getirmesine rağmen bu alanda daha geniş ve farklı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkuş Ç. (2018). “Turistik Satın Alma Karar Sürecinde Bedava Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15 (2):386-403.

Aktan, C. C. & Yavuzaslan, K. (2020). “Davranışsal İktisat: Bireylerin İktisadi Karar ve Tercihlerinde Zihinsel, Duyusal ve Psikolojik Faktörlerin Analizi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (2): 100-120.

Ariely, D. (2017). *Akıldışı Ama Öngörülebilir*, (Çev.Asiye Hekimoğlu Gül, Filiz Şar). Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.

Atılğan K. Ö. (2013). “Tüketicilerin Karar Sürecinde Fiyatın Rolü: Davranışsal Fiyatlandırma Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2).

Aytımur G.; Buran İ.; Dinçer Ö. & Savaşkan E. (2020). “Davranışsal Ekonomi Perspektifinden İşletme Yönetimi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1):66-83.

Dağlı, E. (2020). “Tütün, Nikotin ve Sağlık” (Ed. Orhan Arseven), *Temel Akciğer Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*, ss. 410-422, 3. Baskı, Toraks Kitapları, Sayı 13, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Demarrais K. (2004). *Qualitative interview studies: Learning through experience. Foundations for Research Methods of Inquiry in Education and the Social Sciences*, 51-68.

Demir, A. U. (1997). “Sigara ve Bağımlılık”, (Ed. Y. İzzettin Barış), *Sigara ve Gençlik*, ss.31-35, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /1972, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi/43, ISBN 975-17-1805-8, Ankara.

Durmuş A.; Teber M.; Akyılmaz D.; Yardım F. K. & Işılak Durmuş H. (Ed.). (2016). *Sigara Vücudun Düşmanı*, TBM Alan Kitaplığı Dizisi: 8, Kültür Sanat Basımevi, 6. Baskı, İstanbul, ISBN: 978-605-64985-9-6.

Gal, M. S & Rubinfeld, D. L. (2016). “The Hidden Costs of Free Goods: Implications for Antitrust Enforcement”, *Antitrust Law Journal*; Chicago, 80 (3):521-562.

Gediz Aydoğdu, D. (2019). “Bireylerin Tasarruf Kararlarını Etkileyen Faktörlere Davranışsal Bir Yaklaşım”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gigerenzer, G. & Selten, R. (2001). “Bounded Rationality: The Adaptive Toolbox, Rethinking Rationality”, Edited by Gigerenzer G&Selten R., Massachusetts Institute of Technology, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

Güçlü, İ. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Teknik-Yaklaşım-Uygulama*. 1. Basım, Haziran, Nobel Akademik Yayıncılık.

Hammond, J. S.; Keeney, R. L. & Raiffa, H. (1999). *Smart Choices (A Practical Guide to Making Better Life Decisions)*, Harvard Business School Press. Boston, Massachusetts. ss.6-9.

Hardie, B. G. S.; Johnson, E. J. & Fader, P. S. (1993). “Modeling Loss Aversion and Reference Dependence Effects on Brand Choice”, *Marketing Science*, 12 (4):378-394.

Huang, J. H.; Chang C.T. & Chen C. Y. H. (2005). *Journal of Economic Psychology* 26:343–361.

- Hycner, R. H. (1985). Some Guidelines for the Phenomenological Analysis of Interview Data. *Human Studies*, 8:279-303. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00142995>.
- Kahneman, D. (2019). *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, Varlık Yayınları, Sayı: 1527, 10. Basım, Şubat, İstanbul.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", *Econometrica*, 47 (2): 263-291.
- Kalyanaram, G. ve Winer, R.S. (1995). Empirical Generalizations From Reference Price Research, *Marketing Science*, 14(3):161-169.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mazar, N.; Plassmann, H.; Robitaille, N. & Lindner, A. (2016). "Pain of Paying? — A Metaphor Gone Literal: Evidence from Neural and Behavioral Science", Rotman School of Management Working Paper No. 2901808, INSEAD Working Paper No. 2017/06/MKT, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2901808>.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama için Bir Rehber*, (Çev. Selahattin Turan), Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Mongin, P. (1997). Expected Utility Theory. Prepared for the Handbook of Economic Methodology (J.Davis, W.Hands, and U.Maki, eds. London, Edward Elgar, ss. 342-350). Slightly longer version than the published one.
- Özdilek, E. & Akal, M. (2020). "Davranışsal Ekonomi Çerçevesinde Richard Thaler'in Görüşleri", *Journal of Economics Business and Political Researches*, 5(13):240-250.
- Özen Tacer, A. (2007). *Son Kararınız Mı? Kararın Kör Noktaları*, Alfa Yayınları, 1. Basım, Ekim, İstanbul. ISBN: 978-975-297-935-2.
- Pietkiewicz, I. & Smith, J.A. (2014). "A Practical Guide to Using Interpretative Phenomenological Analysis in Qualitative Research Psychology", *Psychological Journal*, 20, (1):7-14.
- Prelec, D. & Simester, D. (2001). "Always Leave Home Without It: A Further Investigation of the Credit-Card Effect on Willingness to Pay", *Marketing Letters*, 12 (1): 5-12.
- Samson A. (2017). "Chapter 3/ Selected Behavioral Science Concepts". In A. Samson (Ed.), *The Behavioral Economics Guide 2017* (with an introduction by Cass Sunstein). p. 82-114. Retrieved from <http://www.behavioraleconomics.com>.
- Shah A. M.; Eisenkraft N.; Bettman J. R. & Chartrand T. L. (2016). "Paper or Plastic?": How We Pay Influences Post-Transaction Connection, *Journal of Consumer Research*, 42(5):688–708, <https://doi.org/10.1093/jcr/ucv056>.
- Shampanier, K.; Mazar, N. & Ariely D. (2007). "Zero as a Special Price: The True Value of Free Products". *Marketing Science* 26(6):742–757.
- Solak, T. (2019). "Davranışsal İktisat ve Bireylerin Karar Verme Sürecinde Ortaya Çıkan Gizli Tuzaklar Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Şahin, A. (1997). "Sigaraya Neden Başlarlar?", (Ed. Y. İzzettin Barış), *Sigara ve Gençlik*, ss.12-16, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /1972, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi/43, ISBN 975-17-1805-8, Ankara.
- Thaler, R. H. (1985). Mental accounting and consumer choice. *Marketing Science*, 4(3):199-214.
- Wilson, R. (1979). "Analyzing the Daily Risks of Life". *Technology Review*, 81:41-46.
- Yiğit, A. G. (2018). "Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2):161-190.
- <https://thedecisionlab.com/insights/consumer-insights/this-is-your-brain-on-money>. Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- <https://www.raconteur.net/finance/financial-services/behavioural-economics-abstract/>. Erişim Tarihi: 09.02.2022.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 512-521

Arrival
25 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61792
Article Serial Number
6

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61792](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61792)

How to Cite This Article
Mokrane, H. & Halaç, H.H.
(2022). "Anadolu Üniversitesi
Uluslararası Öğrencilerin
Ülkelerine Yönelik Kültürel
Miras Farkındalık Düzeyleri",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(51):512-521.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Anadolu Üniversitesi Uluslararası Öğrencilerin Ülkelerine Yönelik Kültürel Miras Farkındalık Düzeyleri

Anadolu University International Students' Cultural Heritage Awareness Levels Of Their
Countries

Hanane MOKRANE Hicran Hanım HALAÇ

Doktora öğrencisi, Y. Mimar, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Eskişehir/Türkiye
Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir/Türkiye

ÖZET

Son yıllardaki hızlı ekonomik gelişme ile birçok öğrenci yükseköğrenim için yurt dışına gitmeyi tercih etmektedir. Yükseköğretimde uluslararası öğrenci hareketliliği, çeşitli boyutlarıyla günümüz dünyasında önemli bir faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır. Öğrencilerin uluslararası hareketliliği, dünyadaki kurumlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Uluslararası öğrenciler, kendi ülkelerinden daha iyi bir eğitim ve mesleki deneyim umuduyla tüm dünyaya dağılmıştır. Ancak yeni bir ülkede yaşamak onlar için politik, ekonomik, akademik ve kültürel farklılıkları da beraberinde getiren yeni bir deneyimdir. Ülkeler arasında hareket etmek, öğrencileri gidecekleri yeni ülkede kendi ülkelerinin kültürel mirasının elçileri yapmaktadır. Bu araştırma; Türkiye’de, Anadolu Üniversitesi’nde, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde (TÖMER) eğitim alan uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye gelmeden önce kendi ülkelerindeki kültürel miraslarına olan farkındalıklarının ve bilgilerinin araştırılması ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada nicel araştırma tasarımı olarak betimsel araştırma modeli, veri toplama aracı olarak anket yöntemi benimsenmiştir. Anket, TÖMER’de 2019-2020 eğitim-öğretim yılının Mart ayında öğrenim gören 90 uluslararası öğrenciden 71 öğrencinin katılımıyla yüz yüze görüşme yoluyla uygulanmıştır. Elde edilen veriler, bilgisayar programı (SPSS 25.0) aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan TÖMER öğrencilerinin kendi ülkelerindeki kültürel mirasa ilişkin yeterli farkındalık düzeylerinin olduğu sonucuna ulaşılmış ve elde edilen sonuçlardan hareketle çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: YTB, Türkiye Bursları, Uluslararası Öğrenciler, TÖMER, Kültürel Miras, Farkındalık, Eskişehir.

ABSTRACT

With the rapid economic development in recent years, many students prefer to go abroad for higher education. International student mobility in higher education is emerging as an important area of activity in today's world in its various dimensions. The international mobility of students has a significant impact on institutions around the world. International students are spread all over the world in hopes of a better education and professional experience. However, living in a new country is a new experience for them that brings with it political, economic, academic and cultural differences. Moving between countries makes students ambassadors of their country's cultural heritage in their new destination. This research aims at investigating and evaluating the awareness and knowledge of the international students studying at the Turkish Language Teaching Application and Research Center (TÖMER) at Anadolu University about their cultural heritage in their own countries before they came to Turkey. In this study, the descriptive model was used as a quantitative research design. The questionnaire method was adopted as a data collection tool. The questionnaire was applied through face-to-face interviews with the participation of 71 students from 90 international students studying at TÖMER in March of the 2019-2020 academic year. The obtained data were analyzed by the computer program (SPSS 25.0). It was concluded that TÖMER students participating in the study had sufficient awareness of the cultural heritage in their own countries and various suggestions were presented based on the results obtained.

Key words: YTB, Türkiye Scholarships, International Students, TÖMER, Cultural Heritage, Awareness, Eskişehir.

1. GİRİŞ

Çağdaş dünyanın son on yıldır yaşadığı küreselleşme olgusunun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal düzeyler üzerinde birçok derin etkisi olmuştur. Bu bağlamda yükseköğretim, küreselleşmenin getirdiği bu köklü değişikliklerden soyutlanmamıştır. Küreselleşmenin en belirgin etkilerinden biri, eğitimin uluslararasılaşmasına yönelik eğilimin desteklenmesi olmuştur (Ghanem, 2015: 601). Küreselleşme, yeni öğretim yöntemleri tasarlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Huang, 2003: 424-430). Yükseköğretime göre uluslararasılaşma tanımı, uluslararası veya kültürlerarası bir kavramlarını, araştırma ve hizmet işlevlerine entegre etme sürecidir (Knight, 1994: 1-3).

Yükseköğretimin uluslararasılaşmasının kapsamı, akademik programlar, araştırma faaliyetleri ve öğrenciler arasında bilimsel değişime odaklanmıştır. Ek olarak yabancı dil programlarının teşvik edilmesi de kültürlerarası değişimlere erişimi kolaylaştırmaktadır (Jibeen ve Khan, 2015: 196-197). Yükseköğretimin uluslararasılaşmasına yönelik eğilim, UNESCO'nun 1998 yılından bu yana yükseköğretimi stratejisini benimsemesiyle dünyanın birçok ülkesinde ortaya çıkmıştır (UNESCO, 1998: 1-3). Uluslararasılaşmanın yükseköğretimin temel işlevlerine entegrasyonu, kolejler ve üniversiteler için temel bir hedef haline gelmiştir. Önümüzdeki yıllarda dünya genelinde üniversitelerin uluslararasılaşmasının hızlanarak devam etmesi ve uluslararası öğrenci hareketliliğinin de giderek artması beklenmektedir (Taylan, 2019: 1).

Son yıllarda Türkiye, yükseköğretim alanında uluslararasılaşma açısından artan bir ivmeye sahip olmuştur (Taylan, 2019: 2). Uluslararasılaşmadaki sıçramanın en önemli göstergelerinden biri, Türkiye'deki eğitim üniversitelerinin kalitesi sayesinde yükseköğretim sisteminde lisans ve lisansüstü (Yüksek Lisans ve Doktora) eğitim amacıyla yurt dışından gelen uluslararası öğrenci sayısının artmasıdır (Özer, 2012: 10-11). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından 2010 yılında kurulan Türkiye Bursları programları, dünyanın farklı ülkelerinden uluslararası öğrencileri Türkiye'ye çeken en önemli programlar arasında yer almaktadır (URL-1). Programın amacı, Türkiye'nin uluslararası alanda geliştirdiği kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirmektir. Ayrıca, Türkiye'nin yükseköğretim alanında sağladığı kültür ve bilginin küresel düzeyde paylaşılmasını sağlamaktır (URL-2).

Uluslararası öğrencilerin hareketliliği, Türkiye'deki üniversitelerde verilen eğitimin kalitesini doğrudan etkilemekte ve yabancı öğrencilerin Türk toplumu ile tanışmasına katkı sağlamaktadır. Türk üniversitelerindeki uluslararası öğrenci hareketliliği, yalnızca öğrencilerin bilimsel ve akademik bilgilerini artırmakla ilgili değil, aynı zamanda öğrencilerin ülkelerinin kültürel mirasını Türk toplumu içinde doğru bir şekilde sunmaları için fırsatlar sağlamakla da ilgilidir.

Her öğrencinin dış görünüşünden geleneklerine, doğasına ve çevresine kadar bir kimliği bulunmaktadır. Kültürlerin, geleneklerin ve yeryüzü şekillerinin birden fazla biçimi vardır. Yeryüzü şekilleri, gelenekler, renk ve dil öğrenciden öğrenciye farklılık göstermektedir. Uluslararası öğrenciler kendi ülkelerinden yeni ülkelere taşınarak yanlarında büyük miktarda ana kültür getirirler.

Uluslararası öğrenci hareketliliği sadece eğitim başarısını artırmaz. Öğrencilere kendi ülkelerinin kültürel mirasını yeni ülkede uygun şekilde tanıtmının önemini de gösterir. Uluslararası öğrencilerin yeni ülkelere hareketliliği, bilgi ve kültürel varlıklarını öğrenim amacıyla gittikleri yeni ülkeye aktarabilmeleri için kendi ülkelerinin kültürüne ilişkin farkındalık ve bilinçlerinin olmasını gerektirir. Bu bağlamda araştırma, uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önce kendi ülkelerinin kültürel mirasına ilişkin farkındalıklarının önemine odaklanmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) verilerine göre, uluslararası öğrenci hareketliliği son kırk yılda önemli ölçüde artmıştır (OECD, 2021). Uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerinin gelenekleri, inançları, tarihi yerleri ve kültürel kökenleri hakkında farkındalıkları, kendi ülkelerinden ayrılmadan önce sahip olmaları gereken önemli şeylerden biridir. Uluslararası öğrencilerin kültür elçileri oldukları gerçeğinden yola çıkarak bu araştırma, Anadolu Üniversitesi'ndeki TÖMER'den eğitim alan uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerindeki kültürel mirasları, gelenekleri, tarihi yerleri ve UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan mirasları hakkında bilgi ve farkındalık düzeylerinin hangi seviyede olduğunu belirlemektir. Çalışma ayrıca eğitim alma amacıyla gittikleri ülkede kendi kültürel miraslarını ne ölçüde tanıtabildiklerini de araştırmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı: Anadolu Üniversitesi'nde bulunan Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) , 24 Temmuz 2016 tarihinde yurtiçi veya yurtdışından gelen, Türkçe öğrenmek isteyen yabancı uyruklu öğrenciler için kurulmuştur (URL-1). Bu araştırmanın kapsamını TÖMER'de 2019-2020 eğitim öğretim yılında Türkçe hazırlık okuyan uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN TERMİNOLOJİSİ

2.1. Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

Uluslararası öğrenci hareketliliği, bir öğrencinin yükseköğretim programı kapsamında uluslararası hareketini temsil etmektedir (Chen, 2016: 16). Uluslararası öğrenci hareketliliği, yükseköğretimin uluslararası faaliyetlerinin en önemli bileşenlerinden biridir. Uluslararası öğrenci, eğitim faaliyetlerine katılmak için iki ülke arasındaki sınırı fiziksel olarak ifade etmektedir (UNESCO, 2015: 14).

2.2. Yükseköğretimin Uluslararasılaşması

Teoride yükseköğretimin uluslararasılaşması, uluslararası, kültürlerarası veya küresel boyutun, lise sonrası eğitimin amacına, işlevlerine veya sunumuna entegre etme sürecidir (Knight, 2003: 2-3). Uygulamada yükseköğretimin uluslararasılaşması, aynı zamanda eğitimi ticarileştirme sürecinde ayrıcalıklı ülkelere gelen yabancı öğrencilerin alınması için uluslararası rekabettir (Khorsandi, 2014: 158-159).

2.3. Kültürel Miras

Kültürel miras, en geniş anlamıyla, toplumlara geçmişten miras kalan, günümüzde yaratılan ve gelecek nesillerin yararına sunulan zengin kaynakları sağlayan hem bir ürün hem de bir süreçtir. En önemlisi, sadece somut değil, aynı zamanda doğal ve somut olmayan mirası da içermektedir (UNESCO, 2021).

1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi, kültürel mirasın üç boyutu tanımlar. Birincisi anıtlar: tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri. İkincisi yapı toplulukları: mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı topluluklarıdır. Üçüncü sitle: tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnâ evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitle kapsayan alanlardır (UNESCO, 2021).

17 Ekim 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine göre, somut olmayan kültürel miras UNESCO tarafından; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar biçiminde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2021).

3. KÜLTÜREL MİRAS FARKINDALIĞI VE BİLİNÇLENDİRMEİNİN GEREKLİLİĞİ

Kültür toplumların sosyal ve tarihsel kimliğinin ortaya çıkarılmasında önemli bir unsurdur. Kültür, toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve gelecek nesillerle bağ kurmak için aktardığı maddi ve manevi unsurlar bütünüdür. Toplumların varlığını sürdürebilmesi için kültürün korunması ve yaşatılması zorunludur (Yılmaz, 2021: 802).

Küreselleşen dünyada, bireyler arasındaki iletişim kolaylaşmakta ve dünyanın her yerinden insanlar arasında birbirleriyle iletişim kurabilmektedirler. Bu gelişme, ülkeler arasında sınırların açılmasına ve uzak kültürlerin birbirleriyle etkileşimlerine imkân tanımaktadır. Artık bireyler dünya kültürleriyle kolayca iletişim kurabilmekte ve onlarla etkileşime geçebilmektedir. Kültürel değerlerimiz ve inançlarımız hakkında iletişim kurma ve öğrenme yeteneğimizi geliştirmek için kültürel miras bilinci gereklidir. Kültürel farkındalık, bireylerin diğer kültürlerden insanlarla etkileşime girerken ihtiyaç duyduğu bir bileşendir (Quappe ve Cantatore, 2005: 1).

Kültürel miras, tüm insanların ortak paylaşımıdır. Kültür nerede büyümüş olursak olalım, nerede yaşarsak yaşayalım her zaman koruyacağımız ve yaşatacağımız değerdir.

4. ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN KÜLTÜREL MİRAS FARKINDALIĞI VE BİLİNÇLENDİRMEİNİN ÖNEMİ

Yükseköğretim kurumları, ülke kültürünün aktarılmasında ve kapılarını çalan öğrencilere kültürel çeşitliliğin tanıtılmasında aktif bir rol oynamaktadır (Thomas, 2004). Kültürel sınırları aşan öğrenci sayısı sürekli artmaktadır. Bu nedenle uluslararası öğrencilere yerel kültürü öğretirken kültürel farklılıkları deneyimleme fırsatı vermek ve öğrencilerin kültürel mirasın önemi konusunda farkındalık yeterliliği ile mezun olmalarını sağlamak önemlidir. Uluslararası öğrenciler, gelişmiş ülkelerdeki üniversiteler için yalnızca değerli bir finansal varlık değil, aynı zamanda kültürel mirasını tanıtmaya hizmet eden, bu ülkeleri farklı kültürleri ve bakış açılarıyla zenginleştiren bireylerdir. Uluslararası öğrenciler, birçok disiplinde geniş bir bilgi ve kültür yelpazesini yanlarında getirerek, ev sahibi ülkelerin entelektüel sermayesine ve kültürel birikimine katkıda bulunmaktadırlar (Smith ve Khawaja, 2011: 700).

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin temel önemi; öğrencilerin sadece bilimsel ve bilişsel düzeylerini artırmak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel ortamlarda farkındalık düzeylerini geliştirmelerini sağlamaktadır. Bir diğer önemli neden ise gittikleri ülkelerde kendi ülkelerine ait kültürel mirasın doğru bir şekilde tanıtılmasıdır (Halaç vb., 2019: 190).

5. YÖNTEM

Anadolu Üniversitesi'nde Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde eğitim alan uluslararası öğrencilerinin, kendi ülkelerindeki mevcut olan kültürel mirasları, tarihî yerleri ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren kültürel mirasları hakkında farkındalık düzeylerinin öğrenilmesi ve ölçülmesine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma, nicel araştırma yöntemini esas alan tarama modelinde bir betimsel alan araştırmasıdır. Tarama modelleri, geçmişteki ya da şu andaki bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma desenidir (Karasar, 1998: 77).

Tablo 1: Araştırma Soruları, Araştırma Yöntemi, Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Araştırma sorusu	Yöntem	Veri toplama aracı	Veri analizi
TÖMER öğrencilerinin; kendi ülkelerindeki, kültürel miraslara ilişkin/yönelik farkındalık düzeyleri ne durumdadır?	Betimsel Tarama Modeli	“Kendi ülkelerindeki kültürel mirasa ilişkin TÖMER öğrencilerinin farkındalık düzeyleri ve durumları” anket	Analizde betimsel istatistik yöntemlerinden yararlanılmıştır. “Frekans”, “Yüzdellik”, “Aritmetik Ortalama”

5.1. Evren- Örneklem

Araştırmanın örnekleme, TÖMER Merkezi'nde Türkçe hazırlık eğitimi gören uluslararası öğrencilerden oluşmaktadır. Merkez yönetiminden elde edilen bilgilere göre bu merkezde her yıl farklı ülkelerden yaklaşık 100 uluslararası öğrenci bir yıl boyunca Türkçe dili hazırlık eğitimi almaktadır. Araştırma 2019–2020 eğitim-öğretim yılının Mart ayında TÖMER'de öğrenim gören doksan uluslararası öğrenciden 71'inin öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

5.2. Veri Toplama Araçları

Kültürel Miras Farkındalık Anketi. Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket, alan uzmanlarının görüşleri ve önerileri doğrultusunda son haline getirilmiş ve Etik Kurul (Eskişehir Teknik Üniversitesi, 02.03.2020, Protokol No 6059) onayı alınmıştır. Uluslararası öğrencilerin ana dilleri doğrultusunda anketi daha iyi anlayabilecekleri göz önünde bulundurularak ve Türkçe dilinin anlaşılabilirliğinin zor olabileceğinin öngörülmesi nedeni ile maddeler İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilmiştir. Veri toplama aracının yanıtlanma süresi yaklaşık 20 dakikadır. Veri toplama aracının 5'li Likert tipi ölçek maddelerine verilen yanıtlara, 1 ve 5 (1: kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum) arası puan verilmiştir. Yirmiyedi (27) adet Afrika ülkesi, otuzdört (34) adet Asya ülkesi, sekiz (8) adet Avrupa ülkesi ve iki (2) adet Amerika ülkesi uyruklu katılımcı olmak üzere toplam yetmişbir (71) kişi veri toplama aracını yanıtlamıştır.

5.3. Verilerin Analizi

TÖMER öğrencilerinin demografik özellikleri ve kendi ülkelerindeki kültürel miras farkındalık düzeylerine ilişkin nicel veriler kodlanarak SPSS 25,0 paket programı ile "Frekans", "Yüzdellik", "Aritmetik Ortalama" gibi betimsel analiz teknikleri ile yorumlanmıştır.

6. BULGULAR

6.1. Araştırmaya Katılan TÖMER Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Araştırmanın bulgular bölümünün ilk aşamasında, araştırmaya katılan TÖMER öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular verilmiştir. Öğrencilerin (coğrafi bölge, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyleri, fakülte ve bölümler) bilgilerinin, frekans değerleri ile buna bağlı yüzde hesaplamaları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Bu özellikler, araştırma bulgularının geçerlilik ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında ankete katılan öğrencilerin, coğrafi bölgelerine göre demografik bilgilerine ilişkin frekans dağılımı Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Geldikleri Ülke ve Cinsiyetlerine Göre İstatistikleri

	Ülkeler	Öğrenci sayısı			Ülkeler	Öğrenci sayısı			Toplam
		Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam	
Afrika Ülkeleri	Cezayir	0	1	1	Mısır	1	2	3	27
	Cibuti	1	0	1	Mozambik	1	0	1	
	Etiyopya	1	1	2	Nijerya	1	0	1	
	Fas	0	2	2	Senegal	0	1	1	
	Gambiya	1	1	2	Sudan	1	2	3	
	Gana	1	1	2	Togo	1	0	1	
	Gine	1	0	1	Tunus	0	2	2	
	Kongo	1	0	1	Uganda	0	1	1	
	Mali	1	0	1	Zambiya	1	0	1	
Asya Ülkeleri	Afganistan	3	7	10	Kazakistan	0	3	3	34
	çin	0	1	1	Kırgızistan	0	1	1	
	Endonezya	2	1	3	Malezya	1	0	1	
	Filistin	0	2	2	Moğolistan	0	1	1	
	Gürcistan	2	1	3	Rusya	0	3	3	
	Irak	0	1	1	Suriye	1	1	2	
	İran	2	0	2	Yemen	0	1	1	
Avrupa Ülkeleri	Arnavutluk	1	0	1	Karadağ	0	2	2	8
	Birleşik Krallık	0	1	1	Sırbistan	0	1	1	
	Ukrayna	0	3	3					
Amerika Ülkeleri	Kolombiya	1	0	1	Haiti	0	1	1	2
Toplam Öğrenci Sayısı									71

Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında, 39 farklı ülkeden 71 TÖMER öğrencisi araştırmaya katılmıştır. Sırasıyla Asya ülkelerinden gelen 34 öğrenci (%47,9), Afrika ülkelerinden gelen 27 öğrencinin (%38), Avrupa ülkelerinden %11,3

gelen 8 öğrencinin ve Amerika ülkelerinden gelen 2 öğrencinin %2,8 oran ile Türkiye'ye eğitim almak için gelmiş oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Yaşlarına Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Yaş	f	%
17-25	52	73,2
26-35	19	26,8
Toplam	71	100,0

Tablo 3'te araştırmamıza katılan toplam 71 TÖMER öğrencisinin %73,2'si (f=52) 17-25 yaş diliminde; %26,8'i (f=19) 26-35 yaş dilimindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan TÖMER öğrencilerinin çoğu üniversite yaş dönemi olan 17-25 yaş diliminde yer almaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kadın	41	57,7
Erkek	30	42,3
Toplam	71	100,0

Tablo 4'te görüldüğü gibi uluslararası öğrencilerin %57,7'si (f=41) kadınlardan; %42,3 (f=30) erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan TÖMER öğrencilerden büyük kısmı kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 5: Öğrencilerin Eğitim Düzeylerine Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Eğitim Düzeyi	f	%
Lisans	32	45,1
Yüksek Lisans	31	43,7
Doktora	8	11,3
Toplam	71	100,0

Tablo 5'te araştırmaya katılan öğrencilerin %45,1'i (f=32) lisans düzeyi, %43,7'si (f=31) yüksek lisans düzeyi ve %11,3'ü (f=8) doktora düzeyi görmektedir. Türkiye'de eğitim alan TÖMER öğrencilerinden, lisans ve yüksek lisans eğitimi görenlerin oranı, doktora öğrenimine devam eden öğrencilere göre oldukça yüksektir.

Tablo 6: Öğrencilerin Fakültelerine Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Fakülte	f	%
Edebiyat Fakültesi	6	8,5
Eğitim Fakültesi	6	8,5
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	4	5,6
Fen Bilimleri Enstitüsü	4	5,6
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	7	9,9
Sosyal Bilimler Enstitüsü	22	31
Eczacılık Fakültesi	8	11,3
Mühendislik Fakültesi	1	1,4
İletişim Bilimleri Fakültesi	10	14,1
Fen Fakültesi	1	1,4
Turizm Fakültesi	2	2,8
Toplam	71	100,0

Tablo 6'ya göre araştırmaya katılan öğrencilerin %31'i (f=22) Sosyal Bilimler Enstitüsü, %14,1'i (f=10) İletişim Bilimleri Fakültesi, %11,3'ü (f=8) Eczacılık Fakültesi, %9,9'u (f=7) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, %8,5'i (f=6) Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi, %5,6'sı (f=4) Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, yine %5,6'sı (f=4) Fen Bilimleri Enstitüsü, %2,8'i (f=2) Turizm Fakültesi, %1,4'ü (f=1) Mühendislik Fakültesi ve yine %1,4'ü (f=1) Fen Fakültesi'nde öğrenim görmektedir. Fakültele göre yüzdeler incelendiğinde, TÖMER öğrencilerinin çoğunluğunun %31'lik oran ile Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne kayıtlı olduğu belirlenirken, en düşük oranın %1,4'lük oran ile Fen Fakültesi'nde kayıtlı olan öğrenciler olduğu görülmektedir.

6.2. TÖMER Öğrencilerinin Kültürel Miras ile İlgili Görüşleri

Bu bölümde, öğrencilerin kültürel miras kavramı hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını belirlemek için, kültürel miras kavramına ilişkin ankette sunulan bir dizi tanımlayıcı terim içinden öğrencilerin tercihleri incelenmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin "Kültürel Miras" Deyince Akıllarına Gelenlere Göre Dağılımı

Soru	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		n	%
	n	%	n	%		
"Kültürel Miras" deyince aklınıza neler gelmektedir?						
Tarihi Evler	30	61,2%	19	38,8%	49	69 %
Anıtlar	28	63,6%	16	36,4%	44	62 %

Saraylar	26	66,7%	13	33,3%	39	54,9%
Gelenekler	27	60 %	18	40 %	45	63,4%
Heykeller	20	60,6%	13	39,4%	33	46,5%
Sanatlar	24	57,1%	18	42,9%	42	59,2%
Kitabeler	7	58,3%	5	41,7%	12	16,9%
Resimler	9	52,9%	8	47,1%	17	23,9%
Arkeolojik Eserler	22	61,1%	14	38,9%	36	50,7%
Modern Binalar	0	0,0%	1	100%	1	1,4%
Tarihi yapılar	24	53,3%	21	46,7%	45	63,4%
Diğer	2	100 %	0	0,0%	2	2,8%

Tablo 7'ye göre, TÖMER öğrencilerinden %69'luk oran ile 49'u "Tarihi Evler", %63,4'lük oran ile 45'i "Gelenekler", %63,4'lük oran ile 45'i "Tarihi Yapılar", %62'lik oran ile 44'ü "Anıtlar", %59,2'lik oran ile 42'si "Sanatlar", %54,9'luk oran ile 39'u "Saraylar", %50,7'lik oran ile 36'sı "Arkeolojik Eserler", %46,5'lik oran ile 33'ü "Heykeller", %23,9'luk oran ile 39'u "Resimler", %16,9'luk oran ile 12'si "Kitabeler", %2,8'lik oran ile 2'si "Diğer", %1,4'lük oran ile 1'i ise "Modern Binalar" şeklinde cevap vermiştir.

Verilen cevaplar sayesinde, uluslararası öğrencilerinin kültürel miras kavramının yeterince farkında oldukları söylenebilmektedir. Öğrencilerinden pek çoğu kültürel mirasın anlamı hakkında verilen seçeneklerden, "Tarihi Evler", "Anıtlar", "Saraylar", "Gelenekler", "Sanatlar" "Arkeolojik Eserler" ve Tarihi Yapılar" gibi kültürel mirasın bilimsel tanımına uygun cevaplar vermişlerdir.

Tablo 8: Öğrencilerin, UNESCO Dünya Kültürel Miraslarını Duyma Durumlarına Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Daha önce UNESCO Dünya Kültürel Miraslarını duydunuz mu?	f	%
Evet	54	76,1
Hayır	17	23,9
Toplam	71	100,0

Tablo 8'da "Daha önce UNESCO Dünya Kültürel Miraslarını duydunuz mu?" sorusuna araştırmaya katılan TÖMER öğrencilerinin tamamı cevap vermiştir. Öğrencilerinden %76,1'lik oran ile 54'ü evet, %23,9'luk oran ile 17'si hayır şeklinde cevap vermiştir. Sonuçlar sayesinde, TÖMER öğrencilerinin çoğunun (%76,1) UNESCO Dünya Kültürel Miraslarını duydukları görülmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin, UNESCO Dünya Kültürel Miraslarına Olan İlgilerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

	Lisans		Yüksek lisans		Doktora	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	26	81,25	22	70,97	6	75
Hayır	6	18,75	9	29,03	2	25

Tablo 9'da eğitim düzeyine göre veriler incelendiğinde; lisans öğrencilerinin %81,25'lik oran ile 26'sı evet, %18,75'lik oran ile 6'sı hayır; yüksek lisans öğrencilerinin %70,97'lik oran ile 22'si evet, %29,03'lük oran ile 9'u hayır; doktora öğrencilerinin ise %75'lik oran ile 6'sı evet, %25'lik oran ile 2'si hayır demıştır. Lisans öğrencilerinin UNESCO Dünya Kültürel Miraslarıyla en fazla ilgilenen grup olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin, UNESCO Dünya Kültürel Miraslarına ilgi oranları birbirine yakındır.

Tablo 10: Öğrencilerin, Kültürel Mirasa İlgili Düzeylerinin Yüksek Olarak Değerlendirmelerine Göre Frekans ve Yüzdelerin Dağılımı

Kültürel mirasa ilgi düzeyinizin yüksek olduğunu söyleyebilir misiniz?	f	%
Evet	21	29,6
Kısmen	41	57,7
Hayır	9	12,7
Toplam	71	100,0

Tablo 10'a göre "Kültürel mirasa ilgi düzeyinizin yüksek olduğunu söyleyebilir misiniz?" sorusuna katılan öğrencilerinin tamamı cevap vermiştir. Öğrencilerinden %29,6'lık oran ile 21'i evet, %57,7'lik oran ile 41'i kısmen, %12,7'lik oran ile 9'u hayır şeklinde cevap vermiştir. Oranlara baktığımızda TÖMER öğrencilerinin, %50'sinden fazlasının kültürel mirasla ilgi düzeylerinin kısmen olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, öğrencilerin önemli bir yüzdesi kültürel mirasla ilgi düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin az bir yüzdesi, kültür mirasla ilgi düzeylerinin yüksek olmadığını belirtmiştir (Tablo 10.).

Tablo 11: Öğrencilerin Kültürel Mirasa Olan İlgilerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

	Lisans		Yüksek lisans		Doktora	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	10	31,25	10	32,26	1	12,5
Kısmen	19	59,37	16	51,61	6	75
Hayır	3	9,38	5	16,13	1	12,5

Tablo 11’de eğitim düzeyine göre veriler incelendiğinde; lisans öğrencilerinin %31,25’lik oran ile 10’u evet, %59,37’lik oran ile 19’u kısmen ve %9,38’lik oran ile 3’ü hayır; yüksek lisans öğrencilerinin %32,26’lık oran ile 10’u evet, %51,61’lik oran ile 16’sı kısmen ve %16,13’lük oran ile 5’i hayır; doktora öğrencilerinin ise %12,5’lik oran ile 1’i evet, %75’lik oran ile 6’sı kısmen ve %12,5’lik oran ile 1’i hayır demiştir. Doktora öğrencilerinin kültürel mirasla kısmi ilgi düzeyinin en yüksek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin kültürel miraslara kısmi ilgi düzeylerinin oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Kültürel mirasla en yüksek oranda ilgi, lisans ve yüksek lisans öğrencileri arasında kaydedilmiştir.

6.3. TÖMER Öğrencilerinin Kendi Ülkelerindeki Kültürel Miras Farkındalık Düzeylerine Dair Bulgular

Bu bölümdeki çalışma, uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerinin kültürel mirasına, tarihî yerlerine, kültürel geleneklerine, UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren kültürel miraslarına ilişkin farkındalık düzeylerinin sonuçlarını sunmaktadır.

Tablo 12: Öğrencilerin Kendi Ülkelerindeki Kültürel Miras Farkındalık Düzeylerine Göre Frekans, Yüzdeler ve Aritmetik Ortalamaları Dağılımı

	Maddeler	1		2		3		4		5		A.O	Sıralama
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1	Ülkemdeki kültürel miras zenginliklerini bilirim.	3	4,2%	2	2,8%	7	9,9%	33	46,5%	26	36,6%	4.08	2
2	Ülkemde bulunan tarihî ve kültürel varlıkların farkındayım.	2	2,8%	3	4,2%	12	16,9%	30	42,3%	24	33,8%	4.00	5
3	Ülkemin kültürel geleneklerini bilirim.	2	2,8%	4	5,6%	9	12,7%	29	40,8%	27	38,0%	4.06	4
4	Festivallerin, kültürümüzün önemli bir parçası olduğuna inanırım.	1	1,4%	3	4,2%	9	12,7%	35	49,3%	23	32,4%	4.04	3
5	Ülkemdeki geleneksel kıyafetler ilgimi çeker.	1	1,4%	5	7,0%	5	7,0%	25	35,2%	35	49,3%	4.24	1
6	Ülkemdeki müzeleri, tarihî yerleri ve/veya anıtları ziyaret ederim.	5	7,0%	8	11,3%	7	9,9%	33	46,5%	18	25,4%	3.72	6
7	Ülkemdeki tarihî yerlere ve anıtlara gitmeden önce kültürel özelliklerini araştırırım.	8	11,3%	11	15,5%	24	33,8%	17	23,9%	11	15,5%	3.17	8
8	Ülkemdeki tarihî yerleri ve anıtları gezdikten sonra o yer hakkında yeterli bilgiye sahip olurum.	3	4,2%	9	12,7%	15	21,1%	30	42,3%	14	19,7%	3.61	9
9	Ülkemdeki kültürel amaçlı etkinliklere ve/veya gezilere katılırım.	1	1,4%	10	14,1%	21	29,6%	22	31,0%	17	23,9%	3.62	7
10	Ülkemin UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren kültürel miraslarını bilirim.	4	5,6%	17	23,9%	12	16,9%	20	28,2%	18	25,4%	3.44	10
Genel aritmetik ortalaması												3.80	

Tablo 12’deki bulgulara bakıldığında, farkındalık düzeyi ölçeğinde oran olarak %1-%1,8 arasındaki değerler yetersiz (kesinlikle katılmıyorum), %1,81-%2,60 arası değerler düşük (katılmıyorum), %2,61-%3,40 arası değerler orta (kararsızım), %3,41-%4,20 arası değerler yüksek (katılıyorum) ve %4,21-%5,00 arası değerler çok yüksek düzey (kesinlikle katılıyorum) olarak kabul edilecek olursak; uluslararası öğrencilerinin kendi ülkelerindeki kültürel miras farkındalığı ile ilgili görüşlerine baktığımızda, beş numaralı madde olan “Ülkemdeki geleneksel kıyafetler ilgimi çeker” ifadesi 4,24’lük aritmetik ortalama ile tüm ifadeler arasında değer olarak birinci sırada yer almakta ve farkındalık düzeyi ölçeğinde çok yüksek düzey kategorisindedir.

İlk dört madde “Ülkemdeki kültürel miras zenginliklerini bilirim” (A.O.=4,08), “Festivallerin, kültürümüzün önemli bir parçası olduğuna inanırım” (A.O.=4,07), “Ülkemin kültürel geleneklerini bilirim” (A.O.=4,06), “Ülkemde bulunan tarihî ve kültürel varlıkların farkındayım” (A.O.=4,00) ifadeleri aritmetik ortalamalarının sonucu birbirine yakın olmakta ve farkındalık düzeyi ölçeğinde yüksek düzey kategorisinde oldukları belirlenmiştir. Ayrıca on numaralı madde “Ülkemdeki tarihî yerlere ve anıtlara gitmeden önce kültürel özelliklerini araştırırım” ifadesi 3,17’lik aritmetik ortalama ile tüm ifadeler arasında değer olarak son sırada gelmiş ve farkındalık düzeyi ölçeğinde orta düzey kategorisinde yer almıştır. 3,80 değerindeki genel aritmetik ortalamaya göre, TÖMER öğrencilerinin kendi ülkelerindeki, kültürel mirasa ilişkin farkındalıklarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

7. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası öğrencilerin eğitim almak için yurt dışına gitme ve ülke tercihini belirlemede; eğitim dili, üniversite ve programların kalitesi, öğrenim ücretleri, ülkesindeki iş fırsatları ve göç politikaları, coğrafi, ticari, kültürel ve tarihi ilişkiler gibi faktör etkili olmaktadır (Halaç vb., 2020: 28-29). Araştırma bulgularına göre, Asya ülkelerinden gelen öğrencilerin sayısı, Türkiye’de eğitim almak isteyen diğer ülkelerden gelen öğrencilerin sayısına kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Asya’dan gelen uluslararası öğrenciler, Türkiye’yi tercih etme nedenleri olarak eğitim kalitesini, coğrafi boyutlarını, yemek kültürünü, tarihini ve kültürel uygulamalarını göstermişlerdir (Gündüz, 2012:

42-43). Doğu Asya ve Orta Doğu ülkelerinden gelen öğrencilerin, Türkiye’yi seçme kararlarında en belirgin faktörler coğrafi, tarihi ve politik faktörlerdir (Kondakci, 2011, s. 583-588). Asya ülkelerindeki öğrenciler özellikle, tarih kültür, din ve dil bağı olan Türkiye’yi eğitim almak için tercih etmişlerdir (Kaya, 2014: 65).

Afrika ülkelerinden gelen uluslararası öğrenci sayısı, Asya ülkelerinden gelen öğrenci sayısından sonra ikinci sıradadır. Türkiye, dış politikasında kamu diplomasisini etkin kullanan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye son yıllarda Afrika ülkelerine yönelik siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitim alanlarında yeni bir politika oluşturmuştur (Akçay, 2014: 103). Bu bağlamda Afrikalı öğrencilerin Türk üniversitelerinde eğitim görme talebi her yıl artmaktadır. Aynı kapsamda; akademik faktörler, öğrencileri eğitim için Türkiye’ye çekmede etkili bir rol oynamaktadır.

Son yıllarda Türkiye Bursları kapsamında özellikle Türk Dış Politikasıyla da uyumlu bir şekilde Afrika’dan gelen uluslararası öğrenci sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştır (Kaya, 2014: 5). Afrika ülkelerinden gelen öğrencilerin Türkiye’de eğitim almayı tercih etmelerinin en önemli sebepleri arasında kaliteli eğitim almak ve ülkelere dönüp deneyimlerini aktarmak bulunmaktadır (Gündüz, 2012: 53-54).

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin %11,3’ünün Avrupa ülkelerinden ve %2,8’inin Amerika ülkelerinden gelmiş oldukları tespit edilmiştir. Türkiye’nin Avrupa ülkeleriyle kültürel bağları bulunmaktadır. Avrupa üniversiteleri ile yapılan ikili anlaşmalar, uluslararası öğrencileri Türkiye’de eğitim görmeye çeken bir etkidir. Batı değerlerinin Türk kültürel ilişkilerine entegrasyonu çoğu Avrupa ülkesiyle görülmektedir. Bu nedenle, batı değerlerinin Türkiye tarafından bu şekilde entegrasyonu, Avrupa veya Amerika ülkelerinden uluslararası öğrenci çekmek için de önemli olabilmektedir (Boyacia, 2019: 357).

Yıldırım ve Köksal tarafından yapılan “Yabancı uyruklu üniversite öğrencilerinin gözüyle Türkiye” başlıklı çalışmada öğrencilerin eğitim için Türkiye’yi tercih etme sebeplerinin başında aynı din, dil ve kültüre sahip olma düşüncesi yer almıştır (Yıldırım ve Köksal, 2017: 304-313). Benzer şekilde, Özoğlu vd. tarafından yapılan çalışmada uluslararası öğrencilere Türkiye’yi tercih etme nedenleri sorulmuştur (Özoğlu vd., 2012: 125-127). İlgili soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında; eğitimin kalitesi, Türkiye’nin kültürel, dini ve etnik yapısı, sağlanan burs olanakları vb. olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışmadan elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Demografik özelliklere ilişkin araştırma sonuçlarına göre, katılan öğrencilerin çoğu üniversite öğrenciliğinin yaş dönemi olarak geçtiği 17-25 yaş diliminde ve büyük oranla lisans öğrenimi için Türkiye’ye geldiği tespit edilmiştir. Yörükoğlu, 15 yaş ile 25 yaş arasının uzamış gençlik ya da yükseköğretim gençliği olarak tanımlarken, Şener tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de üniversite eğitiminin ilk yıllarına denk gelen 18-25 yaş aralığı, aynı zamanda “gençlik dönemi” ve “ergenliğin son dönemi” olarak isimlendirilir (Yörükoğlu, 2007: 1, Şener, 2007: 346). Bu yaş döneminde, üniversiteye giden genç yeni bir ortama girmekte bu ortam, yeni iletişim ve yeni bir kültür hakkında bilgi edinmenin temelini atmaktadır.

Dünya kültürel miras açısından çok zengindir. Tarihi ve kültürel mirasın farkındalığı sadece bu konuda uzmanlaşanlar için değil, kendi ülkelerinden eğitim amacıyla başka ülkelere giden uluslararası öğrenciler de dâhil olmak üzere toplumun tüm grupları için önemlidir. Uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerinin tarihi ve kültürel mirasına ilişkin farkındalıkları, ülkelerinin kültürünü doğru bir şekilde sunmak ve ziyaret ettikleri ülkelerin kültürünü keşfetmek için çok önemlidir.

Uluslararası öğrenci hareketliliği, yükseköğretim kurumlarında bilimsel araştırmaların geliştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunur ve dünya ülkeleri arasındaki kültürel etkileşimi artırmaktadır. Uluslararası öğrenciler en az iki ülkenin sınırları içinde kültürlerarası etkileşim yaşamaktadır. Uluslararası öğrenciler göç alan ülkeye yerleşerek bir taraftan yeni kültürle bağ kurmakta, diğer taraftan kendi ülkelerinin kültürü ile ilişkilerini sürdürmektedir.

Sonuçlar, dünyanın farklı yerlerinden katılımcıların kültürel miras kavramı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ve birçok öğrencinin kültürel mirasın bilimsel tanımına göre cevaplar verdiğini göstermektedir. TÖMER öğrencilerinin kendi ülkelerindeki kültürel miras farkındalığı ile ilgili görüşlerine baktığımızda, kendi ülkelerine ait kültürel mirasların farkındalığına ve bu miraslar hakkında bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Çoğu uluslararası öğrencinin ülkelerindeki müzeleri, tarihi yerleri ve anıtları ziyaret ettikleri ve ülkelerinin kültürel mirasıyla uğraştıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin ülkelerindeki geleneksel kıyafet ve kültürel geleneklerin ne kadar önemli olduğunu bildikleri ve yeterli bilgiye sahip oldukları söylenebilir. TÖMER öğrencileri, kendi ülkelerinde tarihî yerleri ve/veya anıtlara gittikleri zaman önce hakkında bilgi edinmek ve kültürel özelliklerini öğrenmek için yaptıkları araştırmaların yeterli bilgiye sahip olmalarını sağladığı ulaşılan sonuçlar arasındadır. Ayrıca, TÖMER öğrencilerinin ülkelerinin UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren kültürel miraslarının bilinmesiyle ilgilendikleri tespit edilmiştir.

Halaç, Mokrane ve Turan (2019) tarafından yapılan çalışmada başka ülkelere giden insanların, öncelikle kendi şehir ve ülkeleri hakkında farkındalık sahibi olmaları gerektiği belirtilmektedir. Bu bireyler, kendi şehir ve ülkeleriyle ilgili kültürel birikimleri olan birer kültür elçisi olarak farklı kültürlerle sahip başka ülkelere gidip, kendi kültürel birikimlerini aktarabilmeli ve aynı zamanda gittikleri ülkelerin de kültürlerinden haberdar olup bu kültürel bilgi ve birikimleri harmanlayıp mozaik haline getirerek kültürel kazanım ve görgülerini arttırabilmelilerdir (Halaç vb., 2019: 190).

TÖMER öğrencilerinin kendi ülkelerindeki tarihi ve kültürel mirasa olan ilgileri, mirasların farkındalığını arttırmakta ve onları “kendi ülkelerinin kültürel miras elçileri” haline getirmektedir. Ülkeler arası öğrenci hareketliliği sayesinde de bilgi, görgü ve vizyonları arttırmış olan bu elçiler, ülkeler arası kültür aktarımını sağlamış olmaktadır. Uluslararası öğrenciler arasında farkındalığın artması, diğer ülkeleri ziyaret ettiklerinde kendi ülkelerinin kültürünü de temsil etmelerini sağlamaktadır. Ayrıca dünyanın kültür mirası ve medeniyetleri tarihi hakkında bilgi edinme ve öğrenme fırsatlarını arttırmaktadır.

7.1. Öneriler

Araştırma, Anadolu Üniversitesi, TÖMER Merkezi’nde Türkçe hazırlık gören uluslararası öğrencilerin, kendi ülkelerindeki tarihi yerlerine, kültürel mirasına, geleneklerine ve UNESCO Mirası Listesi’ne giren kültürel miraslarına olan farkındalık düzeylerine odaklanmaktadır. Örneklem grubunun daha geniş tutulmasına dayalı araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin rolü bağlamında, uluslararası öğrencilerin kendi ülkelerindeki kültürel etkinliklere ve programlara aktif katılımına odaklanan çalışmalar planlanabilir.

Uluslararası öğrencilerin kültürel mirası öğrenmeleri ve onu nasıl koruyacaklarını bilmeleri önemlidir. Bu nedenle, öğrencilerin kendi ülkelerindeki etkinlikler ve bilgi kursları yoluyla UNESCO listesinde yer alan dünya siteleri hakkında farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.

Bu araştırma sonuçları, uluslararası öğrencilerin müzeleri ziyaret etmedeki ilgisinin yüksek olduğu göstermektedir. Bu nedenle bu konu kendi ülkelerindeki müzelere periyodik ziyaretler düzenlemek için olumlu bir nokta olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Akçay, N. C. (2014). *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi ve Fransa'nın Afrika Ülkelerine Yönelik Uluslararası Öğrenci Programları Örneği*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı.

Boyacia, A., & Ozb, Y. (2018). Opinions of International Students on Choosing A State University in A Developing Country. *J. Int. Students*, 9(1), 338-361.

Chen, K (2016). *International Student Mobility in Higher Education in China: Tensions between Policies and Practices*. (Yüksek Lisans Tezi). The University of Western Ontario.

Ghanem, I.J. S., ve Issam J. S. (2015). "Yükseköğretimin Uluslararasılaşmasında Çağdaş Küresel Eğilimler (Analitik Çalışma)." *Journal of Educational Sciences - College of Education in Qena* 23.23 (2015): 598-642.

Gündüz, O. (2012). *Uluslararası Burşlu Öğrencilerin Türkiye’de Eğitim Görme Beklentileri ve Kariyer Hedefleri*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Halaç, H. H., Mokrane, H., & Turan, S. (2019). TÖMER Öğrencilerinin Kültürel Miras ve Koruma Farkındalığı; Eskişehir Anadolu Üniversitesi Örneği. *Journal of Awareness*, 4(2), 185-204.

Huang, F. (2007). Internationalization of Higher Education in The Developing and Emerging Countries: A focus on transnational higher education in Asia. *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 421-432.

Jibeen, T., & Khan, M. A. (2015). Internationalization of Higher Education: Potential Benefits and Costs. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 4(4), 196-199.

Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi*. Ankara

Kaya, K. (2014). *Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinde Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Rolü*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

- Kaya, M. F. (2014). *Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinde Lider 6 Dünya Ülkesinin Yükseköğretim Tanıtım Uygulamaları ve Türkiye Bursları Tanıtım Stratejisi İçin Bir Model Önerisi*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Khorsandi, A. (2014). A Critical Policy Analysis of Internationalization in Postsecondary Education: an Ontario Case Study. (Phd Thesis). Diss. University of Western Ontario.
- Knight, J. (1994). Internationalization: Elements and Checkpoints. CBIE Research No. 7. *Canadian Bureau for International Education*. 220 Laurier Avenue West, Suite 1550, Ottawa, Ontario K1P 5Z9.
- Knight, J. (2003). Updating The Definition of Internationalization. *International Higher Education*, (33). S. 2–3.
- Kondakci, Y. (2011). "Student Mobility Reviewed: Attraction and Satisfaction of International Students in Turkey." *Higher Education* 62.5 (2011): 573.
- OECD, (2021). Organisation for Economic Co-operation and Development. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/>
- Özer, Mahmut. (2012). Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 10-13.
- Özoğlu, M., Gur, B. S., & Coşkun, İ. (2012). Küresel eğilimler ışığında Türkiye’de uluslararası öğrenciler. Setta.
- Quappe, S., & Cantatore, G. (2005). What is Cultural Awareness, anyway? How do I build it. *Retrieved July, 17, 2008*.
- Smith, R. A., & Khawaja, N. G. (2011). A review of the acculturation experiences of international students. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(6), 699-713.
- Şener, Z. (2019). "Üniversite Öğrencileri Arasında Kankalık Uygulaması: Ktü Örneği." *İmgelem* 3.5: 345-375.
- Taylan, Ş. (2019). *Sakarya Üniversitesindeki Uluslararası Öğrencilerin Sorunları*. (MS Thesis). Sakarya Üniversitesi.
- Thomas, E. (2004). *Knowledge Cultures and Higher Education: Achieving Balance in The Context of Globalisation*. UNESCO.
- UNESCO, (1998). World Conference on Higher Education. Higher Education in The Twenty-First Century-Vision and Action: Working Document; World Conference on Higher Education: Paris, 5-9 October 1998.
- UNESCO, (2015). Topics and Learning Objectives. Education, G. C. (2015). Topics and Learning Objectives.
- UNESCO, (2021). World Heritage. Erişim adresi: <https://whc.unesco.org/en/about/>
- URL-1: "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı". <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2> (Erişim: 10.11.2019)
- URL-2:"Mevzuat Bilgi Sistemi."
<https://mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=19799&MevzuatTertip=5> (Erişim: 15.09.2019)
- Yıldırım, E. ve Köksal, H. (2017). "Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Gözüyle Türkiye. " *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 297-323.
- Yılmaz, A. E. (2021). "İftarlık Gazoz Filmi Örneğinde Sinemada Kültür Koruma Yaklaşımları." *Folklor/Edebiyat* 27.107: 799-812.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*. Özgür Yayınları, 9.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 522-531

Arrival
28 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61793
Article Serial Number
7

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61793](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61793)

How to Cite This Article
Yeşilyurt, N. (2022). "Harflerin
Geometrik Yapıda
Formüleştirmesi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(51):522-531.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Harflerin Geometrik Yapıda Formüleştirmesi

Formulation Of Letters In Geometric Structure

Nilüfer YEŞİLYURT

Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, İstanbul/Türkiye

ÖZET

Harfler, konuşma dilindeki sesleri betimleyen soyut formlardır. Bu soyut formlar; görsel ve uygulamalı sanatlardan, toplumsal değişimlerden, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerden etkilenmiş ve dönemin gereksinimlerine cevap veren bir uyumlu değişimlere uğramışlardır. Harflerde tarihi süreçler, her harfin kendisi için yeni formlar bulmaya çalıştığı bir gelişim sürecini ifade eder. Yeni olan her süreç, temel ilkelerini belirleyen mekanik bir üretim süreci olmuş ve aynı zamanda daha önce var olan harf formları ile etkileşime girerek, yeni çeşitlemelerini geliştirmiştir.

Bu tarihsel ilerlemeler boyunca büyük harf yapıları antik Roma yazıtları ile başlayan klasik orantısal sistemden, modern orantısal sisteme doğru evrilmiştir. "Klasik orantısal sistem" antik kökenlidir; geometrik kare ve karenin bölümleri ile yapılandırılmıştır. Harflerin genişlikleri numerik olarak eşit ve birbirine yakındır. "Modern orantısal sistem" harflerin genişliklerini etkileyen dikdörtgen ve elips geometrik formlar içerisinde yapılandırılmıştır. Bu nedenle modern orantısal sisteme ait geometrik yapı özelliği, en dar harflerden en geniş harflere kadar olan bir skalada farklı genişliklere sahip harflerin tasarımı olanaklı kılmaktadır. Ağırlıklı olarak geometrik yapının aktif olduğu; klasik ve modern iki farklı orantısal sistem ve döneme ait harf yapılarının analizinde, iki dönemin gerçekte benzer kökenlere sahip oldukları görülmektedir. Bu makalenin amacı; farklı süreçleri temsil eden klasik ve modern orantısal sistem harf yapılarının, tasarımda ortak geometrik yaklaşımlara sahip oldukları gerçekliği konusunu, dönemlerin yazı tasarımcıları ve tasarladıkları harflerin analizleri aracılığı ile sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Geometrik yapı, Antik Roma, Rönesans, Modernizm, Trajan Sütunu.

ABSTRACT

Letters are abstract forms that depict sounds in spoken language. These abstract forms have been influenced by visual and applied arts, social changes, industrial and technological developments, and have endured changes in harmony meeting the needs of the period. The historical processes in letters express a developmental process in which each letter casts around to discover new forms for itself. Each new process has become a mechanical production process that determines its basic principles and also has interacted with the pre-existing letterforms and so developed new variations.

During these historical developments, capital letter structures have evolved from the classical proportional system, which started with the ancient Roman inscriptions, to the modern proportional system. The "classical proportional system" originates from the ancient root; it was structured with geometric square and segments of the square. The widths of the letters are numerically equal and close to each other. The "modern proportional system" was configured in rectangular and elliptical geometric forms affecting the widths of the letters. For this reason, the geometric structure feature of the modern proportional system yields letter designs with different widths on a scale that is from the narrowest letters to the widest letters. In the analysis of two different proportional systems that are classic and modern and the letter structures belonging to the period that predominantly geometric structure is active, it is observed that the two periods actually have similar roots. The aim of this article is to present the authenticity of the subject that the classical and modern proportional system letter structures, which represent various processes, have common geometric approaches in design, by means of the writing designers of the periods and the analysis of the letters they designed.

Keywords: Geometric structure, Ancient Rome, Renaissance, Modernism, Trajan's Column.

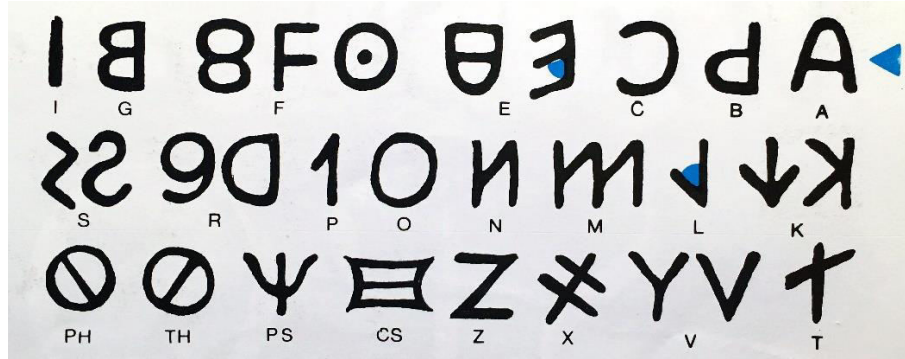
1. GİRİŞ

El yazması (manuscript) kitaplardan basılı kitaplara geçiş, matbaanın icadı ile başlayan uzun ve kademeli bir süreçtir. El yazmaları ve matbaa harfleri yazı tarihi boyunca birbirleri ile etkileşime girmiş iki formdur. Günümüzde yaygın olarak kullanılan alfabetik yazı sistemlerinden birisi olan Latin alfabesini ve onu oluşturan kodların gelişim süreçlerini incelediğimiz zaman; bu harflerin birkaç yüzyıl boyunca yaratılan her yeni formunun, bir önceki sürece dayandığı görülmektedir. Her yeni harf formu; yeni sürecin siyasal, ekonomik ve kültürel gereksinimlerine, teknolojinin getirilerine, toplumsal değişimlere cevap vermek amacı ile daha önce var olan harf formlarını model olarak yeni türevlerini geliştirmiştir. "Yazının evrimi ve yaygınlaşması toplumsal ve kültürel değişimle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir, ancak buna karşılık yazı ve evrimi de, gerek insan düşüncesinin gerekse toplumsal ve kültürel değişimin yönü ve hızı üzerinde önemli bir etken olmuştur" (Zıllıoğlu, 2020: 135).

Arkeolojik bulguların verileri doğrultusunda bilinen en eski alfabe M.Ö. 1600 civarında Fenikeliler tarafından icat edilmiştir. "Fenikeliler, Sami dillerini konuşan diğer doğu Akdeniz devletlerindeki benzer bir yazı sistemine sahipti. Dilleri, belli başlı ideogramlara sahip değildi ancak, sesleri temsil eden bir dizi harften oluşan fonetik bir yazı sistemiydi. Yunanlar, Fenike sistemi karakterlerini alıp kendi dillerini temsil edebilecek şekilde uyarlayarak, hem ünsüzleri hem de ünlüleri temsil edebilen bir şekilde düzenlenmiş özgün işaretlerden oluşan, tamamen fonetik bir yazı sistemi geliştirerek M.Ö. 800 yılları civarında antik Yunan alfabesini oluşturmuşlardır" (Violatti, 2015).

"Antik Yunan alfabesindeki; taş üzerine oyulmuş olan ilk harf formlarının, eşit ağırlık yapısında vurgulara ve yalın geometrik anatomiye sahip, serif içermeyen formlar olarak yapılandırıldıkları görülmektedir. Ancak 18. yüzyılda harf formları, çok daha fazla ayrıntılara sahip olacak biçimde gelişme göstermiştir" (Harvey, 1975: 59). Antik Roma

tarafından Latince yazmak için kullanılan 26 harfli antik Roma alfabesi; İtalya yarımadasına geçen antik Yunan alfabesinden uyarlanan Etrüsk alfabesi (Etruscan alphabet) versiyonundan geliştirilmiştir. (Şekil 1)

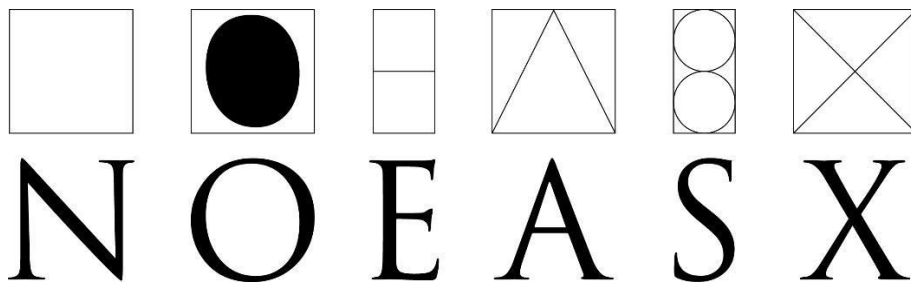
Şekil 1. Etrüsk alfabesi harflerinin birbirleri ile dar açıda kesişen kalınlık özellikleri bulunmaktadır.

Kaynak: (Tubaro, 2002. Lettering: studi e ricerche)

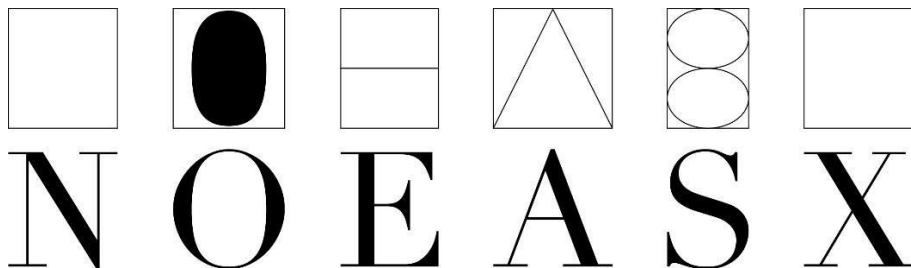
“Fenikeliler ve sonrasında Yunanlar tarafından tanıtılan; Romalılar tarafından benimsenen ve geliştirilen bu erken harf formları, yazıtlarda büyük sofistike görkemli harflere dönüştürülmüştür. Harfler önce tabela ustaları tarafından taş boyanmış daha sonra taş ustaları tarafından taş üzerine kazınmıştır. Sadece yazıtlarda uygulama alanı bulan büyük harfler; Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonraki süreçte daha az kullanılmıştır. Bu dönemde varlığını sürdüren ve *Blackletter* olarak bilinen ortaçağ harfleri, klasik roman harflerinden daha çok daha farklı anatomik yapıya sahipti” (Harvey, 1975: 59)

Rönesans dönemi; Latin yazısının gelişimi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte antik Roma kültürünün ve yazıtlardaki harf formlarının yeniden ele alınması ve canlandırılması ile birlikte “harflerin tasarımında geometrik ve rasyonel bakış açısı gelişmeye başlamıştır. Rönesans döneminde harflerin geometrik yapıları ve oranları üzerine yapılmış bilinen ilk bilimsel inceleme ve tasarımı yapılan ilk alfabe, 1463’te taş yazıtlar konusunda uzman olan Felice Feliciano tarafından gerçekleştirilmiştir” (Cresci, 1560/1968: 42). Antik Yunan ve Roma kültürünün yeniden keşfedildiği ve canlandırıldığı Rönesans döneminde; sanatçılar, bilim insanları ve yazı tasarımcıları matematik biliminin kesinliğine dayanan, geometrik açıdan mükemmel harfler oluşturabilmek adına dönemin bilimsel gelişmeleri ile paralel çalışmalar yapmışlardır” (Knuth, 1993: 37). 15. yüzyıl Avrupası’nda başlayan bu mükemmel harflerin tasarlanması sürecinde, harflerin şekillerini ana hatları ile belirtmek amacı ile kare, üçgen, çember geometrik formlardan, matematik biliminden ve sabit oranların kullanımı ile ilgili ilkelerden yararlanılmıştır.

Rönesans dönemine ait harf yapılarında referans alınan “klasik orantısal sistem” (Şekil 2) ve Modern döneme ait “modern orantısal sistem” (Şekil 3) yazıyüzleri arasındaki ortak geometrik yapı ilkelerinin neler olduğunu tespit etmek için tek bir yol izlemek, sadece harflerin gördüğümüz formlarında geometrik yapı analizi ve saptamaları yapmak yeterli değildir. Bu nedenle bu iki dönem harflerinin yapıları ile birbirleri arasında bağlantı kurmuş olan iki farklı çağın kökenlerine, ana kaynağına inilerek ve içinde buldukları süreçlere yön veren bilim insanlarının, sanatçıların ve tasarımcıların araştırmaları, ürünleri, izledikleri yöntemleri ele alınarak incelenmelidir.

Şekil 2. Klasik orantısal sistem: Trajan (Humanes-Venetian dönem öncesi/Yazıtlar)

Şekil 3. Modern orantısal sistem.

2. HARF ORAN SİSTEMLERİ

Modern kavramının kökenleri eskiye dayanmaktadır. *Modernizm*, aydınlanma hareketi ile birlikte ortaya çıkan hümanizm temeli üzerine oluşan düşünce sistemidir. *Modern* kelimesi köken olarak Latince *modernus* kelimesinden türetilmiştir. (Kızılçelik, 1994: 87). “Modern kelimesi görece bir terimdir. Çoklukla çağdaş sözcüğü ile eş anlamlı; bazen sanat içinde gelenekten köklü bir kopuşu temsil eden hareket veya dönemleri tanımlamak için kullanılır. Tipografi tasarımında modern sözcüğü, 1700’lerin sonlarında ince, desteksiz seriflere, kalın ve ince vurgular arasında yüksek kontrastlığa sahip olan geometrik yapıdaki yazıyüzlerini tanımlamak için kullanılmıştır” (Carter, 1985: 143).

“Büyük harfler ‘klasik’ ve ‘modern’ olmak üzere iki orantısal sistem altında incelenmiştir. Klasik orantısal sistem: Humanes ve Venetian (1460-1470) dönem içerisinde tanımlanan ve tarihsel kökenleri antik Roma yazıtlarına dayalı olan klasik sistem oranlarına sahiptir. Bu sistemde büyük harflerin genişlikleri için geometrik kare ve karenin bölümleri kullanılmıştır. Teoride “A, C, D, G, H, K, N, O, Q, T, X, Y, Z” harfleri tam kare genişliğinde, “B, E, F, L, P, R, S” harfleri karenin yarısı genişliğindedir. Uygulamada ise klasik orantısal sistem içerisinde tanımlanan birçok yazıyüzü daha dar veya daha geniş formlara sahip oldukları için, boyutlar bu teorik modele tamamen uymazlar. Kare, üçgen ve çember geometrik formları ile biçimsel olarak benzerlik gösteren harflerin alt gruplar halinde düzenlenmesi, serifli büyük harflerin tasarlanması aşamasında kolaylık sağlamıştır” (Cheng, 2006: 20). Ayrıca, A, V, W harfleri üçgen geometrik form, C, O, Q, S harfleri çember geometrik form gibi biçimsel olarak birbirleri ile benzerlik oluşturan formlar alt gruplar halinde düzenlenebilir. Daha özele inildiği zaman B, D, R harfleri dairesel-kare, M, N, K, Y harfleri üçgen-kare gibi geometrik formlar, biçimsel özellikleri doğrultusunda daha karmaşık kombinasyonlar oluşturur. Roma yazıtlarındaki harflerin formlarını tanımlayan klasik orantısal sistemde, kare form yapıya sahip harflerin darlaştırılmış veya genişletilmiş çeşitlemelerini yapılandırmak mümkün değildir. “Trajan Sütunu (Trajan’s Column) (MS 112-3); 15. yüzyıl Hümanistleri tarafından yeniden keşfedilerek Roma alfabesinin geometrik yapıları birçok bilim adamı tarafından incelenmiştir” (codex99, 2011). Trajan Sütunu’nun kaidesindeki taş yazıt üzerine oyulmuş harfler, Roman Capitals (Roma alfabesindeki büyük harfler) harflerinin arketipi olarak kabul edilirler. Yazıtların üzerindeki harflerin formları ve oranları kaligrafik yazı ve yeni harf tasarımları oluşumunda ilham kaynağı olmuştur. Modern orantısal sistem içerisinde gruplanmış olan harfler daha çok dikdörtgen ve elips geometrik formlar içerisinde tanımlanır. Bu geometrik formlarda kare formun tersine harflerin darlaştırılmış (condensed, compressed) ve genişletilmiş (extended, expanded) çeşitlemelerini yapılandırmak mümkündür.

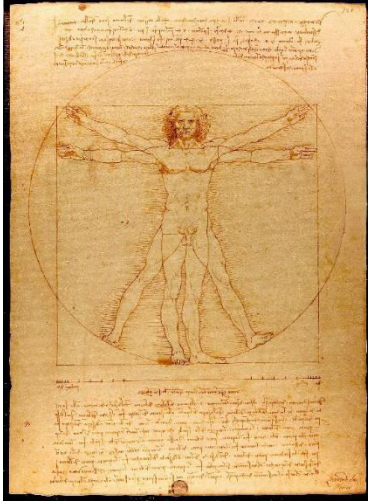
3. GEOMETRİK FORMLAR VE İNSAN ORANLARI

Rönesans sanatçıların hareketi geçiren en büyük etmenler, deneysel bakış açıları, insanın anatomik olarak keşfi ve mükemmellik dürtüleriydi. Roma büyük harf oranlarını, insan vücudundaki oranlarla karşılaştıran Geofroy Tory (1480-1533); daire, kare ve üçgen formları “geometrinin en mükemmel üç şekli” (Tory, 1967: 26) olarak tanımlamıştır. Harflerin şekillerini ana hatları ile belirtmek için seçilen geometrik formlar son derece yalındı. Ancak bu geometrik yaklaşım, harf formlarında olması gereken çeşitliliğin kısıtlanmasını da beraberinde getiriyordu.

Harflerin iskelet yapılarını oluşturan geometrik formlar önemlidir; bununla birlikte harflerin bölümlerinin nasıl oranlandıkları da önemli olmuştur. Rönesans sanatçıları oranlar konusunda insan ölçülerine atıfta bulunmuşlardır. İnsan vücudunun önceden belirlenmiş geometrik şekillerle ilişkilendirilmesine verilebilecek olan en güçlü örnek Leonardo da Vinci (1452-1519)’nin; antik Romalı mimar ve askeri mühendis Marcus Vitruvius Pollio (M.Ö. 80-15)’nin mimarlık üzerine yazdığı ve tarihte “ilk mimarlık kitabı” olarak kabul edilen *De Architectura* kitabında açıkladığı oranlardan esinlenerek yaptığı, kare içine çizilmiş bir daire konfigürasyonundaki kolları ve bacakları uzatılmış simetrik figür olan Vitruvian Adam (Vitruvian Man)’ın görüntüsüdür. Leonardo da Vinci önce insan bedeninin oranlarını çizmiş, daha sonraki aşamada figürün çevresine kare ve çember geometrik formlarını yerleştirmiştir. Bu durumda dairenin merkezi figürün göbek deliğinde, karenin merkezi ise biraz altta yer almıştır. (Şekil 4)

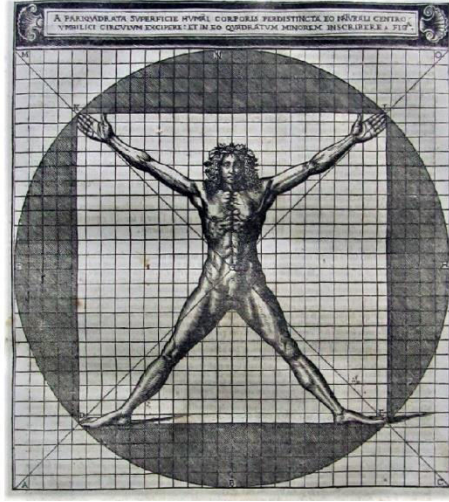
“Marcus Vitruvius’un *De Architectura* isimli kitabı her biri mimari, şehir planlama, yapı malzemeleri, sivil binalar, makinelerin kullanım, su kemerleri hamam gibi yapı tariflerini inceleyen, mimarlık üzerine on adet kitap olarak yazılmıştır. Günümüzde hâlâ modern mimaride etkileri olan bu inceleme, Rönesans boyunca işlediği konularda otorite oluşturmuştur. *Vitruvian Adam* kavramının ilk ortaya çıktığı yer ise, III. Kitabın başında, tapınaklar ve mimari düzenleri hakkında olan incelemesinde bulunmaktadır” (Stanford University, 2002). “Giovanni Battista Verini ise erkek figürün ayakları ve göbeği arasındaki mesafeyi pergel ile işaretleyerek çemberin yarıçapı olarak almış; çizilen çemberin içerisine pergel ile işaretlenmiş olan erkek figürünü yerleştirmiştir. Verini; aynı zamanda *Luminario* (1526) adlı eserinde, “Roma harflerinin yapıları bir erkek figüründen türetilmiş” belirtmiştir” (Verini, 1947: 18). İnsan formu; ilk defa bu dönemde çenenin altından, alnın tepesine kadar olan insan yüzü mesafesine yaklaşan ölçü referans alınarak on birime bölünen orantılı bir geometrik yapı içerisinde ifade edildi. İnsanların fikirlerini görsel olarak ifade eden harfler, Rönesans döneminde insan anatomisinin oranları ile ilişkilendirilerek kusursuz alfabelere

dönüştürmüşlerdir. “Mimar, mimari teorisyen, ressam Cesare di Lorenzo Cesariano (1475-1543); 1521’de Marcus Vitruvius’un *De Architectura* isimli eserinin İtalyanca edisyonunu yazmış, yorum ve illüstrasyonlar ekleyerek Vitruvian Adam fikrini aktarmaya çalışmıştır. Cesariano ilk önce kare ve çemberi oluşturmuş daha sonra figürü kare ve çembere göre oranlamıştır. Bu nedenle kollar vücudun geri kalanı için oran olarak çok uzun çizilmiştir. Önce geometrik formları yapılandırdığı için insanın oranlarını gösterme girişiminde başarısız bir çizim olmuştur” (Stanford University, 2002). (Şekil 5)

Şekil 4. Leonardo da Vinci'nin Vitruvian Adam yorumu (sol).

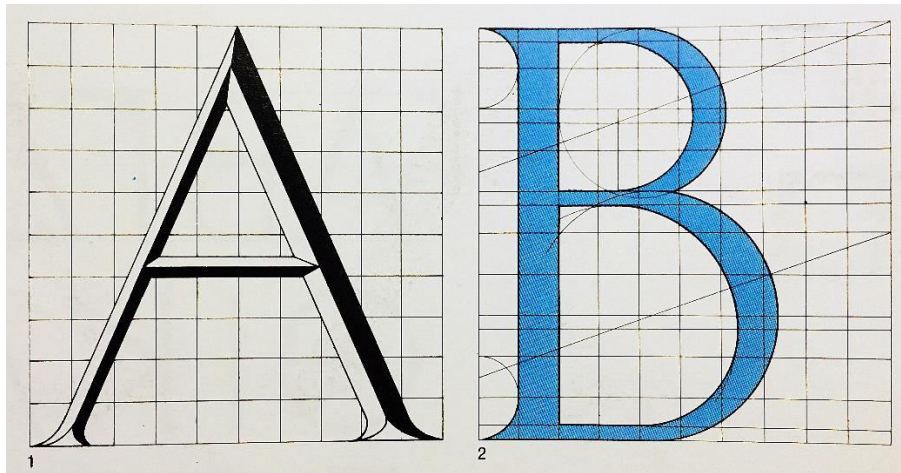
Kaynak: (<https://lucnix.be>, 2007)

Şekil 5. Cesare Cesariano'nun Vitruvian Adam yorumu (sağ).

Kaynak: (<https://www.archeologiadelosottosuolo.com>, 2021)

“Trajan Sütunu’nun kaidesinde oyulmuş antik Roma büyük harflerinin her birisini tek tek ve kapsamlı bir şekilde inceleyerek geliştirmiş olduğu teorileri üzerine araştırmalar yapan Edward M. Catich (1906-1979); seriflerin kökenleri ile ilgili kabul edilen teorileri sorguladığı *The Origin of the Serif: Brush Writing & Roman Letters* (1968) adlı kitabında, harflerin formlarının önce düz bir fırça kullanılarak çizildiğini ve sonrasında keski kalem kullanılarak şekillendirildiğini belirtmiştir. Catich yeni ufuklar açan bu çalışmasında harflerin; düz-keski şeklinde fırça kullanılarak hızlı bir şekilde çizildiğini (yaklaşık 35° açı ile), ardından bir çekiç ve keski ile kazınarak biçimlendirildiğini belirlemiştir. (Şekil 6) Fırçanın eğimli tutulması sonucu harflerin kalınlıklarında oluşan ve sonrasında ideal olarak kabul ettiği oranların; harfin düşey kalınlıklarının yatay kalınlıklarının iki katı, harfin yüksekliğinin düşey kalınlığının dokuz katı olduğunu tespit etmiştir” (Garg, 2019). Modernistler ise; Rönesans harflerinde bulunan serif etkisini ve kalınlık vurgularındaki kontrastlık özelliğini en aza indirmişlerdir.

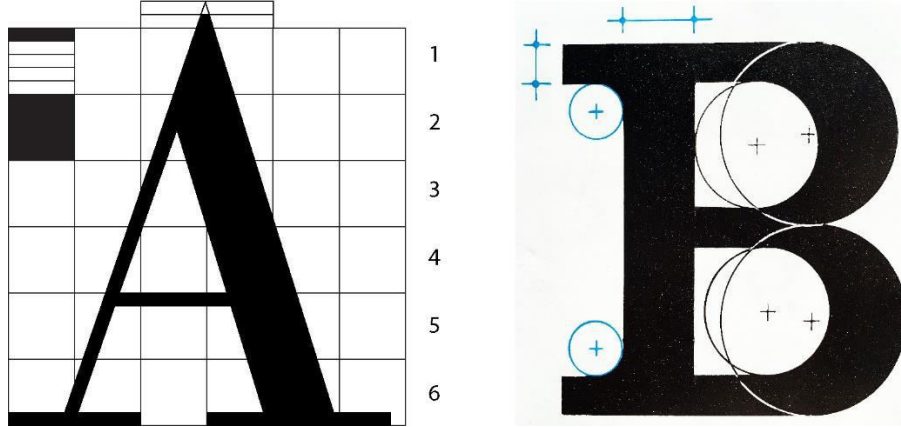

Şekil 6. Roma alfabesinin ilk iki harfinin yeniden yapılandırılmış geometrik çizimleri.

Kaynak: (Tubaro, 2002. Lettering: studi e ricerche: 14)

Giambattista Bodoni (1740-1813); Didot stilinden etkilenerek 1790’da modern orantısal sistem geometrik form özellikleri taşıyan kendi Roman versiyonunu oluşturmuştur. Giambattista Bodoni tasarımını yaptığı Bodoni yazıyüzünde harfleri darlaştırarak düşey vurgunun güçlenmesini sağlamıştır. (Şekil 7) Büyük “M” ve “W” harf genişlikleri diğer harflerle optik olarak eşitlenmesi adına daraltılmış, “P” ve “T” harfleri ise genişletilmiştir. Bu döneme ait harflerin yapılarında geometrik etkileşimde artma, kaligrafik etkileşimde ise azalma görülmektedir.

Egyptian (fr.Égyptiennes) ismi ile tanımlanan yazıyüzlerinin tasarımı 18. yüzyılın ikinci yarısında, Endüstri Devrimi ile başlamıştır. Geometrik ve sert görsel yapıları ile çağın ruhunu ifade eden bu harfler, kalın kare ve dikdörtgen formda, köşeli veya yuvarlak sonlanan destekli ve desteksiz ağır seriflere sahiptir. Bu dönemin geometrik yapı tasarımı özelliklerinin temsilcilerinden birisi olan ve 1845'te tasarımı yapılan Clarendon yazıyüzünün harflerinde düşey ve yatay vurgular arasında kalınlık farkı en fazla 1/2 orandadır. Serifler harfin ince vurgularındaki kalınlığa sahiptir ve gövdeye destekli bağlanırlar. (Şekil 8)

Şekil 7. Bodonian harflerin yapısı için modüler ızgara. Üst sol harfin düşey-yatay kalınlık oranlarını belirtir (sol).

Şekil 8. Clarendon yazıyüzü B harfi kalınlıklarda hafif kontrastlık özelliklerini barındırır (sağ).

Kaynak: (Tubaro, 2002. Lettering: studi e ricerche: 30)

“19. yüzyılda Art Nouveau'nun çoğalmasına tepki olarak 1900'lerin başlarında klasik Roman harf formlarına olan ilgi artmıştır. Bu canlanmanın sonucunda Eric Gill'in *Perpetua* yazıyüzü ve Hermann Zapf'in *Palatino* yazıyüzleri tasarlanmıştır. 1920'lerde ise geometrik yazı deneyleri *ITC Machine* yazıyüzü benzeri *serifsiz (sans-serif)* harf formlarının moda olmasına yol açmıştır” (Harvey, 1975: 63). Hermann Zapf (1918-2015); 1952'de yazıtlardaki harfleri inceleyerek yeniden yapılandırma deneylerine başlamıştır. Bu deneysel çalışmalar, antik Roma büyük harflerin ve serifsiz tek kalınlıklı harflerin en güçlü özelliklerinin eşit derecede birleştirilmesi ve geliştirilmesi üzerine idi. Tasarımını gerçekleştirdiği “Optima” yazıyüzünün büyük harflerinde Trajan sütunu yazıtlarının orantılarını kendisine rehber olarak almıştır. Zapf, Optima yazıyüzünde geleneksel harflerin ince-kalın vurguları ve serifsiz olması gibi özellikleri birleştirmiştir. Optima yazıyüzü; özellikle harflerinin düşey kalınlıklarında, uçlara doğru kalınlaşan bir vurgu ağırlığı oluşturmaktadır. Hermann Zapf, grafik tasarımcı ve yazı tasarımcısı olarak sabırlı çalışmalarının felsefesini şu şekilde ifade etmiştir: “Çalışmamızda makine çağının ve daha yakın zamanda elektroniğin ihtiyaçlarına cevap vermeliyiz [...] ancak altın kurallar ve geçmiş yüzyılların ölçümleri arasındaki ilişkiler, hiçbir yazı tasarımcısının unutamayacağı; sonsuza kadar geçerli yasalardır” (Tubaro, 2002: 40).

Herbert F. Lubalin (1918-1981); harf tasarımına farklı bir yaklaşım getirerek, özellikle başlık harfleri için tasarımlar yapmıştır. *Avant Garde*, Lubalin tarafından önceleri aynı ismi taşıyan dergi logosu olarak tasarlanmış sonrasında *International Typeface Corporation* aracılığı ile ‘ITC Avant Garde’ yazıyüzüne dönüştürülmüştür” (Tubaro, 2002: 40). ITC Avant Garde yazıyüzü; güçlü temel geometrik yapısı ve antik Roma yazıtlarına dayalı olan klasik sistem oranlara sahip olması nedeni ile Paul Renner'in “Futura” yazıyüzünü anımsatır, ancak küçük harflerinin üst ve alt uzantıları Futura'dan numerik olarak daha kısadır.

3.1. Felice Feliciano (1433-1479)

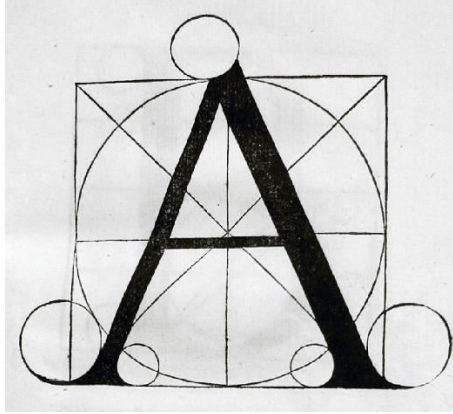
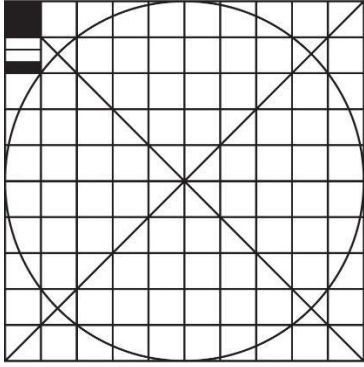
Rönesans dönemi; mükemmel harf yapılarını oluşturmak için antik Roma kültürüne ait eserlerin geometrik yapılarını ve oranlarını inceleyen klasik kompozisyon kurallarına dönüşü işaret eder. Latin alfabesi bu süreçte harflerin yapılarını keşfetmek için sanatçı ve matematikçiler tarafından analiz nesnesi olmuştur.

“Antik Roma Dönemine ait taş yazıtlar konusunda uzman olan Feliciano; 1460'ların başlarında harflerin geometrik yapıları üzerine yapılmış olan ilk bilimsel inceleme ve bu temeller doğrultusunda tasarımı yapılan ilk alfabenin tasarımını, matbaa henüz İtalya'ya ulaşmamışken gerçekleştirmiştir. Ölçekli çizimlerini gerçekleştirdiği Rönesans alfabeleri; antik Roma yazıtlarında bulunan harfler gibi boyutları büyük olduğu ve taş kesicilere yönelik olduğu için yazıyüzü olarak tanımlanmamıştır.

Feliciano; her sayfasında harflerin geometrik iskelet yapıları ve oran sistemlerine ait kuralları çizimlerle açıkladığı, kendisinin *Antiquarius* adını verdiği *Alphabetum Romanum* adlı kitabında, Roma ve farklı bölgelerde o döneme ait klasik yazıtları incelediğini, kendisinin tasarımını yaptığı alfabenin harflerinin oranlarında ve yapısında Roma yazıtlarındaki harflerden izler olduğunu belirtmiştir” (Mardersteig, 1960: 42). Feliciano; kitabında Roma büyük

harflerinin analizleri doğrultusunda yaptığı çizimlerinde harfleri temsili kare, daire ve çapraz eksen çizgilerinden oluşan bir şema üzerinde yapılandırmış; görünürde bir ızgara ile yapılandırmamış; ancak harflerin kalınlıklarını belirleyen orantı modülünü karenin bir kenarının 1/10'u oranında belirlemiştir (Tubaro, 2002: 22). (Şekil 9) Feliciano; Marcus Vitruvius'un teorilerinin bir öğrencisi olarak, ideal alfabetinin tasarımı için Romalı mimarın yapı ve orantı sistemini kullanmıştır.

Antik Roma büyük harf yapıları üzerinde araştırmalar sonucu çizilen bu alfabeler; somut anlamda uygulama alanları bulamamışlar ancak bu teorilerden ilham alan Rönesans dönemi ve sonraki dönem yazı tasarımcıları için referans oluşturmuşlardır.

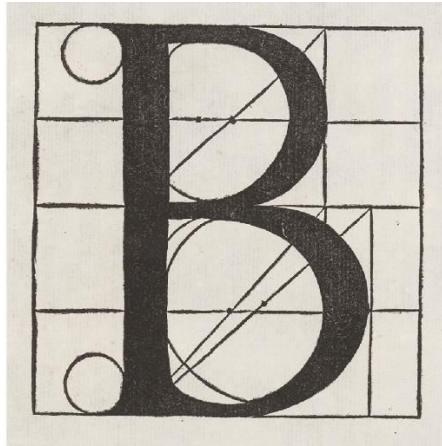
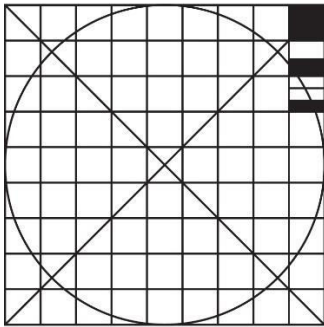

Şekil 9. Felice Feliciano harflerini temsili bir kare, köşegenler ve daireden oluşan bir şema üzerine yapılandırmıştır. Harfin kalınlığını belirleyen orantı modülü, karenin bir kenarının 1/10'udur (sol).

Kaynak: (Sağ: <https://www.archeologiadelosottosuolo.com/> 2021)

3.2. Luca Pacioli: (1445–1514 veya 1517)

Ressam, matematikçi, modern muhasebe ilkelerinin kurucularından olan geometri ve perspektif üzerine çalışmalar yapan “Luca Pacioli; 1494’te Matematiğin kapsamlı bir özetini içeren *Summa de arithmetica. Geometria, proportioni et proportionalità* ve 1509’da Rönesans’ın zirvesinde basılan “geometri” ve “altın oran” konusunda Leonardo da Vinci’nin çizimlerini de içeren *De Divina Proportione* kitaplarını yazmıştır. Pacioli’de; Feliciano doğrultusunda davranarak harfleri bir ızgara üzerinde çizmemiştir, ancak harflerin kalınlığını belirleyen orantı modülünü karenin bir kenarının 1/9’u oranında belirlemiştir” (Tubaro, 2002: 22). (Şekil 10) Pacioli’nin mimari ve insan figürü’nün oranları ile ilgili incelemeleri; onu matematik kurallarını ve geometriyi, çizimlerini gerçekleştirdiği büyük harflerinde uygulamaya itmiştir.

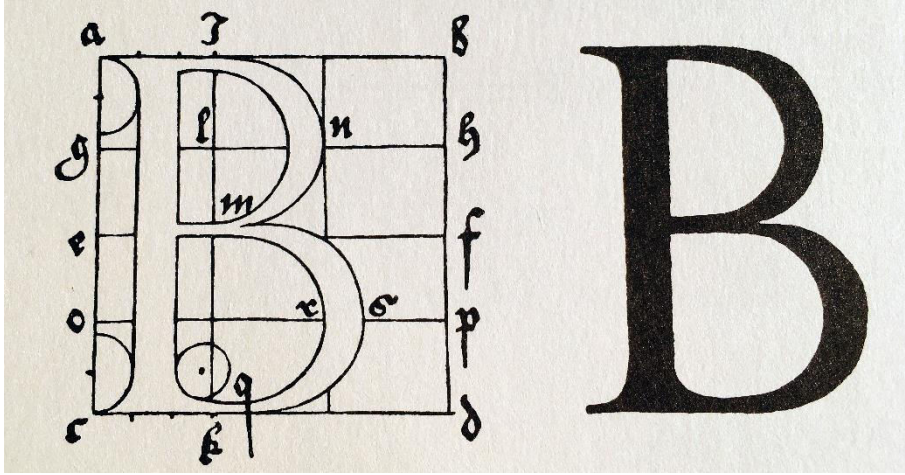
Şekil 10. Luca Pacioli, "B harfi"

Kaynak: (Sağ: <https://socks-studio.com/2019/10/27/letters-alphabet-pacioli/> 2021)

3.3. Albrecht Dürer (1471-1528)

Albrecht Dürer; matematik, geometri ve perspektif temelli geliştirmiş olduğu teorileri üzerine araştırmalar yapmıştır. “Dürer, 1525’te Roman büyük harflerin geometrik yapılandırılmış orantılı çizimlerinin bulunduğu ve perspektifin ilk defa incelendiği, öğrenciler için geometrinin teorisine giriş niteliğinde olan ve Almanca basılan *Unterweisung der Messung* (Of the Just Shaping of Letters) kitabını yazmıştır” (Knut, 1999: 37). Dürer; “Of the Just Shaping of Letters” kitabında kare form harflerin yapılandırılması üzerine şunları söylemiştir: “alfabeye ‘A’ harfinin yazılması ile başlanılsa bile, harflere ilk sırada ‘I’ harfinin çiziminden başlamalıyım; çünkü hemen hemen tüm diğer harfler bu

harften sonra oluşur” (Dürer, 1917: 35). Dürer; 1/9, 1/10 olmak üzere iki oran belirlemiş ve Alman Gotik harfleri ile Roma harf formları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Harfin en kalın çizgisini karenin bir kenarının 1/10'u kadar kalınlıkta, harfin en ince çizgisini ise kalın çizginin 1/3'ü kadar incelikte belirlemiştir. Dürer; Bu orantı modülünü alfabenin tüm harfleri için uygulamıştır. (Şekil 11)

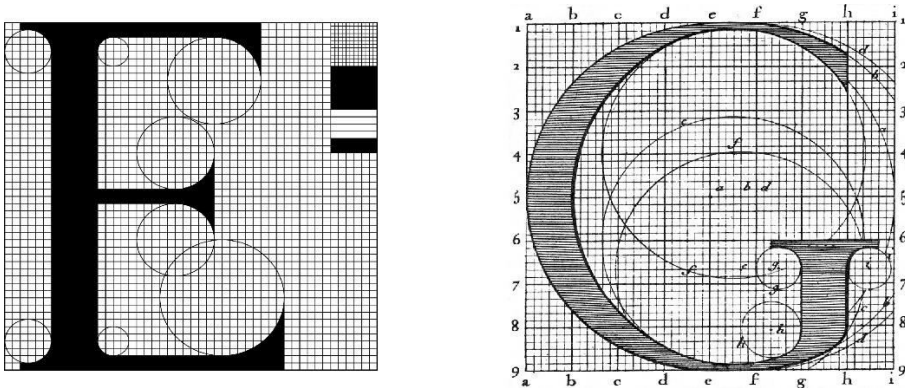
Şekil 11. Albrecht Dürer, "B harfi"

Kaynak: (Dürer, 1917: 30)

3.4. Romain du Roi

“Fransa Kralı Louis Dieudonné de Bourbon (XIV. Louis) (1638-1715); 1692’de 17. ve 18. yüzyılda bilimsel gelişmelerde öncü olma statüsüne sahip olan Fransız Bilimler Akademisi (French Academy of Sciences) Komisyonu’na, krallık basımevi tarafından kullanılmak üzere; Roma harf formlarının geometrik yapısını ifade eden, bilimsel ilkelere dayalı alfabe tasarlama görevini vermiştir. Fransız Bilimler Akademisi’nin aktif üyelerinden olan Nicolas Jaugeon (~1680-1710) tasarımı yapılan "Romain du Roi" yeni yazıyüzünün büyük harfleri için 8x8 kare, küçük harfleri için ise 15x8 kareden oluşan bir ızgara geliştirmiştir. Romain du Roi yazıyüzü; bu karelerin tek tek sırayla 6x6 küçük kareye bölüldüğü ve bir büyük harfinin toplamda 2.304 küçük kareden oluştuğu analitik bir temel üzerinde tasarlanmıştır” (Tubaro, 2002: 27). (Şekil 12) Matematiksel bir ızgara temeli üzerinde tasarlanmış olan harflerin formu; Louis Simonneau (~1654-1727) tarafından bakır plakalara kazınmış, Philippe Grandjean (1666-1714) tarafından metinde uygulanmak üzere orijinaleri yapılarak sonuçlandırılmıştır. 1702’de rasyonel, aynı zamanda ilk kurumsal yazı olma özelliğini barındıran Romain du Roi’nin tasarımı sonuçlandırılmıştır.

Harflerde bulunan yoğun ızgara örgüsü; mükemmel düzlükte harf gövdelerinin ve yatay seriflerinin çizilmesini kolaylaştırıcı bir etmen oluşturduğu izlenimini vermektedir. Ancak “bilim insanı ve tarihçi Nicolette Gray (1911–1997); *A history of lettering: creative experiment and letter identity* isimli kitabında Romain du Roi’nin yapılandırılmasında geometrinin yer almadığını, bu alfabenin harflerinin bir ızgara üzerinde gösterildiğini, ancak bir ızgara üzerine inşa edilmediği fikrini ifade etmiştir. Gray; tasarımın tek yardımcı unsurunun matematik değil ‘göz’olduğunu belirtmiştir” (Gray, 1986: 162).

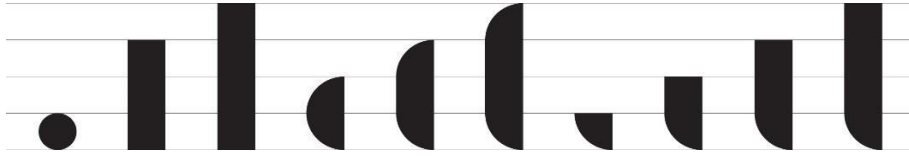
Şekil 12. Romain du Roi, "E, G harfleri"

Kaynak: (Sağ: <http://luc.devroye.org/fonts-89919.html>, 2021)

3.5. Josef Albers (1888-1976)

Josef Albers, 1926’da temelde geometrik tabanlı ‘Stencil’ yazıtipini geliştirmiştir. Albers; Stencil için önerdiği her iki versiyonda harfin temel bileşenlerini üçe indirgemiş; ilk olarak eşit büyüklükte bir kare, bir dairenin çeyrek parçası

ve bir tam daire formlarını kullanmış (Şekil 13); ikinci temel bileşen olarak daire formu, karenin yarısına karşılık gelen, çapraz olarak kesilmiş üçgenden oluşan formlar kullanmıştır. Harfler, standartlaştırılmış bu üç unsurun bir doğru üzerinde birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Şekil 14). Kompozisyondaki modül tekrarlamalarında aşırı tutarlı olma hali yüksek derecede soyutlamalara ve optik düzeltmelerin kullanılmasına izin vermez. Bu nedenle her iki yazıtipi biçimi özellikle küçük ölçülerde okunabilirlik konusunda belirgin kusurlar oluşturur, bunun sonucu olarak önerdikleri yaygın kullanılabilirliği elde edemezler (Tubaro, 2002: 33). Ancak Albers, *Albers Discussion of the Stencil Font* isimli makalesinde: genişleyen endüstriyel dünyanın hızlı hareket eden yaşam tarzı için hızlı okunabilirliği yüksek bir metne neden ihtiyaç duyduğunu açıklamaktadır. Daha önce kullanılan zarif yazılar, artık gerekli okuma ekonomisi için uygun değildi, bu da Albers'in 'Stencil' yazı tipini geliştirmesine neden olmuştur (Smith, 2011). Stencil; uzaktan okunabilir yazı oluşturma hedefleri doğrultusunda tasarlanmış modüler bir yazıtipidir.

Şekil 13. Josef Albers, 'Stencil', 1926. Temel geometrik şekiller ve kombinasyonlarının şeması.

Şekil 14. Josef Albers 'Stencil', 1926.

Kaynak: (Tubaro, 2002. Lettering: studi e ricerche: 34)

3.6. Paul Renner (1878-1956)

Roma alfabesinin saf özünü bulmak için araştırmalar yapan yazı tasarımcı Paul Renner; 1927'de 'Futura' adlı yalın, modern ve işlevsel geometrik sans-serif (serifsiz) yazıyüzünün tasarımını yapmıştır. "Daha sonraki süreçte ise harflerin başlangıç noktasında, Roma yazıtlarındaki büyük harflerin klasik yapı özelliklerinden yararlandığını belirtmiştir" (Burke, 1998: 95-96).

Tipografik değerlerin; özellikle formun işlevi takip ettiği 1919-1933 yılları arasında, modern ve işlevsel geometriye sahip olan Bauhaus döneminde Bauer dökümhanesi (Bauer Type Foundry) için tasarlanmış olan Futura yazıyüzü, her türlü kontrastı ortadan kaldıran güçlü geometrik formları ve tek kalınlıklı olan düşey ve yatay vurgulu yapı özellikleri ile bir çok geometrik serifsiz yazıyüzüne ilham vermiştir (Brown, 1989: 54). Paul Renner'in tasarımı olan *Lineales* sınıf geometrik ve serifsiz Futura yazıyüzünde, Roman yazıtlarına dayalı *klasik orantısal sistem* kullanılmıştır (Şekil 15).

Şekil 15. Paul Renner, 'Futura', 1927. Temel geometrik şekiller ve kombinasyonlarının şeması.

3.7. Eric Gill (1882-1940)

Modernistler; Hümanist dönem yazı ustaları gibi antik Roma klasik yazıtları incelemişlerdir. "Eric Gill (1882-1940) 1906'da Roma yolculuğu sırasında Roma alfabesinin yapısı hakkında araştırmalar ve harflerinin çizimlerini yapmıştır. Eric Gill'in harfleri Rönesans dönem yazı ustalarının çizimlerinde olduğu gibi, geometrik formlar ve ölçüm işaretleri ile desteklenmiş çizimlerdi" (Holliday, 2002: 7). "Eric Gill; Monotype için 1928'de uygulamaya sunulan 'Gill Sans' yazıyüzünü tasarlamıştır. Hümanist sans-serif özellikleri gösteren Gill Sans; o dönemde yaygın olan "geometrik sans-serif" yazıyüzünün geometrideki formlara dayalı tasarımından farklı olarak geleneksel yazıyüzü tasarımlarının orantı ve form özelliklerinden etkilenmiştir. Yalın çizgileri ve girift formları arasında denge

oluşturan bir birleşime sahip olan Gill Sans karakteri doğal eğrileri ve organik formları ile genel olarak geometrik yapı özellikleri taşımaz ancak bununla birlikte büyük ‘O’ harfi çembere yakın özellik gösterir. Büyük ‘E, F’ harfleri alfabedeki bütün harflerin genel genişlik yapısına oranla dar tasarlanmıştır” (Brown, 1989: 54) Eric Gill Modernist ruh haline farklı bir perspektiften yaklaşmış, serifsiz harflere organik formlar ekleyerek Gill Sans yazıyüzünü tasarlamıştır.

3.8. Richard Neutra (1892-1970)

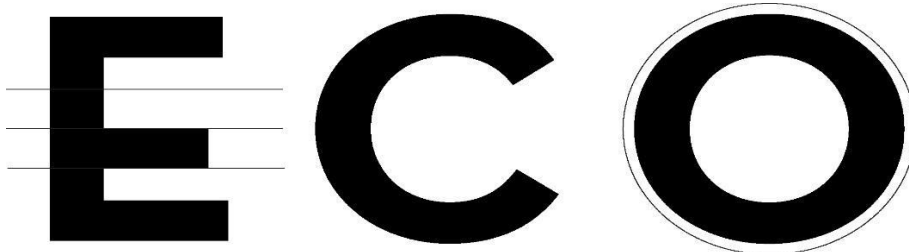
Richard Neutra; insanı ve doğayı önceleyen mimari tasarım projeleri gerçekleştiren Avusturya asıllı modernist bir mimardır. Tasarımını gerçekleştirdiği ‘Neutraface’ yazıyüzündeki ‘Neutra’ ismini bütün binalarının tabelalarında kendi özel harflerini kullanan mimar Richard Neutra’dan almaktadır.

“Richard Neutra’nın Bauhaus’tan ilham aldığı işlevsellikten ödün vermeyen geometrik serifsiz harfleri ve işaretleri, binalarının ruhuna ve temiz çizgilerine atıfta bulunur. Ancak bu harfler, yazı evi House Industries’in Neutra’nın harflerini ve işaretlerini bir yazı ailesi olarak uyarlamaya karar verdiği 2002 yılına kadar ticari olarak mevcut bir yazıyüzü değildir. Richard Neutra’nın ticari binalar için çizdiği üç boyutlu yazılar House Industries yazıevi için başlangıç noktası olmuştur” (Fast company: 2008). “House Industries, Modern mimarinin pastoral ruhunu belgeleyen fotoğraf sanatçısı Julius Shulman’ın ikonik fotoğraflarından oluşan arşivlerini inceleyerek işaret ve yazılarını tipografıye uyarlamak için disiplinlerarası çalışma başlatmıştır. Yazı tasarımcı *Christian Schwartz* sınırlı kaynak görüntüsü ile beş ağırlıklı yapıdan oluşan ‘Neutraface’ yazı ailesini oluşturmuştur. Bununla birlikte daha sonraki süreçte metinler için Neutra’nın işlevsellikten ödün vermeden, doğal unsurları tasarımlarına dâhil ederek, insan ve doğa’yı önceleyen mimari tasarım ilkelerine dayalı geometrik ve serifsiz ‘Neutraface Text’ (Şekil 16) yazıtipinin tasarımını gerçekleştirmiştir. Neutraface Text okunabilirlik için daha büyük x-yüksekliğine, kontrastlığa ve açık karşıformlara sahiptir” (Typedia: 2002).

Neutraface Text yazıyüzüne ait iki bölümlü “E” harfi; üst yarının büyük, alt yarının küçük olduğu geometrik yapıya; “C, G, O” harfleri ise kusursuz çember forma sahiptir (Şekil 17). Optik denge kurallarının dışında olan bu yapı aynı zamanda Richard Neutra’nın, sınır tanımaz yaratıcılığının da göstergesi olmuştur.

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

Şekil 16. Richard Neutra, ‘Neutraface Text’

Şekil 17. Neutraface Text ‘E” harfi; üst yarı büyük, alt yarı küçük geometrik yapıya, yuvarlak harfler kusursuz çember forma sahiptir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kesinliğe dayalı bilimsel ruha öncülük eden ve “aydınlanma çağı” olarak ifade edilen Rönesans; yazıda ilhamını geriye dönük antik Roma büyük harflerinden almıştır.

Rönesans ve Modernizm her iki dönemin bilim insanları, mimarları, sanatçı ve tasarımcıları kendi harflerini oluştururlarken geometrinin yalın formlarının, harflerinin formlarını oluşturmada aktif olarak karar verici olduğunu ve harf tasarımlarında yönetici olduğunu ifade etmişlerdir.

Süreçler dönemin teknik verileri açısından değerlendirildiğinde; antik Roma dönemi yazıtlarında büyük boyutlarda/yükseklikte olan harflerinin birincil olarak keski ile kaligrafik olarak taşa uygulanması ve sonuçlandırılması teknik olarak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle bilim insanları, mimar ve taş yazıtlar konusunda uzman sanatçılar; harflerin önce düz fırça ile elle çizilmiş olduğu daha sonra keski ile biçimlendirildiği fikrini savunmuşlardır. Modernizm döneminde ise makinalaşma sürecinin verileri doğrultusunda; farklı boyutlarda harf çizimlerinin daha kolay üretilebilmesi formların tekrar geometrik ilkelere dönüş yaşamasına neden olmuştur.

Harflerin tasarımında; geometri ve matematiğin kesinliğine dayalı bir yaklaşım, ilk kez Rönesans dönemi ile birlikte tipografi tarihinin bilinçli bir parçası olmaya başlamıştır. Büyük harf formlarının temeli; kare, çember ve üçgen

geometrik formlarından oluşmuştur. Bununla birlikte yalnızca geometrik formlara dayalı harfler genel olarak işlenmemiş/ham bir görsel yapı sergilemektedirler. Geometrik formlarla uyumlu çizilen harf formları; optik açıdan eşit/dengede görsel bir yapı oluşturamazlar. Harflerin bir araya geldikleri zaman okunabilirlik, doku ve ritim açısından uyumlu bir alfabe oluşturabilmeleri için optik/organik düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüzde yazıyüzü tasarımları geleneksel formlardan farklı olarak yeni formlar ve geçmiş formların yeniden canlandırılması ile paralel yoğun bir çeşitlilik içerisinde sürekli olarak gelişimini sürdürmeye devam ettiği gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

Brown, A. (1989). *in Print Text and Type* (1. bs.). New York: Watson-Guptill Publications.

Burke, C. (1998). *Paul Renner: the art of typography*. London: Hyphen Press.

Castello di Milano: dall'Uomo Vitruviano all'ominide incivile. (2021). Erişim Tarihi: 05.02.2022, <https://www.archeologiadelsottosuolo.com/castello-di-milano-dalluomo-vitruviano-allominide-incivile-ottava-puntata/> sitesinden alındı.

Cheng, K. (2006). *Designing Type*. China: Yale University Press.

Cresci, G. F. (1968). *Essempiare di piu sorti lettere*. London: Nattali & Maurice Ltd.

Dürer, A. (1917). *Of the just shaping of letters. From the Applied geometry of Albrecht Dürer*. Book III. New York: Grolier Club.

Fast Company. (2008). *Masters of Design. Evolution of a Typeface: Neutra*. Erişim Tarihi: 03 Kasım 2021. <https://www.fastcompany.com/1007973/evolution-typeface-neutra>, sitesinden alındı.

Feliciano, F. (1960). *Alphabetum Romanum*. (Ed. Giovanni Mardersteig). Verona: Editiones Officinae Bodoni.

Garg, C. (2019). *Historia of Type-The Capitalis Monumentalis*, Erişim: 09.01.2022, <https://charchitgarg27.medium.com/historia-of-type-the-capitalis-monumentalis-b53da6863807> sitesinden alındı.

Gray, N. (1986). *A history of lettering: creative experiment and letter identity*. Oxford: Phaidon.

Gorman M. J. (2002). *Leonardo Science Technology and Art*. Erişim: 08.02.2022, <http://leonardodavinci.stanford.edu/> sitesinden alındı.

Holliday, P. (2002). *Eric Gill's photograph album in Rome 1906*. P. Holliday (Ed.), "Eric Gill in Ditchling: four essays", (1-28). New Castle, Delaware: Oak Knoll Press.

Keung, L. (2020). *All About Futura Font and its History*, Erişim: 15.01.2022, <https://design.tutsplus.com/articles/all-about-futura-font-and-its-history--cms-35382> sitesinden alındı.

Kızılçelik, S. (1994). *Postmodernizm: 'Modernlik Projesine' Bir Başkaldırı*, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 30. Ankara: Cedit A.Ş.

Knuth, D. E. (1999). *Digital Typography*. Cambridge University Press.

Smith, N. (2011). *Influences-Geometric Type II*, Erişim: 15.12.2021, <https://nadinechicken.wordpress.com/2011/12/19/influences-geometric-type-ii/> sitesinden alındı.

Tory, G. (1967). *Champ fleury*. (Çev: George B. Ives). New York: Dover Publications, Inc.

Tubaro, A. & Tubaro, I. (2002). *Lettering: studi e ricerche*. Milano: Ulrico Hoepli Editore S.p.A.

Typedia. (2002). *Neutraface*, Erişim Tarihi: 03 Kasım 2021. <http://typedia.com/explore/typeface/neutraface> sitesinden alındı.

Verini, G. B. (1947). *Luminario, or the third book of the Liber elementorum litterarum on the construction of Roman capitals*. Cambridge: Harvard College Library; Chicago: The Newberry Library.

Violatti, C. (2015, February 05). *Yunan Alfabeti*. (çev. İrem Martı), *World History Encyclopedia*. Erişim: 13 Mart 2021, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-13526/yunan-alfabeti/> sitesinden alındı.

Viatour, L. (2007). Erişim: 27.02.2022, <https://lucnix.be/picture.php?/113554/category/leonardo-davinci&metadata>, sitesinden alındı.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 532-539

Arrival
28 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61795
Article Serial Number
8

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61795](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61795)

How to Cite This Article
Rodoplu, H. & Şarлак, O.
(2022). "Havayolu Ortaklıkları
ve İşbirliklerinin İncelenmesi;
We World Express İşletmesinin
Analizi", Journal Of Social,
Humanities and Administrative
Sciences, 8(51):532-539.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Havayolu Ortaklıkları ve İşbirliklerinin İncelenmesi; We World Express İşletmesinin Analizi

Review Of Airline Joint Venture And Collaborations: Analysis Of We World Express Company

Hakan RODOPLU Oğuzhan ŞARLAK

Dr., Kocaeli Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi, Kocaeli/Türkiye
Kocaeli Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi, Kocaeli/Türkiye

ÖZET

Havayolu taşımacılığı alanındaki serbestleşmeye koşut, finansal sermaye ve ürünlerin dünya genelinde görece çok daha rahat ve hızlı hareket eder hale gelmesi ile birlikte havacılıkta da birçok uluslararası işbirliği ve ortaklığın tesis edildiğine tanıklık edilmiştir.

Öte yandan küreselleşme kavramı ile tanımlanan bu süreçte, önemli bir gelişim gösteren bilgi teknolojilerinin yardımıyla bireylerin bilgiye ulaşma olanakları sınırsız biçimde artmıştır. Bu bağlamda gerek tüketici satın alma davranışlarında ortaya çıkan değişim, gerekse müşteri değer odaklı modern pazarlama uygulamaları, e-ticaret yoluyla dünyanın herhangi bir noktasından ürün satın almayı olanaklı kılarken aynı zamanda satın alınan ürünün en kısa sürede tüketiciye ulaşmasının önemi artmıştır.

Yaşanılan Covid-19 küresel salgının etkisiyle hacmi giderek artan e-ticaret iş modeli, kargo sektöründe, özelde de hava kargo taşımacılığında önemli işlem miktarı artışlarını da beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda THY'nin, kargo taşımacılığı alanındaki büyüme hedefleri doğrultusunda Hong Kong merkezli paket dağıtım işletmesi ZTO Express ve hava kargo işletmesi Pal Air Limited ile We World Express adı altında oluşturduğu ortaklık ve e-ticaret platformu hepsiburada ile işbirliğinin analizini amaç edinen bu çalışmanın, güncel pazarlama stratejileri ile havalimanından havalimanına taşımacılık iş modelinin daha ötesini hedefleyen bu girişimin, alanda oluşturabileceği iş potansiyeline ışık tutmak adına anlamlı olacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Havayolu Ortaklık, Hava Kargo, E-ticaret

ABSTRACT

Parallel to the liberalization in the field of air transport, it has been witnessed that many international collaborations and joint ventures have been established in aviation, as financial capital and products have become much more comfortable and faster to move around the world.

On the other hand, in this process, which is defined by the concept of globalization, the possibilities of individuals to reach information have increased unlimitedly with the help of information technologies, which have shown an important development. In this context, both the change in consumer purchasing behavior and customer value-oriented modern marketing practices make it possible to purchase products from any part of the world through e-commerce, while at the same time, the importance of reaching the consumer as soon as possible has increased.

The e-commerce business model, whose volume has been increasing with the effect of the Covid-19 global epidemic, has brought along significant increases in the amount of transactions in the cargo sector, and in particular in air cargo transportation.

In this context, this study aims to analyze THY's joint venture with Hong Kong-based package distribution company ZTO Express and air cargo company Pal Air Limited under the name of We World Express, in line with its growth targets in cargo transportation, and its cooperation with e-commerce platform Hepsiburada. We believe that this initiative, which aims beyond the airport-to-airport transportation business model with its marketing strategies, will be meaningful in terms of shedding light on the business potential it can create in the field.

Keywords: Joint Venture, Air Cargo, E-Commerce

1. GİRİŞ

Hava taşımacılığında serbestleşme faaliyetleri, modern hizmet kalitesi anlayışı ve küresel işbirliklerinin oluşturulması ile birlikte havacılık sektörünün hacmini genişletmiş ve yapısını değiştirmiştir. Artan sektör hacmi sektördeki rekabeti artırmış, artan rekabet ise havayolu işletmelerini küresel işbirlikleri veya ortaklıklar oluşturmaya yöneltmiştir (Öztürk, 2018 s.13). Günümüz piyasa koşullarında küreselleşmeyle birlikte artan rekabetin, havayolu işletmeleri arasında değil küresel işbirliği grupları arasında yaşandığı görülmektedir (Gerede 2002).

Havacılık pazarını serbestleşmeye yönelten unsurlar, pazara erişim, pazara giriş, kapasite ve fiyat unsurları olarak belirlenebilir. Bu unsurlar üzerinden serbestleşme hareketleri pazarın yapısını belirlemektedir. Serbestleşme öncesi bu unsurlar üzerinde kısıtlayıcı düzenlemelerin çokluğu havayolu işletmelerinin yeni pazarlara ulaşmasını, yeni pazarlarda aktif rol almasını güçleştiriyordu. Serbestleşme ile birlikte havayolu işletmelerinin kararlarını, eylemlerini, esnekliğini, sınırlayan bu unsurların zamanla hafifletilmesi rekabet ortamını güçlendirmiştir (Gerede 2015).

Serbestleşmenin yarattığı fırsatlar ve teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar üzerinde baskıyı azaltmış, küresel bütünlüğün oluşmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin doğrudan bir sonucu olarak ülkeler arasında uygulanan gümrük, tarife, kota, sermaye kısıtlamaları gibi zorlayıcı unsurların azalmasıyla birlikte ürün, hizmet ve özellikle sermayenin uluslararası hareketliliğinin daha rahat koşullar altında sağlandığı küresel pazarlar kurulmuştur (Adıgüzel 2013 s.3).

Pazardaki mal, hizmet, bilgi ve sermaye geçişlerindeki kolaylıklar işletmelere yeni pazarlarda kurmuş oldukları işbirlikler ve ortaklıklar ile daha aktif rol alma fırsatını sunmuştur.

Dünya genelindeki söz konusu değişim ve gelişmeler neticesinde dünya tek bir pazar haline bürünmüş, işbirlikler ve ortaklıklar ile küresel işletme oluşturmanın önemi ortaya çıkmıştır. General Electrics'in geçmiş dönemlerde yönetim kurulu başkanlığını yapmış Jack Welch küresel rekabette stratejik ortaklıkların büyük önemi olduğunu ve küresel ortamda başarılı olmanın en az rağbet gören yolu bütün dünyayı tek başına sahiplenmek" olduğunu belirtmiştir. Sony'nin eski başkanlarından Akio Morita'nın gözlemleri neticesinde "İşletmelerin birbirine muhtaç olduğu bir dünyada, global pazarda yarışmak isteniyorsa her firma başka firmalar ile çalışmanın yollarını düşünmelidir" şeklinde açıklaması işletmeler arasında işbirliği ve ortaklık oluşturmanın önemini ortaya koymuştur (Bülbül, 2000 s:4). Robert O. Keohane'e göre ise küreselleşme, uluslararası boyutta karşılıklı dayanışmanın ve işbirliği akışının artarak büyüdüğü bir trend olarak tanımlanmaktadır (Keohane, 2002 s.15).

20. yüzyılın son dönemlerinde serbestleşme ve küreselleşme etkisiyle birlikte havayolu işletmelerini farklı stratejiler izlemeye yöneltmiştir. Serbestleşme hareketinin hız kazanmasının sonrası 1996 yılında 171 uluslararası havayolu işletmesi arasında 380'den fazla işbirliği oluşturulmuştur (HoounOum, Park, 1997 s.134). Uluslararası ortaklıklarda başarı ölçütlerinden biri hiç kuşkusuz ortak veya ortakların doğru seçilmesi oluşturmaktadır. Ortak veya ortaklıkların işletme açısından tamamlayıcı, destekleyici niteliklere sahip olup olmadığı değerlendirilmeli ve bu konuda doğru bilgi temin edilerek analiz yapılmalıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İşbirliği ve Ortaklıklar

Küreselleşen pazar ortamında rekabet eden işletmeler yerel pazarlarda faaliyet genişletmek için yerel ortaklara, yeteneklerini tamamlamak için ise küresel ortaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmekte olan pazarlarda işletmeler küresel işbirliği ortağını seçerken finansal kaynaklar, teknolojik bilgi uzmanlığının paylaşımı gibi alanlara odaklanmışken, gelişmiş piyasalarda ise işletmeler tamamlayıcı niteliklere, pazara ulaşma imkanı, pazar bilgisi, alternatif maliyetler ve eşsiz yetenekler gibi alanlara odaklanmaktadır (Doz, Hamel 1998 s:45).

Havayolu işletmeciliğinde gözlemlenen başlıca işbirlikleri; birleşme (merger), şirket satın almaları (takeover), imtiyaz sistemi (franchising), küresel işbirlikler (global alliances), kod paylaşımı (code-sharing), sık uçan yolcu programı (frequent flyer program), havuz anlaşmaları (pool agreements), blok rezervasyon anlaşmaları (blokspace), ticari anlaşmalar (commercial agreements) ve ortak girişimler (joint venture) olarak sıralanabilir (Mühim, 2012 s.72-81).

Ortak girişimler hisse senedine dayalı ortak girişimler ve hisse senedine dayalı olmayan ortak girişimler olarak sınıflandırılabilir. Hisse senedine dayalı ortak girişimler, en az iki işletmenin varlıklarını veya yeteneklerini yasal olarak bağımsız bir işletme bünyesinde bir araya getirilmesi veya bir işletmenin başka bir işletmenin hisse senetlerinin belirli bir kısmını satın alması sonucu oluşmaktadır. Hisse senedine dayalı olmayan ortak girişimler ise lisans, dağıtım anlaşmaları gibi çeşitli sözleşmelere dayalı düzenlemeleri içinde barındırır (Ulubaşoğlu 2002 s:53).

İşletmeler arasında işbirliğini ileri seviye birlikteliğe taşıyan ortak girişimler mülkiyet ve pay sahipliği derecesindedir. Belirli bir ticari faaliyeti gerçekleştirmek isteyen en az iki şirketin yeni bir ad ve kimlik ile oluşturduğu ortak girişim neticesinde faaliyetlerini yürüttükleri görülür. Ortaklığa dahil olan işletmelerin kendi öz kimlikleri ve varlıkları ile ticari faaliyetlerine ayrıca devam ettirmektedirler. İşbirliği içinde bulunan işletmeler ortak girişim içerisinde hissedar olarak belli bir sermaye payına sahiptirler ve ortaklığa yaptıkları katkı doğrultusunda gelirden pay alabilmektedirler. Ayrıca ortak girişim sağlayan işletmeler, ortaklık sonucu oluşan işletmenin yönetime katılarak karar alma sorumluluğunu paylaşmış olurlar (Ülgen, Mirze, 2004 s:324).

İşletmeleri ortak girişim oluşturmaya yönelten nedenleri birkaç madde ile şu şekilde sıralanabilir; (Ergün, 2007 s:53, Oktay 1997 s:28-31, Özalp 1998 s:32-36)

- ✓ Bilinmeyen yeni pazarlara hızla girebilmek
- ✓ Belirsizlik sonucu ortaya çıkabilecek riskleri ortaklar arasında paylaşarak azaltmak
- ✓ Korumacı tedbirler gibi ulusal sınırlamalar ile başa çıkarak ticaret engellerini aşmak
- ✓ Hammadde, sermaye, teknoloji, know-how bilgi edinmek
- ✓ Yerli ve yabancı pazara yönelik ticari faaliyetlerde bulunmak, yeni pazarlarda yer edinmek, var olan pazar payını elinde tutmak veya arttırmak
- ✓ Maliyetleri ortaklar ile paylaşarak maliyeti düşürmek
- ✓ Beklenmeyen krizler ile başa çıkmak ve pazardaki daralmalara karşı yeni yatırımlara yönelmek
- ✓ Kaynakları paylaşıp birleştirip büyüterek satış gelirlerini arttırmak

İşletmeler açısından düşünüldüğünde küresel rekabetin etkilerine hazırlıklı olmak için ortak girişimler zorunluluk haline gelmiştir. Küresel rekabetin günden güne yoğunlaşması işletmeleri tek başlarına faaliyetlerini sürdürme konusunda zorlamaktadır. İşletmeler açısından rekabetin sağlanabilmesi ve ticari faaliyetlerin devam edebilmesi için kaynak ve becerilerini paylaşabilecek ortaklar aramaya yönelmiştir. Ortaklık sayılarındaki artış pazarlama karmaşasını oluşturan ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma unsurlarının yanına ortaklar kavramının eklenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Mazur, 2001).

Ortaklıklarda başarı ölçütlerinden biri hiç kuşkusuz ortak veya ortakların doğru seçilmesi olmaktadır. Ortak veya ortaklıkların işletme açısından tamamlayıcı, destekleyici niteliklere sahip olup olmadığı değerlendirilmeli ve bu konuda doğru bilgi temin edilerek analiz yapılmalıdır. Ortak seçimi sırasında bazı hususlar üzerinde sorular sorulup, bu soruların cevaplarının incelenmesi ortaklığın başarısını saptama konusunda işletmelere yardımcı olacaktır. Bu sorular şu şekildedir (Doz, Hamel, 1998 s:31-32).

- ✓ Ortaklık yapılacak işletmede aranan özellik nedir? Teknoloji, pazar avantajı sağlama, üretim veya dağıtım yeteneklerinden hangilerine sahiptir?
- ✓ Ortaklığa girecek işletmeden bekledikleriniz sizin yeteneklerinizi tamamlıyor mu, yoksa onlarla rekabet halinde misiniz?
- ✓ Ortaklık içerisinde olan işletmelerin kültürleri birbirine uyum sağlayabilir mi? İşletme yöneticileri anlaşabilir mi? Yönetimsel konularda uzlaşma sağlanabilir mi?
- ✓ Yeterli sayıda ortakla işbirliği yapıyor mu? Ortaklık konusunda aşırıya kaçınıyor mu?

Ortak girişim ile pazarda yer alan işletmeler açısından avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır (Ergün, 2007 s:71-73).

Tablo 1: Ortaklık Oluşturmanın Avantaj ve Dezavantajlarının Karşılaştırılması

AVANTAJ	DEZAVANTAJ
Ortaklar arasında “know-how” transferi gerçekleşebilir.	Ortak girişim içerisinde olan işletmelerin farklı ülkelerden olması, farklı etnik kültürel yapıya sahip olması, ekonomik görüş açısından sorunların oluşmasına neden olabilir
Ortak girişimin oluşumu aşamasında, gerekli sermaye ihtiyacı ortaklar tarafından birlikte oluşturulabilir..	Ortaya çıkabilecek yönetimsel sorunlarda oluşabilecek fikir ayrılıklarının giderilmesinde güçlükler yaşanabilir.
Ortak girişim yatırımları %100 sermaye ile faaliyet göstermenin ev sahibi ülke tarafından izin verilmediği durumlarda yeni pazara girmenin aracı olarak kullanılabilir.	Ortak girişim içerisinde olan işletmelerden birinin çekilmesi durumunda sorumluluğun diğer ortaklar üzerinde kalmasına neden olabilir.
İşletmeler ortak girişim sayesinde geniş bir coğrafyada faaliyet gösterebilir.	Ortak girişim nedeniyle meydana gelen coğrafi dağınıklık işletmeler için kontrolü güç bir yapıyı meydana getirebilir.
Rekabetin yoğun olduğu pazarlarda ortakların sahip olduğu üstünlükler paylaşarak daha etkin bir rol üstlenebilir.	Ev sahibi ülkelerin vergi yapıları bazı durumlarda işletmeler için ekstra yükümlülükler doğmasına neden olabilir..
Ortaklar arasında ülkelerin ekonomilerinde oluşabilecek riskler paylaşarak etkisi azaltılabilir.	Yerel ortak ve siyasal yapı işletmelere uzun dönem planlama konusunda engel teşkil edebilir.

Kaynak: Caner Ergün, Doğrudan Yabancı Sermayeler Işığında Ortak Girişimler 2007

2.2. Hava Kargo Taşımacılığı ve E- Ticaret

Hava kargo taşımacılığı, ICAO ve IATA kuralları çerçevesinde ülke ve taşıyıcıların kısıtlamaları göz önünde bulundurularak, posta ve yolcu bagajı harici ürünlerin paketlenip hava aracı ile sevk edilmesi şeklinde tanımlanabilir (Turşucu, 1995 s:9). İşletmeler için pazara ve müşteriye yakın olma, üretimi doğru planlama, müşteriye ürünü her daim sunabilme gibi küresel rekabetin önemli etkenleri arasında hava kargo taşımacılığının seçimine olan talebi artıracaktır. Ayrıca küresel işletmelerin birçok ülkede ticari faaliyet gösterip pazar sayılarını çoğaltmaları hava kargo taşımacılığının da hacmini artırmaktadır. Havayolu kargo taşımacılığının diğer taşıma türleri ile kıyaslandığında, tedarik zinciri tam zamanında üretim felsefesine daha uygun, hasar, kayıp gibi durumlarda daha az riskli ve bozulabilir ürünlerin daha hızlı taşınması özelliklerini barındırması neticesinde diğer taşıma türleri içerisinde öne çıkmaktadır (Zhang, Zhang, 2002 s:275).

Hava kargo taşımacılığı pazarı ile yolcu taşımacılığı pazarı arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Yolcu taşımacılığında yolcular daha çok, iş veya seyahat merkezleri arasında ulaşım sağlarken, kargolar hammaddelerin tedarik edildiği noktalardan üretim merkezlerine oradan da pazarlara doğru bir ulaşım ağı içerisinde yer alırlar (Şekkeli, 2020 s: 103). Bu doğrultuda hava kargo ticaret akışının sağlandığı pazarlar incelendiğinde en fazla büyümenin Çin iç pazarında daha sonrasında Doğu Asya - Kuzey Amerika ve Doğu Asya- Avrupa pazarları arasında olacağı tahmin edilmektedir (Boing World Air Cargo Forecast 2018-2037). Havalimanlarını kargo taşıma kapasiteleri açısından incelememiz gerekirse dünyada en fazla kargo trafiğine sahip havalimanı içerisinde ilk üç sırada iki uzak doğu şehrinin bulunduğunu görebiliriz. 4.81 milyon ton kargo trafiği ile Hong Kong Havalimanı ilk sırayı alırken, 4.32

milyon ton ile Mempins Havalimanı ikinci, 3.63 milyon ton ile ise Shanghai havalimanı üçüncü sırada yer almaktadır (ACI, 2019).

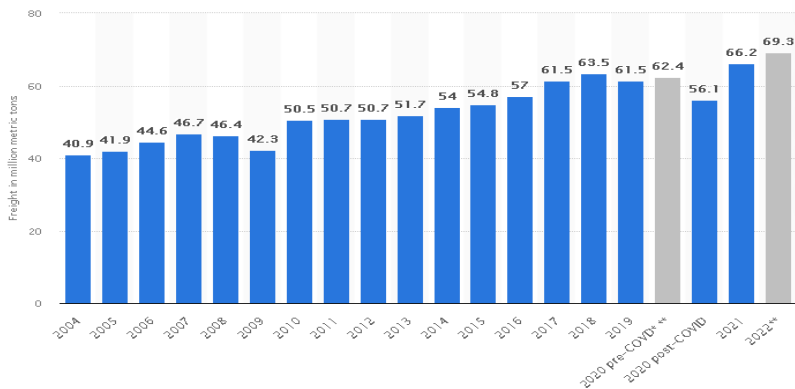
Tablo: Dünya Kargo Pazarı 2018-2037 Büyüme Tahminleri

Bölge	2007-2017 Oranları	2018-2037 Büyüme Tahmin Oranları
Dünya	2.6	4.2
Doğu Asya - Kuzey Amerika	1.2	4.7
Avrupa -Doğu Asya	4.2	4.7
Uluslararası - Doğu Asya	3.8	5.8
Avrupa - Kuzey Amerika	0.0	2.5
Uluslararası - Kuzey Amerika	2.3	2.3
Çin İç Pazarı	5.0	6.3
Latin Amerika - Avrupa	3.0	4.0
Latin Amerika - Kuzey Amerika	-0.3	4.1
Afrika- Avrupa	-1.0	3.7
Güney Asya - Avrupa	2.4	4.2
Orta Doğu - Avrupa	3.3	3.2
Uluslararası - Avrupa	3.1	2.3

Kaynak: Boeing World Air Cargo Forecast 2018-2037

Hava kargo taşımacılığı IATA 2020 verilerine göre dünya ticaretinin 6,8 trilyon dolar değerindeki yüklerinin transferini sağlamaktadır ve bu sayı yaklaşık dünya ticaret hacminin %35'ni oluşturmaktadır (IATA, 2020). Çin'de ortaya çıkan ve daha sonrasında hızlı bir şekilde dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını tedarik zincirinde de aksamalar yaşanmasına neden olmuştur. Üretimin yeterli düzeyde tedarik zincirini besleyememesi hava kargonun ticaret hacminde düşüş etkisi yaratmıştır. Daha sonrasında salgın dolayısıyla, uluslararası hava trafiğinin acil durumlu sağlık, acil durumlu teknik ve kargo uçuşları haricinde kısıtlama getirilmesi havayolu işletmelerini kargo uçuşlarına yönlendirmiştir. Salgın ile mücadele kapsamında milletlerarası tıbbi malzeme gönderme ihtiyacı hava kargo faaliyet alanını genişletmiştir.

Grafik: Hava Kargo Taşımacılığı Trafik Sayıları

Kaynak: Statista Air Cargo Traffic Worldwide Volume 2004-2022

Covid-19 sürecinde salgın korkusu ve sosyal mesafe gibi unsurlar tüketici satın alma alışkanlıklarını değiştirmiştir. Karantina sürecinde mağaza ve marketlerin kapanması ve tüketicilerin evde kalmaya teşvik edilmesi sonucu tüketiciler e-ticaret platformlarına yönelmişlerdir. Bir çok tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için ilk kez e-ticaret platformlarını kullanmaya başlamıştır. Bazı tüketiciler e-ticaret alışverişinden memnun kalması sonucu karantina sonrası süreçte de e-ticaret platformlarını kullanımlarını devam ettirmişlerdir. Karantina ve karantina sonrası dönemlerde e-ticaret hacmi tahmin edilenden fazla bir şekilde artış göstermiştir (Deliçay, 2021 s:17).

Teknoloji ve internetin gelişimi hemen hemen tüm endüstriyel pazarlarda büyük değişimlerin meydana gelmesini sağlamıştır. Hava kargo taşımacılığı da bu değişim içerisinde olan pazarlardan bir tanesidir (Kim, Ye, 2003 s: 4) Çalışmamıza konu olan ortak girişim ve pandemi öncesi 2018 yılı küresel e-ticaret pazar verileri Amerikan Doları bazında incelendiğinde Çin (634 milyar), Amerika (504 milyar), Japonya (123 milyar), Birleşik Krallık (103 milyar) ve Almanya (70 milyar) ile küresel e-ticaret pazarının çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ayrıca 2019 yılı içerisinde toplam pazar payının yaklaşık 3.5 trilyon Amerikan Dolarına erişeceği tahmin edilmektedir (TUSIAD, 2019, S:34).

Küresel e-ticaretin büyümesiyle genişleyen hava kargo taşımacılığı pazarı kendi içerisinde birbirinden farklı özellikler barındıran taşıyıcılar barındırmaktadır. Hava kargo taşımacılığı pazarında ticari faaliyet gösteren taşıyıcılar şu şekilde sıralanabilir (Doganis, 2002, s:23).

✓ Kombine taşımacılık yapan hava kargo işletmeleri

- ✓ Sadece kargo taşıyan hava kargo işletmeleri
- ✓ Kapıdan kapıya taşımacılık yapan hava kargo işletmeleri
- ✓ Aracı hava kargo işletmeleri

Sadece hava kargo taşıyan hava kargo işletmeleri, kombine taşımacılık yapan havayolu işletmelerine kıyasla son yıllarda daha fazla gelişim göstermişlerdir. Bu durumun gerçekleşmesinin arkasında özel türden taşınması gereken kargolarda yolcu uçakları kapasitesinin yeterli olmaması, bazı sevkiyat rotalarında geliş ve gidiş akışının dengesiz olması, yolcu ve kargo uçuş taleplerinin eşleşmemesi ve belirli tip kargoların katı emniyet düzenlemeleri olmasından kaynaklı yolcu uçakları ile taşınamıyor olması durumları vardır (Merkert, Van de Voorde, De Vit, 2017).

Hava kargo tedarik zincirinde her bir paydaş birbiri ile uyumlu şekilde hareket ederek, verimli bir faaliyet alanı oluşturabilmek adına işbirliği veya ortaklıklarını genişletmektedir. Hava kargo taşımacılığında işbirliği ve ortaklıklar havayolu yolcu taşımacılığına oranla daha az olsa da pazarda oluşturulan bir kaç örnek gösterilebilir (Baxter, 2019 s:8-13).

Lufthansa Cargo ile All Nippon Airways Cargo Eylül 2014 yılında gerçekleştirdikleri ortak girişimi dünyaya duyurdu. Bu ortak girişim dünya çapında türünün ilk örneği olma özelliğini taşımaktadır. Ortak girişim sonrası satışlar dahil olmak üzere ortak girişimin kapsadığı faaliyetleri birlikte yönetme kararı alındı. Ortak rota ağı planlaması ile Japonya ve Avrupa pazarı arasında bağ kurulması hedeflendi. Ayrıca 2017 yılının Nisan ayında Lufthansa Cargo ile United Airlines arasındaki kapsamlı işbirliği anlaşması Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa pazarı arasındaki etkinliği artırdı (www.ana.co.jp).

Eylül 2015 'de China Southern Airlines Cargo ile Air France KLM Martinair Cargo rota ağlarını birbirine bağlayacak müşterilerine genişletilmiş kargo hizmeti sunmak amacıyla bir araya geldiler. Havayolu işletmeleri Avrupa, Afrika ve Transatlantik'deki güçlü pazar yapılarını Asya Pasifik pazarı ile birleştirmek istediler. Paris Charles de Gaulle ve Amsterdam Schiphol havalimanları ile Şanghay Guangzhou havalimanı arasında entegre hızlı kargo hatları oluşturmayı hedef edindiler. Ortaklık hava kargo taşıyıcılarına birbirlerinin kargo hizmetlerine kolay erişim imkanı, hizmet tesislerini genişletme fırsatı sunmuş oldu (www.news.klm.com).

Çin merkezli Alibaba Group'un lojistik kolu olarak bulunan Cainiao dünya genelinde kurmayı planladığı altı merkezden biri olan Dubai merkezi için Emirates'in kargo bölümü Emirates SkyCargo ile Haziran 2018 tarihinde ortaklık anlaşması imzaladı. Anlaşma neticesinde Emirates Cainiao'nun e-ticaret hava kargo ihtiyacı destekleyecek (www.aircargoworld.com).

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

3.1. We World Express İşletmesi

Çalışmamıza konu olan We World Express şirketi; THY Uluslararası Yatırım ve Taşımacılık A.Ş.'nin %45, Hong Kong merkezli ZTO Express Limited'in %45 ve Hong Kong merkezli PAL Air Limited'in %10 oranında hisseye sahip olduğu Hong Kong merkezli kargo/kurye ortak girişim şirketi olarak 2018 yılında kurulmuştur (www.kap.org.tr).

Küresel e-ticaret pazarında kapıdan kapıya lojistik hizmet sağlamayı hedefleyen ortak girişimin içerisinde bulunan THY; 354 uçak (25 kargo uçağı) filosuyla 127 ülkede 331 havalimanına hizmet taşıyarak dünyanın en geniş uçuş ağına sahip havayolu işletmesi konumundadır (www.turkishairlines.com). İşletmenin bir diğer ortağı ZTO Express e-ticaret pazarında PDD, JD.com ve Alibaba gibi e-ticaret platformları ile geliştirdiği işbirlikleri sayesinde milyonlarca müşteriye ekspres teslimat hizmeti sağlayarak 2016 yılı itibari ile hızla büyüyen Çin e-ticaret pazarının %96'sından fazlasına hizmet sunmaktadır (www.crunchbase.com). Uluslararası alanda endüstrinin diğer paydaşları ile kurduğu işbirliği ve ortaklıklar sayesinde 2020 yılında ekspres kargo taşımacılığı alanında %20,4 pazar payıyla dünyanın en büyük ekspres teslimat şirketlerinden birisi konumunda bulunmaktadır (www.zto.investorroom.com). Ortaklığın son üyesi PAL Air Limited; Çin, Tayland, Vietnam, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde havayolları genel satış ve hizmet acentesi yönetimi, e-ticaret lojistik çözümleri sağlayıcısı ve lojistik proje danışmanı olarak ticari faaliyetler yürütmektedir (www.pacificairholdings.com).

THY e-ticaret pazarına odaklanarak, kapıdan kapıya lojistik hizmeti veren küresel bir kargo/kurye şirketi oluşturabilmek adına sektörün diğer paydaşları ile bu ortak girişim içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca Turkish Cargo'nun sektörde ortaya çıkan yeni pazar dinamikleri yakalayabilmesi ve pazar payını artırabilmesi adına THY'nin iş geliştirme faaliyetlerinden ortak girişim içerisinde bulunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Dünyanın en büyük ekspres kargo dağıtım işletmelerinden biri olan ZTO ise Çin iç pazardaki büyümesini, ortaklık sayesinde THY'nin zengin uçuş ağını katarak uluslararası düzeye çıkarmayı planlamaktadır.

We World Express ortak girişim işletmesi 2019 yılı Nisan tarihinde ticari faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye ile Çin arasında e-ticaret pazarında kargo paketlerinin teslimatı konusunda aktif rol alan işletme pazar ağını genişletebilmek adına 2020 yılında İstanbul, Shanghai ve Shenzhen’de yeni ofisler açmışlardır. İşletmenin ticari faaliyete başladığı 2019 yılı ile 2020 yılları arasında kar artışının yaklaşık 8 kata ulaşması dikkat çekicidir (www.turkishairlines.com).

Tablo: We World Express’in Finansal Bilgileri / Milyon TL

	31 Aralık 2020	31 Aralık 2019
Varlıklar	61	23
Yükümlülükler	35	6
Özkaynaklar	26	17
Grup’un özkaynaklardaki payı	12	7
	1 Ocak-31 Aralık 2020	1 Ocak-31 Aralık 2019
Hasılat	162	19
Dönem Karı / (zararı)	4	(1)
-Dönem karında Grup’un payı	2	-

Kaynak: THY 2020 Faaliyet Raporu

THY kargo pazarında, ilgili faaliyetler neticesinde oluşturduğu işbirlik ve ortaklıklar sayesinde kilit müşteriler 2020 gelir bazında %28’lik büyüme gerçekleştirirken, THY’nin iştirak şirketi konumunda bulunan Turkish Cargo bu oranı yaklaşık iki katına çıkararak %53,8 oranında büyüme sağlamıştır. Ayrıca hava kargo taşımacılığı pazarı içerisinde kilit müşteriler arasında 2019 yılında %2.9 olan pazar payını 2020 yılında %3,5’e çıkarmıştır (THY, 2020 s:59). THY 2021 yılında kargo alanında büyümeye devam etmiş ve 2020 kargo gelirini 2021 yılında % 48 oranında arttırmıştır (THY, 2021 s:4).

WATS’ın (World Air Transport Statistics) hazırlayıp sunduğu veriler neticesinde, THY 2018 yılında en çok taşıma kapasitesine sahip havayolu işletmeleri arasında 10’ncü sırada bulunan konumunu 2021 yılı itibari ile 7’nci sıraya taşımıştır. THY 2021 yılı taşıdığı kargo oranı ile entegratörler hariç en büyük 5’nci hava kargo taşıyıcı firması konumunda yer almaktadır.

Tablo: En Çok Taşıma Kapasitesine Sahip Havayolu İşletmeleri

Sıra	Havayolu Şirketi	Bin Ton	Sıra	Havayolu Şirketi	Bin Ton
1	Federal Express	7,565	1	Federal Express	8,009
2	United Parcel Service	4,755	2	United Parcel Service	5,064
3	Emirates	2,609	3	Qatar Airways	2,329
4	Qatar Airways	2,262	4	Emirates	1,814
5	Cathay Pacific Airways	1,828	5	China Airlines	1,550
6	Korean Airlines	1,574	6	Korean Air	1,530
7	China Airlines	1,512	7	Turkish Airlines	1,460
8	Air China	1,448	8	Atlas Air	1,366
9	China Southern Airlines	1,383	9	Kalita Air	1,290
10	Turkish Airlines	1,369	10	Cathay Pacific Airways	1,220

Kaynak:World Air Transport Statistics 2018 ve World Air Transport Statistics 2021

4. SONUÇ

Serbestleşmenin etkisiyle birlikte günümüz piyasa koşullarında havayolu işletmeleri işbirliği ve ortaklık faaliyetlerine yönelmeden rakip işletmelerle rekabet edebilmelerinin imkanı olduğu düşünülmektedir. İşletmeler kendi içerisindeki eksiklikleri giderebilir veya yeni pazarlarda büyüme hedefleri doğrultusunda işbirliği ve ortaklık oluşturma arayışları içinde olduğu görülmektedir.

THY küresel bir kargo/kurye işletmesi oluşturabilmek adına, ortaklık içerisinde bulunabileceği işletme arayışı içerisine girmiştir.Yapılan kargo ve e-ticaret pazar araştırmalarında son yıllarda büyümenin Çin ve Asya pazarı doğrultusunda olduğu net bir şekilde gözlenmektedir. Ayrıca hava kargo taşımacılığı için oluşturulan uçuş ağında, kargo taşımacılığının çoğunlukla Doğu Asya- Avrupa ve Doğu Asya - Kuzey Amerika arasında gerçekleştiği ve önümüzdeki yıllarda en fazla büyümenin de o doğrultuda olacağı öngörülmektedir. THY bu noktada gelişen Çin pazarında aktif rol alabilmek, pazar hacmini büyütebilmek adına işbirliği ve ortaklık seçiminde Doğu Asya kökenli ortaklar seçmenin kendisi için faydalı olacağı düşünülmüştür.

THY rakipleri konumunda bulunan havayollarının, hava kargo taşımacılığı pazarında oluşturduğu işbirliği ve ortaklıkların Doğu Asya - Avrupa hattında kurulması, THY’nin rakipleri ile bu hat üzerinde rekabet edebilmesi, pazar payını koruyabilmesi veya pazar payını artırabilmek adına böyle bir ortak arayışını kaçınılmaz kılmıştır. Dünyanın en fazla noktasına uçan havayolu THY ile dünyanın en büyük ekspres kargo dağıtım işletmelerinden biri konumunda bulunan ZTO Ekspres Limited’in ortaklık içinde bulunması, THY’ye Çin e-ticaret pazarında büyüme, ZTO Ekspres Limited’e ise geniş uçuş ağına sahip olma fırsatları sunacaktır.

Ortak girişim yoluyla kurulan We World Ekspres işletmesi her geçen yıl gelirlerini artırması, THY kargo alanında pazar hacmini genişletmiş, rakip havayolları arasında yükselişini devam ettirmesine imkan tanımıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel M. (2013). ‘‘Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri’’, Akademik Bakış Dergisi,35:2-6
ACW, Air Cargo World, <https://aircargoworld.com>
- ANA, All Nippon Airways, <https://www.ana.co.jp/eng/aboutana/press/2014/140903.html>
- Baxter G. (2019). ‘‘Capturing and Delivering Competitive Advantage in the Japan to Europe and Europe to Japan Air Cargo Markets: The Case of the ANA Cargo and Lufthansa Cargo A.G. Strategic Joint Venture’’, Czech Technical University in Prague Faculty of Transportation Sciences Department of Air Transport, Magazine of Aviation Development 7(2):6-21
- Deliçay M. (2021). Perakende E-ticaretin Yükselişi Fırsatlar, Sorunlar ve Öneriler, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, s:17
- Doganıs R. (2002). Flying Off Course Airline Economics and Marketing, Routledge, London
- Doz L.Y. & Hamel G.(1 998) Alliance Advantage, Harvard Business School Press, Boston
- Ergün C. (2007) ‘‘Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Işığında Ortak Girişimler’’, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s:53
- Gerede E. (2002). ‘‘Havayolu Taşımacılığında Küreselleşme ve Havayolu İşbirlikleri THY AO’da Bir Uygulama’’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gerede E. (2015). Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler Teori ve Türkiye Uygulaması, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Hoonoum T. & Park J. (1997). ‘‘Airline Alliances: Current Status, Policy Issues, and Future Directions’’, Journal of Transport Management, 3:134
- IATA, International Air Transport Association, <https://www.iata.org>
- KAP, Kamuyu Aydınlatma Platformu, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/787762>
- Keohane R.(2002). Power and Governance in A Partially Globalized World, New York Routledge, London
- Kim J. & Ye C. (2003). ‘‘Increasing the Efficiency of the Air Cargo Industry in Korea’’, Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 4:179-193
- KLM,RoyalDeutchAirlines,<https://news.klm.com/china-southern-airlines-cargo-and-air-france-klm-martinair-cargo--intensify-strategic-cooperation/>
- Merkert, R.; Van De Voorde, E. & Wit J. (2017). ‘‘Making Or Breaking - Key Success Factors In The Air Cargo Market’’, Journal of Air Transport Management , 61
- Mühim A.S. (2012). ‘‘Şirket Birleşmeleri(Mergers) ve Havayolu Şirketlerinde Merger Uygulamalarına Örnekler’’, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s:72-81
- Oktay, M. (1997). Şirketler İçin Sinerjik Bir İşbirliği Yolu Ortak Girişimler-Joint Ventures, İSO Yayınları, İstanbul
- Özalp, İ. (1998). Çokuluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir
- Öztürk G. (2018). ‘‘Küresel Havayolu İşbirliklerinin Yolcu Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisinde Algılanan Marka İmajının Rolü: Havayolu Yolcuları Üzerinde Araştırma’’, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Pacific Air Holdings Limited, <https://www.pacificairholdings.com.hk/about.html>
- Rangan S. Yoshino M.(2000). Stratejik İttifaklar (Çev: Yaşar Bülbül), Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul
- Şekkeli, Z. H. (2020). ‘‘Dünyada ve Türkiye’de Hava Kargo Taşımacılığına Genel Bir Bakış, (Ed: İbrahim Sarper Karakadılar, Tanyeri Uslu), Hava Yolu Endüstrisi Dinamikleri, ss.101-103, Nobel Yayıncılık, Ankara

THY, Türk Hava Yolları, <https://investor.turkishairlines.com>

Turşucu, E. (1995). ‘‘Türkiye’de Hava Yolu Kargo Taşımacılığı Pazarlaması: Sorunları ve Çözüm Önerileri’’, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

TUSIAD Deloitte Digital, (2019). ‘‘Dünyada E-Ticaret, (Ed: Ebru Dicle, Yasemin E. Avcı, Leyla Gülyurt), E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar, ss.34

Ulubaşoğlu G. (2002). ‘‘Stratejik Ortaklıklar: Türk Alman Ortak Girişiminin İncelenmesi’’, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Ülgen, H. & Mirze, H. (2004) İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayıncılık, İstanbul

Zhang, A. & Zhang, Y. (2002). ‘‘Issues On Liberalization Of Air Cargo Services In International Aviation’’, Journal of Air Transport Management, 8(5): 275-287

ZTO Express, <https://www.crunchbase.com/organization/zto-express>

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 540-546

Arrival
28 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61800
Article Serial Number
9

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61800>

How to Cite This Article
Kartal, E. (2022). "PUBG
Mobile Oyununun Ergenlerin
Şiddet Eğilimleri Ve
Saldırganlık Düzeyleri
Üzerindeki Etkisinin
İncelenmesi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(51):540-546.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

PUBG Mobile Oyununun Ergenlerin Şiddet Eğilimleri Ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Investigation Of PUBG Mobile Game On Adolescents On Violence Trends And Aggressiveness
Levels

Eser KARAL

Milli Eğitim Bakanlığı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Şırnak/Türkiye

ÖZET

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte çocuğun gelişiminde çok önemi bir yere sahip olan oyunların sanal ortamlarda oynandığı, psikolojik ve biyolojik açıdan birçok etkisinin bilinmektedir. Bu kapsamda, bu çalışma PUBG mobile oyununun ergenlik dönemindeki bireylerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırmalardan tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireyler amaçsal örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kurum izni, öğrenci ve veli izni alınarak yapılan araştırmanın örnekleme, 2021-2022 eğitim öğretim yılında eğitim ve öğretimlerine devam eden 66 kız, 127 erkek olmak üzere 193 kişilik ergenlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır. Çalışmada katılımcıların özelliklerini belirlemek için Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların şiddet eğilimlerini tespit etmek için Bayat ve Türkçapar (1995) tarafından geliştirilen Şiddet Eğilim Ölçeği ve katılımcıların saldırganlık düzeylerini belirlemek için Karataş ve Yavuzer (2006) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin betimsel analizinde SPSS 23.00 programı kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcıların şiddet eğilimleri; PUBG oynama süreleri, PUBG oynarken kullanılan teknolojik araç ve PUBG oynanmadığında yaşanan duygu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri ise; PUBG oynama süreleriyle ve PUBG oynama nedenleri değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: PUBG, mobile oyun, bağımlılık, ergenlik.

ABSTRACT

Today, with the development of technology, many of the games that have many importance in the development of the child are known in virtual environments, psychological and biologically. In this context, this study was conducted to examine the effect of the PUBG Mobile game on the essentials of adolescence on violence trends and aggressiveness levels. The model of the scanning model was used in the study. Individuals participating in the study were determined by the aims method of purpose. The sample of the study conducted by taking a permission, student and guardian permission, the 66 girls, which continue their education and training in 2021-2022 education in education in 2021-2022, consists of individuals in adolescence of 193 people, 127 men. In order to determine the properties of the participants in the study, the aggression scale developed by Karataş and Yavuzer (2006), developed by Bayat and Türkçapar (1995) developed by Bayat and Türkçapar (1995) developed by Bayat and Türkçapar (1995) to determine the properties of the participants. The SPSS 23.00 program was used in the descriptive analysis of the data. Depreciation of the participants according to the research result; PUBG Play times, PUBG is a significant difference according to the variable of feeling when the technological vehicle and PUBG is not played while playing PUBG. If the participants' aggressiveness levels; PUBG is significantly different in terms of playing periods and pubg-playing reasons variable.

Key words: Pubg, mobile game, addiction, adolescence.

1. GİRİŞ

Hayatımızın her alanında varlığını hissettiren teknolojik gelişmeler, günden güne hızlanmakta ve yaşanan gelişmeler, beraberinde değişimi getirdiği söylenebilmektedir. Bu değişim özellikle çocukların ve ergenlerin sosyalleşme ile eğlenme ihtiyaçlarını karşıladıkları dijital oyunlarda kendisini göstermiştir (Baldemir ve Övür, 2021). Küçük yaşlara kadar düşen telefon, tablet ve bilgisayar kullanımı nedeniyle çocukların ve ergenlerin günün büyük bir bölümünü sanal ekranlarda oyun oynayarak geçirebilmektedir. Kişinin gelişimi için kritik öneme sahip olan bu yaş dönemlerinde oyuna bağımlı hale gelmesi, şiddet içerikli oyunlarla karşılaşmasına ve olumsuz davranışlarda bulunmalarına neden olabileceği görülmektedir (Savcı ve Aysan, 2017). Dijital oyun bağımlılığı, uyumsuzluğa ve sorunlu davranışlara yol açıp, internet bağımlılığının bir alt türü olarak kabul edilmektedir (Eskidemir ve Tezel, 2019). Oyun bağımlılığı, bireyin durmadan sürekli bir şekilde oyunu düşünmesi, oyunla ilgilenip oyun oynamayı bırakamaması olarak da tanımlanabilir. Son dönemlerde ekranda geçirilen sürenin artması, çocuk ve ergenlerin aşırı internet kullanımı bu konuda yapılan araştırmaları da arttırmıştır. Çocuğun vakit geçireceği sosyal alanların gün geçtikçe azalması beraberinde sosyal medya kullanımını daha da arttırmaktadır. Özellikle bir merakla başlanan sanal ekran kullanımı, yaşın ilerlemesiyle birlikte bağımlılığa dönüşebilmektedir. Bu bağımlılık, farklı yaş düzeylerinde olan bireyleri, psikolojik, fizyolojik ve zihinsel olarak olumsuz etkilemektedir (Yıldırım, 2019). Özellikle daha gelişim çağında bulunan çocukların şiddet içerikli oyunlar oynaması, çocuğun olumsuz davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir (Savcı ve Aysan, 2017).

Son yıllarda popüler hale gelen ve farklı yaş grupları tarafından sıkça oynanan aksiyon/savaş oyunlarından biri de PUBG oyunudur. PlayerUnknown's Battlegrounds (Bilinmeyen Oyuncunun Savaş Alanı) olarak bilinen PUBG oyunu 23 Mart 2017 yılında ortaya çıkmıştır (Dinç, 2020). PUBG, oyuncuların tek başına, iki kişi veya dört kişilik gruplar halinde tek bir harita üzerinde birbirilerini oyundan saf dışı etmeye çalıştığı aksiyon/savaş tabanlı interaktif sanal bir oyundur. Oyunda 4 harita seçeneği bulunmakta olup en fazla 100 oyuncu oynayabilmektedir (Özkazanç ve Esentürk, 2020). Oyuncular bir uçakta yolculuk yaparken oyun başlamaktadır. Oyuncular uçaktan atlayıp adanın herhangi bir bölgesine düşmektedir. Amaç, oyuncular arasından hayatta kalan son kişi veya son takımın bir üyesi olmaktır. Sade bir senaryoya sahip olan PUBG oyunu, oyuncuların istedikleri anda paraşütle istedikleri bir alana düşmesiyle başlamakta ve mücadele sonunda son kişi veya takım kaldığında sona ermektedir. Zamana bağlı olarak oyunda adanın güvenli olan bölgesi daralmakta, küçülmektedir. Daralan alanla birlikte oyuncuların birbirleriyle karşılaşma ihtimali artmakta ve birbirlerini safdışı etmeleri kolaylaşmaktadır (Dinç, 2020). Oyunda son kalan kişi ve ya takıma herhangi bir ödül verilmezken "Hadi iyisin çorba parası çıktı" şeklinde tebrik mesajı alır (Gül, 2019).

PUBG oyununun ortaya çıktıktan sonra telefonlarda da ücretsiz bir şekilde oynanabilmesi ve kolay ulaşılabilir olması daha geniş bir kitle tarafından oynanmasını sağlamıştır. Uzun süren oyun oynama davranışı da beraberinde bağımlılığı getirdiği söylenebilir. Yapılan araştırmalar sonucu oyun bağımlısı bireylerin gün içerisindeki rutin işlerini yapmakta problem yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bireylerin akademik hayatlarında, sağlık alanında ve sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşandığı, oyun dışında kalan şeylerin önemsiz görüldüğü saptanmıştır (Partington vd., 2009; Weinstein, 2010; Wood, 2008; Wu, Scott, ve Yang, 2013). Sürekli olarak oyun oynama davranışıyla birlikte kişi, zamanının çoğunu oyunla geçirdiği için zaman algısının bozulmakta, kişi dikkat eksikliği yaşamakta, yorgun düşmekte, öz farkındalık düzeyi düşmektedir (Engeser, 2012; Partington, Partington ve Olivier, 2009). Bireyin tekrarlayan oyun oynama davranışı, takıntıya neden olmakta ve kişinin uzun bir vakit oyun oynaması onu insanlardan uzaklaştırmakta, kişilerarası iletişimin bozulmasına neden olmaktadır (Johnson ve Scholes, 2013; Yüksel, 2012). Bütün bunlarla birlikte oyun bağımlılığı kişinin akademik olarak başarısız olmasına, sağlıklı bir uyku düzeni sağlayamamasına (Foti vd., 2011), uzun bir vakit hareketsiz bir şekilde oturduğu için sınırlı bir fiziksel aktivitesinin olmasına (Ballard vd., 2009) ve obeziteye (Fullerton vd., 2014) neden olabilmektedir.

Sonuç olarak bireyin gelişiminde önemli bir yere sahip olan oyunlar, teknolojinin gelişmesi ve çağın getirmiş olduğu değişimlerle birlikte sanal ekranlarda oynanmakta özellikle küçük yaşlardaki bireylerin uzun süre telefon, tablet ve bilgisayarla vakit geçirmelerine neden olmaktadır. Sosyal alanlarda geçirilmesi gereken vaktin büyük bir kısmı dijital ekranlarda geçirilmektedir. Uzun süren dijital oyun oynama davranışı beraberinde bireylerde fizyolojik ve psikolojik problemleri de getirmektedir. Dünya genelinde çok fazla kişi tarafından oynanan savaş ve aksiyon oyunlarından olan PUBG oyunu bu kapsamda ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, PUBG oyununun ergenlerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılacak olan var olan durumu sorgulayacak, betimsel bir araştırmadır. Araştırmada nicel araştırmalardan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları, bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek ve tutum vb. özelliklerinin belirlendiği araştırmalardır (Büyüköztürk ve ark., 2008). Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Kurum izni, öğrenci ve veli izni alınarak yapılan araştırmanın örnekleme, 2021-2022 eğitim öğretim yılında eğitim ve öğretimlerine devam eden 193 kişilik ergenlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır.

Verilerin analizinde SPSS (23.00) paket programı kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda veriler betimsel analizlerle değerlendirilmiştir. Veri toplama araçlarından elde edilen veri analiz sonucu betimsel istatistiklerle birlikte Kruskal Wallis H- testi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Ayrıca; ortalama, standart sapma, medyan, yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni öğrencilerin demografik özellikleri iken bağımlı değişkeni ise öğrencilerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleridir.

2.1. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada kullanılan temel veri toplama araçları konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, literatür taramasında elde edilen bilgiler, çalışma grubunun özelliklerini belirlemek için Kişisel Bilgi Formu, Şiddet Eğilimleri Ölçeği ve Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır.

2.1.1. Kişisel Bilgi Formu (KBF)

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyet, Pubg oyunu ilgili bilgiler, araştırmacı tarafından oluşturulan bir bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır.

2.1.2. Şiddet Eğilimleri Ölçeği (ŞEÖ)

Ölçek 1995 yılında Göka, Bayat ve Türkçapar tarafından geliştirilmiştir. 20 maddeden oluşan ölçekte kişinin her bir maddeyi okuyarak “hiç uygun değil”, “biraz uygun”, “uygun”, “çok uygun” seçenekleri arasından kendisi için en uygun olanı seçmesi istenmektedir. Ölçekten en fazla 80 puan en az 1 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, öğrencilerin şiddeteğilimlerinin fazla olduğunu göstermektedir. Ölçek puanı; 1-20 arası puan “çok az”, 21-40 arası puan “az”, 41-60 arası puan “fazla” ve 61-80 arası puan “çok fazla” şiddet eğilimi olarak değerlendirilmiştir (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu 1998). ölçeğin "Cronbach Alpha" güvenilirlik katsayısı 0.88 olarak bulunmuştur.

2.1.3. Saldırganlık Ölçeği (SÖ)

Karataş ve Yavuzer (2016) tarafından geliştirilen ölçek 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte kişinin her bir maddeyi okuyarak “hiçbir zaman”, “nadiren”, “ara sıra”, “sık sık”, “her zaman” seçenekleri arasından kendisi için en uygun olanı seçmesi istenmektedir. Dört faktörün toplam varyansı açıklama oranı %51.71’dir. Ölçeğin cronbach alpha iç tutarlık katsayısı tüm ölçek için 0.92, split-half test yarılama katsayısı her iki yarı için 0.80, test tekrar test güvenilirliği katsayısı 0.86 olarak hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

PUBG oyununun ergenlerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmada araştırma grubuna ait betimleyici istatistikler tablolarla gösterilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubuna ait olan demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubunun demografik bilgileri

Demografik Bilgiler	F	%	
Cinsiyet	Kız	66	34,2
	Erkek	127	65,8
PUBG Oynama Süreleri	0-2 saat	110	57,0
	3-5 saat	49	25,4
	6-8 saat	22	11,4
	9 saat ve üstü	12	6,2
PUBG Oynama Nedeni	Eğlenmek	107	55,4
	Ekonomik kazanç	3	1,6
	Popüler olmak	41	21,2
	Boş zamanı değerlendirmek	42	21,8
PUBG İçin Kullanılan Araç	Telefon	129	66,8
	Tablet	32	16,6
	Bilgisayar	32	16,6
PUBG Öğrenme Kaynağı	İnternet	54	28,0
	Televizyon	12	6,2
	Arkadaş	85	44,0
	Aile	42	21,8
PUBG Oynamadığında Neler Hissedersiniz?	Öfkelenirim	40	20,7
	Üzülürüm	40	20,7
	Yalnız Hissederim	38	19,7
	Rahatlarım	75	38,9

Tablo 1 incelendiğinde araştırmanın çalışma grubunu, 66 kız ve 127 erkek olmak üzere 193 tane ergenlik dönemindeki bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların 110’u günlük 0-2 saat, 49’u 3-5 saat, 22’si 6-8 saat ve 12’si ise 9 saat ve üstü PUBG oynamaktadır. PUB oynama nedenlerine bakıldığında katılımcıların 107’si eğlenmek, 3’ü ekonomik kazanç elde etmek, 41’i popüler olmak ve 42’si boş zamanını değerlendirmek için oynamaktadır. Diğer betimsel istatistiklere bakıldığında katılımcı grubun PUBG oynamak için kullandığı teknolojik araçlardan 129’u telefondan, 32’si tableten ve geri kalan 32’si de bilgisayardan oynamaktadır.

Katılımcıların PUBG öğrenme kaynağına bakıldığında; 54’ü internetten, 12’si televizyondan, 85’i arkadaşından ve 42’si aileden birinden öğrenmiştir. PUBG oynamadığınızda neler hissedersiniz sorusuna katılımcıların 40’ı öfkelenirim, diğer 40’ı üzülürüm, 38’i yalnız hissedirim ve 75’i rahatlarım cevabını vermiştir.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışma grubunun şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre dağılımı

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS
Şiddet Eğilimi	Kız	66	40,43	8,91
	Erkek	127	38,30	8,86

Saldırganlık Düzeyi	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Saldırganlık Düzeyi	Kız	66	54,10	14,97		
	Erkek	127	51,34	13,02		

Tablo 2 incelendiğinde katılımcılardan kızların şiddet eğilimlerinin puan ortalaması $\bar{X} = 40,43$ iken erkeklerin şiddet eğilimleri puan ortalaması ise; $\bar{X} = 38,30$ 'dur. Katılımcıların saldırganlık düzeylerine bakıldığında kızların saldırganlık düzeyleri puan ortalamaları $\bar{X} = 54,10$ iken erkeklerin saldırganlık düzeyleri puan ortalamaları $\bar{X} = 51,34$ bulunmuştur.

Katılımcıların cinsiyete göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların cinsiyete göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Şiddet Eğilimi	Kız	66	105,89	6988,50	3604,500	,111
	Erkek	127	92,38	11732,50		
Saldırganlık Düzeyi	Kız	66	103,81	6851,50	3741,500	,222
	Erkek	127	93,46	11869,50		

Tablo 3 incelendiğinde cinsiyet değişkenine ait Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($U=3604,50$; $p > .05$), ve saldırganlık düzeyleri ($U=3741,50$; $p > .05$) cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı bulunmuştur.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin PUBG oynama sürelerine göre Kruskal Wallis H- testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların pubg oynama süreleri değişkenine göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	PUBG Oynama Süresi	N	Sıra Ortalaması	P
Şiddet Eğilimi	0-2 saat	110	81,94	,000
	3-5 saat	49	115,13	
	6-8 saat	22	126,86	
	9 ve üstü	12	106,25	
Saldırganlık Düzeyi	0-2 saat	110	77,83	,000
	3-5 saat	49	116,26	
	6-8 saat	22	127,93	
	9 ve üstü	12	137,38	

Tablo 4 incelendiğinde PUBG oynama süreleri değişkenine ait Kruskal Wallis H- testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p = .000$), PUBG oynama sürelerine göre anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur. Bu anlamlı farklılık 6-8 saat oynayan katılımcıların lehinedir. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri ($p = .000$) de PUBG oynama süreleri göre anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur. Bu anlamlı farklılık 9 saat ve üstü PUBG oynayan katılımcıların lehinedir.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin PUBG oynama nedenine göre Kruskal Wallis H- testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların pubg oynama nedeni değişkenine göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	PUBG Oynama Nedeni	N	Sıra Ortalaması	P
Şiddet Eğilimi	Eğlenmek	107	91,07	,337
	Ekonomik Kazanç	3	101,17	
	Popüler Olmak	41	109,51	
	Boş Zamanı Değerlendirmek	42	99,61	
Saldırganlık Düzeyi	Eğlenmek	107	89,30	,007
	Ekonomik Kazanç	3	60,17	
	Popüler Olmak	41	122,68	
	Boş Zamanı Değerlendirmek	42	94,17	

Tablo 5 incelendiğinde PUBG oynama nedeni değişkenine ait Kruskal Wallis H- testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p > .05$), PUBG oynama nedenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri ($p = .007$) ise; PUBG oynama nedenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Bu anlamlı farklılık popüler olmak için PUBG oynayan bireylerin lehinedir.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin PUBG oynarken kullanılan teknolojik araç değişkenine göre Kruskal Wallis H- testi sonuçları Tablo 6'te sunulmuştur.

Tablo 6. Katılımcıların pubg oynarken kullanılan teknolojik araç değişkenine göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	Kullanılan Teknolojik Alet	N	Sıra Ortalaması	P
Şiddet Eğilimi	Telefon	129	93,25	,020
	Tablet	32	87,44	
	Bilgisayar	32	121,69	
Saldırganlık Düzeyi	Telefon	129	95,19	,316
	Tablet	32	91,05	
	Bilgisayar	32	110,25	

Tablo 6 incelendiğinde PUBG oynarken kullanılan teknolojik araç değişkenine ait Kruskal Wallis H- testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p = .020$) anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Bu anlamlı farklılık bilgisayar kullanan katılımcıların lehinedir. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri ($p > .05$), PUBG oynarken kullanılan teknolojik araç değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin PUBG oynanmadığında yaşanan duygu değişkenine göre Kruskal Wallis H- testi sonuçları Tablo 7’te sunulmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların pubg oynanmadığında yaşanan duygu değişkenine göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	PUBG Oynanmadığında Yaşanılan Duygu	N	Sıra Ortalaması	P
Şiddet Eğilimi	Öfkelenirim	40	105,49	,039
	Üzülürüm	40	109,20	
	Yalnız hissederim	38	103,70	
	Rahatlarım	75	82,57	
Saldırganlık Düzeyi	Öfkelenirim	40	107,13	,111
	Üzülürüm	40	103,54	
	Yalnız hissederim	38	103,63	
	Rahatlarım	75	84,75	

Tablo 7 incelendiğinde PUBG oynanmadığında yaşanan duygu değişkenine ait Kruskal Wallis H- testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p = .039$) anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Bu anlamlı farklılık üzüldüğüm seçeneğinden lehinedir. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri ($p > .05$), PUBG oynanmadığında yaşanan duygu değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır.

Katılımcıların şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin PUBG oyununu öğrenme kaynakları değişkenine göre Kruskal Wallis H- testi sonuçları Tablo 8’te sunulmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların pubg oyunu öğrenme kaynağı değişkenine göre şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri

Değişken	PUBG Oyunu Öğrenme Kaynağı	N	Sıra Ortalaması	P
Şiddet Eğilimi	İnternet	54	91,43	,472
	Televizyon	12	80,17	
	Arkadaş	85	99,22	
	Aile	42	104,48	
Saldırganlık Düzeyi	İnternet	54	97,13	,970
	Televizyon	12	89,33	
	Arkadaş	85	97,56	
	Aile	42	97,89	

Tablo 8 incelendiğinde PUBG oyununu öğrenme kaynağı değişkenine ait Kruskal Wallis H- testi sonuçlarına göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p > .05$) anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Katılımcıların PUBG oyununu öğrenme kaynağı değişkeni ile saldırganlık düzeyleri ($p > .05$) anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

PUBG mobile oyununun ergenlik dönemindeki bireylerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili alan yazına bakıldığında oyun bağımlılığı, şiddet davranışı ve oyun kullanıcı profilleri ele alınmıştır. Genellikle oyun bağımlılığının birey üzerindeki olumsuz etkileri incelenmiş olup son zamanlarda her yaş düzeyindeki bireyler tarafından sıkça oynanan PUBG mobil oyunu ile ilgili araştırmaların sınırlı sayıda kaldığı sonucuna varılmıştır. Literatürde PUBG oyununun ergenlerin şiddet ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen benzer çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda bu araştırma PUBG mobile oyununun ergenlik dönemindeki bireylerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

PUBG oynayan ergenlerin şiddet eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni olarak pubg mobil oyununun birçok teknolojik araç kullanılarak herkes tarafından çok kolay bir şekilde ulaşılabileceği olarak açıklanmaktadır.

Araştırmanın ikinci değişkeni olan PUBG oynama süreleri katılımcıların hem şiddet eğilimleri hem de saldırganlık düzeyleri üzerinde anlamlı farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Beklenildiği üzere 6-8 saat arasında oyun oynayan katılımcıların şiddet eğilim puanlarının daha fazla olduğu, 9 saat ve üstü oyun oynayanların ise saldırganlık düzeylerinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmayı destekler nitelikte Baldemir ve Övür (2021)'ün PUBG oyunu ile ilgili yaptığı çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun okuldan sonraki vakitlerinde PUBG Mobil oyununu oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın diğer değişkeni olan PUBG oynama nedeni değişkeni, katılımcıların saldırganlık düzeyleri üzerinde anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Popüler olmak için PUBG oynayan bireylerin saldırganlık puanlarının daha fazla olduğu görülmüştür. PUBG oynarken kullanılan teknolojik araç değişkeni, katılımcıların şiddet eğilimleri üzerinde anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Bu anlamlı farklılık bilgisayar kullanan katılımcıların lehine olup şiddet eğilim puanları daha fazladır.

Diğer bir araştırma sonucu, PUBG oynanmadığında yaşanan duygu değişkeni, katılımcıların şiddet eğilimleri anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Baldemir ve Övür (2021)'ün yaptığı çalışmada, katılımcıların oyun oynamadıkları zaman olumsuz duygular yaşadığı sonucu elde edilmiştir.

Sonuç olarak yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal alanlarda oynanan oyunlar, yerini dijital oyunlara bırakmıştır. İnternetin kolay ulaşılabilir olmasının yanında telefon, tablet ve bilgisayarın hemen hemen her evde bulunması her yaş düzeyinden bireyin dijital oyun oynamasını arttırmıştır. Birey üzerinde sosyal, fiziksel ve psikolojik etkileri bulunan oyun bağımlılığının araştırılması zorunluluk haline gelmiştir. Şiddet ve saldırganlık unsurlarının bolca olduğu PUBG mobil oyunu ise; son zamanlarda ergenler arasında en fazla oynanan oyunların başında gelmektedir. Bu kapsamda PUBG mobil oyunu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

5. ÖNERİLER

Teknolojiye ve sosyal medyaya ayırdığımız zamanın günden güne arttığı çağımızda sosyal medya araçlarının doğru ve kontrollü bir şekilde kullanımı zorunluluk haline gelmiştir. İnsanlara sunduğu etkileşim kurma, hızlilik, yer ve zamandan bağımsız olma, bilgiye kolay ulaşabilme, öğrenme, kabul görme, ilgi çekme ve eğlenme gibi ihtiyaçların karşılanmasının yanında bağımlılığa da neden olabilmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışma ileride yapılacak çalışmalara yol gösterici olabilecektir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- ✓ Ebeveynlere bu konuda çok önemli görevler düşmekle birlikte, bilinçli bir şekilde hareket edilmesi, özellikle gelişim döneminde bireyi olumsuz etkileyebilecek oyunlara sınırlama getirmesi önerilebilir.
- ✓ Kontrollü teknoloji kullanımı sağlandığı takdirde dijital oyunların yaratacağı hasarları önlemek mümkün olabilmekte olup teknolojinin bu kadar hızlı geliştiği ve hayatımızın her alanına girdiği bu dönemde, eğitim kurumlarındaki psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunan okul rehberlik servislerinin daha fazla ve etkin bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- ✓ Şu an bile milyonlarca kişi tarafından oynanan bu oyunun bireyler üzerindeki etkileri daha detaylı ve daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve mevcut tehlikeli durumların tespit edilip gerekli önlemler alınabilir.
- ✓ Küçük yaşlardan itibaren teknolojinin doğru kullanımı alanında uzman kişiler tarafından çocuklara öğretilerek karşılarına çıkabilecek tehlikelere karşı gerekli bilgilendirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ballard, M., Gray, M., Reilly, J. ve Noggle, M. (2009). Correlates of video game screen time among males: body mass, physical activity, and other media use. *Eat Behaviors*, 10 (3), 161-167.

Baldemir, H. ve Övür, A. (2021). Dijital oyun bağımlılığının yeni yüzü olarak Pubg mobile. *Journal of Communication Science Researchs*, 1 (2), 139-153

Dinç, E. (2020). “Pubg mobile oyununun, sosyolojik, psikolojik, hukuki ve milli güvenlik açılarından incelenmesi raporu”. (USMED, 2020). Erişim: 18 Aralık 2021. <https://docplayer.biz.tr/219205387-Pubg-mobile-oyununun-sosyolojik-psikolojik-hukuki-ve-milli-guvenlik-acilardan-incelenmesi-raporu.html>

Eskidemir, S. ve Tezel, F. (2019). Teknoloji ile Büyüyen Çocuklar. Aygül, H.H. ve Eke, E. (Ed). *Dijital Çocukluk ve Dijital Ebeveynler Dijital Nesillerin Teknoloji Bağımlılığı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Engeser, S. (2012). *Advances in flow research*. New York: Springer Science Business Media.

Foti, K. E., Eaton, D. K., Lowry, R. ve Mcknight-Ely, L. R. (2011). Sufficient sleep, physical activity, and sedentary behaviors, *American Journal of Preventive Medicine*, 41 (6), 596-602.

- Fullerton, S., Taylor, A. W., Grande, E. D. ve Berry, N. (2014). Measuring physical inactivity: do current measures provide an accurate view of “sedentary” video game time?. *Journal of Obesity*, <https://doi.org/10.1155/2014/287013>.
- Karataş, Z. Ve Yavuzer, Y. (2016). Lise ve üniversite öğrencileri için kar-ya saldırganlık ölçeği geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 308-1321
- Gül, M. E. (2019). Kültür endüstrisi ürünü olarak dijital oyunlar: Playerunknown’s battlegrounds (PUBG) oyunu örneği. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 5(2), 2458-9381.
- Johnson, D., Johnson, C., Scholes, L and Carras, M. C. (2013). *Videogames and wellbeing: A comprehensive review*. Melbourne: Young and Well CRC.
- Özkazanç, S. ve Esentürk, T. (2020). Sanal gerçeklik oyunlarındaki mekân algısı: PUBG oyunu örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Özel sayı), 308-320.
- Partington, S., Partington, E. ve Olivier, S. (2009). The dark side of flow: A qualitative study of dependence in big wave surfing. *The Sport Psychologist*, 23, 170-185.
- Savcı, M, ve Aysan, F. (2017). Teknolojik Bağımlılıklar ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*. 30: 202-216.
- Yıldırım, Y. (2019). Dijital Yerlileri Tehdit Eden Teknoloji Bağımlılığı ve Siber Zorbalık Tehlikeleri. Aygül, H.H, & Eke, E. (Ed). *Dijital Çocukluk ve Dijital Ebeveynler Dijital Nesillerin Teknoloji Bağımlılığı* (ss. 61-86). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yüksel, M. (2012). The positive psychology of gaming: Immersion through flow in simulations. *Journal of Internet and e-Business Studies*, 2012, 1-10.
- Weinstein, A. M. (2010). Computer and video game addiction-a comparison between game users and non-game users. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36 (5), 268-276.
- Wood, R. T. A. (2008). Problems with the concept of video game “addiction”: some case study examples. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 6 (2), 169-178.
- Wu, T. C., Scott, D. ve Yang, C. C. (2013). Advanced or addicted? Exploring the relationship of recreation specialization to flow experiences and online game addiction. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 35 (3), 203-217.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 547-554

Arrival
28 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61802
Article Serial Number
10

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61802>

How to Cite This Article
Köstepen, A. & Özmütaf,
N.M. (2022). "Sivil Toplum
Kuruluşlarında Liderlik Ve
Sinerjik Etki: İzmir İlinde Bir
Araştırma", Journal Of Social,
Humanities and
Administrative Sciences,
8(51):547-554.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Liderlik Ve Sinerjik Etki: İzmir İlinde Bir Araştırma

Leadership And Synergic Effect In Non-Governmental Organizations: A Research In Izmir

Ali KÖSTEPEN Nezh Metin ÖZMUTAF

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye
Prof. Dr., Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, sivil toplum kuruluşlarında (STK) yer alan bireyler kapsamında liderlik niteliklerinin sinerjik etkiye yönelik etkisinin belirlenmesidir. Araştırma çerçevesinde oluşturulan anket, İzmir ilinde yer alan 178 STK kapsamında yer alan 282 kişi çerçevesinde Ağustos 2020 – Mart 2021 tarihleri arasında yüz yüze ve online olarak uygulanmıştır. Faktör analizi bulguları sonucunda STK'larda liderlik nitelikleri çerçevesinde STK'larda liderlik nitelikleri I ve STK'larda liderlik nitelikleri II, sinerjik etki çerçevesinde ise, STK'larda sinerjik etki göstergesi şeklinde üç faktör belirlenmiştir. Faktörler katılımcılar tarafından ileri düzeyde önemsenmektedir. Ayrıca faktörlere bakış açısı, cinsiyet, eğitim durumu, STK'nın temel çalışma alanı, pozisyon ve deneyim süresine göre farklılık göstermemektedir. Boyutların birbirileri olan etkileşimleri ise pozitif yönde düşük seviyede belirlenmiştir. STK'larda liderlik nitelikleri I ve II etkileşiminin pozitif yönde, liderlik nitelikleri faktörlerinin (I ve II) sinerjik etki göstergesi faktörünü pozitif yönde etkiledikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, Liderlik, Sinerji

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the effect of leadership qualities on the synergistic effect within the scope of individuals involved in non-governmental organizations (NGOs). The survey, which was created within the framework of the research, was applied face-to-face and online between August 2020 and March 2021 within the framework of 282 people within the scope of 178 NGOs in the province of Izmir. As a result of the factor analysis findings, three factors were determined as leadership qualities in NGOs I and leadership qualities in NGOs II within the framework of leadership qualities in NGOs, and within the framework of synergetic effect, an indicator of synergetic effect in NGOs. Factors are highly valued by the participants. In addition, the point of view on the factors does not differ according to gender, education level, main field of work of the NGO, position and duration of experience. The interactions of the dimensions with each other were determined at a low level in the positive direction. It has been determined that the interaction of leadership qualities I and II in NGOs positively affects the synergistic effect indicator factor of leadership qualities factors (I and II).

Key Words: NGOs, Leadership, Synergy

1. GİRİŞ

Günümüz çağdaş STK'ları gönüllü felsefesi ile yoğrulmuş bir çerçevede liderliğin ete kemiğe büründüğü organizasyonlar olarak ifade edilebilir. Liderliğin doğasında olan informallik aslında gönüllülüğün doğasında olan informallikle örtüşmektedir. Hem formallik (yasa, yönetmelik, yönerge vb.) hem de liderliğin kaynağındaki informallik (kişilik gücü) bütünleştğinde insanı odağına alan ancak amatörlüğü içermeyen bir süreç ortaya çıkabilecektir.

Çağdaş STK yönetiminde liderlik gönüllüğü baz alarak süreçlerde ortaya çıkacak performansın düzeyi ile somutlaşacaktır. Bu kapsamda liderliğin pozitif etkisinin, STK'larda yer alan bireylerin faaliyetlerdeki sinerjik düzeyinin yükseltilmesi ile mümkün olduğu belirtilebilir. Sinerjik etkinin yüksekliğinin itici ve birleştirici gücü olarak da liderliğin önemsenmesi ve öne çıkarılması gerekmektedir. Örneğin, uygulamada STK'larda gönüllülük çerçevesinde en önemli boyutlardan olan kurum felsefesi (misyon, vizyon, amaç ve hedefler) doğrultusunda katılımcı bir işbirliğinin sağlanması için sinerjik etkinin varlığı onun için de liderliğin itici gücünün olması gerekliliği belirtilebilir (Özmütaf, 2012: 152). Ayrıca STK'ların mütevazı olanakları ile büyük faydaların yaratılması da liderlik ve sinerjik etki ile rasyonel bir zemine oturabilecektir.

Bu amaçla, bu çalışma kapsamında, STK'larda yer alan bireyler kapsamında liderlik niteliklerinin sinerjik etkiye yönelik etkisi çeşitli açılardan ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, STK'larda öne çıkan liderlik nitelikleri ve sinerjik

etki boyutları da katılımcıları algıları çerçevesinde sunulmuştur. Çalışma, metropol olması ve temsil kabiliyetinin yüksek olması nedeniyle İzmir ilinde yer alan STK'larda gerçekleştirilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Sivil Toplum Kuruluşları

Günümüz küresel dünyasında STK'ların kamu ve özel sektör gibi önemli bir hale gelmiş olduğu yadsınamaz bir gerçek hükmündedir. Yüzylerce yıllık birikim neticesinde 19. Yüzyıl ile gerek akademik gerekse uygulamadaki çalışmalar ile daha kurumsal daha profesyonel bir hale gelen STK'lar günümüzde akla gelebilecek her alanda faaliyet yapar haldedir (Eroğul, 1992: 93).

Tarihsel gelişime bakıldığında STK anlayışı batı toplumlarında insan hakları ve demokrasi alanlarında öncülük ederken doğu toplumlarında ise insani yardım ve hayır işleri kapsamalarında faaliyet sürdürmüştür. Her toplum kendi ihtiyacına göre şekillenen ve eksiklik duyulan alanlarda STK anlayışını geliştirmiştir şeklinde ifade edilebilir (Kanılmaz, 2007: 14).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde STK'lar daha kurumsal ve profesyonel bir şekilde faaliyetlerine başlamış ve akademik anlamda da direkt bu alan ile ilgili spesifik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise STK'ların önemi her dönemde artmış, STK faaliyetleri bazı zaman dilimlerinde sekteye uğrasa dahi varlığını sürdürmüştür (Arabacı: 2003: 25) STK'lar kamu ve özel sektörün ulaşmakta güçlük çektiği ve / veya ulaşmadığı alanlara ulaşan ve bu iki sektöre baskı unsuru olarak görev yapan üçüncü bir sektör olarak tanımlanmaktadır (Kaldor, 2003: 15).

1980 sonrası dönemle birlikte dünya genelinde teknolojinin ilerlemesi ve iletişimin ve mobilitenin yükselmesi ile STK çalışmalarının daha yaygın bir hale geldiği daha fazla STK'nın kurulmaya başlandığı ifade edilebilir. Bu kapsamda STK'ların küresel gelişmeler ve artan önemi göz önünde bulundurulduğunda liderlik kavramının ön plana çıktığı ifade edilebilir. STK'ların faaliyetlerini ve çalışmalarını artan teknolojik gelişmelere ve yeniliklere uyarlama, yakından takip etme ve kurumsal bir şekilde uyum sağlayabilme adına güçlü bir liderlik modelinin oturmuş olması faydalı olacağı düşünülmektedir (Podsakoff vd., 2000: 536).

2.2. Liderlik ve Sinerjik Etki

Liderlik, organizasyonel çerçevede temel olarak, belirli sayıdaki çalışmanı sinerjik boyutta belirli amaçlar ve hedefler kapsamında potansiyeli ortaya çıkaracak şekilde harekete geçirebilme süreçleri olarak tanımlanabilir. Doğal olarak tanımdaki liderlik süreçlerinin tarafların bilgi, beceri, yetenek, deneyim, yaratıcılık, motivasyon, etki / etkileşim, güven ve inanç vb. unsurları ile gerçekleşebileceği ifade edilebilir.

Avramidis (2009: 89-90) ise liderliği, stratejik düşünme, risk alma, ileriye görme, vizyon sahibi olma ve acil durumlar ile başa çıkma gibi özelliklere sahip cankurtaran olarak tanımlamaktadır.

Yiğit (2002: 1-12), liderliği belirlenen hedeflere ulaşmada birey ve grup davranışlarını etkileme süreci olarak belirtmektedir.

Jong ve Hartong'a (2007: 41-64) göre her ne kadar liderlik farklı kişiler için farklı anlamlar ifade etse de tanımların genelinde 'grup', 'etki', 'hedef' gibi bazı temel unsurları içermektedir. Bu anlamda liderlik istenilen amaçlara ulaşmak için başkalarını etkileme süreci olarak tanımlanabilir.

Liderlerde bulunan özellikler, liderlerin davranışları ve içinde bulunulan ortam ve koşullar liderlik kuramlarında sıkça ele alınan ve tartışılan konuların başlarında gelmektedir (Çekmecelioğlu, 2014: 21- 34). Bu bağlamda liderlik ile ilgili kuram ve yaklaşımlar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, liderlerin entelektüel kapasiteleri ve karakteristiklerine dayalı Büyük Adam Teorisi (1841), liderlerin fiziksel, rkişiyeye mi yoksa işe mi ağırlık verdiğini ortaya koyan Davranışsal Teori, koşullara göre göre liderliğin kişiye mi yoksa işe mi ağırlık verdiğini ortaya koyan Durumsal Teori şeklinde belirtilebilir (Dalgın, 2015; Özmutaf, 2019: 120-121; Gün ve Aslan, 2018: 219; Güney, 2014: 395; Tengilimoğlu, 2005 Küçüközkan, 2015). Ancak ortaya konulan teoriler baz alındığında izleyen çerçevesinde potansiyeli ortaya çıkaracak etkilerin yaratılmasının temel amaç olduğu da belirtilebilir. Uygulamada, bu sinerjik etki, organizasyonlar kapsamında farklı boyutlarda stratejik çerçeve, verimlilik, üretkenlik, etkililik, etkinlik, karlılık, itibar ve imaj, kalite, takım çalışmaları, paydaş ilişkileri vb. pek çok boyutta ortaya çıkabilecektir.

Sinerji ise, bütünü parçalarının toplamından daha fazla etkiye sahip olması anlamında kullanılan bir kavramdır. Matematiksel bir bakış açısı ile ifade edecek olursak; $1+1+1=4$ ya da $1+1=3$ olarak yazılabilir. Sinerji kavramını çok daha iyi açıklayan bir sözü de yazmakta yarar bulunmaktadır: "Bir zincirin gücü, o zincirin en zayıf halkasının gücüne

eşittir.” Burada da bütünün (zincirin tamamının) etkisi zincir halkalarının birarada kullanılmasına bağlıdır. Zincirin tek tek parçalarının taşımayacağı veya kaldıramayacağı yükü zincir bütün olarak yapabilmektedir. İşte bu güç “sinerji” dir. Sinerji bir grubu hareket ettiren enerjidir (Cox vd., 1992: 79-82).

O halde sinerji, bütünün parçalarının toplamından daha fazla olması bağlamında organizasyondaki tüm kaynakların ortak bir amaca yöneltmesini de ifade etmektedir. Sinerjik yönetim ise genel olarak organizasyondaki lider, insan, sistem ve donanım kaynaklarının bir arada düşünülmesinin önemi üzerinde durmaktadır (Aktan, 2012: 261)

Yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi sinerji kavramı üzerinde birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların ortak noktaları dikkate alınarak sinerji, kısaca bütünün parçaların toplamından daha fazla olması sebebiyle sisteme ya da gruba ait çıktının birimlerin ya da bireylerin yalnızken sergileyebilecekleri performanstan daha fazla olması şeklinde tanımlanabilir. Çeşitli şekillerde tanımlanan sinerjinin oluşması için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartlar aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Harris, 1981: 25):

- ✓ Parçalar, bütünü güçlendirecek şekilde bir araya getirilmelidir,
- ✓ Sinerji parçalardan değil, sistemin tümünden beklenmelidir,
- ✓ Belirlenen amaçlar birbirini destekler nitelikte gerçekleştirilmektedir,
- ✓ Sinerji oluşturacak faktörler çeşitlendirilmelidir,
- ✓ Problem tanımında ve çözümünde farklı yaklaşımlar olabileceğini kabullenilmelidir,
- ✓ En iyi birey ya da takım tanımlamasında farklı yaklaşımlar benimsenmelidir.

2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarında Liderliğin Sinerjik Etkisi

Bir liderin başarıya ulaşabilmesi için örgüt içerisinde sahip olduğu potansiyeli harekete geçirerek sinerjik etki meydana getirmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin lider tarafından icra edilebilmesi için iç paydaşlar ve dış etkenlerin nasıl yönetileceği son derece önem arz ettiği ifade edilebilir. Liderin potansiyeli harekete geçirebilmesi için etrafını etkileyebilmesi gereklidir (Özmutaf, 2019: 97).

Bu bağlamda liderliğin etkileyciliği kapsamında yedi temel boyut şu şekilde sıralanmıştır; duygusal zekâ, güvenilir bir karakter, kavramsal beceriler, deneyime açıklık, çalışma motivasyonu ve yüksek enerji, özgüven ve karizmadır. Bunlara ilave olarak örgüt içerisindeki potansiyeli harekete geçirerek sinerjik etki meydana getirmek için bilgi, deneyim, yetkinlik, rehber olma, insan odaklılık, saygınlık, yetkinlik, etkin takım yönetimi, karar verebilme, girişimcilik, vs. gibi birçok konunun önemli olduğu ifade edilebilir (DuBrin, 2008:271).

Özellikle STK’lar gibi insan yoğun örgütlerde liderlik ve liderliğin öncülüğündeki sinerjik etki son derece önem teşkil etmektedir. Kar amacı gütmeyen örgütler olması sebebiyle yapılan faaliyetlerde liderin tutumu ve oluşturduğu etki diğer gönüllülere de etki etmektedir. Bu bağlamda Stk’larda liderin ortaya koymuş olduğu sinerjik etki son derece önemli ve kıymetlidir (Güney, 2004: 358).

Kâr amacı güden örgütlerde olduğu gibi kar amacı gütmeyen örgütlerde de son derece önemli olduğu ifade edilebilen liderlikte sinerjik etki meydana getirebilecek olan unsurlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Özmutaf, 2019: 98-99)

- ✓ Duygusal olgunluk: Öz farkındalığa sahipliplik, mütevazılık ve egosuna galip gelme kavramlarını içerir.
- ✓ Davranışsal kararlılık: Liderlikte davranışsal kararlılık niteliği potansiyel risklere rağmen kararlılık göstermektedir.
- ✓ Etik önem: Liderlikte etik önem niteliği doğru sonuca ve ahlaki temele dayanmaktadır.
- ✓ Teknik yeterlilik: Teknik bilgi ve birikim anlamında ortalamanın üzerinde bir seviyeye sahip olmayı ifade eder.
- ✓ Vizyonerlik: belirsiz geleceğin somutlaştırılma çabası ile ilgilidir.
- ✓ Maddi yönden güçlü olma: Liderlikte güç ve nüfuz son derece önemli bir etkileme aracıdır.
- ✓ Entelektüel birikim: Liderlikte entelektüel birikim nitelik açısından önemli bir etkiye sahiptir.
- ✓ Hayırseverlik: yetkinlikten öte sahip olunması gereken ve sosyal hayata katkı sağlayan gerekli bir nitelik olarak belirtilebilir.
- ✓ Durumsallık: Yönetici liderlik niteliği olarak koşullara göre davranmasıdır.

Kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen işletmelerde sinerjik bir kazanım elde etmek yoğun çaba gerektiren karmaşık ve problemlerle dolu bir süreçtir. Zaman temelli kültürel yönetimin başarısı düzenli çalışmaya bağlıdır. Kültürel

uyumun ardından sinerji yaratabilmek için keşfedilen değer, tutum, inanç ve davranış kalıplarının yeni bir zeminde ortak hedeflere dönük olarak sıralanması gerekmektedir. Bu nedenle stratejik, örgütsel ve kültürel uyum yakalandığında farklı işlevlerin bir arada olmasından kaynaklanan geleceğe yönelik belirsizlikler, ortak değer sistemi yardımıyla giderilmektedir. Ortak değer sistemi, sinerjik uyumun temel parçalarından biridir. Böylelikle örgüt içerisinde sinerji meydana gelmesi ve verimli bir şekilde oluşması mümkün kılınabilir (Higgs, 1996: 37). Dolayısıyla, gönüllü felsefesine odaklanarak faaliyetlerde bulunan STK'larda da başarının gerçekleştirilmesi için, sinerjik temelli liderlik kültürünün varlığının önemli olduğu belirtilebilir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, STK'larda yer alan bireyler kapsamında liderlik niteliklerinin sinerjik etkiye yönelik etkisinin belirlenmesidir. Bu amaçla, STK'larda liderlik niteliklerinin ve sinerjik etki göstergelerinin STK üyelerince belirlenerek öneminin ortaya konulması, bu çerçevede etki / etkileşimin belirlenmesi sağlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, STK'nın temel çalışma alanı, pozisyon ve deneyim süresi yer almaktadır.

İkinci bölümde, STK'larda liderlik nitelikleri çerçevesinde 20 ve sinerjik etki göstergesi çerçevesinde 9 önerme yer almıştır. Önermelere istatistiksel değerlendirmeler için 5'li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma dernek statüsündeki STK'larda gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sonucu oluşturulan anket, Ağustos 2020 – Mart 2021 tarihleri arasında İzmir ilinde 178 STK'da 282 birey çerçevesinde yüz yüze ve online olarak uygulanmıştır. Araştırmada, faktör analizi, tek örnek t testi ve yapısal eşitlik modellemesine yer verilmiştir. İstatistikler SPSS ve AMOS paket programları ile gerçekleştirilmiş olup elde edilen veriler literatür ışığında yorumlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Temel Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezleri aşağıda yer almaktadır:

H₁ :faktörü katılımcılar tarafından önemli olarak algılanmaktadır (Faktörler: STK'larda liderlik niteliği I, STK'larda liderlik niteliği II, STK'larda sinerjik etki göstergesi)

H₂: ... bağımsız değişkeni açısından ... faktörü farklılık göstermektedir (Bağımsız değişkenler: cinsiyet, eğitim durumu, STK'nın temel çalışma alanı, pozisyon ve deneyim süresi)

H₃: Temel faktörler çerçevesinde yapısal eşitlik modeli önemlidir.

4. BULGULAR

4.1. Bağımsız Değişkenler ve Entelektüel Verilen Öneme Yönelik Bulgular

Katılımcıların (n=282) yaş (min – max= 21-75) ortalaması 31,9 ± 11,64'tür. Kadınlar için (n=123, %43,6) için 28,2 ±9,00 ve erkekler için (n=159, %56,4) 34,7±12,652'dir. Ankete katılan bireylerin %11'i (n=31) ilköğretim, orta ve lise grubunda ve %89'u (n=251) önlisans, lisans, lisansüstü grubunda yer almaktadır. Çalışanların yer aldığı STK'ların temel çalışma alanları dağılımı; eğitim %19,1 (n=54), gençlik %52,8 (n=149), sağlık %5,3 (n=15), kadın %7,1 (n=20), iş dünyası %11,3 (n=32), spor %1,8 (n=5), çevre – kültür %2,5 (n=7) şeklindedir. Katılımcıların %77,3 (n=218) çeşitli pozisyon ve şekillerde yönetici, %22,7'si (n=64) düz üye statüsündedir. STK'lar kapsamında 1-9 yıl deneyime sahip olanlar %84,4 (n=238) ve 10 ve üstü yıl deneyime sahip olanlar %15,6 (n=44) şeklinde dağılmaktadır.

4.2. Ölçüm Araçlarının Geçerlik ve Güvenirliği

Anketin, ikinci bölümünde yer alan önermeler için faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi kapsamında temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,940'dır. Bartlett Küresellik Testi sonucu uygun olarak ortaya çıkmıştır ($\chi^2 = 3784,344$, Sd=190, p=0,000). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,969-0,909 arasında değer almıştır. Bu bulgular ışığında faktör analizi sonucu 2 faktör oluşmuştur. İki faktör toplam varyansı %72,347 düzeyinde açıklamaktadır. Toplam varyansın birinci faktör %47,927 ve ikinci faktör %24,42 oranında

açıklamaktadır. İki faktörlük yapının Cronbach Alfa değeri 0.951'dir. Ayrıca iç tutarlılık sağlanmıştır. Bu sonuca göre ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu yüksek düzeyde güvenilir bir seviyede açıkladığı ortaya konulmuştur (Tablo 1). Liderlik nitelikleri kapsamında oluşan iki faktöre; "f1: STK'larda liderlik niteliği I, f2: STK'larda liderlik niteliği II" isimlendirmeleri yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Ölçüm Aracının Geçerlik ve Güvenirliği I

STK'larda ... temel liderlik niteliği olarak belirtilebilir	Faktör	1	2	Cronbah Alfa Genel =,951
Stratejik bakış açısına sahip olma	STK'larda Liderlik Niteliği I	,799	,220	,938
Takım çalışmalarına önem verme		,772	,308	,938
Rehberlik edebilme		,737	,381	,937
Güvenilir bir kişilik algısı yaratma		,724	,128	,942
Geniş bir vizyona sahip olma		,723	,243	,941
Özgüven sahibi olma		,709	,294	,940
Yüksek motivasyona sahip olma		,708	,259	,940
Etkin iletişim kurabilme		,706	,381	,938
Etik konulara özen gösterme		,691	,447	,937
Diğerlerini motive edebilme		,662	,276	,941
Gelişime ve geliştiriciliğe açık olma		,625	,482	,939
İnisiyatif alabilme		,609	,447	,940
Empati kurabilme		,562	,439	,940
Duygusal zekanın aktif kullanımı		,172	,794	,833
Karizmatik özellikleri bulunması	,170	,770	,838	
Esnek davranabilme	,246	,732	,839	
Yeterli deneyime sahip olma	,366	,683	,829	
Entelektüel yeterlilik	,393	,534	,846	
Kavramsal düşünebilme	,502	,517	,840	
Pozitif bir görünüme sahip olma (giyim, görünüş, fiziksel özellikler vb.)	,458	,493	,847	

Anketin, üçüncü bölümünde yer alan önermeler için faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi kapsamında temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,927'dir. Bartlett Küresellik Testi sonucu uygun olarak ortaya çıkmıştır ($\chi^2 = 1739,089$, Sd=36, p=0,000). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,963-0,901 arasında değer almıştır. Bu bulgular ışığında faktör analizi sonucu 1 faktör oluşmuştur. Faktör toplam varyans %70,851 düzeyinde açıklamaktadır. Tek faktörlük yapının Cronbach Alfa değeri 0.931'dir. Ayrıca iç tutarlılık sağlanmıştır. Bu sonuca göre ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu yüksek düzeyde güvenilir bir seviyede açıkladığı ortaya konulmuştur (Tablo 2). Sinerjik etki bağlamında oluşan faktöre "f1: STK'larda sinerjik etki göstergesi" simlendirmesi yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ölçüm Aracının Geçerlik ve Güvenirliği II

STK'larda ... sinerjik etkinin bir göstergesi olarak belirtilebilir	Faktör	1	Cronbah Alfa Genel =,931
Üretim faktörlerinin (emek, para, bilgi vb.) etkin kullanılması	STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	,848	,917
Faaliyet süreçlerinde yüksek kalitenin sağlanması		,847	,917
Takım çalışmalarında etkinliğin sağlanması		,844	,919
Proje faaliyetlerinde yüksek başarı		,809	,920
Hedeflere etkin ulaşılması		,803	,920
Kaynakların etkin kullanımı		,774	,922
Yüksek katılımcılığın sağlanması		,772	,924
Zamanın etkin kullanımı		,765	,923
Gönüllülüğün etkin ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi		,764	,924

4.3. Faktörlere Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında üç faktör için de H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle, STK'larda yer alan katılımcılar STK'larda liderlik niteliği faktörlerini (I ve II) ve STK'larda sinerjik etki göstergelerini ileri düzeyde önemsemektedirler (Tablo 3).

Tablo 3. Faktörlere Yönelik Tek Örnek T Testi

Faktör	N	$\bar{x} \pm s$	Test Değeri = 3	
			t	p
STK'larda Liderlik Niteliği I	282	4,7±,44	66,296	,000
STK'larda Liderlik Niteliği II	282	4,5±,60	42,073	,000
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	282	4,6±,54	51,020	,000

Araştırma kapsamında üç faktör için de H₂ hipotezi kabul edilmemiştir. Katılımcıların faktörlere bakış açısı; cinsiyet, eğitim durumu, STK'nın temel çalışma alanı, pozisyon ve deneyim süresi açısından faktörlere bakış açısı farklılık göstermemektedir (Tablo 4 ve Tablo 5).

Tablo 4. Bağımsız değişkenler Kapsamında Faktörlere Yönelik Bulgular I

Faktör	Değişken	N	$\bar{x} \pm s$	$\mu \geq 3$	
				t	p
STK'larda Liderlik Niteliği I	Kadın	123	4,7±,54	-,894	,372
		159	4,7±,35		
STK'larda Liderlik Niteliği II	Kadın	123	4,4±,65	-,200	,841
		159	4,5±,55		
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	Kadın	123	4,6±,60	-,386	,700
		159	4,6±,49		
STK'larda Liderlik Niteliği I	İlk, orta, lise	31	4,6±,48	-,854	,394
		251	4,7±,44		
STK'larda Liderlik Niteliği II	İlk, orta, lise	31	4,4±,62	-,277	,782
		251	4,5±,59		
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	İlk, orta, lise	31	4,6±,59	,158	,875
		251	4,6±,53		
STK'larda Liderlik Niteliği I	Yönetici	218	4,7±,38	-,003	,998
		64	4,7±,61		
STK'larda Liderlik Niteliği II	Yönetici	218	4,5±,54	,587	,558
		64	4,4±,75		
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	Yönetici	218	4,6±,49	,540	,590
		64	4,6±,68		
STK'larda Liderlik Niteliği I	1-9	238	4,7±,46	-1,280	,202
		44	4,8±,28		
STK'larda Liderlik Niteliği II	1-9	238	4,4±,63	-1,274	,204
		44	4,6±,40		
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	1-9	238	4,6±,57	-1,184	,237
		44	4,7±,35		

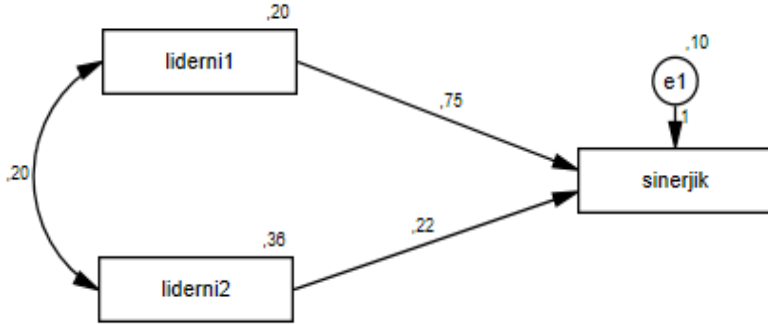
Tablo 5. Bağımsız değişkenler Kapsamında Faktörlere Yönelik Bulgular II

Faktör	Temel Alan	N	Ortalama Rank	Kruskal Wallis H	
				Test Değeri	p
STK'larda Liderlik Niteliği I	Eğitim	54	138,20	3,299	,770
	Gençlik	149	137,40		
	Sağlık	15	143,10		
	Kadın	20	159,32		
	İş Dünyası	32	143,63		
	Spor	5	171,00		
	Çevre - Kültür	7	169,00		
STK'larda Liderlik Niteliği II	Eğitim	54	120,97	12,032	,061
	Gençlik	149	139,12		
	Sağlık	15	150,97		
	Kadın	20	181,88		
	İş Dünyası	32	142,81		
	Spor	5	188,90		
	Çevre - Kültür	7	174,93		
STK'larda Sinerjik Etki Göstergesi	Eğitim	54	130,57	3,809	,703
	Gençlik	149	140,32		
	Sağlık	15	138,47		
	Kadın	20	164,95		
	İş Dünyası	32	153,77		
	Spor	5	139,30		
	Çevre - Kültür	7	135,86		

Yapısal eşitlik sonucunda, Tablo 6'da de görüldüğü gibi H₃ hipotezi (... faktörleri pozitif yönde etki / etkileşime sahiptir) tüm etki /etkileşimler kapsamında kabul edilmiştir (p<0,05). Tablo 6 ve Şekil 1'de yer alan β katsayıları incelendiğinde; liderlik niteliği I sinerjik etki ilişkisinin çok yüksek pozitif, liderlik niteliği I sinerjik etki ilişkisinin ortaya yakın pozitif ve liderlik niteliği I liderlik niteliği II ilişkiselliğinin ortaya yakın pozitif orta düzeyde olduğu görülebilmektedir. Ayrıca GFI=0,99, NFI=0,99 ve CFI=0,99 şeklindedir (Şekil 1).

Tablo 6. Yapısal Eşitlik Bulguları

FAKTÖR	YOL	FAKTÖR	B	STANDART HATA	KRİTİK ORAN	P	SONUÇ
SİNERJİK	<---	LİDERNİ1	,752	,065	4,495	0,001<	KABUL
SİNERJİK	<---	LİDERNİ2	,217	,048	4,495	0,001<	KABUL
LİDERNİ2	<-->	LİDERNİ1	,203	,020	10,139	0,001<	KABUL

Şekil 1. Faktörler Arası Yapısal Eşitlik Modeli

5. SONUÇ

Yönetimin başarısı formal ve informal boyutların bütünleşmesi ile ortaya çıkacaktır. Uygulamada, yöneticinin pozisyonunun içerdiği gücü ve kendi kişiliğinden kaynaklanan liderlik gücünü kullanarak başkaları vasıtasıyla istediği başarıyı elde edebileceği belirtilebilir. STK'larda da yöneticinin başarısındaki özel durum ise, hem yukarıda belirtilen formallik içindeki liderliğin dengeleyici ve yöneltici rolü hem de gönüllülüğü merkeze alarak bunun sinerjik bir çerçevede gerçekleştirilmesidir. Burada sinerjik etki, varolan potansiyeli bütünsel çerçevede yüksek düzeyde ortaya çıkararak süreçlerdeki ve faaliyetlerdeki başarının maksimizasyonunu da sağlayabilecektir.

Bu çalışma kapsamında, STK'larda liderlik nitelikleri olarak; birinci boyutta stratejik bakış açısı, takım çalışmalarını önemseme, rehberlik edebilme, güvenilirlik, geniş bir vizyon sahibi olma özgüven, etkin iletişim, etki konulara özen, motive edebilme, değişime ve gelişime açıklık, inisiyatif alabilme ve empati kurabilme şeklinde, ikinci boyutta ise, duygusal zekanın aktif kullanımı, karizmatiklik, esneklik, yeterli deneyim, entelektüellik, kavramsal düşünebilme ve pozitif görünüş ile özdeşleşmiştir. Sinerjik etkinin göstergesi yani sinerjik etkinin olduğunu ortaya koyan bileşenler ise, üretim faktörlerini etkin kullanma, faaliyet süreçlerinde yüksek kalite, etkin takım çalışmaları, yüksek proje başarısı, etkin kaynak kullanımı, yüksek katılımçılık, etkin zaman kullanımı ve gönüllülüğün etkin ve etkili şekilde gerçekleştirilmesi şeklindedir. STK'larda yer alan bireyler STK'lar için hem liderlik niteliklerini hem de sinerjik etki göstergelerini ileri düzeyde önemli bulmuşlardır.

Diğer taraftan, STK'larda yer alan bireylerin görüşlerine göre yukarıda söz edilen liderlik nitelikleri ayrı ayrı sinerjik göstergeleri de pozitif yönde etkilemektedir. O halde STK'larda gönüllülük felsefesi çerçevesinde, yönetim ve diğer gönüllülüklerin başarısının yüksek düzeyde potansiyeli açığa çıkarmasında hem liderlik niteliklerinin süreçlerde ve faaliyetlerde hayata geçirilmesi hem de bu niteliklerin sinerjik şekilde somut olarak görülmesi bir bütünsellik içinde değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Aktan, C. C. (2012). Sinerjik yönetim: Organizasyonlarda sinerji etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 260-272.

Arabacı, A. (2003), "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar", *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl:1, Sayı:3, s. 25-27

Avramidis, S. (2009). Lifeguard Leadership: A Review. *International Journal of Aquatic Research and Education*. Issue, 3, s. 89-100.

Cox, Charles J. ve Cary L. Cooper, "Characteristics of the Successful Chief Executive", Michel Syrett and Clare Hogg (Ed.), *Frontiers of Leadership - An Essential Reader*, Oxford: Blackwell, 1992. s.79-82.

Çekmecelioğlu, H. (2014). Göreve ve İnsana Yönelik Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılık, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri. *KOSBED*, 28, 21-34.

Dalgın, T. (2015). Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi Ve Örgütsel Adalet Algısının Düzenleyici Rolü: Muğla Konaklama Sektörü Örneği. Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla

DuBrin, A. J., Human Relations For Career and Personel Succes, Pearson Prentice Hall, USA, 2008.

Eroğul, C. (1992). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. I.C. Schick ve E. A. Tonak (Ed.). Geçiş Sürecinde Türkiye. Belge Yayınları, İstanbul.

Gün, İ., ve Aslan, Ö. (2018). Liderlik Kuramları ve Sağlık İşletmelerinde Liderlik. Journal of Health and Nursing Management, 5(3), s. 217-226.

Güney, S. (2014). Davranış Bilimleri, Nobel Yay., Ankara, s:394-396

Güney, S., Davranış Bilimleri, Nobel Yayınevi, Ankara, 2014.

Harris, R. Philip; (1981), “Professional Synergy”, Training and Development Journal, 35 (1), s. 18–33.

Higgs, Malcolm; (1996), “Overcoming The Problems of Cultural Differences to Establish Success for International Management Teams”, Team Performance Management: An International Journal, 2 (1), s. 36–43.

Jong, J. ve Hartog, D. (2007). How Leaders Influence Employees’ İnnovative Behaviour. European Journal of Innovation Management. 10 (1), s. 41-64.

Kaldor, M. (2003). “Civil Society and Accountability.”, Journal of Human Development, Vol. 4, No.1. s.15-19

Kanılmaz, A. (2017). Sivil Toplum Örgütleri Ve Halkla İlişkiler Çalışmaları Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı Örneği (Tegv Örneği) (Doktora Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 12-14.

Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 1:2, 86-115.

Özmutaf, N. M. (2012), Sivil Toplum Kuruluşlarında Kurum Felsefesi ve Gönüllü Takımların Yönetimsel Nitelikleri : Yönetici ve Üye Perspektifi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 147-165.

Özmutaf, N. M. (2019). Çağdaş Yönetici Nitelikleri ve Yönetimsel Konular, Ankara: Detay Yayıncılık.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. Journal of Management, 26(3), 513-563.

Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4:14, 1-16.

Yiğit, R. (2002). İyi Bir Lider Olmanın Yolları. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 6 (1), s. 1-12.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 555-562

Arrival
28 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61967
Article Serial Number
11

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61967>

How to Cite This Article

Özden, S. & Bozkurt, E.
(2022). "Ses Konularının
Sanal Laboratuvar Yoluyla
Öğretiminin Öğrenci
Başarısı Üzerine Etkisi",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(51):555-562.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Ses Konularının Sanal Laboratuvar Yoluyla Öğretiminin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisi

The Effect Of Teaching Sound Subjects Through Virtual Laboratory On Students' Success

Seher ÖZDEN Ersin BOZKURT

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fizik Eğitimi Bilim Dalı, Konya/Türkiye
Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Fizik Eğitimi AB.D., Konya/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Fen Bilimleri eğitimi ile ilgili olarak hazırlanan simülasyonlar ve animasyonlar ile bir sanal laboratuvar oluşturarak, bu sanal laboratuvar ile yapılacak öğretimin, geleneksel laboratuvar yöntemine ve 5E yöntemine göre öğrenci başarısına etkisinin ne derece olduğunu araştırmaktır. Bu amaçla, Konya ili Kulu ilçesi Yavuz Selim İlköğretim Okulunda 21 öğrenci, Cumhuriyet İlköğretim Okulunda 60 öğrenciden oluşan deney ve kontrol grupları bu araştırmada rol almıştır. Sekizinci sınıf "Ses" ünitesinin kazanımları kontrol gruplarına geleneksel laboratuvar yöntemiyle (L) ve 5E öğretim modeli (G) ile deney grubuna (S) ise bilgisayar ortamında animasyon ve simülasyon kullanılarak kazandırılmıştır. Araştırmada ön ve son test deseni kullanılmıştır. Uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilere bir başarı testi uygulanmıştır. Testlerden elde edilen veriler SPSS 15:00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Grupları karşılaştırmak için Anova, "t" testi ve bar analizleri yapılmıştır. Uygulama sonrasında grupların başarı testinden elde edilen verilerin analizlerinden, S grubunun G grubuna ve L grubuna göre daha başarılı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayar Destekli Öğretim, Bilgisayar Simülasyonları, Sanal Laboratuvar, Fen Eğitimi

ABSTRACT

The purpose of this study is to form a virtual laboratory with simulations and animations are related to Science education and investigate to what extent of the effect of the students' success in this virtual laboratory education according to the traditional laboratory method and 5E method. In this reason the experimental and control group consisting of 60 students in Cumhuriyet Primary School and 21 students in Yavuz Selim Primary School in Kulu district of Konya province took a part in this study. The objects of the unit Voice in 8th grade was gained by traditional laboratory method (L) and 5E instructional method (G) to control group and the experimental group (S) gained these aims in the computer environment with using animations and simulations. Pre-test and post-test experimental design was used in the study. At the beginning and end of the study an achievement test was applied for three groups. Collected responses from tests were analyzed by using SPSS 15:00 programme. The Anova, "t" test and bar analysis were made to compare the groups. After the application, according to the analysis from the data of the achievement test of the groups; the S group was found to be more successful than the group G and L.

Keywords: Computer Based Learning, Computer Simulations, Virtual Laboratory, Science Education

1. GİRİŞ

Fen eğitiminin kalitesinin artırılması için bilgisayar teknolojilerinin doğru kullanılarak öğrencilerin üstün düşünme becerileriyle birlikte, kavramaya ait becerilerinin de hızlandırılması gerektiğini gösteren birçok çalışma yer almaktadır. Adey ve Shayer (1983) yapmış oldukları çalışmada Avrupa genelinde fen eğitiminde öğrencilerin sahip oldukları düşünme becerilerini ve kavramaya ait becerilerini değerlendirmişlerdir. Elde ettikleri bulgularla, uygulanan metodolojileri birbirleriyle karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak bilgisayar destekli fen eğitiminin bu anlamda etkili olduğunu, ancak öğrencilerdeki düşünme becerilerinin yanı sıra kavramaya ait becerilerinin de gözlemlenmesi gerektiğini ve bu iki yaklaşımın birlikte düşünülmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bilgisayar destekli öğretimin öğrenci başarısındaki etkisini araştırmak üzere yapılan çalışmalar öğrencilerin başarılarını arttırdığı gibi öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını da olumlu etkilediğini göstermektedir (Chang, 2002; Hacker ve Sova, 1998).

Bilgisayar destekli öğretim, eğitimin her evresinde kullanılabilir. Roblyer (2000)'e göre; bilgisayar destekli öğretimin her eğitim düzeyinde anlamlı etkileri olmasına rağmen, ilkökul ve ortaokul düzeylerinde daha etkili olduğunu belirtmiştir. Bilgisayar destekli öğretim, öğrencinin kendi hızıyla ilerlemesine olanak vermekte ve öğretimi bireyselleştirerek öğrencinin düzeyine uygun seçenekli öğrenme yolları sunabilmektedir. Ayrıca ortaokul çağları için bilgisayarın kendisi ilgi çekici, oyun ortamı yaratan bir araç olduğundan daha etkili öğrenmeyi sağlayabilir.

Fen bilimlerinde bilgisayarların kullanım alanları oldukça fazladır. Özellikle fizik eğitimi alanında, yeni öğretim metodlarının gelişmesi için bilgisayarlar önemli fırsatlar sunmaktadır. Bunlar arasında laboratuvar yaklaşımlarında sıklıkla kullanılan tümevarım, tümdengelim ve buluş yoluyla öğretim gibi birçok tekniği kullanabilme fırsatını sunmasıdır (Jimoyiannis ve Komis, 2001).

Eğitim- öğretim sürecinde özellikle, öğrencilerin zorlandıkları, çok sayıda kavram içeren fen derslerinde, öğrencilerin kavramları anlamlı düzeyde öğrenebilmeleri için bilgisayarın etkili, yaratıcı bir destekleyici boyut olarak rol alabileceği öngörülmektedir (Çömek, 2003, Reigeluth ve Scwartz, 1989).

Bilindiği gibi fen bilimleri eğitiminde öğrencilere deneyler yoluyla öğretmek onların bilişsel ve duyuşsal öğrenmelerinde çok önemlidir. Ancak ülkemizde üniversite, lise ve ortaokul laboratuvarlarında malzeme sıkıntıları yer almaktadır. Ayrıca bazı deneyler istenilen olayı tam olarak yansıtmamakla birlikte bazı deneyler de tehlikeli ve maliyetli olabilmektedir. Bunların yanı sıra öğretmenlerin yapılacak deneylerin zaman alıyor olması sebebiyle müfredatı tamamlayamayacaklarından endişe ederek deneyleri yaptırmadıklarını belirtmektedirler (Kurt, 2002).

Fen bilimlerinde laboratuvar uygulamalarının öğrencilerin bilimsel süreç becerilerinin gelişmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca soyut kavramları içeren fen bilimleri derslerinin istenilen düzeyde öğretilmesi için gözle görünür somut materyallerin kullanılması gerekebilir. Bunun uygulanabileceği en iyi yöntemlerden birisi laboratuvar yöntemidir. Laboratuvar öğretilmek istenen bir olay, kavram ya da olguların öğrenciye doğrudan deneyim veya gösteri yoluyla çeşitli bilimsel süreç becerilerini işe koşarak kazandırıldığı ortamlardır (Adey vd, 2000). Bu yöntemin öğrencilerin akıl yürütme ve eleştirel düşünme becerilerini arttırdığı buna bağlı olarak fene yönelik pozitif tutum geliştirmelerinde önemli katkılar sağladığı yapılan birçok çalışmayla tespit edilmiştir (Serin, 2001). Ancak laboratuvarların yetersiz olduğu, deney malzemelerinin bulunmadığı ya da laboratuvar ortamlarında yaptırılması zor, pahalı ya da tehlikeli olduğu uygulamaların yerine alternatif yöntemlerin kullanılması gerekebilir. Bu durumda bilgisayar simülasyonları ve animasyonları iyi bir alternatif olabilir.

Bilgisayarın fen derslerinde kullanılması özellikle konunun gerçekçi ve anlaşılabilir olmasını sağlamaktadır. Soyut oldukları için algılanması zor olan kavramlar bilgisayar sayesinde somutlaştırılabilir. Böylece anlamlı öğrenmeyi kolaylaştırır (Aykanat, 2005).

Günümüzde öğrencilerin derslerde verilen bilgileri kalıcı olarak öğrenmelerini sağlamak ve derse karşı ilgilerini sürekli canlı tutmak çok önemlidir. Bilgisayar destekli öğretim, bu amaca ulaşmak için bir eğitim aracı olarak görülmektedir. Özellikle fen derslerinde bilgisayar destekli öğretim yöntemi, uygulanması açısından oldukça elverişlidir. Fen derslerinde bilimsel kavram ve prensiplerin oldukça fazla yer almaktadır. Derslerde uygun yöntem ve tekniklerle hazırlanmış yazılımlarının kullanılması bu kavramların ve prensiplerin aktarılmasında önemli bir avantaj sağlayabilir (Geban ve Demircioğlu, 1996).

Ülkemizdeki fen eğitimindeki sorunlar incelendiğinde, bunların başında öğrencilerin fen kavramlarını soyuttan somuta doğru anlamlı ilişkiler kurarak öğrenmelerindeki eksiklikler ya da yanlışlıklar gelir. Bu eksiklik ya da yanlışlıkların giderilmesinde geleneksel öğretim yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle eğitimciler, kendilerine uygun gelen farklı öğretim yöntemlerinin arayışı içine girmişlerdir. Bugün öğretim yöntemleri, öğrencinin kendi kendisine öğrenmesini, zamanını kendisine göre ayarlamasını, öğrenme kaynağı ile doğrudan doğruya etkileşimde bulunmasını sağlayacak şekilde geliştirilmektedir.

MEB'in yayınlamış olduğu 2018 fen bilimleri öğretim programı incelendiğinde bilgisayar simülasyonlarının, animasyonların hatta videoların yer almadığı görülmektedir. Fen bilimleri programında arattırıldığında bu kelimelere rastlanmamaktadır. Bu fen bilimleri programı açısından önemli bir eksikliklerdir. Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde öğrencilerin derse karşı ilgilerini çekebilmek yaratıcı ve günlük hayatta karşılığını bulabilen bağlarla gerçekleştirilebilir. Bu amaç doğrultusunda bilgisayar ve akıllı tahtaların verimli kullanılması öğrencilerin fen bilimlerine olan ilgisini arttırabilir. Derslerde kullanılacak simülasyon, animasyon ve videolar soyut kavramların somutlaştırılmasında önemli bir etkiye sahip olacaktır. Ayrıca öğrencilerin yaşlarına ve gelişim süreçlerine uygun olarak seçilen simülasyon, animasyon ve videoların kullanımıyla tümdengelim yaklaşımı, tümevarım yaklaşımı, bilimsel süreç becerileri yaklaşımı, keşfetmeye dayalı yaklaşım ve yapılandırmacı yaklaşım gibi laboratuvarların kullanılmasına yönelik yaklaşımlar kolaylıkla işe koşulabilir (Bozkurt, 2021).

BDE konusunda olumlu olabilecek yedi kriter olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar arasında bilgisayar destekli eğitimin aktif öğrenmeye daha fazla olanak sağlaması; zihnen daha az sıkıcı iş yapılması; duyuşsal ve algısal modellerin çeşitlenmesine fırsat sağlanması; öğrenmenin daha fazla bireyselleştirilmesi sayılmaktadır (Arı ve Bayhan, 1999).

Yapılan araştırmalar, bilgisayarın eğitimde etkin bir şekilde kullanılmasının fen bilimleri, matematik, fizik ve kimya gibi alanlarda başarıyı anlamlı bir şekilde arttırdığını göstermektedir (Reed ve Judkins, 1986; McCoy, 1991; Geban

vd., 1992; Finkelstein vd, 2005; Demirer, 2006; Bozkurt ve Sarıkoç, 2008; Erdoğan ve Bozkurt, 2022). Son zamanlarda, öğrencilerin fen konularındaki başarılarında bilgisayar simülasyon deneylerinin mi yoksa geleneksel laboratuvar deneylerinin mi etkili olduğu hususunda bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların bir kısmında bilgisayar simülasyonlu deneylerin daha etkili olduğu görülmüştür (Geban vd, 1992; Svec ve Anderson, 1995; Redish vd, 1997; Kıyıcı ve Yumuşak, 2005; Bayrak vd, 2007; Bozkurt ve Sarıkoç, 2008).

Günümüzde insan yaşamında çok etkin bir konuma yerleşen teknoloji, eğitim sistemimizi doğrudan etkilemekte ve teknolojik olanakların öğrenme ve öğretme süreçlerinde işe koşulmasını her geçen gün zorunlu kılmaktadır. Yenice ve arkadaşlarının (2003) yapmış olduğu çalışmada fen bilimleri dersine ait öğretim programının simülasyon ve animasyon kullanımına yönelik iyileştirilmesi ve bu alandaki yazılımların artırılarak eğitime katkı sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu araştırmada teknolojinin ve onun getirmiş olduğu ürünlerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanmış bir sanal laboratuvarın öğrenci başarısı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı fen bilimleri dersinde ses konuları ile ilgili olarak hazırlanan simülasyon ve animasyonlarla bir sanal laboratuvar oluşturarak, bu sanal laboratuvar ile yapılacak öğretimin, geleneksel laboratuvar yöntemine ve 5E modeline göre öğrenci başarısına etkisinin belirlenmesidir.

3. PROBLEM

Fen bilimleri dersinde yer alan “Ses Ünitesi” konularına yönelik animasyon ve simülasyonlarla hazırlanan bir sanal laboratuvar uygulaması ile yapılacak öğretimin, geleneksel laboratuvar ve 5E modeli ile yapılacak bir öğretime göre öğrenci başarısı üzerine etkisi var mıdır?

3.1. Alt Problemler

- ✓ Çalışma grubunda yer alan; sanal laboratuvar uygulaması ile öğrenim gören (S), 5E ile öğrenim gören (G) ve sadece geleneksel laboratuvar yöntemiyle öğrenim gören (L) gruplarının; ön-test sonuçları arasında anlamlı fark var mıdır?
- ✓ Grupların kendi içinde ön ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- ✓ Çalışma grubunda yer alan; sanal laboratuvar uygulaması ile öğrenim gören (S), 5E ile öğrenim gören (G) ve sadece geleneksel laboratuvar yöntemiyle öğrenim gören (L) gruplarının; son test sonuçları arasında anlamlı fark var mıdır?

4. YÖNTEM

Bu araştırma için; ses ünitesi ile ilgili hazırlanan simülasyonlarla, bir sanal laboratuvar ortamı oluşturulmuştur. Bunun için öncelikle araştırmacı tarafından uygulama için gerekli animasyonlar ve simülasyonlar derlenmiştir. Hazırlanan sanal laboratuvar uygulamasının işlerliği denetlenmiştir.

Araştırmada yer alan grupların başarı düzeylerini karşılaştırmak için bir başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testinin α güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur. Geliştirilen başarı testi kullanılarak, aralarında anlamlı bir fark bulunmayan üç deneysel grup oluşturulmuştur. Deneysel gruplar Yavuz Selim İlköğretim Okulu 8-A sınıfı öğrencileri (S) ile Kulu Cumhuriyet İlköğretim Okulu 8-A (L) ve 8-B (G) sınıfında öğrenim gören toplam 81 öğrenci ile oluşturulmuştur. Deney grubu 27 öğrenciden oluşan S (sanal laboratuvar), kontrol grupları ise 33 öğrenciden oluşan G (5E Modeli) ve 21 öğrenciden oluşan L (geleneksel laboratuvar) grubudur.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grupları

Gruplar	N (öğrenci sayıları)
Deney Grubu (S)	27
Kontrol grubu (L)	21
Kontrol grubu (G)	33
Toplam	81

Çalışmada bütün gruplara 16’şar saat uygulama yapılmıştır. S grubu sanal laboratuvar uygulamalarını yapmışlardır. L grubu geleneksel laboratuvar ortamında deneylerini yapmışlardır. G grubunda ise geleneksel 5E modeline göre ders anlatılmış ve etkinlikler yaptırılmıştır. Yapılan uygulamalardan sonra grupların başarı düzeylerini karşılaştırmak için hazırlanan başarı testi, son test olarak uygulanmıştır.

4.1. Yapılan Deneysel Uygulamalar

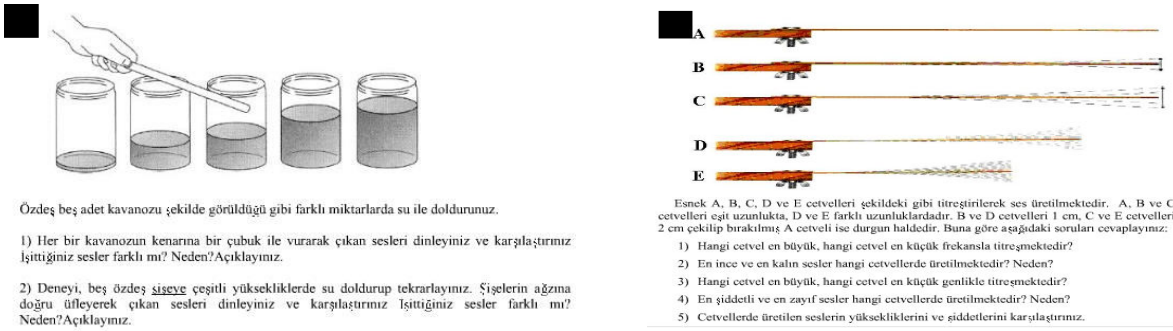
Gruplara 16 şar saat ders işlenmiştir. Deney grubunda simülasyon ve animasyonlarla oluşturulmuş sanal laboratuvar kullanılmıştır. Öğrencilerle bilgisayar ortamında gerçekleştirilen uygulamalarda farklı sitelerden elde edilen

animasyon ve simülasyonlar kullanılmıştır (Fendeney, 2011; Phet, 2011). Kullanılan animasyon ve simülasyonlar dersin içeriğine ve kazanımlara uygun olarak seçilmiştir. Şekil 1’de deney grubuna (S grubuna) uygulanan animasyon ve simülasyonlardan ikisi yer almaktadır.

Şekil 1. Sanal Laboratuvar Uygulamasında Yer Alan Bazı Animasyon ve Simülasyonlar

Kontrol grubu (L) için hazırlanan deneyler yine kazanımlar doğrultusunda hazırlanmış deneylerdir. Deneyler uygulamalı olarak öğrencilere gruplar halinde yaptırılmıştır. Deneylerin yapılış şekli ve yönergeleri açık bir şekilde ifade edilmiştir. Öğrenciler yönergeler doğrultusunda deneyde belirlenen değişkenleri gözlemleyerek notlar almışlardır. Şekil 2’de yaptırılan bazı deneylerin görselleri yer almaktadır.

Şekil 2. Sanal laboratuvar uygulamasında yer alan bazı animasyon ve simülasyonlar

Öğrencilere 5E modelinin uygulandığı geleneksel olarak kabul edilen G grubunda öğretmenin ve öğrencilerin birlikte geliştirdikleri materyalle kullanılmıştır. Derslerde öğrencilerin ve öğretmenin hazırlanmış olduğu materyaller ile dersin amacına ve kazanımına uygun olacak şekilde gösteri deneyleri yapılmıştır. Şekil 3’te G grubunda gösterilen ve bazı müzik aletlerinin de çalışma prensibinin anlatıldığı materyaller görülmektedir.

Şekil 3. G grubunda gösterilen bazı materyaller

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde deneysel gruplara uygulanan başarı testinden elde edilen verilerin analiz sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin yorumlar verilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 15:00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Grupların ön ve son testten almış oldukları ortalama puanların karşılaştırılmasında Anova analizi kullanılmıştır. Ayrıca grupların ön ve

son testten almış oldukları ortalama puanlara ilişkin hesaplanan başarı yüzdeleri ile grafikler oluşturulmuştur. Grupların kendi içinde olan karşılaştırmalarda bağımlı iki örnek “t” testi kullanılmıştır.

5.1. Grupların ön test ortalama puanlarının karşılaştırılması

Tablo 2’de grupların ön test sorularından almış oldukları ortalama puanlar yer almaktadır. Tabloya göre grupların ortalama puanları G grubu için $\bar{X}_G=6.2424$, S grubu için $\bar{X}_S=6.5556$ ve L grubu için $\bar{X}_L=6.1429$ bulunmuştur.

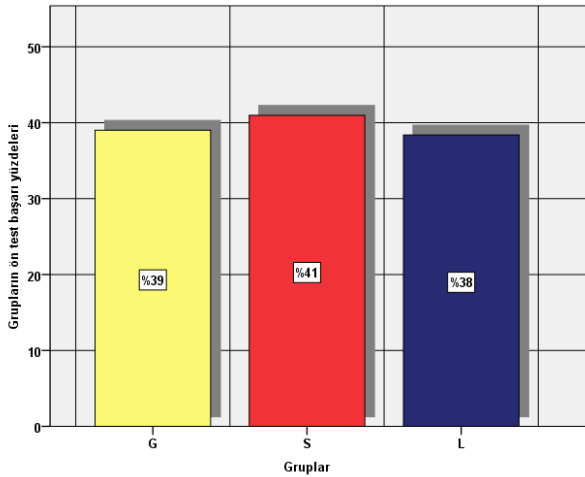
Tablo 2. Grupların Ön Test Ortalama Puanları

Gruplar	N	Ortalama puanlar \bar{X}	Std. Sapma	Std. Hata
G	33	6.2424	1.62077	0.28214
S	27	6.5556	3.22649	0.62094
L	21	6.1429	1.82444	0.39812
Toplam	81	6.3210	2.30123	0.25569

Tablo 3’te grupların birbirleriyle karşılaştırıldığı Anova tablosu verilmiştir. Tabloya göre grupların ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F(2-78)=0.805$, $P>0.05$). Bu sonuca göre grupların uygulamalar öncesi aynı düzeyde olduğu kanaatine varılmıştır. Şekil 4’de grupların ön teste ilişkin başarı yüzdeleri görülmektedir.

Tablo 3. Grupların Ön Test Ortalama Puanlarının Karşılaştırıldığı Anova Testi

	Kareler Toplamı	sd	Anlam Karesi	F	P
Gruplar arası	2.356	2	1.178		
Gruplar içinde	421.299	78	5.401	0.218	0.805
Toplam	423.654	80			

Şekil 4. Grupların Ön Teste Ait Başarı Yüzdeleri

5.2. Grupların kendi içinde ön ve son test sonuçlarının karşılaştırılması

Tablo 4. Grupların Kendi İçinde Ön ve Son Test Sonuçlarının Karşılaştırıldığı “t” Testi Sonuçları

Gruplar	Ön test \bar{X}_1	Son test \bar{X}_2	Std. Sapma	Std. Hata	$\bar{X}_1 - \bar{X}_2$	S.D.	t	P
G	6.2424	8.2121	1.89547	.32996	-1.9697	32	-5.970	0.000*
S	6.5556	9.9630	2.27460	.43775	-3.4074	26	-7.784	0.000*
L	6.1429	8.0476	2.89663	.63210	-1.9047	20	-3.013	0.007*

* Ön ve son test ortalama puanları arasındaki farklar 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlıdır.

DeneySEL grupların ön ve son teste ait ortalama puanları tablo 4’te görüldüğü gibidir. Her gruba ait yorumlar aşağıda sırası ile verilmiştir.

- ✓ G grubunun ön test ve son test ortalama puanları arasındaki fark -1,9697 olarak bulunmuştur. Bu fark 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($t_{32}=-5.970$, $P<0.05$). Bu sonuca göre G grubu son testte, ön teste göre daha başarılıdır.
- ✓ S grubunun ön test ve son test ortalama puanları arasındaki fark -3,4074 olarak bulunmuştur. Bu fark 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($t_{26}=-7.784$, $P<0.05$). Bu sonuca göre S grubu son testte, ön teste göre daha başarılıdır.
- ✓ L grubunun ön test ve son test ortalama puanları arasındaki fark -1,9047 olarak bulunmuştur. Bu fark 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($t_{20}=-3.013$, $P<0.05$). Bu sonuca göre L grubu son testte, ön teste göre daha başarılıdır.

5.3. Grupların son test ortalama puanlarının karşılaştırılması

Tablo 5’de grupların son test sorularından almış oldukları ortalama puanlar yer almaktadır. Tabloya göre grupların ortalama puanları G grubu için $\bar{X}_G=8.2121$, S grubu için $\bar{X}_S=9.9630$ ve L grubu için $\bar{X}_L=8.0476$ bulunmuştur.

Tablo 5. Grupların Son Test Ortalama Puanları

Gruplar	N	Ortalama puanlar \bar{X}	Std. Sapma	Std. Hata
G	33	8.2121	2.31513	0.40301
S	27	9.9630	2.78017	0.53504
L	21	8.0476	2.97449	0.64909
Toplam	81	8.7531	2.75922	0.30658

Tablo 6. Grupların Son Test Ortalama Puanlarının Karşılaştırıldığı Anova Testi

	Kareler Toplamı	sd	Anlam Karesi	F	P
Gruplar arası	59.631	2	29.816	4.233	0.018
Gruplar içinde	549.430	78	7.044		
Toplam	609.062	80			

Tablo 6’da verilen Anova testi sonucuna göre grupların son test ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F_{(2-78)}=4.233$, $P<0.05$). Bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu göstermek için yapılan Anova Tukey HSD testi, Levene istatistiğinin sonucuna göre belirlenmiştir. Tablo 7’de verilen Levene istatistiğine göre grupların varyansları eşit kabul edilmiştir ($F_{(2-78)}=0.952$, $P>0.05$).

Tablo 7. Grupların Son Test Levene İstatistiği Sonucu

Levene İstatistiği	sd1	sd2	P
0.952	2	78	0.390

Tablo 8. Grupların Son Test Ortalama Puanlarının Karşılaştırıldığı Anova Tukey HSD Testi

(I) gruplar	(J) gruplar	Ort.Puan farkı (I-J)	Std. Hata	P
S	G	1.75084(*)	0.68873	0.034
S	L	1.91534(*)	0.77221	0.040
L	G	-0.16450	0.74087	0.973

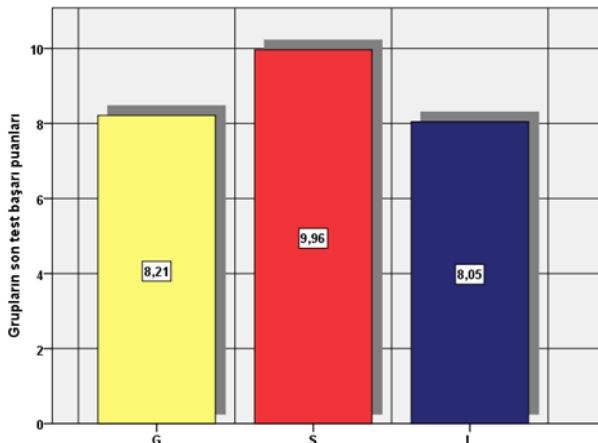
*Ortalama puan farkı 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8’de grupların birebir karşılaştırmalarını incelemek için yapılan Anova Tukey HSD testi verilmiştir. Grupların birbirleriyle olan karşılaştırmaları aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Tablo 8’e göre, S ve G gruplarının son teste ait ortalama puanları arasındaki fark ($\bar{X}_S - \bar{X}_G$) 1.75084 olarak bulunmuştur. S ve G grubu arasındaki bu S grubu lehine anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$). Bu sonuca göre son testte, S grubu G grubuna göre daha başarılıdır diyebiliriz.

Tablo 8’e göre, S ve L gruplarının son test ortalama puanları arasındaki fark ($\bar{X}_S - \bar{X}_L$) 1.91534 olarak bulunmuştur. S ve L grubu arasındaki bu fark S grubu lehine bulunmuştur ($P<0.05$). Bu sonuca göre S grubu, L grubuna göre son testte daha başarılıdır diyebiliriz.

Tablo 8’e göre, L ve G gruplarının son teste ait ortalama puanları arasındaki fark ($\bar{X}_L - \bar{X}_G$) -0.16450 olarak bulunmuştur. L ve G grubu arasındaki bu fark 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı değildir. Bu sonuca göre L ve G grubu uygulama sonrası aynı düzeydedir diyebiliriz. Grupların son teste ait ortalama puanları şekil 5’deki gibidir.

Şekil 5. Grupların Son Teste Ait Ortalama Puanları

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmada yer alan G, S ve L gruplarına uygulama öncesi ve sonrası uygulanan başarı testi ve ilgi ölçeğinden elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre araştırmanın problem cümlesine ve alt problemlerine cevaplar aranmıştır. Araştırma sonuçları sırasıyla aşağıda verilmiştir:

Uygulama öncesinde deneysel gruplara uygulanan başarı testinden (ön-test) elde edilen verilerin analizleri sonucu, grupların ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuca göre, gruplar uygulamaya aynı başarı düzeylerinde başlamıştır.

Aynı şekilde S ve L grubunun son teste ait verileri karşılaştırıldığında, ortalama puanlar açısından S grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farka sebep olan etkenin, yapılan sanal laboratuvar uygulamasının olduğu düşünülmektedir. L ve G gruplarının son teste ilişkin ortalama puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuca göre L ve G grubunun uygulama sonrası başarı düzeyleri aynı diyebiliriz.

Uygulama sonrasında grupların başarı testinden (son test) elde edilen verilerin analizlerinden, S ve G gruplarının ortalama puanları arasındaki fark S grubu lehine bulunmuştur. Bu sonuca göre uygulama sonrasında S grubu G grubuna göre daha başarılıdır. Anlamlı farkı oluşturan etkenin yapılan sanal laboratuvar uygulamasının olduğu düşünülmektedir.

S, G ve L gruplarının kendi içinde yapılan, ön ve son test sonuçlarının karşılaştırılmalarında üç grupta başarılarını yükseltmişlerdir. Grupların kendi içinde ön ve son test sonuçları arasındaki farklar son test sonuçlarının lehine bulunmuştur.

Bu sonuçlara göre yapılan sanal laboratuvar uygulaması geleneksel laboratuvar uygulamalarına alternatif olabilir. Laboratuvarın olmadığı ya da yetersiz olduğu durumlarda uygun simülasyon ve animasyonlarla etkili bir öğretim yapılabilir. Öğrencilerle bilgisayar ortamında yapılan sanal laboratuvar uygulamalarında yapılan gözlemlerde öğrencilerin ilgilerinin yüksek görülmüştür. Bu tür uygulamaların artırılması ve fen bilgisi müfredatında bilgisayar simülasyonları ve animasyonlarına yer verilmesi büyük önem taşımaktadır. Yapılan incelemelere göre fen bilgisi müfredatında bilgisayar simülasyonları ve animasyonlarının kazanımlarda yer almadığı görülmektedir. Müfredatın bu yönde yeniden düzenlenmesi önemli bir gelişme olacaktır.

Çalışmada sanal laboratuvar (S) grubu, geleneksel laboratuvar (L) grubuna göre daha başarılı bulunmuştur. Ancak öğrencilerin el becerileri, grafik çizme ve yorumlama yetenekleri bu araştırma kapsamında incelenmemiştir. Öğrencilerin deney yapabilme becerilerini arttırmak için derslerin hem geleneksel hem de sanal laboratuvar yöntemi ile işlenmesi daha etkili olacaktır. Yapılan araştırma sırasında, internet ortamında Fizik konuları ile ilgili, gerek bireysel, gerekse üniversitelerce hazırlanmış çok sayıda sanal laboratuvar sitesine rastlanmıştır. Ancak her simülasyon öğretimde istenilen etkiyi sağlamayabilir. Önemli olan etkili ve kalıcı öğrenmeyi sağlayacak simülasyonlara ve animasyonlara ulaşmaktır.

KAYNAKÇA

Adey, P., ve Shayer, M. (1983). *Towards a science of science teaching: Cognitive development and curriculum demand*. Heinemann.

Adey, P., Shayer, M., ve Yates, C. (2000). AQA (NEAB). *Issues in Science Teaching*, 81, 219.

Arı, M. ve Bayhan, P. (1999). *Okul Öncesi Dönemde Bilgisayar Destekli Eğitim*, İstanbul, Epsilon Yayınları.

Aykanat, F. (2005). Bilgisayar destekli kavram haritaları yöntemiyle fen öğretimi (hücre konusu). Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Bayrak, B., Kanlı, U., ve Ingeç, S. K. (2007). To Compare the Effects of Computer Based Learning and the Laboratory Based Learning on Students' Achievement Regarding Electric Circuits. *Online Submission*, 6(1).

Bozkurt, E., ve Sarıkoç, A. (2008). Fizik eğitiminde sanal laboratuvar, geleneksel laboratuvarın yerini tutabilir mi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 89-100.

Bozkurt, E. (2021). Fen Öğretiminde Simülasyonların ve Android Uygulamaların Yeri ve Önemi. S. Say ve F.S. Yıldırım, *Fen öğretiminde yeni yaklaşımlar – II* (syf. 252-272). Ankara, Pegem Akademi.

Chang, C.Y. (2002). Does-computer-assisted instruction problem solving improved science outcomes? A Pioneer study. *The Journal of Educational Research*, 95(3), 143-150

Çömek, A. (2003). *Fen Bilgisi Öğretiminde “ Isı ve Isının Maddedeki Yolculuğu” Ünitesinin Bilgisayar Destekli Öğretim Materyalleri İle Öğretilmesinin Öğrenci Başarisına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Demirer, A. (2006). İlköğretim ikinci kademedede bilgisayar destekli fen bilgisi öğretiminin öğrenci başarısına etkilerine ilişkin bir araştırma şehit Namık Tümer İlköğretim Okulu örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır*.

Erdoğan, Ş., ve Bozkurt, E. (2022). The effect of virtual laboratory applications prepared for Geometrical Optics Lesson on students' achievement levels and attitudes towards Physics. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 12(2), 226-234.

Fendeney. (2011). Ses Dalgaları. Retrieved from <http://www.mycounter.net/www/fendeney.com.html>

Finkelstein, N. D., Adams, W. K., Keller, C. J., Kohl, P. B., Perkins, K. K., Podolefsky, N. S., Reid, S., ve LeMaster, R. (2005). When learning about the real world is better done virtually: A study of substituting computer simulations for laboratory equipment. *Physical review special topics-physics education research*, 1(1), 010103.

Geban, Ö., Aşkar, P. ve Özkan, İ. (1992). Effects of Computer Simulations and Problem Solving Approaches on High School Students, *Journal of Educational Research*, 86, 6-10

Geban, Ö. ve Demircioğlu H. (1996). Fen Bilgisi Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretim Ve Geleneksel Problem Çözme Etkinliklerinin Ders Başarısı Bakımından Karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12:183-185.

Hacker, R. G. and Sova, B. (1998). Initial Teacher Education: A Study of The Efficacy of Computer Mediated Courseware Delivery in A Partnership Concept, *British Journal Of Education Technology*, 29 (4), 333-341.

Jimoyiannis, A., ve Komis, V. (2001). Computer simulations in physics teaching and learning: a case study on students' understanding of trajectory motion. *Computers ve education*, 36(2), 183-204.

Kıyıcı, G., ve Yumusak, A. (2005). Fen Bilgisi Laboratuvarı Dersinde Bilgisayar Destekli Etkinliklerin Öğrenci Kazanımları Üzerine Etkisi-Asit-Baz Kavramları ve Titrasyon Konusu Örneği. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(4).

Kurt, S. (2002). *Bütünleştirici Öğrenme Kuramı'na uygun çalımsa yapıklarının geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

McCoy, L. P. (1991). The Effect of Geometry Tool Software on High School Geometry Achievement. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching*, 10(3), 51-57.

PHET. (2011). Sound ve Waves. Retrieved from <https://phet.colorado.edu/en/simulations/filter?subjects=sound-and-wavesvetype=html,prototype>

Reed, J. H., ve Judkins, J. (1986). Evaluation of a holistic CAI system in introductory chemistry. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching*, 6(1), 21-27.

Redish, E., F., Saul, M., J., ve Steinberg, R., N. (1997). On the Effectiveness of Active Engagement Microcomputer-based laboratories, *Am. J. Phys.* , 65, 45-54

Reigeluth, C. M., ve Schwartz, E. (1989). An instructional theory for the design of computer-based simulations. *J. COMP. BASED INSTR.*, 16(1), 1-10.

Roblyer, M. D. (2000). The national educational technology standards (NETS): A review of definitions, implications, and strategies for integrating NETS into K-12 curriculum. *International Journal of Instructional Media*, 27(2), 133.

Serin, G. (2001). Fen eğitiminde laboratuvar, yeni binyılın başında Türkiye'de fen bilimleri eğitimi sempozyumu. *Maltepe Üniversitesi, İstanbul*.

Svec, M. T., ve Anderson, H. (1995). Effect of Microcomputer-Based Laboratory on Students' Graphing Interpretation Skills and Conceptual Understanding of Motion, *Dissertation Abstracts International*, 55(8), 2338-A.

Yenice, N., Sümer, Ş., Oktaylar, H. C., ve Erbil, E. (2003). Fen bilgisi derslerinde bilgisayar destekli öğretimin dersin hedeflerine ulaşma düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24).

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 563-570

Arrival
27 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61957
Article Serial Number
12

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61957>

How to Cite This Article
Kandemir, B. & Demir, E.
(2022). "Kadın Girişimcilerin Sosyal Medyada Yer Alan İletişim Davranışlarının İncelenmesi: Instagram Örneği", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):563-570.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

Kadın Girişimcilerin Sosyal Medyada Yer Alan İletişim Davranışlarının İncelenmesi: Instagram Örneği

Examination Of Communication Behaviors Of Women Entrepreneurs On Social Media:
Instagram Example

Bayram KANDEMİR Erdal DEMİR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Medya Yüksek Lisans Öğrencisi, Karaman/Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, 19 Mayıs İlkokulu, Karaman/Türkiye

ÖZET

Yeni medya unsurları içerisinde yer alan sosyal medya; geleneksel medyaya göre sağladığı imkânlardan dolayı geniş kitleler tarafında tercih edilmektedir. Geleneksel medyada (televizyon, radyo gazete vb.) tek yönlü bir iletişim olduğundan bireyler edilgen konumdaydı ve kendilerine sunulan içeriklerle ancak tüketici olabilmekteydi. Ancak yeni medya (internet, cep telefonu sosyal medya vb.) alınındaki gelişmelerle bireyler artık sadece tüketici olmaktan çıkıp ürettiği içeriklerle hem tüketen hem de üreten olabilmektedir. Sosyal medyanın küresel anlamda etkileşim ve katılım kolaylığı sağlaması bireyleri sosyal medya alanını kullanmaya teşvik etmektedir. Sosyal medya, artık hayatlarımızda o kadar yer etti ki sosyal hayat içerisinde birçok tercihimizin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışmada kadın girişimcilerin sosyal medyada bireysel paylaşımlarının yanı sıra, iş geliştirme ve markalarının tanıtımında sosyal medyadan yararlanıp yararlanmadıkları olgusu üzerinde durulmuştur. Çalışmada; kendi işini kuran kadın girişimcilerin, sosyal medya platformlarını kullanarak markalarını üretim ve tanıtım çalışmalarının neler olduğu ve bu çalışmalara yönelik iletişim davranışlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada; amaçsal örneklem metoduyla seçilen ve Karaman'da faaliyet gösteren kadın girişimcilerin bireysel ve kurumsal Instagram hesaplarının içerik analizi çalışması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Sosyal Medya, Kadın Girişimciler, Instagram

ABSTRACT

Social media, which is among the new media elements; It is preferred by large masses due to the opportunities it provides compared to traditional media. Since it is a one-way communication in traditional media (television, radio, newspaper, etc.), individuals were in a passive position and could only be consumers with the contents offered to them. However, with the developments in the field of new media (internet, mobile phone, social media, etc.), individuals are no longer just consumers, they can be both consuming and producing with the content they produce. The fact that social media provides global interaction and ease of participation encourages individuals to use the social media field. Social media has taken such a place in our lives now that it plays an important role in shaping many of our choices in social life. In this context, the study focused on whether women entrepreneurs benefit from social media for business development and promotion of their brands, as well as their individual sharing on social media. In the study; It is aimed to determine the production and promotion activities of women entrepreneurs who start their own business by using social media platforms and the communication activities for these studies. In this context; The content analysis study of the individual and corporate Instagram accounts of women entrepreneurs selected by purposeful sampling method and operating in Karaman was carried out and the data obtained were analyzed.

Key words: New Media, Social Media, Women Entrepreneurs, Instagram

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu sözlüğünde iletişim "Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim." teknik olarak da "Telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, iletişim." şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

İletişim, en genel ifadeyle "bir arada yaşayabilme sanatıdır" Yapı itibariyle sosyal bir barlık olan insan kendini ifade edebilmek ve diğer insanları da anlayabilmek ve temel gereksinimlerini gerçekleştirebilmek için iletişime ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sözleri bir araç olarak kullandığımız iletişim biçimimiz konuşmayla devam etmektedir (Yaman, 2007: 3). İnsanın sosyal varlığını sürdürebilmesi ve gelişimi için sergilemiş olduğu iletişim biçimlerinin teknolojinin gelişimiyle yeni boyutlar kazandığı görülmektedir. İletişim, düşünce ve bilginin aktarılması anlamına geldiği için eğitim ve öğretimin de en temel unsurudur. Bir toplumun eğitim ve öğretim olmadan ilerlemesi mümkün değildir. İletişim olmadan bunlar gerçekleşmeyeceğine göre sadece insanın değil toplumların da var olması ve varlığını devam ettirebilmesi yine iletişimin önemini göstermektedir. İletişim, insanın mevcudiyetini devam ettirme şeklinin bir nihayeti olarak, insana özgüdür ve gelişmelere göre şekillenmektedir (Oksay, 2009: 15).

Binlerce yıllık bir geçmişe sahip insanlık; yokluk, yoksulluk, savaşlar, doğal afetler, ölümcül hastalıklarla geçen hayat serüvenini hep var olma mücadelesiyle geçirmiştir. Doğayla ve diğer insanlarla verilen mücadele... Sosyal bir varlık olan insan, kendi varlığını üretebilmesi için diğer insanlarla sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler içerisine girmiştir. İletişim; düşünce, bilinç ve dilsel faaliyetlerin üretilmesi ve insanların bu üretim faaliyetlerine katılımının bir sonucudur. Tarih boyunca hep toplu halde yaşayan insanın bunu sürdürebilmesi ve üretim faaliyetlerinde bulunabilmesi “iletişimi” zorunlu kılmıştır. Bu sayede insan hem kendi varlığını hem de toplum ilişkilerini yeniden düzenleyebilmiştir. Toplumsal ilişkileri sürdürebilmenin ve birlikte yaşamının temel koşulu iletişimdir. İnsan, bulunduğu ortamlardaki mevcut koşulları kullanarak yüz yüze ya da teknolojik araçlarla iletişim faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir (Yaylagül, 2019:10).

Günümüzde, internet teknolojisindeki hızlı gelişmelerle eşgüdümlü olarak iletişim teknolojilerinde de gelişmeler devam etmiştir. Geleneksel anlamda iletişimi sağlayan temel unsur olan dil, bu gelişmeler bağlamında yeni bir boyut kazanmıştır. Dilin iletişimdeki rolünden hep faydalanan insanoğlu, hayat serüveninde söz ile başlayan bu süreci yazı ve kitle iletişim araçlarıyla daha etkin bir şekilde devam ettirmiştir (Çelik, 2018: 17).

Modern çağda, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber toplumların iletişim biçimleri de değişmiştir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler; yeni medya unsurlarının hızla bireylerin hayatlarının merkezine konumlanmaya başlamıştır (Güdekli, 2016: 151). Dolayısıyla insanlar, yaşamla ilgili birçok olguya da kitle iletişim araçlarıyla çok rahat ulaşabilmiştir. Bu durum, modern insanların bu araçlarla sunulan içeriklere göre yaşamı anlamlandırmasına büyük ölçüde etki etmiştir. (Aydoğan, 2004: 15). Teknolojideki gelişmeler, sosyal ağların da gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu ağlarla dünya adeta küresel bir köy haline dönmüştür. Uzakları yakın eden sosyal ağlarla insanlar, işlerinin birçoğunu ve sosyal iletişimini bu alanlarda gerçekleştirerek zaman ve mekandan da tasarruf etmeye başlamışlardır (Mamodu vd, 2019:60).

Teknoloji ve medya alanlarındaki gelişmeler, sosyal medyanın pazarlama teknikleri üzerindeki etkisini de geliştirmektedir. Instagram, Facebook, Twitter ve YouTube ve benzeri kişisel sosyal medya hesaplarında marka tanıtım ve üretim içerikleri gitgide artış göstermektedir (Glucksman, 2017: 77). Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren internet ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni medya da hızla gelişmeye başlamıştır. Yeni medya içerisinde sosyal medya platformları en çok kullanılan sanal ortamlar olmuştur. Sosyal medyanın sağladığı iletişim özgürlüğü ve etkileyici gücü; sanal uzamlardaki milyonlarca kullanıcı kitlesi, üreticilerin ticari faaliyetleri açısından önemli bir meca olmuştur (Shirky, 2018: 157).

Özellikle kadın kullanıcıların sosyal medya üzerinden yürüttükleri e- ticaret faaliyetlerinde kayda değer artış, bu mecraların önemini arttırmıştır. Bu doğrultuda kullanıcı kitlesi gittikçe artan sosyal medya platformlarından olan instagramın kadın kullanıcılar tarafından bu amaçlarına yönelik sosyal medya hesaplarındaki iletişim davranışlarının incelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Medya

Medyanın en temel amaçlarından biri insanoğlun merak duygusunu gidermesi, haberdar etme, haberin iletilmesi görevidir. 15.yüzyılda matbaanın icadı bilgiye ulaşmanın kalaylığını gören insan, 18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devriminden sonra kitle iletişim araçlarının gelişimine önem vermektedir. Enformasyon akışının sürekliliğini ve bilgiye ulaşmanın daha kolay olmasını sağlamak için birçok yenilikler gerçekleştirilmiştir. Çünkü insanların bilgiye olan ihtiyacı giderek artmaktadır. Böylece ilk olarak kendi çıkardığı seslerle iletişim kuran insan, yaşam mücadelesi verirken doğada ağaçlar, taşlar vb. araçlarla çizdiği resimlerle tanışmıştır. Zaman ilerledikçe yazıyı, alfabe; duygularını düşüncelerini kaydetmek için kâğıdı ve yazdıklarını iletmek ve yaymak düşüncesiyle en önemli araç olan matbaayı keşfetmiştir. Sanayileşmenin verdiği imkânlarla telgraf ve telefonu keşfeden insan devamında ise önemli bir propaganda aracı olarak kullanılan radyo ile tanışmıştır. 2. Dünya Savaşı’nın yaşandığı yıllarda televizyon ve 20 yüzyılda internet teknolojisi ile bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmelerle kitle iletişiminde farklı bir boyuta ulaşan insan hayatında artık “yeni medya” olgusu yer etmeye başlamıştır (Güneş, 2013: 278).

Günümüzde medya kavramı farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Yazılı basın, internet, radyo, televizyon... Tüm bu alanların “medya” olarak ifade edilmesi, net ve sınırları çizilmiş bir medya tanımının yapılmasını da zorlaştırmakta ve karmaşık bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşık durumun önüne geçmek için “medya” kavramı, kitle iletişim araçları (KİT) olarak ifade edilmektedir. KİA’nın dünya üzerindeki etkisi geleneksel medya ürünlerinden yazılı basın başlamıştır. Ardından 1933 ile 1950 yılları arasında dönemin siyasi iktidarları tarafından da etkili bir propaganda aracı olarak kullanılan “radyo” önemli bir iletişim aracı olarak görülmüştür. Bu yıllardan sonra ise televizyon hızla toplumlarda yayılmaya başlamış ve kitleler ekranlara bağımlı hale getirmiştir İletişim teknolojilerindeki gelişmeler

birlikte “yeni medya” da (internet, cep telefonları, sosyal ağlar vb.) hızla gelişmişmiş, KİT’lerin toplumlar üzerindeki etkisi yeni bir boyut kazanmıştır (Kocadaş 1996: 3).

Medya, insanların ne yiyeceğinden ne giyeceğine; neleri yapıp neleri yapmayacağına hatta nelere üzüleceği ve nelere mutlu olacağına dair gündelik yaşamlarıyla ilgili birçok alanda etkisini göstermektedir. İnsanlar medyanın kendilerine sunduğu içeriklerle yaşamı anlamlandırmada bu doğrultuda tüketim alışkanlıkları şekillenmektedir. Medyanın tüm mecralarında üretim ve tanıtım faaliyetlerinin yoğunluğu göz önüne alınırsa, medyanın insanlar üzerindeki etkisi de anlaşılmaktadır (Dağtaş ve Yıldırım, 2018: 99). Sosyal medya üzerinden yapılan marka üretim ve tanıtım faaliyetlerinin gittikçe arttığı günümüzde bu etki, gücünü daha da arttırmaktadır.

Medya, bir anlatım aracıdır, aynı zamanda herhangi bir iletinin bir gruba ya da topluma aktarılmasını ve yayılmasını sağlayan iletişim araçları olarak da düşünülebilir (Karabacak, 1993: 33). Bu sebeple medya, marka üretim ve tanıtım yapan işlemeciler veya girişimciler açısından önem arz etmektedir.

2.2. Geleneksel Medya

Genel olarak, “endüstriyel”, “mass” veya “broadcast” gibi kavramlarla da ifade edilen geleneksel medya deyince akla ilk olarak radyo, televizyon ve gazete gibi yazılı, görsel ve işitsel medya organları gelmektedir.

Geçmişten günümüze basılı ve tek yönlü iletişim teknolojileri kapsamında değerlendirilen gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi araçlar geleneksel medyayı oluşturmaktadır (Adıgüzel 2017: 28). Geleneksel medyada tek yönlü bir iletişim söz konusu olduğu için insanlar edilgen bir konumdadır. Bu nedenle insanlar kontrol mekanizmalarının kendi değerleri ve çıkarları doğrultusunda hazırlanan paket içeriklerle iletişimi gerçekleştirmişlerdir. Geleneksel medya internet ve sosyal medya gibi yeni medya unsurlarının ortaya çıkmasından önce kitle iletişiminde gündelik hayatta çokça kullanılmaktaydı. Bu kitle iletişim araçları uzun bir süre eğitim, iletişim ve tanıtım dünyasında aktif olarak kullanıldı (Kırık, 2019:7).

Geleneksel medyada bilgi ve haber akışının gerçekleşmesi için belirli kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle geleneksel medyada, ulaşılan kitlenin hem daha sınırlı olduğunu hem de iletişim sürecinin daha masraflı olduğunu göstermektedir (Geray, 2003, 17-19). Geleneksel medyada üretim için genel olarak alanında uzman kişilere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla kolay değiştirilebilen ve düzeltilmeler yapılabilen bir sisteme sahip değildir. Bu yönüyle geleneksel medyada değişkenliğin değil kalıcılığın ön planda olduğu görülmektedir (Eren, 2007: 88-94).

2.3. Yeni Medya

Yeni medya; kitle iletişim araçları kullanılarak duygu, düşünce, bilgilerin aktarılmasına, bilgisayarla bağlantılı olan web siteleri, cep telefonları, bilgisayar oyunları gibi bilgisayarla bağlantılı medya ürünlerinin oluşturduğu alandır. Yeni medya ürünleri olan çoklu ortam aygıtları sayesinde yazı, resim, ses, video ve belgeler yayınlanmaktadır. Yani bilgisayar, internet ve mobil teknolojisindeki gelişmelerle varlığını hissettiren, bireylere zaman - mekân sınırlaması olmaksızın çift yönlü etkileşim imkânı sanal uzamlar; yeni medya olarak tanımlanabilir Dolayısıyla yeni medya araçları ile yapılan iletişimde geleneksel medyada olduğu gibi tek taraflı değil etkileşimli yani çift yönlü bir iletişim söz konusudur (Çelik, 2018: 82).

Zamanla meydana gelen teknolojik gelişmelerle büyük değişim yaşayan geleneksel medya, günümüz yeni medyasına temel oluşturmaktadır. Globalleşmenin de etkisiyle kitle iletişim araçlarındaki önü alınmaz gelişmeler, sınırları ortadan kaldırarak zaman ve mekân meydan okumaktadır. Hayatlarımızın vazgeçilmezi haline gelen cep telefonu, bilgisayarlar ve özellikle internet sayesinde dünya çapında bir etkileşim eş zamanlı olarak gerçekleşebilmekte, istenilen zaman ve yerde her türlü bilgiye ulaşılabilmektedir. Dijital bilgisayar teknolojisiyle çok yakın ilişkisi olan yeni medya aynı zamanda güçlü ve etkin bir veri toplama ve depolama sistemine de sahiptir. Bu yönüyle yeni medya, ‘Laughy’ inde ifade ettiği gibi “Dijital Devrim” olarak da düşünülebilmektedir (Launghey, 2010: 158).

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler günlük hayatta insanların vazgeçilmez bir parçası olan yeni medya, internet aracılığı ile zaman ve mekân kavramını ortadan kaldırarak istenen bilgiye çok hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlamıştır. Yeni medyanın sunmuş olduğu imkânlar sosyal yaşantımızı, tüketim alışkanlıklarımızı ve iletişim biçimlerimizi de değiştirmiştir (Gezgin, 2018:189).

Medyanın reklamlar, propagandalar, kamu spotları vb. yöntemlerle sürekli öne sürdükleri ve pazarladıkları davranış kalıpları insanların kendilerini bu yönde şekillendirmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla insanlar yaşamlarını medyaya göre anlamlandırmaktadır. Yani medya bireylerin arzularını, hedeflerini veya hayal kırıklıklarını bile önceden ayarlayarak insanları belli bir yöne hareket ettirmek için zihinleri hazır hale getirilmektedir (Güder, 2016: 27).

2.4. Sosyal Medya

Sosyal Medya; yeni nesil web teknolojilerinin kullanıcılara sağladığı kolaylıklarla zaman ve mekân kavramını kaldırarak hızlı iletişim ve eş zamanlı paylaşımların yapılabildiği dijital platformdur. Sosyal medyada kullanıcılar tek yönlü iletişimden çift yönlü iletişime geçmişlerdir. Kullanıcıların çoğu sosyal medyayı arkadaşlarıyla diyalog kurmak, gündem den haberdar olmak, farklı fikirlerden yararlanmak ve pazara sunulan ürünler hakkında bilgi edinmek için kullanmaktadır (Keskin ve Baş, 2015: 54).

Sosyal medya, birbirinden bağımsız olarak gelişip kullanıcıların kendi içeriklerini üretebilmesini ve diğer kullanıcılarla paylaşabilmesini sağlayan çevrimiçi uygulamalardır (Gülsoy, 2009: 245).

İletişim teknolojileri hızla gelişmekte, insanların hayatları yeni medyanın iletişim ağlarıyla ilmek ilmek örülmektedir. Çağımızın kuşkusuz vazgeçilmez platformları olan sosyal medya alanları, tüm insanlara küresel bir iletişim özgürlüğü ve içerik üretme kabiliyeti sağlamaktadır. İnsanlar, sosyal medya sayesinde dünyadaki gelişmelerden anında haberdar olabilmekte, olaylara sadece izleyici olarak kalmayıp bu olaylar hakkındaki düşüncelerini ve yorumlarını özgürce bu platformlarda ifade edilme ve istedikleri kişilerle paylaşma imkânına sahip olmaktadır. Aynı zamanda insanlar, üretim ve tüketim faaliyetlerini sosyal medya platformları üzerinden yapabilmektedirler (Kılıç, 2015: 20).

2.5. Kadın Girişimciler

Kadın girişimci kavramına yönelik farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Ancak genel olarak “iş kadını” kavramı “kadın girişimci” kavramıyla aynı manada kullanılmaktadır ki bu doğru değildir. Çünkü bir işyerinde çalışan bütün kadınlar iş kadını olarak kastedilmektedir. Hâlbuki kadın girişimciler kendi işini kendileri yaptıkları için üslendikleri risk ve sorumluluklar diğer kadınlara göre daha fazla olmaktadır. Kadın girişimci bir işletmeyi açıp, organize eden ve işleten; aynı zamanda başkalarına da iş fırsatı sunan kadınlardır. Girişimci kadınlar; yeniklere açık, yaratıcı, öz güveni yüksek, ekonomik bağımsızlık konusunda yetenekli; bireysel ve toplumsal yaşamda aktif rol üstlenen kadınlar olarak görülmektedir (Keskin, 2014: 71-94).

Kadın girişimcileri sadece bir işi kuran ve işleten olarak görülmemelidir. Çünkü girişimci kadınlar, aynı zamanda kendi kariyerlerine de yön vermektedirler. Girişimci kadınlar, hedefleri olan ve hedeflerine ulaşmak için çaba gösterdikleri türlü zorluklara rağmen yılmadan bu zorluklara göğüs gererek geleceğe umutla bakan cesur bireylerdir. Onlar, sosyal bilinci yüksek olan, toplumda çalışmalarını ön plana çıkan ve örnek teşkil eden üretken kadınlardır (Moore, 2000: 2).

Başka bir tanıma göre kadın girişimciler; piyasada mevcut ekonomik riskleri göze alarak pazara yönelik mal veya hizmetleri üretip satan, kendi işi ve vergi kaydı olan, TOBB ve TESK’ e bağlı odalara üyelikleri bulunan aynı zamanda sosyal güvenlik kurumlarından birine bağlı olarak bireysel çalışan ya da başkalarını da istihdam eden kadınlardır (Saray, 1993: 118).

2.6. Sosyal Medya ve Kadın Girişimciler

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve toplumsal yaşamdaki gelişmelerle insanların en büyük eylemleri tüketim üzerine olmaktadır. Modern hayata geçişle birlikte tüketme arzusu git gide artmaktadır. Bu doğrultuda kitle iletişim araçlarıyla sürekli gündemde tutulan tüketim ideolojisiyle insanlar, tüketmenin hayatta kalmanın temel koşulu düşüncesiyle güdülenmektedir. Tüketmenin bir amaç olduğu, var olanla yetinmeyen, daha iyisini isteyen ya da başkasında olanın kendisinde de olması gerektiğine inanan bir tüketim toplumu sosyal medyada üretim ve tanıtım faaliyeti yapan kadın girişimciler tarafından iyi değerlendirilmektedir. Sosyal medyada (Instagram, Facebook vb.) kadın çalışmalarındaki belirgin artış bunu göstermektedir (Onbaş, 2020: 570).

Sosyal medya; bireylerin kendilerini rahatlıkla ifade edebildikleri ve diğer kullanıcılarla da iletişim halinde kalabildikleri sanal medya ortamıdır. Giderek yaygınlaşan sosyal medya pazarlaması ise tüketicilerin interaktif katılımına dayanmaktadır. Sosyal medyada yer alan iletişim davranışlarıyla üretici ve tüketicilerin sosyal medyadaki alışveriş davranışları da şekillenmektedir. Tüketiciler sosyal medyadaki kullanıcı ve firmaların içeriklerinden etkilenerek satın alma konusunda etkilenebilmektedirler. Bu noktada biri ürün ve hizmetle ilgili içerikler ve bunlar üzerinde ne kadar ve ne şekilde yorumların yapıldığı önem arz etmektedir (İşlek, 2012: 2).

İnsanlar eskiden maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketime yönelmekteydiler. Ancak günümüzde tüketim farklı bir boyut kazanarak ihtiyaç gidermekten ziyade kendini daha iyi ifade edebilmek ve toplumdaki değişime ayak uydurmak için tüketmeyi bir eğlence haline getirmek gibi bir etkinlik haline dönüşmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte tüketim şekli de değişmekte, dijital tüketim bireyler tarafından oldukça ilgi görmektedir. Özellikle internet ve cep telefonunun yaygın kullanımı ve bu bağlamda mobil uygulamaların sağlamış olduğu

imkânlarla insanlar alışverişin büyüdü deryasına dalmaktadır (Ceyhan, 2017: 223). Bu durum, kadın girişimcilerin aktif kullanıcı sayısı giderek artan sosyal medya platformu Instagram üzerinden daha etkili ve göz alıcı üretim ve tanıtım faaliyetlerine yönelmelerinde etkili olmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada kadın girişimcilerin sosyal medyada içerik üretimlerinin ve ortaya koydukları iletişim davranışlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- ✓ Kadın girişimciler, ürün ve hizmetleriyle ilgili iletilerini hedef kitleye ulaştırmak için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktalar mı?
- ✓ Kadın girişimcilerin Instagram sayfalarında tüketicilerle çevrimiçi iletişim kuruyorlar mı, kuruyorsa genellikle hangi iletişim tarzını tercih ediyorlar?
- ✓ Kadın girişimciler, ürünleriyle ilgili daha çok hangi türlerde içerikler üretiyorlar ve bunların yansımaları da nasıldır?

3.2. Araştırma Yöntemi

Ülkemizde sosyal medya ağlarından Instagram, her geçen gün artan kullanıcı sayısından dolayı kadın girişimciler tarafından tercih edilmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında kadın girişimcilerin Instagram sayfaları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kadın girişimcilere ait bu sayfaların belirlenmesinde, amaçsal örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir yöntem tercih edilmiştir. Karaman’da sosyal medyayı aktif kullanan kadın girişimcilere ait Instagram hesapları üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda seçilen çalışma grubu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Karaman İlinde Yer Alan Kadın Girişimcilere Ait Çalışma Grubu

Sayfa/Marka Adı	Instagram Kullanıcı Adı	İçeriği	Takipçi Sayısı	URL
sati_hanimin_mutfagi	Satı Hanımın Mutfacı	Pasta/Börek	5635	https://www.instagram.com/sati_hanimin_mutfagi/
prences_sac_turban_tasarim	Prences saç ve türban tasarımı	Saç ve Türban Tasarım	39,9B	https://www.instagram.com/prences_sac_turban_tasarim/
nunstone	Nuran Işık	Doğal taşlar/Bioenerji	34,1B	https://www.instagram.com/nunstone/
cakiltasimakrome	Merve Pınar	Makrome el emeği ürünler	7.139	https://www.instagram.com/cakiltasimakrome/
ozturk_butik	Ferda Öztürk	Kadın giyim mağazası	3.173	https://www.instagram.com/ozturk_butik/
dj_sennurofficial	dj_Şennurofficial	Kına organizasyonu	11,8B	https://www.instagram.com/dj_sennurofficial/
elemegikaraman	Hayriye Örgü Yıldırım	Doğal ev yapımı ürünler	46B	https://www.instagram.com/elemegikaraman/
belen.home.design	Belen nikah şekeri	Bebek ve nikah şekeri	2.405	https://www.instagram.com/belen.home.design/

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma, 15 Aralık 2020 ile 15 Mayıs 2021 tarihleri arasındaki altı aylık süreçte, belirlenen sosyal medya hesaplarındaki içerik üretimlerini kapsamaktadır. İçerik analizi kapsamında Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin girişimlerine yönelik Instagram sayfaları; içerik türü ve en popüler paylaşımlar yönünden incelenmiştir. Ayrıca Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin Instagram sayfalarının içerikleri analiz edilirken fotoğraf, video, ürün ve hizmetler ile ilgili bilgiler, mobil uygulamalara sahip olma, marka dışı içerik paylaşımları yapıp yapmadıkları ve benzeri konular da analiz edilmiştir. İçerik analizi yapmak için, “Waters vd.’nin (2009) Engaging stakeholders through social networking adlı makalesi, Ginnsosar (2008)’in Online participation: A content analysis of differences in utilization of two online cancer communities by men and women, patients and family members adlı makalesi ve Shen ve Bissel’in (2013) Social media, Social me” makalesindeki ölçekler derlenerek yararlanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Pandemi sürecinin getirmiş olduğu risk ve sınırlamalardan dolayı Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerle yüz yüze görüşme yapılamamış, sadece girişimcilerin Instagram sayfalarının içerikleri incelenmiştir. Aynı zamanda yeterli sürenin olmaması münasebetiyle tüm kadın girişimcilerin Instagram sayfalarının incelenememesi ve tek bir sosyal medya platformunun seçilerek diğer sosyal medya platformlarının incelenememesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kadın girişimciler instagram sayfalarını ticaret amacıyla aktif olarak kullanmaktadırlar. Facebook, Instagram, Telegram, Bip, Twitter gibi sosyal ağlarla, video paylaşım siteleri (YouTube, TikTok) aktif olan ürünlerin reklamlarını daha geniş bir kitleye sunma fırsatı sağlamaktadır. Ürünlerini tanıtım ve pazarlama gibi alanlarında kadın girişimciler dijital medya sitelerini daha fazla kullandıkları görülmektedir.

Tablo 2. Karaman İlinde Yer Alan Kadın Girişimcilerin (Instagram) Paylaşımalarının İncelenmesi

	sati_hanimin_mutfagi	prensesc_sac_turban_tasarim	nunstone	CakilTasimak_rome	ozturk_butik	dj_sennur_official	El Emeği_karaman	belen.home.design
Video yükleme	+	+	+	+	-	+	+	+
Fotoğraf yükleme	+	+	+	+	+	+	+	+
Ürünlerle ilgili bilgi	-	-	+	+	-	-	+	-
Hizmetle, sorunla ilgili kamuyu bilgilendirme	-	-	+	-	-	-	-	-
Kurumsal iletişim bilgileri	+	+	+	-	-	-	+	-
Şirkete mesaj gönderme	+	+	+	+	+	+	+	+
Bir arkadaşına önerme/davet	+	+	+	+	+	+	+	+
Değerlendirme, küçük anket	-	-	-	-	-	-	+	-
Uygulama (Aplikasyon)	-	-	-	-	-	-	-	-
Reklam içerikleri	-	-	-	-	-	+	-	-
Kişisel satış içerikleri	+	+	+	+	+	+	+	+
Kullanıcıdan gelen yorumlara yönelik içerikler	+	+	+	+	-	+	+	+
Marka dışı ilgisiz içerik	+	-	-	-	-	+	+	+

Karaman'da faaliyet gösteren kadın girişimcilerin instagram sayfalarını aktif olarak kullandıkları görülmüştür. Yapılan incelemeye göre ozturk_butik sayfası haricindeki tüm sayfalarda video içerik yüklendiği görülmektedir. Bütün firmalar sayfalarında fotoğraf ve görsel paylaşımlara yer vermektedir. Ürünlerle ilgili bilgilere birçok girişimci sayfasında yer vermemiştir. Hizmetle ve sorunlarla ilgili paylaşımlara sadece nunstone'nin yer verdiği belirlenmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere kamuoyunu bilgilendirmede yetersiz oldukları yorumu yapılabilir. Girişimci kadınlara yönelik instagram sayfalarının birçoğunda iletişim bilgileri mevcut olup tüketiciler ile iletişime açık oldukları anlaşılmaktadır. Instagram sayfasının en çok kullanılan özelliklerinden birisi de mesaj gönderme ve arkadaşları sayfaya davet etme özellikleridir. Instagramın sunmuş olduğu bu özellikleri tüm firmalar kullanmaktadır. Verilen hizmetin kalitesinin ölçülmesi açısından değerlendirme ve anketi sadece elemeğikaraman sayfası kullanmaktadır. Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin bu konuya yeteri kadar önemiyet vermedikleri belirlenmiştir. Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin, kurumsal açıdan en önemli eksiğinin uygulama ve aplikasyonlarının bulunmamasıdır. Kendilerine ait mobil uygulamaları kullanmayan girişimciler, sadece sosyal medya mecralarından satış yapmaya yönelik faaliyette bulunmaktadırlar. Girişimcilerin genel olarak reklam içerikleri konusunda paylaşım yapmaktan uzak durdukları belirlenmiştir. Reklam içeriği paylaşma konusunda yalnızca dj_sennur_official sayfası paylaşımında bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin bazıları marka dışı içerik paylaşımlarında bulunurken bazıları ise kendi ürünleri dışında farklı ürün veya hizmetlerle ilgili paylaşım yapmamaktadır.

Tablo 3. Karaman İlinde Yer Alan Kadın Girişimcilerin Instagram Sayfalarındaki En Popüler İçerikler

	sati_hanimin_mutfagi	prensesc_sac_turban_tasarim	nunstone	Cakil tasimak_rome	ozturk_butik	dj_sennur_official	El Emeği_karaman	belen.home.design
En çok beğenilen post içeriği	Anneler günü paylaşımı	Saç ve Türban Tasarımı	Özlu Söz	Makrome örgüleri	Elbise	Doğum günü	Yufka Ekmeği	Magnet
Beğenme	786	947	72	632	69	570	104	15
Yorum	3	4	11	3	5	7	4	2
En çok paylaşılan post içeriği	Doğum günü pastası	Saç ve Türban Tasarımı	Doğal Taşlar	Makrome örgüleri	Elbise	Düğün ve Kına	Organik Ürünler	Magnet

Tablo 3'te Karaman ilinde yer alan her bir kadın girişimcinin kendi Instagram sayfasındaki en fazla beğeni ve paylaşım alan içerikleri incelenmiştir. Tabloya göre en çok beğenilen post içeriklerin anneler günü, saç tasarımı, özlu sözler, makrome örgüleri, elbise, doğum günü, yufka ekmeği ve magnet ile ilgili ürünler olduğu belirlenmiştir. Paylaşımlar içerisinde anneler günü ve saç tasarım post içerikleri en çok beğeni alan paylaşımlar olarak belirlenmiştir. Bu içeriklerin beğeni sayıları oldukça yüksekken yorum sayılarının çok az olduğu belirlenmiştir. Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin sayfalarında en çok paylaştığı post içerik türünün ise kendi girişimcilik alanları ile ilgili paylaşımlar olduğu belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Günümüzde teknolojinin hızlı yükselişine paralel olarak kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler de giderek ivme kazanmıştır. Özellikle internet teknolojisinde meydana gelen gelişmeler iletişimde yeni boyutların

ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda çalışmaya da konu olan sosyal medya platformlarının kullanımı gittikçe artmıştır. Sosyal medyanın kullanıcılara sağladığı imkânlar farklı kullanıcıların farklı amaçlarla bu alanlara yöneltmiştir. Zaman ve mekân sınırlamasının ortadan kalktığı ve karşılıklı etkileşimin üst seviyeye çıktığı bu mecralarda amaca yönelik eylemlerde sonuç almak da kolaylaşmıştır. Dolayısıyla giderek dijitalleşen dünyada ürünlerini pazarlamak amacıyla girişimcilerin sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları görülmüştür. Çalışmada son zamanlarda sosyal medyayı aktif olarak kullanan kadın girişimcilerin ürünlerin tanıtım ve pazarlamaya yönelik sosyal medyada yapmış oldukları paylaşımlar incelenmiştir. Ancak genel bir incelemeden ziyade sadece Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin sayfalarından örnekler ele alınarak konuyla ilgili bazı veriler elde edilmiştir.

Ürünlerin tanıtım ve pazarlama sürecinde tüketicilerle kurulan bağ ve ürünlere yönelik tanıtımların tüketicilere ulaştırılması konusunda oldukça etkili olan sosyal medyanın Karaman ilinde yer alan kadın girişimciler tarafından instagram örneği bağlamında ele alındığında çok da etkili kullanamadıkları görülmüştür. Ürünlere yönelik içerik üretimlerini daha çok fotoğraf ve video paylaşımı olarak tercih eden Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin tüketicinin dikkatini çebedecek diğer içerikleri tercih etmedikleri görülmüştür. Ancak kullanıcı yorumları ve beğenileri göz önüne alındığında dönütlerin yine de olumlu olduğu görülmüştür. Özellikle ürün memnuniyeti ve kullanıcı sorunlarına yönelik hizmetlerin aktif kullanılması girişimcilerin amacına yönelik olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin instagram sayfaları incelediğinde ürün ve hizmetleriyle ilgili bilgilerin eksik ve güncel olmadığı da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda yeterli ve güncel bilgilerin sayfalarda yer alması tüketiciler açısından olumlu değerlendirileceği düşünüürse olumlu sonuçlar alınacağı da aşikârdır. İnstagram sayfalarında yer alan takipçi ve beğeni sayıları da bize Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin başarısı hakkında bilgi vermektedir. Ancak burada mevcut takipçi sayısı ile beğeni be paylaşım oranının sağlanması sağlanmalı ve aktif bir iletişim süreci sağlanmalıdır. Hele gerekli alt yapıyı oluşturup kurumsal uygulama (aplikasyon) yapabilirlerse genelde sosyal medyanın özelde instagramın Karaman ilinde yer alan kadın girişimciler açısından önemli bir mecra olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak hem üreticiler hem de tüketiciler açısından kayda değer özellikler barındıran ve aktif kullanıcı sayısı giderek artan sosyal medya platformlarının ürün tanıtım ve pazarlama sürecindeki etkisi Karaman ilinde yer alan kadın girişimcilerin instagram hesapları özelinde incelenmiş ve kadın girişimcilerin bu manada aktif oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2017). *“Medya İlişkileri”*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür*. İstanbul: Kapital Medya A.Ş.
- Ceyhan, Ç. (2017). Sosyal Medyanın Tüketim Gücü. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 221-264.
- Çelik, H. (2018). *Dil ve Yeni Medya*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Dağtaş, E., ve Yıldırım, O. (2018). Kültürel Emperyalizm Çerçevesinde Tüketim Pratiklerinin Türkiye Basınındaki Yansımalarının Çözümlemesi: 24 Kasım 2017 “Kara Cuma” Örneği*. *Kültürel Emperyalizm Çerçevesinde Tüketim Pratiklerinin Türkiye Basınındaki Yansımalarının Çözümlemesi: 24 Kasım 2017 “Kara Cuma” Örneği**, 96-127.
- Eren, O.(2007). ‘Küreselleşme, Yeni Medya ve Demokratikleşme’ Stratejik Analiz, :88- 94.
- Geray, H. (2003). İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gezgin, S. (2018). *Dijital Çağda İletişim*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Glucksman, M. (2017). The rise of social media influencer marketing on lifestyle branding: A case study of lucie fink . *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 8(2), 77-87.
- Güdekli, A. (2016). Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Yazılı Basın İle Twitter Gündeminin Karşılaştırmalı Analizi . *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 151-163.
- Güder, F. Z. (2016). *İkna Dili ve Medya*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Gülsoy, T. (2009). Etkileşimli MedyavePazarlama Terimler Sözlüğü. L. Baruh, ve M. Yüksel içinde, Değişen İletişim Ortamında Etkileşimli Pazarlama (s. 223-251). İstanbul: Doğan Kitap.

- Güneş, A. (2013), Kil Tabletlerden Elektronik Tabletlere: İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişim Süreci, Cilt:8,Sayı:3, Humanities Sciences, s. 278.
- İşlek, M. S. (2012). Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Karabacak, E. 1993. "Medyanın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Pazarlama Yönetimi Açısından Önemi". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Keskin, S., ve Baş, M. (2015). Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 17 (3) , 51-69.
- Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 71-94.
- Kılıç, Ç. (2015). Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Medya ve İletişim Sistemleri Yüksek Lisans Programı. Yüksek Lisans Tezi.
- Kırık, A. M. (2019). *Geleneksel Medya Çocuk ve İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kocadaş, B. (1996), *Kitle İletişim Araçları ve Siyaset Kurumuna Etkisinin Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Laughey, D. (2010). Medya Çalışmaları: Teoriler ve Yaklaşımlar, Kalkedon Yayıncılık, Çev. Ali Toprak, s.158.
- Mamodu, C., Moses, C., Ekeagbara, J. and Peter, D. (2019). Effects of instagram marketing on female entrepreneurial performance in lagos Nigeria: An exploratory study. *Covenant Journal of Entrepreneurship*, 3(2), 60-75.
- Moore, P. Dorothy (2000). " Transitions-Milestones On The Route To Success," USASBE Proceeding.
- Oksay, Ü. (2009). İletişimin ABC'si, İnkılap Kitabevi, 8.Baskı, , s. 15.
- Onbaş, K. (2020). Sosyal Medyada Black Friday Reklamlarının Görünürlüğü Üzerine Bir Analiz: Hepsiburada ve Trendyol Örnekleri . *Journal of Humanities and Tourism Research* , 568-586.
- Saray, G. (1993). "Türkiye'de Kadın Girişimciliği" Kadın Girişimciliği Özendirme ve Destekleme Paneli, Ankara.
- Shen, B. & Bissell, K. (2013). Social Media, Social Me: A Content Analysis of Beauty Companies' Use of Facebook in Marketing and Branding, *Journal of Promotion Management*, 19:5, 629-651
- Shirky, C. (2018). Sosyal Medyanın Politik Gücü:Teknoloji,Kamusal Alan ve Politik Değişim. F. Aydoğan içinde, Yeni Medya Kuramları (E. Al, Çev., s. 157). İstanbul: Der Kitabevi ve Yayınevi ve Dağıtım Paz.Ltd.Şti.
- TDK. (2021, 05 22). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Yaylagül, L. (2019). *Kitle İletişim Kuramları(Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar)*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yaman, E. (2007). *Sonsuz Huzur, Mutluluk ve Başarı Yolunda İnsan ve İletişim* (I.Baskı b.). Ankara: Deatay Yayıncılık.
- Waters, R. D., Burnett, E., Lamm, A. & Lucas, J. (2009). Engaging stakeholders through social networking: *How nonprofit organizations are using Facebook*. *Public Relations Review*, 35(2), 102–106.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 571-583

Arrival
27 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
62018
Article Serial Number
13

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.62018>

How to Cite This Article
Baloglu, B., Aydın, O.; Demir, M.S.; Özkoyuncu, E. & Ayat, E. (2022). "Yönetmelikler Işığında Yönetici Atamalarının Değerlendirilmesi", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):571-583.

International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

Yönetmelikler Işığında Yönetici Atamalarının Değerlendirilmesi

Evaluaiton Of Manager Appointments In The Light Of Regulation

Bariş BALOĞLU Osman AYDIN Muhammed Said DEMİR

Enver ÖZKOYUNCU Erkan AYAT

Milli Eğitim Bakanlığı, Katip Çelebi İlkokulu, Diyarbakır, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Vehbi Koç İlkokulu, Diyarbakır, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Öğretmen Elif Livan İlkokulu, Diyarbakır, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Piri Reis Ortaokulu, Diyarbakır, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Katip Çelebi İlkokulu, Diyarbakır, Türkiye

ÖZET

Ülkemizde eğitim sisteminin temelini okullar oluşturmaktadır. Çünkü davranış, bilgi ve beceri yönünden sağlıklı ve etkili olan ve bir anlamda ülkenin geleceği konumundaki çocukları yetiştirme görevi okullara verilmiştir. İnsan ve maddi kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak okulu amacına uygun hale getiren ve yöneten kişi ise okulun müdürüdür. Bu görevi başarılı bir şekilde yerine getirecek okul yöneticilerinin seçimi de büyük önem arz etmektedir. Türkiye’de eğitim yöneticilerinin ataması “Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik” hükümleri çerçevesinde yapılmaktadır. Fakat uzun yıllar aynı parti iktidarda olmasına karşın bu düzenlemelerde bir devamlılık sağlanamamıştır. Okul yöneticiliğine atama ve yer değiştirmeye yönelik çeşitli usul ve kriterler belirlenerek uygulamalar yapılmıştır. 1998 yılından bu yana uygulamalarda farklı bir yol izlenmeye başlansa da yöntemler sürekli değişiklik göstermiş kalıcı bir seçim yöntemi ortaya konulamamıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Eğitim Yönetimi ve Eğitim Yöneticiliği hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise; 2010 ve 2015 Yıllarında Yayınlanan Yönetici Atama Değişiklikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, atama, yönetmelik, eğitim yönetimi

ABSTRACT

Basic education system of our country constitutes the schools. Because the future of the country's children with the knowledge, skills, healthy and productive behavior upbringing task was given to the school. Efficiently using the human and material resources in the school, who lived according to school purposes; the school principal. This task is the selection of school principals are to meet successfully the great importance. Education in our country managers, Educational Institutions are assigned according to the provisions of the Regulation on the Appointment and Relocation of Administrators. However, although the same party in power has not provided a continuity in the regulations, any changes made on either continuous or made changes to the regulations have been repealed without any application. Various procedures and criteria for determining applications for school places allocation and management change was made. Since 1998 began to follow a different path if the method could not be put in practice a permanent selection method consistently vary. The study consists of two parts. In the first part; Educational Management and Training Management provides information about.mIn the second part; Information about Assignment Manager Changes published in 2010 and 2015 are given.

Keywords: Manager, assignment, regulations, educational administration

1. GİRİŞ

Ülkemizde eğitim yöneticiliğine atanma yönetmelikleri devamlı olarak değişmektedir. 1990'dan önce bir eğitim kurumuna yönetici olarak atanacak kişiler için üç yıl öğretmenlik yapmak ve eğitim öğretim sınıfına mensup olmak gibi genel kriterler aranırken, bazı standartlar daha sonra belirlenmeye başlanmıştır (Aslanargun, 2011). 1999 yılında ilk kez yönetici pozisyonuna atanmak için bir seçme sınavı sistemi getirilmiştir. Bu sınavda 70 ve üzeri puan alan adaylar başarılı kabul edilerek beş yıllık yöneticilik belgesi verilmiş ve kadrosu boş olan okullara yönetici olarak atanabilmeleri için başvuru hakkı tanınmıştır (Günay, 2004).

Geçmiş yıllarda yayımlanan yönetmeliklerde eleştirilen bazı hususlar 2011 yılında yayımlanan yönetmelikle değiştirilmiştir. “Talim Terbiye Kurulu” kararlarına göre, Yeni değişikliklerle beraber ifade edilmek istenen eğitim kurumlarına alanları ile ilgili öğretmen olarak atanabilecek alan öğretmeni olma şartı getirilmiştir. Ancak 4688 Sayılı Kanun ve 657 Sayılı Kanun kapsamında başvuru hakkı asker öğretmenlere, yurt dışında öğretmenlik yapanlara ve isterlerse ücretsiz izne ayrılanlara da tanınmıştır. Ayrıca bu yönetmelikte eğitim kurumlarının müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılarında aralıksız asaleten sekiz yıl, eğitim kurumu müdürlerinden de aralıksız asaleten beş yıllık çalışma süresini tamamlayanların da zorunlu yer değiştirmeye tabi tutulacakları belirtilmiştir (OIE, 2011).

2013'te yürürlüğe girmiş olan yönetmelik uyarınca 2011 yılı yönetmeliğinde yer alan ve A, B, C olarak sınıflandırılan kurum türleri kaldırılmış ve tüm eğitim kurumlarının bir bütün olarak değerlendirilmesi esas alınmıştır. Benzer şekilde, 2011 yılı yönetmeliğinde başvuranların başvuracağı kurumlarda öğretmen olarak atanma şartı yer alırken,

yeni yönetmelikle birlikte "alanı itibarı ile öğretmen olarak atanabilmek veya bu eğitim kurumunda aylık karşılığı okutabileceği ders bulunmak" hükmü getirilmiştir. Böylelikle 2009 yılında uygulamaya konmuş ancak daha sonra iptal edilmiş olan hüküm tekrardan getirilmiştir.

2011 yönetmeliği uyarınca müdürlük sınavını geçmek için müdür olma koşulu aranırken, yeni yönetmelikle bu şart değişmiş ve beş yıl öğretmen olarak görev yapma zorunluluğu getirilmiştir. Bununla birlikte yeni düzenlemeyle müdür ve müdür yardımcılarının atanması için sözlü sınav yapılması kararlaştırılmıştır (MEB, 2013).

2004'ten bu yana, konunun taraflarınca yönetmeliklerin içerik ve puanlama ölçütlerine bazı eleştiriler getirilmiştir. Konuyla ilgili problemleri ortadan kaldırmak adına MEB tarafından 2004'ten günümüze kurum yöneticilerinin öğretmenlerin ve çeşitli sendikaların görüşleri ve konuyla ilgili yapılmış akademik çalışmalar çerçevesinde birçok genelge ve 7 yönetmelik (2004, 2006, 2007, 2008 ve 2009, 2011 ve 2013) yayımlanmıştır. 2013'ten önce yayınlanan "Yönetici Atama ve Yer Değiştirme Yönetmelikleri"ne ilişkin düzenlemeler içerik ve değerlendirme kriterleri açısından (Turan ve Shishman, 2000), (Silah,2001), Bakioğlu ve (Özkan,2001), (Günay,2004), (Korkmaz,2005), (Cemaloğlu,2005), Serin 2007), (Yeloğlu,2008), (Taş ve Önder,2010), (Özmen ve Kemyurlu,2010) tarafından yapılan çalışmalarda çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur.

2010-2015 yıllarında yürürlüğe giren "Yönetici Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği"nin eski düzenlemelerde tartışma yaratan ve sorunlara neden olan konuları ele alıp almadığına ilişkin araştırmaya ihtiyaç vardır.

1.1. Eğitim Yönetimi

İnsanoğlu doğuştan getirdiği bazı yeteneklerin yanı sıra birçok ihtiyaçla doğar. Bu ihtiyaçlarını karşılamak, yeteneklerini kullanmak ve geliştirmek için insanlar yaşamı boyunca devam eden bir eğitim ve yetiştirme sürecine girmektedirler. En geniş anlamıyla eğitim bütün bu yetiştirme ve yetiştirilme sürecini içine alan geniş bir kavramdır (Ergun vd., 1999). Eğitim; toplumları araştıran, öğrenen, düşünen, çözüm üreten, tartışan toplumlar haline dönüştürmek; bireyleri ahlaki değerlere saygı duymaya yöneltmek, yeniden yapılandırılan kalite standartlarına uydurmak ve insanların kalite bilinçlerini, mesleki yeteneklerini ve kişiliklerini geliştirebilmek için önemli bir araçtır (Şimşek, 2002).

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de eğitim yönetimi alanı teori ve uygulama yönünden oldukça önemli hale gelmiştir. Eğitim yöneticilerinin dünyadaki ve Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerden kaynaklanan eğitim sorunlarının ve ihtiyaçlarının ele alınmasında belirli sorumlulukları vardır. Son dönemlerde eğitim yönetimi alanı hem dünyada hem de Türkiye'de teori ve uygulama açısından daha önemli hale gelmiştir. Eğitim yöneticilerine, Türkiye'de ve dünyada gelişen ekonomik, siyasi ve sosyal süreçlerden kaynaklanan eğitim ihtiyaçlarının ve zorlukların ele alınmasında önemli bir sorumluluk düşmektedir. Bu doğrultuda bilgi birikimini belirlemeye ve küresel alanı tanımlamaya yönelik ilk akademik çalışmalar bazı akademik araştırmalar ABD, Avustralya, Kanada ve İngiltere'de yapılmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında, eğitim yönetimi alanında ilk akademik çalışmalar ABD'deki üniversitelerde açılan bölümler aracılığıyla başlamış ve zamanla dünya genelinde teori ve uygulama açısından ilerlemiş ve uzmanlaşma sürecine girmiştir (Örücü ve Şimşek, 2011).

Eğitim yönetimi, kurumları istenilen başarıya ulaştırmak için insan ve materyal kaynakları sağlayarak alınan politika ve kararların etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik bir sistemdir (Aydoğan, 2008). Eğitim yönetimi, kamu yönetiminin eğitim sektörüne yönelik bir uygulaması olarak görülmektedir. Bu sebeple eğitimin amaç ve işlevleri eğitim yönetiminin özellikleri bağlamında oluşmaktadır. Bir eğitim sisteminin varlığı, girdisi ve sonucu tipik olarak insandır. Bu yönüyle diğer sistemlerden farklılık göstermektedir (Taymaz, 2011).

Eğitim yönetimi, toplumun ve eğitim sistemindeki tüm kuruluşların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmış bir eğitim sisteminin yönetimini içermektedir. Tüm eğitim veren kurumlarda eğitim programlarının etkin bir şekilde uygulanması, personel yönetimi, pedagojik hizmetler, ekipman ve bütçenin verimli kullanılması için bir takım biçimler geliştirilmekte ve yönetim süreçlerinin etkin yönetimi için yollar aranmaktadır (İlgar, 2005). Toplumsal yaşamın gereği olarak zorunlu eğitim; kültürden etkilenen insanların ve kültürü oluşturanların yeteneklerini fark etmelerini ve bu yeteneklerini toplum yararına kullanmalarını sağlayacak bir niteliktir. Bu bağlamda eğitim kurumları kültürel sermayenin oluştuğu ve geliştiği önemli toplumsal kurumlar olmasının yanı sıra toplumsal yapının şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Okul yöneticiliği sürekli gelişen ve değişen insan kaynakları öğrenme sürecini yöneten bir konum olduğundan tanımlaması oldukça zordur. Bu anlamda zamana göre ve kişiden kişiye farklı açılardan tanımlanabilmektedir.

Okul, önceden tanımlanmış eğitimsel amaçlara ulaşmak için alanında uzmanlaşmış personel aracılığıyla bilgi ve becerilerin programlı ve sistemli bir şekilde öğrencilere aktarıldığı, kamu gözetiminde yürütülen bir sistemdir (Ada ve Ünal, 1999, akt. Yıldırım, 2011). Okul yönetimi ise eğitim yönetiminin yan alanlarından biridir. Eğitim yönetimi

daha çok sistemle uğraşırken, okul yönetimi okul bünyesinde gelişen problemlerle meşgul olmaktadır (Aydoğan, 2008).

Okul yönetiminin önemi, yönetiminin görevinde yatmaktadır. İdarenin görevi, eğitim kurumlarının amaç ve hedeflerine uygun olarak varlığını sürdürmektir. Okul idaresi, okul yöneticisinin yetki ve sorumluluklarını da belirler. Yönetime yönelik farklı tanımlamalar yöneticiye büyük sorumluluk ve yetki yüklemektedir (Kara, 2006). Okul, temel hizmet olarak sunduğu eğitim hizmetine yönelik çalışmalar yapmak zorundadır. Bir eğitim kurumunun etkin bir biçimde faaliyet gösterebilmesi için okul yönetiminin aşağıda ifade edilen hedeflere ulaşmış olması gerekmektedir (Sarıca, 2006).

Eğitim yönetiminin sınırlı bir uygulama alanı olan okul yönetiminin sınırları, eğitim biçiminin yapısı ve amaçlarına göre belirlenir. Yönetimin eğitime nasıl uygulandığı eğitim yönetimini oluştururken, eğitim yönetiminin okula uygulanması okul yönetimini oluşturmaktadır. Eğitim yönetimi üzerine yazılmış olan eserler, tüm okul düzeylerinden ziyade bütün okulları kapsayan sistemlerin analizine ve birleştirilmesine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar toplumdaki eğitim sisteminin amacını, yapısını ve hedeflerini göz önünde bulundurmaktadır. Varsa o sistemin felsefesini ve bu felsefe üzerine inşa edilen değerleri incelemektedir. Bu değerler içinde eğitim yöneticisinin davranışlarını da açıklamaya çalışır. Böylelikle çevre ve okul düzeyinde ortaya koyduğu genel kavram ve süreçlerin uygulanmasını, okul yönetimindeki bilgi ve becerilerini okul yöneticisine bırakır. Bu uygulama belli bir aşamadan sonra okul yöneticisinin ayrıcalığı ve sorumluluğunda olmalıdır (Bursalıoğlu, 2002).

1.2. Eğitim Yöneticisi

Eğitim sisteminde özellikle son yıllarda eğitim yönetim sisteminin bilimsel bir disiplin olarak değerlendirilmesi, bu alanın uzmanlık alanının gerekliliğinin bilinmesi, yöneticinin örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayan bir eğitim lideri olarak görülmesi, aday yöneticilerin hizmet içi ve lisans üstü eğitimle yetiştirilmesi ve objektif sistemlerde seçilmesi, eğitim yöneticiliğinin bir meslek haline getirilmesi şartı ve sorumluluk dengesinin sağlanması ile ilgili hususlar her geçen gün önem arz etmektedir (Özmen ve Kömürlü, 2010). Eğitim yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler, yerel yöneticiler, personel, veliler, politikacılar gibi farklı eğitim ve kültür düzeyindeki unsurlarla ilişki kurmalı ve çatışan beklentilerini uzlaştırarak demokratik yönetimi desteklemelidir (Töremen ve Kolay, 2003). Eğitim yöneticisi; bir taraftan öğrenci işleri, özlük işleri ve okulla ilgili ilgili çalışmalarda bulunmalı, diğer taraftan da birey ve gruplar arasındaki çatışmalara aracılık etmeli ve moral yükseltmelidir (Balyer ve Gündüz, 2011).

Eğitim yöneticisinin günümüzdeki temel hedefi, Milli Eğitim Bakanlığının eğitim hedef ve politikaları etkili bir şekilde işler durumda tutmak çerçevesinde eğitim kurumlarını devam ettirmek ve modern okul yönetimi ile ilgili bazı ipuçları vermektedir (Akt: Okutan, 2000). Eğitim yöneticisi, yönetimin teorik alanlarında çalışmış ve uygulama yapmış bir uzman olup her tür eğitim kurumunda ve yönetim kademesinde yönetim süreçlerini ve işlevlerini yönetmek için yeterliliğe sahip bir bireydir. Eğitim yöneticisi, eğitim basamağında veya eğitim örgütünde aşağıdaki sorumluluklara sahiptir (Başaran, 1996)

- ✓ Okulun eğitimsel ve örgütsel amaçlarını etkin bir şekilde gerçekleştirecek düzeyde eğitim yönetiminin işlevleri arasında yer alan genel okul hizmetlerini, bütçe işlerini, personel hizmetlerini, öğrenci işlerini ve eğitim programlarını yönetir.
- ✓ Eğitimin etkin yönetimi için idari çalışma ve operasyonları planlar, okulun tüm kaynaklarını ve güçlerini organize eder ve koordine eder, okul personeli ile etkili iletişim kurar.
- ✓ Okulun amaçlarından uzaklaşmamasını ve verimli bir şekilde çalışmasını sağlamak için her türlü faaliyet, iş ve işlemleri denetler.

1.3. Okul Yöneticisi

Okul yöneticileri, okul yönetiminin sorumluluğunda olan işleri yönetir (Kul ve Güçlü, 2010). Okul yöneticileri, okulun daha verimli ve etki olması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Okulun geleceği, okul yöneticileri tarafından sahip oldukları donanım ve bilgi ile planladıkları için okuldaki değişimin yönünü ve doğrudan çabalarını belirler (Garies ve Tschannen-Moran, 2005, Akt: Ağaoglu ve diğ., 2012).

Okul yönetimi, okulun kendine has özellikleri içinde ve insan ilişkileri temelinde işleyişine yardımcı olmak, bu konudaki zorlukları ortadan kaldırarak yüksek bir moral oluşturmak ve çalışmalarını kolaylaştırmakla görevlidir (Töremen ve Karakuş, 2008).

Eğitim sisteminin temel yapısını oluşturan bir eğitim kurumunda yönetici konumundaki birey, tüm faaliyetleri yönlendiren ve kritik roller üstlenen biridir. Okul yöneticilerinden beklenen roller günümüzde daha da değişmiş ve okulun gelişmesinde müdürün rolü daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Okul yönetimi, okulun faaliyetlerinin okulun amaçlarına uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini bilmeli ve kusurlarını gidermelidir. Okul müdürü, okulda

görev yapan tüm personelin meslekleri ve çalışmaları ile ilgili gerekli olan her türlü bilgiyi onlara ulaştırmada birinci derecede sorumludur. Ayrıca ihtiyaç duyduğu gerekli bilgileri okulun etkileşimde bulunduğu dış çevreye sunmakla da yükümlüdür. Çünkü okulun dış ortamında aileler, meslek kuruluşları, iş çevreleri vb. zaman zaman okul hakkında bilgiye ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu bağlamda okul yöneticileri iletişim kuracakları hedef kitleyi tanımalı ve buna göre hazırlık yapmalıdır (Buluç, 2007). Okul müdürü, okuldaki en yüksek otoritedir. Okulun amaç ve hedeflerini gerçekleştirecek, yapısını dizayn edecek, atmosferini sürdüreceği ve özelliklerini geliştirecek kişi okul yöneticisidir (Ünal, 2009). Okul yöneticileri personel arasında olumlu bir ilişki oluşturabilmek için aşağıdakileri uygulamalıdır (Cemaloğlu, 2002)

İnsan ile yaşam arasında bir köprü vazifesini oluşturan eğitim, toplum içerisindeki gelişme ve değişim hızı paralelinde, bireyin yetiştirilmesi ve eğitilme de her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Okul, bireyin etrafında devamlı olarak yaşanan değişikliklere cevap verebilme adına bireyin davranışlarında değişiklikler yapmak ve yeni davranışlar kazandırmakla sorumludur. Bundan dolayı, eğitim biçimini hedeflerine ulaştırma görevini üstüne alan okulun, çevrede yaşanan değişimleri, toplumsal yapıya sağlayabilecek ve oluşturabilecek seviyeye ulaştırılması gerekmektedir. Toplum içerisindeki, ekonomik, siyasal, sosyal ve teknolojik ilerlemeler okuldaki bütün davranış ve düşüncelerde farklılıkları zorunlu hale getirir. Bu değişimler karşısında okul yöneticisinin temel rolü onlardan haberdar olmak ve onlardan etkili bir şekilde yararlanmaktır. Okul yöneticisinin bu rolü üstlenebilmesi aranan özellikleri kazanmış okul yönetiminde yetişmiş ve olmasını gerekli kılar (Bayrak, 1998)

Okulundaki öğretmenleri ortak bir eğitim vizyonu içinde toplayabilen kişi başarılı bir okul yöneticisidir. Öğretmenlerin ortaya koyduğu faaliyetleri toplamından daha büyük olduğu yöneticinin en büyük görevlerinden biridir. Onlarınkinden daha büyük bir eğitim vizyonu etrafında toplamak Onları, kendi eğitim görüşlerini de içine alan ancak yöneticinin liderliğiyle alakalıdır (Durukan, 2006). Okul yönetimi, okul güvenliğinin sağlanmasında ana merkezdir. Okul yönetimi, denetimden ve günlük politikaların uygulanmasından sorumlu ilk mercidir. Çok daha önemlisi, öğrencinin kurallara uygunluğunu izleyen ve denetleyen konumdaki personelin faaliyetlerinden de birinci derecede okul yönetimi sorumludur (Dönmez, 2001).

Okul idarecilerinin okullarını daha aktif ve faydalı bir biçimde yönetebilmesi için bazı özellikleri bulundurmaları gerekmektedir. Eğitim ve okul yöneticiliğinin bir uzmanlık dalı olarak kabul eden bazı ülkeler atamalarını yeterlilik ve eğitimlerine göre belirleyip yönetici atamaları yapmıştır (Ağaoğlu ve diğ., 2012)

Yetkinlik kavramı, bir bireyin bir bütün olarak belirli bir görev için niteliğine veya uygunluğuna atıfta bulunan genel bir değerlendirmedir. Yetkinlik, belirli bir davranışı gerçekleştirmek için gerekli bilgi ve becerilerin kazanılmasıdır (Güçlü, 1996). Yönetimsel yetkinlikler ise örgütün amaçlarına ulaşması için yöneticilerden beklenen davranış, değer, beceri, bilgi ve tutumlardan meydana gelen bir performans ölçüsü olarak değerlendirilebilmektedir (Ağaoğlu ve diğ., 2012).. Yöneticilerin kendilerine verilen rollerden bazılarını oynamak için belirli yetkinlikleri olması gerekir. Bu yetkinlikler ya da standartlar literatürde çeşitli ve detaylı isimler altında toplansa da kısaca teknik, kavramsal ve beşeri yetkinlikler olarak gruplandırılmaktadır (Şişman, 2012)

Teknik yeterlilikler, bir konu hakkında farklı analiz yapma yeteneğine sahip olmak, düzgün bir diksiyona sahip olmak, olayların akışına göre hızlı karar verebilme yeteneğine sahip olmak, iyi bir dinleyici ve konuşmacı olması bu yeterliliklerin içerisinde yer alır (May, 1999; Akt: Gökçe, 2004). Teknik yeterlilikler örgütte yapılması gereken işlerle ilgili kaynakların sağlanması, teknolojiye yararlanma, yöntem ve süreçlerin tanımlanması vb. konularda yöneticinin sahip olması gereken yetkinlikleri içermektedir. Bunların bir bölümü yöneticilere bu alanlardaki özel eğitimlerden gelebileceği gibi, bir bölümü de eğitim ve iş başında deneyim yoluyla edinilebilir (Şişman, 2012). Teknik yeterlilik konusunda yönetimsel sorumluluk 4 kategoride gruplandırılmıştır. Bunlar (Töremen ve Kolay, 2003);

- ✓ Okul yöneticisinin, okul gelir ve giderlerini iyi yönetmesi,
- ✓ Okulun işletme yönetimi ve maliyesi: muhasebe, maaş bordrosu, bütçeleme, sigorta, s atın alma ve genel işletme konuları,
- ✓ Okulun sürekli eğitim verebilecek durumda bulunması,
- ✓ Okulun düzeni ve tertibatının planlanması.

Kavramsal yetkinlikler; bir örgütü analiz etme, örgütsel sistemler arasındaki ilişkileri görme, yönetimsel ve örgütsel problemleri tespit etme, bunlarla ilgili verileri toplama ve analiz etme ve örgüt ve kuruluşla ilgili sorunların çözümüne ilişkin kararlar alma gibi bir yöneticinin sahip olması gereken yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Şişman, 2012).

İnsani yetkinlikler ise yöneticilerin çalışanların moralini yükseltme, insanları motive etme, iletişim ve koordinasyonu sağlama, çatışmaları yönetme vb. kişiler arası ilişkilerde sahip olması gereken yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar diğer insanlarla iyi iş ilişkileri kurabilmek ve geliştirebilmek, bir takıma liderlik edebilmek gibi daha insani alanlarda yöneticinin sahip olması gereken yetkinliklerdir. İnsani ilişkilerde yetkin olan yöneticiler, bir örgütte kişiler

arası iletişim ve etkileşimi sağlamak, insani bir ortam yaratmak ve kurumsal çatışmaları yönetmek gibi konularda bilgilidir (Şişman, 2012).

Yetki bir yöneticiye hiyerarşik ve görev açısından verilen işlevsel yetkiler olmak üzere iki şekilde verilir. Hiyerarşik yetki, örgütteki mevcut basamaklar doğrultusunda verilmektedir. Okul müdürü, yetkilerini örgütün en üst düzey yöneticisi olarak en üst düzeyde kullanır. Görev yönünden verilen işlevsel yetkilerde ise yöneticinin derecesi ve uzmanlık alanı esas alınmaktadır. Hiyerarşik yetkiye sahip bir yönetici teknik olarak yetersizse, beklenen yetki ile gerçek yetki arasında bir boşluk söz konusudur. Bir yönetici, yetkilerini otokratik olarak çalışanları zorlayarak ya da demokratik olarak karşılıklı işbirliği ve rıza çerçevesinde kullanabilir. Kamu kurumu niteliğindeki okullarda yetkinin demokratik olarak kullanılması önerilmektedir (Genç, 2006). Eğitimin amacı, insanları toplumun ihtiyaçlarına hazırlamaktır. Toplumların ihtiyaçları, içinde yaşadıkları dünyanın diğer toplumlarına da bağlıdır. 21. yüzyılın bir gereği olarak Türk eğitim sisteminde de tüm toplumların eğitim sistemlerinde olduğu gibi bilgi toplumunun özelliklerinden hareketle öğrenci yetiştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Toprakçı, 2005).

Son yılların bilimsel bir disiplin olarak algılanan eğitim sisteminde yönetici, örgütsel hedeflerin yakalanabilmesi için gayret gösteren bir eğitim lideri olarak görülmektedir. Yönetim alanının bir uzmanlık gerektirmesi, eğitim yönetimi alanının bir meslek durumuna getirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Bu nedenle liderlik pozisyonları için objektif aday seçimi, denge yetkisinin oluşturulması lisansüstü, ve ileri düzeyde eğitim almış bir eğitim yöneticisi yetiştirilmesi, sorumluluk personel haklarının eğitim düzeyine göre düzenlenmesi gibi konular her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir (Taymaz, 2011).

1924 tarih ve 430 sayılı “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile farklı isimler altında faaliyet gösteren okullar ve tüm eğitim faaliyetleri birleştirilmiştir. Dönemin hükümetleri, hukuka uygun eğitim birliğini gerçekleştirmek için bakanlığın merkez ve taşra teşkilatlarını yeni sisteme taşımaya çalışmışlardır. Yeni kurulan eğitim kurumlarının müfettiş, yönetici ve öğretmenlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1928’de “Gazi Eğitim Enstitüsü” bünyesinde bir pedagoji bölümü açılmıştır. Bu bölüme mesleki işte başarılı, deneyimli, müfettiş ve yönetici olmaya kabiliyetli ilköğretim öğretmenleri sözlü ve yazılı sınavlarına tabi tutularak alınmış ve hazırlanmışlardır. Bu eğitim sürecinde davalara yöneticilik, müfettişlik ve eğitim öğretim mesleği, hususlarında temel bilgiler verilmiştir.

Bakanlık merkez ve taşra örgütlerinde yöneticilik yapanların %90’ının 1970 yılına kadar Pedagoji Bölümünden mezun oldukları; 1970 tarihinden sonra, başarı ve deneyim kriterlerinin yerini siyasi yönelimlerin almış olduğu ifade edilmektedir (Can ve Çelikten, 2000).

Türkiye’de okul yönetimini rastgele bir görevin dışında tutmak, nitelikli yöneticileri doğru yöntemlerle seçmek ve stratejik alanlara atamak için eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi ilk olarak 7. Milli Eğitim Şurası’nda gündeme gelmiştir. Bu toplantıda kapsamlı olmamakla birlikte eğitim yöneticilerinin özellikle okul yöneticilerinin yetiştirilmesi konusuna değinilmiştir (<http://ttkb.meb.gov.tr/suralar.aspx>). Aynı dönemde “Merkezi Hükümet Teşkilatı Hükümet Araştırma Projesi” (1963) adıyla hazırlanan raporda Bakanlığın ihtiyaç duyduğu eğitim yöneticilerinin yetiştirilebilmesi için üniversiteler bünyesinde eğitim fakülteleri veya eğitim bölümleri açılması tavsiye edilmiştir (<http://www.todaie.gov.tr/dosya/mehtap.pdf>). Daha sonra 11. Milli Eğitim Şurası’nda (1982) da eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi konusu gündeme getirilmiş ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bununla birlikte, eğitim kurumlarının yönetimi ve yöneticilik, 1993’te gerçekleştirilen “14. Milli Eğitim Şurası”nda bağımsız bir konu olarak ele alınmış ve eğitimin yönetimine ilişkin birçok yeni kuralın kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şurada alınan kararlar şu şekildedir (MEB, 1993)

- ✓ Eğitim yöneticiliğinde uzmanlaşmanın esas alınması,
- ✓ Milli eğitim akademisi ve üniversitelerin bu işlevleri yerine getirmesi,
- ✓ Eğitim yöneticiliğinde geçişlere ve hiyerarşik düzenlere uyulması,
- ✓ Eğitim yöneticiliğinin siyasi etkilerden uzak bir işleyiş ve yapı haline getirilmesi,
- ✓ Özlükle ilgili yönetmeliklerin daha sade bir duruma getirilmesi konusunda düzenlemeler yapılması,
- ✓ Yöneticilerin daha etkili olabilmeleri için donanımlarının artırılması,
- ✓ Yöneticilerin asaleten atanmalarında kusurlu görülenlerin atanmaması
- ✓ Eğitim yöneticiliğinde daha iyi maddi olanakların sunulması,
- ✓ Eğitim yöneticiliğinin basamaklarının, yapacağı işleri daha önce hazırlanmış analiz verilerine göre hazırlanması kararları alınmıştır.

15. Milli Eğitim Şurası’nda da eğitim kurumlarının yönetimi ve yöneticiliğine ilişkin konulara yer verilmiştir. Bu şurada eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanması gerektiği vurgulanmıştır. Şurada alınan kararların 3. maddesinde, il ve ilçe teşkilatı yöneticilerinin görev ve yetkilerinin ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi ve atamalarda tecrübe ve bilgiye büyük önem verilmesi kararlaştırılmıştır (<http://ttkb.meb.gov.tr/suralar.asik>).

Bu kararların meyvesi Türkiye'de ise ancak 1998 yılından sonra alınabilmiştir. Bu yıl ve sonraki yıllarda okul yöneticisine yeni bir soluk vermek, rutin çalışma dönemini ve yasal denetimi geride bırakmak ve yeni bir eğitim yönetimi için birçok kural çıkarılmıştır. Bu kurallar, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan ileri eğitim ihtiyacı ve istihdamda tercih nedeni olarak bazı ek niteliklerin getirilmesi gibi konuları içermektedir (Karip, 2004).

23.09.1998 tarih ve 23472 sayılı "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı olan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine ait Yönetmelik"le ilk defa gerekli şartları taşıyan bütün öğretmenlerin eşit olarak katılabileceği sınav sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla düzenlenen seçme sınavlarına okul yöneticisi olmak isteyenler ve bu alanda deneyim sahibi olanlar katılmıştır. Bu eleme sınavını başarıyla geçen yönetici adaylarına 120 saat işbaşı eğitimi verilmiş ve eğitimin ardından değerlendirme sınavından geçirilmiştir. Bu eğitimin ardından değerlendirme sınavını geçen ve 100 üzerinden en az 70 puan alan adaylara yönetim sertifikası verilmiştir. Sınavları başarıyla geçenlere verilen beş yıl geçerli yöneticilik belgesi ile açık okul yöneticiliği pozisyonlarına başvurabilmişlerdir. Uygulanan bu yeni sistem yönetici adayları tarafından benimsenmiş ve devamı konusunda görüşler ileri sürülmüştür (Günay, 2004).

Yapılan bütün iyileştirmelere rağmen, kurs neticesinde başarılı olan adayların okul yönetim kuruluna atanabilmeleri/atamamaları veya atamanın adayların beklentilerinin ötesinde ertelenmesi bu uygulamayla ilgili şikayetleri artırmıştır. Ayrıca 120 saatlik mesleki gelişim programının içeriğinin okuldaki gerçek yaşamla ve okul yönetimi uygulamaları ile gereğince ilgili olmaması ve eğitimde uygulamalı bir boyutun olmaması nedeniyle sadece yöneticilik deneyimi olmayan adayların atanması uygulamada sorunlara neden olmuştur (Karip, 2004). Eğitim kurumlarının yöneticilerinin atanmasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişiklikler bu değişikliklerle sınırlı kalmamış, 2004 yılı ve sonrasında da devam etmiştir.

2004'ten 2013'e kadar, bu konuyla ilgili sorunları ele almak için yaklaşık 34 yönetmelik ve genelge yayımlanmıştır. 11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı Resmi Gazete'de bu döneme ilişkin ilk düzenleme yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı "MEB Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği" ile okul yöneticisi atamalarında aranan nitelik şartı kaldırılmış ve Müdür Yardımcısı kadrosuna atanmak için seçme sınavı getirilmiştir. Bu incelemenin Bakanlık tarafından veya Bakanlığın onayı ile Valilikler tarafından yapılabileceği belirlenmiştir. Sınavın konularında bazı değişiklikler yapılmış olsa da birçok yönden önceki hükümlerle benzerlik göstermektedir.

Bu yönetmelikle birlikte okul yöneticiliğine giriş müdür yardımcısı düzeyinde başlamıştır. "Temel İlkeler" başlığı altında benimsenen ilke "süreklilik ilkesi çerçevesinde eğitim vermek" olmuştur. Ancak atama öncesi ve sonrasında verilecek eğitimin türü ve niteliğine ilişkin yönetmelikte bir hüküm bulunmamakla birlikte zorunlu eğitim getirilmemiştir. Müdüre doğrudan atama yerine, bir seçim sınavı ve müdür yardımcısı için bir miktar yöneticilik deneyiminden sonra müdürün atanması mümkün hale gelmiştir. Yönetmelikte yapılan bir diğer önemli değişiklik ise lisansüstü öğrenciler için herhangi bir istisna olmamasıdır. Yüksek öğrenim görmüş olmak tercih sebebi olmaktan başka bir avantaj sağlamamıştır.

13 Nisan 2004 tarih ve 26492 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "MEB Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Yönetmeliği" ile 11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmeliğin getirdiği yenilik, atamalar sırasında iki aşamalı bir personel eğitimi sistemi ve bakanlığın bölge ve ilçe teşkilatlarında görev yapanlar arasından kamu yararları ve hizmet gereksinimlerinin ortaklaşa değerlendirilerek üst pozisyonlara atanabilmesidir. Bu kararlar, iki yıllık öğretmenlik deneyimi şartı kaldırılmış ve öğretmen adaylığının kaldırılması yeterli görülmüştür 24 Nisan 2008 tarih ve 26856 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticileri Hakkında Yönetmelik" ile bu yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. 2007 yılı birlikte değerlendirilerek atamaların bakanlığa bağlı il ve ilçe teşkilatlarında çalışanlar arasından yapılmasına ilişkin hükümler yerine atamalar yapılmıştır. Yöneticinin değerlendirme formundaki puanların elde ettiği puanların üstünlüğüne göre bu düzenleme kısa ömürlü olup 8 Ağustos 2008 ve 15 Ekim 2008 tarihlerinde değiştirilerek Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Her iki hükümden yapılan değişiklikler, alınan çeşitli kategorilerin puanlarının listelendiği "Yönetici Değerlendirme Formu"nda yapılmıştır. Bu değişiklikten sonra yönetmelik, 13 Ağustos 2009 tarih ve 27318 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yöneticilerin atanması ve devrine ilişkin yönetmelikle yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre yönetici olabilmek için en az 3 yıl öğretmenlik yapma koşulu getirilmiştir. Okul öncesi yöneticiliği için çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmeni olmak veya okul öncesi eğitimi almış olmak zorunludur. Ayrıca bu yönetmelikte yönetici pozisyonu seçme sınavının yeniden uygulamaya konulduğu ve seçme sınavında 100 toplam puan üzerinden en az 60 puan alan adayların aday gösterileceği belirtilmiştir.

Daha önce alınan kararlar gibi 13 Ağustos 2009 tarihinde kabul edilen uygulamanın ömrü de çok uzun sürmemiştir. Öyle ki aynı yılın ağustos ve eylül aylarında olmak üzere iki defa değiştirilmiştir. Hizmet süresi ve öğretim süresi

(yönetim hariç) yönetim talep formundan çıkarılmıştır. İkinci değişiklik ile yönetici değerlendirme formunda atanmak isteyen kurum tercih edilen kurum sayısı 5'ten 10'a yükseltilmiştir. 30 uncu maddesinin ikinci fıkrası 15 Mayıs 2010 tarihli ve 27587 sayılı Resmi Gazete'de değiştirilmiştir. Yani belirtilen yönetmelik 2009 yılında iki kez, 2010 yılında iki kez ve 2011 ve 2012 yıllarında birer kez değiştirilmiştir. 2013 yılına kadar 6 kez değiştirilmiştir.

Yönetim bilimcilerin, yönetimi profesyonelleştirmek ve başarılı adayları seçmek ve yetiştirmek için uzun yıllardır yürüttükleri çabalara ve yönetmelikte yapılan bu değişikliklere karşın yönetici seçme ve yetiştirme sistemi Türkiye'de belirli bir standarda getirilememiş ve "Çıraklık Modeli" bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır. Hatta zaman zaman yeni kurallar getirilmiş, objektif kriterler göz ardı edilmiş, kurallar sebepsiz yere değiştirilmiş ve kaliteden sürekli taviz verilmiştir. Yönetici seçme ve yetiştirme uygulaması bunun en iyi göstergesidir. Bugün Türkiye'de 26.635 okul için temel bir düzenleme bulunmamakla birlikte, bu okulların 13.708'i asil müdüre sahiptir ve yaklaşık %50'si görevlendirme ve vekil müdür tarafından yönetilmektedir (MEB, 2010; Taş ve Önder, 2010).

Son olarak, 13 Ağustos 2009 Tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Milli Milli Eğitim Bakanlığı -Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik", 28 Şubat 2013 tarih ve 28573 sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan yönetmelikle tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Yönetmelik ile ilgili detaylı bilgilere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilmiştir.

1.4. Yöneticilik Duyuruları ve Başvuruların Değerlendirilmesi

"Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik" in 6. maddesinde Eğitim kurumları yöneticilik duyurularının ne şekilde gerçekleşeceği açıklanmıştır. Söz konusu maddeye göre; Bakanlık tarafından sınav tarihinden en az bir ay önce yöneticilik yazılı sınavı, en az on gün önce atanmanın yapılacağı eğitim kurumunun bulunduğu il valiliği tarafından ise sözlü sınav duyurulmakta ve duyurularda başvuru usulü ve süresi, sınav tarihi ve yerleri ile diğer konulara yer verilmektedir. 657 sayılı Kanunun 4/B maddesine göre yöneticilik sınavına başvururken özel okullarda öğretmen/yönetici olarak geçirilen sürenin 2/3'ü ve sözleşmeli öğretmenlik süresinin tamamı dikkate alınır. Eğitim kurumunda yöneticilik için yapılan sınav, yazılı ve sözlü basamaklardan oluşmaktadır. Yazılı sınav, merkezi sistemle Bakanlığın "Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü" tarafından yapılmaktadır. Bu sınavda başarılı kabul edilmek için adayların 100 üzerinden 70 ve üzeri puan almaları gerekmektedir. İllerde bulunan boş olan eğitim kurumları müdürlükleri bütün adayların bilgi sahibi olacağı biçimde ilan edilir. Adaylar, ilanda yer alan kurumlar içerisinde seçim yaparak atanmak istedikleri boş kurumlara başvuru yapabilirler. Yönetici değerlendirme formuna göre adayların yazılı sınav puanları hesaplanır ve ilan edilir. Açık olan her eğitim kurumu başkanı için ilk altı aday yazılı sınav puanlarına göre sözlü sınava alınır. Bu sınava son sırada yer alan adayla aynı puanı alan adaylar da çağrılır. Puanlar "Yönetici Değerlendirme Formu"na göre sözlü sınav puanının %30'u, hesaplanan puanın %20'si ve yazılı sınav puanının %50'si alınarak belirlenmektedir. Sonrasında her eğitim kurumu yöneticiliği için valiliğe sunulmak üzere puan üstünlüğüne göre üç aday belirlenmektedir (Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, Md.8).

Eğitim kurumu yöneticiliği yazılı sınavı, ayrı sınavlar olarak ve görevin düzeyine göre aşağıda belirtilen yazılı sınav konularından hazırlanmış soruların düzenlenmektedir. Buna göre sorulacak konular Protokol kuralları: % 2, Türk idare sistemi: % 2, Eğitim ve öğretimde etik: % 5, Okul geliştirme: % 4, Yönetimde insan ilişkileri: % 4, Okul yönetimi: % 4, Halkla ilişkiler ve iletişim becerileri: % 4, Resmî puan ağırlıkları esas alınarak yazışma kuralları: % 5 ve Türkçe, dil bilgisi: %10 ve en önemlisi "1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu", "657 sayılı Devlet Memurları Kanunu", "4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun", "652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", "2886 sayılı Devlet İhale Kanunu", "5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu", "4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu", "4734 sayılı Kamu İhale Kanunu", "5442 sayılı İl İdaresi Kanunu", "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu", "4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu" ve bunlarla ilgili mevzuat ve görevin gerektirdiği diğer mevzuat: %60 olarak puanlanmaktadır (Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, md.9)

Yöneticilik sınavları önceden oluşturulmuş olan komisyonlara göre yapılmaktadır. Sınav komisyonu: bir hukuk müşavirinin yanı sıra yenilik ve din öğretimi, eğitim teknolojileri, özel eğitim ve rehberlik hizmetleri, ortaöğretim, mesleki teknik ve eğitim insan kaynakları, temel eğitim; insan kaynakları genel müdürünün ya da görevlendireceği bir grup başkanının liderliğinde, genel müdürlüklerde görev yapan bir grup başkanının katılımıyla dokuz asıl üyeden meydana gelmektedir. Sözlü sınav ve değerlendirme komisyonu ise beş asıl üyeden oluşmaktadır. Bunlar illerde, il millî eğitim müdürü ya da onun görevlendirdiği bir millî eğitim müdür yardımcısının başkanlığında, iki şube müdürü veya millî eğitim müdür yardımcısı, bir eğitim kurumu müdürü ile bir ilçe millî eğitim müdürüdür. Her elli müdür ve müdür yardımcısı unvanı sözlü sınavı için illerde birer komisyon kurulmaktadır. Yeterli üye bulunmaması durumunda komisyonlarda aynı kişiler görev alabilmektedir. (Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, md.7).

1.5. Okul Yöneticiliklerine Atamalar

27318 sayılı okul yöneticiliği atamalarına ilişkin yönetmelikte Kurucu müdür ve müdür yetkili öğretmenliğe görevlendirmelere ilişkin duyurular 12. ve 13 maddesinde ayrı ayrı ele alınmıştır.

Yöneticiliğe atama: Milli eğitim müdürlükleri, başvuru ve atamalara ilişkin hususları ve boş okulları yazılı sınavı kazanan adayların bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla duyurur. Adaylar sadece personelinin bulunduğu ildeki eğitim kurumlarının yöneticiliğine başvurabilirler. Atamalar, her kurum için “Sözlü Sınav ve Değerlendirme Komisyonu” tarafından seçilen üç adaydan uygun olduğu değerlendirilen aday vali tarafından yönetici olarak atanır. Yatılı kız öğrencisi bulunan eğitim kurumlarının müdür yardımcılarında en az biri kadın öğretmenler arasından atanır (Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik, md.12)

Kurucu müdür ve müdür yetkili öğretmenliğe görevlendirme: Eğitim ve öğretime yeni açılacak eğitim kurumlarına, sınav sonuçlarına göre il millî eğitim müdürünün teklifi ve valinin onayıyla, Sözlü Sınav ve Değerlendirme Komisyonunca belirlenen ve vali tarafından yönetici olarak atanmayan adaylar öncelikli olmak üzere asil müdür ataması yapılmıyca kadar eğitim kurumunu eğitim ve öğretime hazır hale getirmek üzere kurucu müdür olarak görevlendirilebilmektedir.

Müdür normunun olmadığı ilkokullarda ise, öğretmenlik görevi yanında yönetim hizmetlerini de yürütmek üzere, görevli öğretmenlerden biri müdür yetkili öğretmen olarak il millî eğitim müdürünün teklifi ve valinin onayıyla görevlendirilebilmektedir (Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik, md.13).

1.6. Okul Yöneticilerinin Yer Değiştirmeleri ve Görevden Alınmaları

Yönetmeliğin 14. Maddesinde Çalışma süresine bağlı yer değiştirmelerden bahsedilmektedir. Müdür, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcısı olarak görev yaptıkları eğitim kurumunda sekiz yıllık çalışma süresini tamamlayan yöneticilerin görev yerleri, hizmet puanlarının %70'i ile Yönetici Değerlendirme Formuna göre hesaplanan puanın %30'u alınarak belirlenen yer değiştirme puanı üstünlüğüne göre, il içinde atanmak üzere tercihleri alınarak bu eğitim kurumunda aylık karşılığı okutabileceği ders bulunmak veya başvurulacak eğitim kurumuna alanı itibarıyla öğretmen olarak atanabilmek kaydıyla değiştirilmektedir.

Yönetici adayları arasında, boş eğitim kurumlarının bulunmaması nedeniyle atanamayanların yeniden yerleşimi bir sonraki yeniden yerleşimde öncelikli olarak gerçekleştirilir. Her yılın Haziran ayında yer değiştirmeler tamamlanmakta ve son başvuru tarihine bağlı olarak sekiz yıllık çalışma süresinin tamamlanmasını izleyen ilk yer değiştirme döneminde yapılmaktadır. Hizmet süresinin hesaplanmasında 30 Eylül tarihi esas alınır ve hizmet süresi hesaplanırken yöneticilerin ücretsiz izinleri dikkate alınmaz (Eğitim Kurumları Başkanlarının Atanması ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik, Madde 14).

Yönetmeliğin 15. Maddesinde İsteğe bağlı yer değiştirmeler yapılan atamalardan bahsedilmektedir. İstemeleri durumunda görevli oldukları eğitim kurumlarında fiilen en az iki yıl görev yapan yöneticiler, il içinde belde ve köylerde bulunan eğitim kurumlarına atanmak üzere her yıl Ağustos ayında bu eğitim kurumunda aylık karşılığı okutabileceği ders bulunmak şartıyla atanabilmektedirler. yer değiştirmeler bu eğitim kurumuna birden çok talep olması durumunda, yer değiştirme puanı üstünlüğüne göre gerçekleştirilmektedir.

Yönetmeliğin 16. maddesi, soruşturmayla bağlantılı olarak yer değiştirmeleri hüküm altına almıştır. Soruşturma sonuçlarına göre görev yeri değişikliği teklif edilen yöneticilerin görev yerleri, teklif doğrultusunda bölge içinde veya bölgeler arasında değiştirilebilir. Soruşturma sonucuna göre yöneticilikten çıkarılması gerekenler, statülerine göre aynı veya başka bir eğitim kurumunda il içinde veya iller arasında öğretmen kadrosuna atanır.

2. YÖNTEM

Araştırma, betimsel tarama modelinde yürütülen nitel bir çalışmadır. Betimleyici tarama modeli, geçmişteki veya mevcut bir durumu mevcut haliyle açıklayan bir tarama modelidir (Karasar, 2020). Betimleyici tarama modeli, genelgeler, raporlar, milli eğitim şuraları ve yönetmelikler gibi bilimsel araştırmaların tematik ve metodolojik analizinde kullanılmaktadır (Erkuş, 2011). Türkiye'de eğitim yöneticilerinin seçimi alanında yayınlanan kuralların kapsamlı ve bütüncül bir şekilde incelenmesi, tematik ve metodolojik benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi ve bu konudaki eğilimlerin tespit edilmesi amaçlandığından bu çalışma, betimsel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmelikler doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiş ve incelenmiştir.

3.BULGULAR

Bu bölümde 2010 ve 2015 yıllarında yayınlanan yönetici atamalarındaki değişikliklere ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1. 15 Mayıs 2010 Yılı Yönetici Atama Değişiklikleri

Uzun süre aynı kurumda görev yapan okul yöneticilerinin neden olduğu sorunları ortadan kaldırmak ve insan kaynaklarını daha verimli kullanmak amacıyla 2005 yılında denenen, ancak kısa sürede vaz geçilen 2010 yılında ise 15.5.2010 tarih ve 27582 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren “Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik” aracılığı ile kamuoyunda daha çok “rotasyon” adıyla bilinen zorunlu yer değiştirme uygulaması başlatılmıştır.

3.2. 9 Ekim 2010 Yılı Yönetici Atama Değişiklikleri

Milli Eğitim Bakanlığında:

“Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”

MADDE 1- 08.13.2009 27318 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”in 18 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Kadın adayın belirtilen pozisyona başvurmaması durumunda bu pozisyona atama yapılmayacaktır.

MADDE 2- Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3- Bu Yönetmelik hükümlerini Milli Eğitim Bakanı yürütür.

9 Ağustos 2011 tarihli Yönetici Atama Değişiklikleri

Kararın 2011 yılında yayınlanmasının ardından önceki yıllarda yayınlanan kararlarda eleştirilen bazı noktalar değiştirilmiştir. Atanan eğitim kurumlarında yapılan yeni değişikliklerle Talim ve Terbiye Kurulu kararları doğrultusunda kendi alanında öğretmen olarak atanabilecek alan öğretmeni olma şartı getirilmiştir. Ayrıca asker öğretmen olanlar, yurt dışında öğretmenlik yapanlar ve 657 sayılı Kanun ve 4688 sayılı Kanun kapsamında ücretsiz izne ayrılanlara dilerse başvuru hakkı tanınmıştır. Eğitim kurumları müdürlerinin 5 yıl süreyle zorunlu yer değiştirmeye (rotasyona), 5 yıl kesintisiz iş deneyimini tamamlayanların, eğitim kurumlarının müdür yardımcılarını ve müdür yardımcılarının 8 yıl çalışma süresini tamamlayanların zorunlu yer değiştirmeye (rotasyon) tabi tutulacağı belirtilmiştir.

3.3. 21 Temmuz 2012 Yılı Yönetici Atama Değişiklikleri

21 Temmuz 2012 Yılı Yönetici Atamadaki değişiklik sadece 4.maddenin 3 fıkrasındaki müdür yetkili öğretmenin ilköğretim de değil ilkokulda görev yapacağına dairdir. Sınıf öğretmenleri bünyesinde ilkokulu barındıran tüm kurumlarda idareci olabilir sadece ortaokullarda ve orta öğretimde olamaz, ilkokul ortaokul birlikte olan kurumlara atanabilir. Kısacası; sınıf öğretmenleri ortaokullarda idarecilik yapabilir.

3.4. 4 Ağustos 2013 Yönetmelik Değişiklikleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nda sık yaşanan değişiklikler nedeniyle yönetmeliklerde de sürekli değişiklikler yapılmıştır. Son olarak, 4 Ağustos 2013 tarih ve 28728 sayılı Resmi Gazete'de “Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticileri Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği” yayımlanmış ancak hiç kullanılmamıştır.

3.5. 10 Haziran 2014 Yılı Yönetici Atama Değişiklikleri

10 Haziran 2014 tarihli okul müdür ve müdür yardımcısının görevlerine ilişkin yönetmelikte müdürlük pozisyonu için 8 yıl, müdür yardımcısı için 4 yıl öğretmen olarak görev yapmalarının yeterli olduğu belirlenmiştir. Bu durum, dünya genelindeki farklı örneklerini verdiğimiz ve öğretmenlik değerler sistemine göre yetişmiş olan, sadece belirli sürelerde öğretmenlik yapmış olan ve hizmetiçi eğitim, atama öncesi eğitim ve yüksek lisans eğitimi gibi eğitim koşullarını taşımayan adaylar nesnel olmayan fakat yönetmelikte yer alan bir sözlü sınavın belirleyici olduğu bir elemeye okul müdürlüğü ve müdür yardımcılığıyla görevlendirileceklerdir. Yönetmelik, müdür görevlendirmelerinde

her ne kadar okul toplumunun değerlendirilmesinin ve sözlü sınav usulünün getirildiği belirtildi, eğitim kamuoyu tarafından bu sözlü sınavların nasıl yapıldığı hep tartışmalara konu olmuştur. Bu haliyle yeniden 1999 yılı öncesine dönülmüştür kazanılmış haklar, sözlü sınavsız atama, hizmetiçi eğitim ve sınav gibi 1999 yılından bu yana yaşanan

deneyim ve birikimler dikkate alınmamıştır. Günümüzde bütün okul toplumunun katılımının sağlandığı demokratik okul hedefini ve öğrencileri yeteneklerinin en iyisini sergilemesine fırsat vermeyi, öğretimde mükemmelliği, öğretimin öğrenci merkezli olmasını, okulun yeniliğe açık olmasını, öğretmenlerin moralini, öğrenci başarısını, öğretmen bağlılığını, profesyonellik düzeyini ve okuldaki öğrenme iklimini kendisine ilke edinen okul yöneticilerine büyük ihtiyaç vardır.

3.6. 6 Ekim 2015 Yılı Yönetici Atama Değişiklikleri

10.06.2014 tarih ve 29026 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine İlişkin Yönetmelik”, 10/06/2015 tarihli ve 29494 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine Dair Yönetmelik” ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

Yeni düzenlemenin yürürlüğe girmesiyle birlikte getirilen değişiklikler şu şekilde özetlenebilir;

- ✓ Yeni yönetmelikte, yönetici olarak atanacaklarda aranacak genel şartlar arasında, eski yönetmelikte yer almayan Zorunlu çalışma gerektiren yerler dışındaki eğitim kurumu yöneticiliklerine görevlendirilecekler bakımından, ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü tamamlamış, erteletmiş ya da bu yükümlülüğünden muaf tutulmuş olmak” şartına yer verilmiştir.
- ✓ Eski yönetmelikte "müdür atanacaklarda aranacak özel şartlar" arasında yer alan "bakanlık kadrosunda en az sekiz yıl öğretmenlik yapma" şartı yeni yönetmelikte yer almamaktadır.

Yeni yönetmelikte “Müdür başyardımcısı olarak görevlendirileceklerde ayrıca;

- ✓ Fen lisesi müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde Matematik, Fizik, Kimya veya Biyoloji alan öğretmeni olmak,
 - ✓ Güzel sanatlar lisesi müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde Türk Dili ve Edebiyatı, Görsel Sanatla/Resim veya Müzik alan öğretmeni olmak,
 - ✓ İmam hatip lisesi müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri alan öğretmeni olmak,
 - ✓ Mesleki ve teknik eğitim kurumları müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde atölye ve laboratuvar öğretmeni olmak,
 - ✓ Sosyal bilimler lisesi müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji veya yabancı dil alan öğretmeni olmak,
 - ✓ Spor lisesi müdür başyardımcılığına görevlendirileceklerde Beden Eğitimi alan öğretmeni olmak, şartı aranır.” düzenlemesine yer verilmiştir.
- Eski yönetmeliğin 8 inci maddesinde “6 ve 7 nci maddelerde öngörülen şartları taşıyan aday bulunamaması nedeniyle yönetici norm kadrosu boş kalan eğitim kurumlarına yapılacak yönetici görevlendirmelerinde, söz konusu maddelerde aranan hizmet süreleri ihtiyaç karşılanana kadar birer yıl düşürülür.” Hükmü yeni yönetmelikte yer almamaktadır.
- Yeni yönetmelik, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcısı kadrolarına atamaların yazılı sınav sonuçlarına göre, müdürlüğe atamaların ise tasdik ve sözlü sınav sonuçlarına göre yapılacağını düzenlemektedir.

Müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı atanmasına ilişkin kriterler ve duyurular yapılmış ve bu eksik hükmün uygulanması Danıştay İDDK tarafından durdurulmuştur. Yeni yönetmelikle, aynı eğitim kurumunda müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak dört yıl veya aynı eğitim kurumunda toplam sekiz yıl görev yapanlardan duyurunun son günü itibarıyla 5 inci ve 7 nci maddelerde belirtilen şartları taşıyanlar arasından müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak görevlendirilecekleri belirlemek amacıyla

Yazılı sınav, Bakanlık veya ÖSYM Başkanlığı tarafından test yöntemiyle yapılacak, yetmiş ve üzeri puan alanlar okulu bırakacak. Yüz puan üzerinden başarılı sayılır ve başöğretmen ve/veya başöğretmen atanması için başvuran adaylar puan üstünlüklerine göre Eğitim Kurumu Müdürü tarafından belirlenir ve ilgisinin önerisi üzerine Eğitim Kurumu Müdürü tarafından belirlenir. İl Halk Eğitim Müdürü, Valinin onayı ile Müdür Yardımcısı veya Müdür Yardımcısı olarak atanırlar. ÖSYM Başkanlığı ya da Bakanlık tarafından test usulü ile yazılı sınav yapılacağı, sınavda 100 üzerinden 70 ve üzeri puan alanların başarılı kabul edileceği, puan üstünlüğüne göre tercihleri de dikkate alınarak müdür başyardımcısı ve/veya müdür yardımcısı olarak görevlendirilmek üzere başvuruda bulunan adayların, il millî eğitim müdürünün teklifi ve eğitim kurumu müdürlük inhası üzerine valinin onayı ile müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak görevlendirilecekleri düzenlenmiştir.

4. SONUÇ

Milli Eğitim Bakanlığı'nın en çok değişiklik yaptığı düzenlemelerden biri; Eğitim kurumlarının yöneticilerinin atanması ve yer değiştirmesine ilişkin düzenlemelerdir. Ancak okul yönetimi konusuyla ilgili tarihsel sürece bakıldığında, Türkiye'de eğitim yöneticilerinin atanmasında kariyer ve liyakat ilkesinin temel ilke olarak benimsendiği ve okul yöneticilerinin okul yöneticileri öğretmenler arasından atandığı görülmektedir. Bir öğretmen olarak belirli bir süre hizmet süresi ve yüksek öğrenimin mevcudiyeti, yöneticilik pozisyonuna kabul için ana koşullardan biri olarak kabul edilmiştir. Başka bir nitelik gerekli değildir. 1998 yılında "Tecrübe iyi olabilir ama çok pahalı bir yeterlidir" ilkesine göre yöneticiler için bir seçme sınavı yapılmış ve hizmet içi eğitime gönderilmesine rağmen bu uygulamaya zaman zaman yönetmelik değişiklikleri ile ara verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, geçmişten günümüze yöneticilerin atanması ve yer değiştirmesine sürecine ilişkin birçok genelge yayınlamış olsa da yönetmeliğin içeriği ve uygulanması konusunda halen tartışmalar sürmektedir. Son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hızla değişim ve dönüşüm yaşanan dünyaya ayak uydurabilmek için doğrudan veya dolaylı olarak eğitim ve öğretimle ilgili değişiklikler ve yenilikler yapılmaktadır. Ancak yakın geçmişte uygulanan sözleşmeli eğitim, öğretmen atamaları, 4+4+4 eğitim sistemi vb. yönetici atama ve yeniden yerleştirme süreçleri gibi yeni uygulamalar birçok tartışmaya yol açmıştır. Bu açıdan bakanlık personelinin eğitim ve öğretim faaliyetlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki edilebilmesi, ilgili tüm tarafların başvuru yapmadan önce bu konuyu tartışabilmesi, yeni başvurularda tam mutabakat sağlanması ve gelecekteki olası sorunları önceden önlemek açısından önemlidir. Aksi takdirde yeni uygulamaların bazı sorunları çözerken yeni sorunları da beraberinde getirdiğini unutmamak gerekir.

Kısacası ülkemizde eğitim yöneticilerinin her kademesine uygun bir atama için standartlar oluşturulmuş ancak sürdürülemezdir. Millî Eğitim Şûraları'nda eğitim yönetimini profesyonelleştirmek için alınan kararlar uygulamaya konulamamıştır. Türkiye'de yönetici atamalarında yapılan değişikliklerle 21. yüzyılda etkili okulların yönetiminde görev alacak etkili okul yöneticileri ve ana müfredatta yer alacak özelliklere göre atama yapılması hedeflenmektedir. Bu değişikliklerle getirilen tüm kriterler, merkezi yönetimin istek ve taleplerini soru sormadan, düşünmeden anında yerine getirecek olan memurların özelliklerinden oluşmaktadır. Bu nedenle son yıllarda eğitim ve okul yöneticiliği yaklaşık %50 düzeyinde vekaleten ve görevlendirmelerle yürütülen bir iş haline gelmiştir.

5. ÖNERİLER

- ✓ MEB eğitim yöneticiliğine atama konusunda standartlar oluşturmalı ve "Milli Eğitim Bakanlığının Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik"te sürekli değişiklik yapmamalıdır.
- ✓ Adam kayırmanın önüne geçebilmede kariyer ve liyakat ilkeleri önemli bir rol oynayacağından atamalarda adayların kariyer ve liyakatlerine özen gösterilmeli,
- ✓ Eğitim yöneticiliğinin bir meslek haline gelebilmesi için Milli Eğitim Şûraları'nda alınan kararlar hayata geçirilmeli,
- ✓ Mümkün mertebe merkezi idarenin istek ve arzularını sorgulamadan yerine getirsin diye her düzeydeki eğitim yöneticiliğine vekaleten ve görevlendirmeler yoluyla atamalar yapılmamalı,
- ✓ Göreve yeni atanan öğretmenler müdür yetkili öğretmen olarak çalıştırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, E.; Altunkurt, Y. & Karaköse, T. (2012). Okul yöneticilerinin yeterliklerine ilişkin Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri (Kütahya ili), *Eğitim ve Bilim*, 37, (164), 159- 175.

Aslan, N. (2009). Avrupa birliği ülkelerinde ve Türkiye 'de okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atanmalarının karşılaştırılması ve bir model önerisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Aydın, M. (2010). *Eğitim yönetimi. Genişletilmiş 9. Baskı*, Hatiboğlu Basım ve Yayın, Ankara

Aydoğan, İ. (2008). Okul yöneticilerinin öğretmenleri etkileme becerileri, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (25), 33-51.

Balyer, A. & Gündüz, Y. (2011). Değişik ülkelerde okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Türk eğitim sistemi için bir model önerisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (2), 182-197.

Başaran, İ. E. (1996). *Türkiye eğitim sistemi*. Yargıcı Matbaası, Ankara.

Bayrak, C. (1998). "Okul ve sınıf yönetiminde yeni yaklaşımlar", eğitim bilimlerinde yenilikler, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir

Bozkurt, N. (2005). Türkiye ile Bazı Avrupa Birliği ülkelerindeki okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atanma süreçlerinin karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Buluç, B. (2007). İlk ve ortaöğretim kurumlarında okul yöneticilerinin bilgilendirme işlevini gerçekleştirme düzeyleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, (1), 1-23.

Bursalıoğlu, Z. (2002). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Onikinci Basım, Pegem A Yayıncılık, Ankara

Can, N. ve Çelikten, M. (2000). Türkiye'de eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci. *Milli Eğitim Dergisi*, 148, 50-55.

Cemaloğlu, N. (2002). Öğretmen performansının artırılmasında okul yöneticisinin rolü, *Milli Eğitim Dergisi*, (153-154).

Dönmez, B. ve Güneş, H. (2001). İlköğretim okulu yöneticilerinde tükenmişlik. *Eğitim Araştırmaları*, 5, 71-78.

Durukan, H. (2006). Okul yöneticisinin vizyoner liderlik rolü, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 7, (2), 277-286.

Erden, A. ve Erden, H. (2005). Avrupa birliği ülkelerinde okul yöneticileri, *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (137),

Ergün M. ve diğerleri. (1999). Öğretmenlik mesleğine giriş. Ankara: Ocak Yayınları. Ertan Kantos, Z., Oğuz Çuhadaroğlu, E. ve Taşdan, M. (2009). İlköğretim okulları yöneticilerinin yönetim biçimlerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri (nitel bir araştırma), *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17, (2), 393-402.

Genç, M. (2006). Eğitim örgütlerinde öğretmenlerin değişime karşı gösterdiği direnç, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gökçe, F. (2004). Okulda değişimin yönetimi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVII, (2), 211-226.

Günay, E. (2004). Milli eğitim bakanlığına bağlı okul ve kurum yöneticilerinin seçimi, yetiştirilmesi ve atanmaları üzerine araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 161.

İlgar, L. (2005). Eğitim yönetimi okul yönetimi sınıf yönetimi, Beta Yayınları, İstanbul

Kara, M. K. (2006), İlköğretim kurumlarında yönetici ve rehber öğretmenlerin görev bilinçlilik düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karip, E. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi İle İlgili Politikalar Ve Uygulamalar, Özel Okullar ve Eğitim Yönetimi Sempozyumu, (25-27 Ocak) Antalya.

Kayıkcı, K. (2001). Yönetici yetiştirme sorunu, *Milli Eğitim Dergisi*, (150).

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2008). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticileri Yönetmeliği, 24.04.2008 Tarih ve 26856 Sayılı Resmi Gazete.

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2009). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik, 13.08.2009 Tarih ve 27318 Sayılı Resmi Gazete.

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2011). Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 9 Ağustos 2011 tarihli Resmi Gazete.

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik, 28 Şubat 2013 Tarih Ve 28573 Sayılı Resmî Gazete.

MEB, Milli Eğitim (2010). İç Denetim Faaliyet Raporu 2009, <http://icden.meb.gov.tr/digeryaziler/MEB>

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (1993). XIV. Millî Eğitim Şurası Raporlar Görüşmeler Kararlar (27-29 Eylül), İstanbul.

Okutan, M. (2000). Okul müdürlerinin yönetsel davranışlarının değerlendirilmesi, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (7), 162 - 167.

Okutan, M. (2003). Okul müdürlerinin idari davranışları, *Milli Eğitim Dergisi*, (157).

- Örücü,D. & Şimşek,H. (2011). Akademisyenlerin gözünden Türkiye'de eğitim yönetiminin akademik durumu: Nitel bir analiz. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 17 (2), 167-197.
- Özmen, F. & Kömürlü, F. (2010). Eğitim örgütlerine yönetici seçme ve atamada yaşanan sorunlar ve yönetici görüşleri temelinde çözüm önerileri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(1), 25-32.
- Şimşek, M. (2002). Toplam kalite yönetiminde başarının anahtarı insan faktörü, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul
- Şişman, M. (2012). Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi, 6. Baskı, Pegem Akademi, Ankara
- Taş, A. & Önder, E. (2010). 2004 yılı ve sonrasında yayınlanan eğitim kurumları yöneticilerinin atama veyer değiştirmelerine ilişkin yönetmeliklerin karşılaştırması. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(12), 171-185.
- Taymaz, H. (2011). Okul yönetimi. 10. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Toprakçı, E. (2005), Türkiye'deki okul yöneticisi ve öğretmenlerin evlerindeki bilgisayar mesleki amaçlı kullanım profilleri, (Sivas ili örneği), The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET, 4 (2), 64- 75.
- Töremen, F.&Karakuş, M. (2008), Okullarda işleri kolaylaştırma çabası: okul yönetiminde kolaylaştırıcı liderlik, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7, (25), 1-11.
- Töremen, F.&Kolay, Y. (2003). İlköğretim okulu yöneticilerinin sahip olması gereken yeterlikler, Milli Eğitim Dergisi, (160).
- Ünal, S. (2009). İlköğretim okul yöneticilerinin okullarında motivasyonu sağlama etkinlikleri, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (7), 1-8.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayıncılık,Ankara

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 584-588

Arrival
27 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61822
Article Serial Number
14

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61822>

How to Cite This Article
Avcı, A. (2022). "Şirketlerde Küresel İklim Değişikliği Farkındalığı Ve Karbon Ayak İzi Sıfırlama Uygulamalarının İncelemesi Üzerine", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):584-588.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Şirketlerde Küresel İklim Değişikliği Farkındalığı ve Karbon Ayak İzi Sıfırlama Uygulamalarının İncelemesi Üzerine

On Global Climate Change Awareness And Review Of Carbon Footprint Reset Practices In Companies

Ayla AVCI

Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul/Türkiye

ÖZET

Son yıllarda şirketlerin stratejilerini değiştiren üç önemli faktör ortaya çıkmıştır. Bunlar; teknolojik ürünlerin gelişimiyle ortaya çıkan dijitalleşme ve fosil yakıtların tüketimin artması sonucu oluşan iklimsel değişim, karbon ayak izi sıfırlama konuları ve bu sorunların getirdiklerine çevrilmiştir. Artan hava kirliliği, su kıtlığı ve orman yangınlarındaki artışların doğanın dengesini bozması çevresel alarmın kırılma noktası olmuştur. Doğal felaketlerin artması ülkelerin ekolojik ve ekonomik yapılarında kayıplara neden olmaktadır. Olumsuz doğa olaylarının artması nedeniyle temel kaynakların azalması söz konusu olmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin fark edilmesi hükümetlerinde ek önlemler almasını gerekli kılmıştır. Küresel iklim değişikimi ekonomik anlamda şirketlerin mali yüklerini de arttırmıştır. Sadece hükümetlerin değil şirketlerinde faaliyetlerini tekrar gözden geçirerek üretim sistemlerini iklimsel değişime uyum sağlayacak şekilde planlaması zorunlu hale gelmiştir. Şirketlerin imalat süreçlerinde geri dönüşümlü ürün üretimine özen göstermesi, yenilebilir enerji yakıtı kullanması gibi iklimsel zarar azaltacak uygulamaları faaliyete geçirmeleri gerekmektedir. Şirketlerin çevresel iyileştirme konusunda sorumluluk almaları önem taşımaktadır. Bu nedenle şirket yöneticilerin tüm çalışanlarıyla yeni fikirler geliştirmesi konu ile ilgili diğer kurumlarla iş birliği sağlayarak yeni stratejiler geliştirmesi şirket sürdürülebilirliği açısından yarar sağlayacaktır. Bu araştırmada özellikle şirketlerin karbon ayak izi sıfırlama konusundaki önlemleri ve çalışmalarını irdelenerek iklimsel değişimin olumsuz etkilerini azaltma konusunda çözüm önerileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şirket, Karbon Ayak İzi Sıfırlama, Küresel İklim Değişikliği.

ABSTRACT

In recent years, three important factors have emerged that have changed the strategies of companies. These; The climatic change caused by the digitalization that emerged with the development of technological products and the increase in the consumption of fossil fuels, carbon footprint reset issues and what these problems bring. Increasing air pollution, water scarcity and increases in forest fires disrupting the balance of nature have been the breaking point of environmental alarm. The increase in natural disaster causes losses in the ecological and economic structures of countries. Due to do increase in adverse natural events, there is a decrease in basic resources. The realization of global climate change necessitated taking additional measures in governments. Global climate change has also increased the financial burden of companies in economic terms. It has become mandatory not only for governments but also for companies to reconsider their activities and plain their production systems to adapt to climate change. Companies should pay attention to the production of recycled products in their manufacturing processes and implement practices that will reduce climatic damage, such as using renewable energy fuels. It is important for companies to take responsibility for environmental improvement. For this reason, it will be beneficial for company sustainability for company managers to develop new ideas with all their employees and to develop new strategies by cooperating with other relevant institutions. In this research measures and studies on carbon footprint reset of companies were examined and solutions were evaluated within the framework of reducing the negative effects of climate change.

Key words: Company, Carbon Footprint Reset, Global Climate Change.

1. GİRİŞ

Dünyanın yaşı bilimsel değerlendirmeler sonucu elde edilen verilere göre yaklaşık olarak 4,54 milyar yıldır. Bu kadar yıl içerisinde meydana gelen olaylar sonucu doğal dengenin bozulmasıyla iklimsel açıdan önemli değişimler yaşanmıştır. Günümüzden 2.58 milyon yıl önce başlayan en son jeolojik dönem olarak bilinen dördüncü jeolojik zaman (kuaterner) dünyayı önemli ölçüde etkileyen değişimler yaşanmıştır. Aslında dünya coğrafyası insanların tarih sahnesinde yer almasına kadar defalarca değişim göstermiştir. İklim sistemini meydana getiren güneş, atmosfer ve yerküre üçgeninin ilişkisinin doğal mekanizmaların etkilemesi sonucu bozulmasıyla değişimler ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi olarak bilinen dönemdeki iklim değişimlerinin esas kaynağı doğal nedenlerdir. Ancak 19.yy ortası itibariyle doğal nedenlerle olan iklimsel değişikliği üzerinde insanların etkisinin daha fazla olduğu kesinlik kazanmıştır (Öztürk, 2002:48,49).

Son yıllarda küresel ısınmanın sebepleri üzerindeki araştırmalar daha fazla ağırlık kazanmıştır. Dünyada iklim değişikliği nedeniyle artan doğa olayları, orman yangınları, kuraklık gibi nedenler şirketlerin ve üreticilerin sürdürülebilirlik sağlamak adına karbon ayak izi sıfırlama ve küresel iklim değişikliği ile mücadele etme yönünde çalışmalarını ön plana çıkarmaktadır. Şirketlerin CO₂ salınımını azaltmaya yönelik çalışmaları, yenilikçi ürün

geliştirme ve fosil yakıt azaltımı gibi çevresel duyarlılığa sahip olması ülke ekonomisinde önemli tasarruf sebebi olmaktadır.

Türkiye'deki sanayi kuruluşlarının, bankacılık ve finans sektörü gibi kurumların karbon yönetiminde etkili teknolojiler geliştirdiği bilinmektedir. Global piyasaların ve tüketicilerin tercihleri çevreye duyarlı şirketleri tercih etmesi nedeniyle iklim değişikliği, karbon sınırlama gibi konuların gündemde tutularak şirketlerin bu çerçevede yapılan projelerinin desteklenmesi ekonomik, çevresel ve finansal açıdan ülkelerin kalkınmasında etkili olacaktır.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Sanayi öncesi seviyelerin yaklaşık 1 C⁰'nin üzerine çıkması ve bu sınırın 1.5 C⁰ üzerinde sınırlamaya yönelik olarak yapılan çabaların sürdürülebilmesi hedef amaçlı Paris iklim değişikliği anlaşmasıyla ülkeler emisyonlarını azaltmak amacıyla hızlı ve kararlı eylemler içindedir. Dünya sıcaklık artışı nedeniyle felaketlerle karşı karşıya gelme riski taşımaktadır. Deniz seviyelerinin yükselmesi, sıcak hava dalgalarının artması daha yaygın hale gelerek tarımsal alanlarda verimin olumsuz etkileri de artacaktır. Bu nedenle sıcaklık artışının önüne geçmek için yenilebilir enerjilere geçiş yapmaları, tüketimi azaltmaları, emisyonlarında kademeli olarak azaltılması veya durdurularak sürdürülebilir yatırımlara önem verilmesi gerekmektedir (careclimatechange.org).

Tablo 1'de 1.5 ve 2 derecelik küresel ısınmanın fark etkileri yer almaktadır. Kuraklık mevsim ya da bir zaman dilimindeki yağış miktarının azalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Sıcaklığı aşırı yükselmesi, şiddetli rüzgarlar, nem seviyesinin düşmesi gibi durumlarda kuraklık etkisi artmaktadır. İnsanların ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerinin su kaynağına bağımlı özellikte olması nedeniyle toplumlarda önemli etkisi bulunmaktadır. Kuru hava ve nemin azalması bitkilerin, ormanların ve su kaynaklarının da azalması nedeniyle çevre, ekonomik ve sosyal açıdan birçok sorunların yaşanmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2002:62).

Tablo 1: 1.5 C⁰ 'den 2 C⁰ 'ye Isınmanın Kıyaslaması ve Etkileri

Öngörülen Etkiler ve Farklılıklar	1.5 C ⁰	2 C ⁰
Deniz Seviyesi Yükselmesi (2000'e göre 2100).	▲ 40cm	▲ 50cm
Sıcak Hava Dalgası	1.1 Ay'a kadar	1.5 Ay'a kadar
Mercan Ağartma (2030)'dan İtibaren	%90 Risk altında	%98 Risk Altında
Temiz Su Kullanılabilirlik (Akdeniz'de)	▼ % 9	▼ %17
Buğday Üretimi (Tropik Bölgelerde)	▼ % 9	▼ %16
Mısır Üretimi (Tropik Bölgelerde)	▼ % 3	▼ % 6

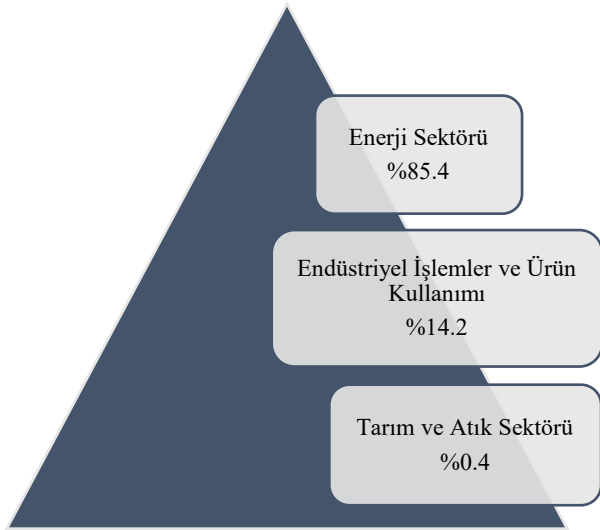
Kaynak: (careclimatechange.org,2017).

Dünyadaki iklimi hızla değişmesi nedeniyle insan sağlığı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin de muhtemel sonuçlarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Goshua vd, 2021:327). İklim değişikliği politikalarına uygun olarak şirketlerin sağlık risklerini öne çıkaran stratejiler geliştirerek desteklerini arttırması gerekmektedir (Botzen vd, 2021:3).

2.1. Karbon Ayak İzi

Dünyadaki sıcaklık artışı tarihsel dalgalanmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Geçtiğimiz 150 yılda yaşanan sanayi devrimi nedeniyle atmosfere normalden daha fazla oranda sera gazları serbest bırakılmıştır. Bunun sonucunda görülmemiş sıcaklık artışı ortaya çıkmıştır. Endüstriyel süreçlerde sera gazları arasında hepsi serbest bırakılan karbondioksit (CO₂), metan ve nitroz oksit bulunmaktadır. İnsan faaliyetleri sebebiyle en fazla yayılan gaz CO₂'dir. Bu nedenle "karbon ayak izi" seçimi birçok karbon ayak izi değerlerini dikkate alsa da CO₂ eşdeğerleri olarak rapor edilen sera gazlarıdır (Moss vd., 2008:133).

Diğer sera gazları Metan-CH₄, Azot Oksit-N₂O, Flora clora Karbonlar-CFC₅'dir. Bu tür gazlar genel olarak fosil yakıtların sanayi, ulaştırma ve enerji üretimine dayalı olarak ortaya çıkan atıklar ve tarımsal faaliyetler sonucudur. Bu noktada enerji kaynak üretiminde kullanılan kömür, petrol, doğal gaz olarak bilinen fosil yakıtların kullanımı ve sanayi sera gazlarının artışına sebep olmaktadır (Öztürk, 2002:52).

Şekil 1: Türkiye'de CO₂ Emisyon Paylarının Sektörel Dağılımı
Kaynak: (tuik.gov.tr).

Türkiye'de 2020 yılında toplam CO₂ emisyon payları elektrik ve ısı üretiminin %31,6'sını içine alan %85,4'lük enerji sektörü olmuştur. Endüstriyel işlemlerin ve ürün kullanım sektörünün payı ise %14,2'lik bir orandır. Tarım ve atık sektörü ise %0,4'lük bir orana sahiptir (tuik.gov.tr).

Karbon ayak izi analizi sürdürülebilirlik ve ekonomik faydayı sağlama hedef ve amacıyla üretilen ürünler ve süreçlerde sera gazının emisyonlarının haritalanmasına odaklanmaktadır. Bu sebeple şirket ve kuruluşlar potansiyel olarak iklim değişikliğine olan katkı durumları hakkında öngörü sahibi olmak ve elde edilen tasarrufları değerlendirmek amacıyla karbon ayak izi göstergelerini sürekli olarak takibe almaktadır. karbon ayak izi analiz yapmalarının şirket süreçlerini belirleme ve tanımlamalarında bir araç olmaktadır. Şirketler kendilerinin mevcut durumlarını iyileştirmek ya da yeni bir enerji veya çevre hedefi oluşturmada verimlilik süreçlerinin iyileştirilmesinde katkı sağlayabilmektedir. Karbon ve emisyon azaltımı adına yapılan her türlü eylemler yalnızca kendi kurumları adına değil tüm tedarik zinciri süreçlerinde etkili olmaktadır. Günümüzde birçok kuruluş gelecek dönemlerdeki karbon azaltım projelerine hazırlık yapmak amacıyla ve çevresel verimliliğin izlenerek daha fazla iyileştirilmesi için rehberlik etmesi amacıyla karbon emisyon envanterlerini takip etmektedir (Giama ve Papadopoulos, 2016:2).

3. ŞİRKETLER, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ, KARBON AYAK İZİ SIFIRLAMA VE ÖNLEMLERİ

Şirketler iklim değişikliğiyle mücadele ve sera gazlarının azaltılmasıyla ilgili mücadelede kritik bir baş rol oyuncusudur. Aynı şekilde sıfır karbon geçişini hızlandırmada hükümet politikalarına da girişimleriyle destek olmalıdır (Mychelida ve Firdaus, 2021:61). Bu konudaki çalışmalar ve uygulamalar ülkelerde yenilebilir enerji kullanımı fosil yakıt ve nükleer enerji kullanımının azaltılmasında kümülatif CO₂ emisyonlarında %1-2'lik azalmayla etkili olmaktadır (Gernaat vd., 2021:121). Yenilebilir enerjiler doğrudan veya dolaylı olarak içerdikleri doğal özelliklerinden dolayı doğa-iklim ikilisi dengesinde çevresel sürdürülebilirlikte avantaj sağlamaktadır (Mele vd., 2021:41128).

Şirketlerin karbon ayak izi sıfırlama yöntemleri hammadde üretiminden tüm tedarik zinciri aşaması ve nihai ürüne kadar olan süreci kapsamalıdır. Şirketlerin yeşil ürün üretimi ve enerji verimli üretime yatırımlar yaparak lojistik ve hammadde üretiminde yenilebilir enerjiye dönüştürme araştırmalarına yer verilmelidir (Andrews, 2009:3).

2000 yılında İngiltere'de kar amaçsız sivil toplum kuruluşu ve uluslararası organizasyon olarak bilinen Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project-CDP) özellikle büyük ölçekteki şirketlerdeki küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en baş aktörleri sera gazı ve karbon salınımları oranlarını belirleyerek bilgilerini paylaşmak amacıyla kurulmuştur. Bu organizasyon şirketlerin salınım azaltımı ve ileriye yönelik yatırım ve alınacak tedbirler konusunda etkili ve destekleyici bir kuruluş olma özelliği taşımaktadır (semtrio.com).

2010 yılı itibari ile Karbon Saydamlık Projesine Türkiye'den ilk katılan şirket olma özelliği taşıyan Zorlu Enerji, iklim kriziyle mücadele amaçlı Sıfır Karbon Ayak İzi Ormanları projesi, rüzgâr, hidroelektrik ve jeotermal enerji kullanımı yanında güneş eko sistemi proje ve konularına önem vermektedir (zorlu.com.tr). Türkiye'de Sabancı Holding iştiraklerinden olan lastik şirketi Brisa, CDP kapsamında 5. defa Türkiye iklim değişikliği lideri ve su lideri olma başarısını göstermiştir. Şirket 2011 yılı itibari ile CDP kuruluşuna karbon salınımı ve su konusunda raporlarını paylaşmaktadır. Brisa son on beş yıldır ton başına emisyon miktarı %31 oranında azalırken, son on yıllık su

tüketimini ise %53 oranında azalma sağlamıştır. Bu oranlar enerji tüketiminde ise %23,4'lük bir azalmayla sonuçlanmıştır (brisa.com.tr).

Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin yanı sıra bankalar da sıfır karbon rotasını belirlemiş durumdadır. Türkiye İş Bankası 2035 yılı itibariyle karbon-nötr haline gelmeyi hedef almıştır. Bir diğer önemli banka olan Garanti BBVA ise banka şubelerinde 73 milyon kWh enerjiyi yenilebilir enerjiyle elde etmiştir. Garanti BBVA, 1,5 C⁰ bilime dayalı hedefiyle de emisyonlarını 2035 yılı itibariyle %75 azaltma taahhüt etmiştir (inbusiness.com.tr). Akbank ise yenilebilir enerji projeleri sayısını 2020 yılı 175'e çıkarmıştır. Akbank hidrojen ve alg yatırımları, karbon dönüşümü gibi konuları yatırımlarında ve yenilikçi uygulamalarında değerlendirmedir (Ünlü, 2021). Çevresel bozulma ve sürdürülebilirlik farkındalığı konularına öncelik veren bir diğer bankacılık kurumu olan Yapı Kredi ise operasyonel amaçlı su kullanımının takibini yaparak su kullanım azaltma projeleri geliştirmektedir. Kurum, 2019 yılında Genel Müdürlük ve kurumsal hizmet binaları ISO 14046 Doğrudan Su Ayak İzi Sertifikasıyla Türkiye'deki standartlara uygun ilk finans kurumu olma özelliği taşımaktadır. Kurumun aynı zamanda 2022 yılında karbon emisyonlarını nörtleme hedefi bulunmaktadır (yapikredi.com.tr).

Türkiye'deki süpermarket zincirlerinden Migros, CDP iklim değişikliği raporlamalarında 2016,2017 ve 2019 iklim liderleri listesinde yer almıştır. Aynı zamanda CDP su programlarına düzenli olarak raporlandırarak da 2020 su liderleri sıralamasında listeye adını yazdırmıştır (migroskurumsal.com).

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA)'nin 77. yıllık genel kurulunda alınan "2050'ye kadar Net Sıfır Karbon Emisyonu" kararı sonrası Pegasus Hava Yolları' da bu hedefi destekleyerek uçuşun sürdürülebilirliği için yeni karbon yakalama teknolojileri konusunda çalışmalar yapmaktadır (flypgs.com).

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Avrupa Birliği üye ülkeleri geneline bakıldığında KOBİ'lerin %26'lık bir kısmı yani en az üçte biri yeşil ürün ve hizmetler sunmaktadır. %7'lik bir kısmı ise gelecek iki yıl içerisinde bu tür ürün ve hizmet sunmayı planlamaktadır. Ancak önemli bir kısmının ise bu tür bir planı bulunmamaktadır. KOBİ'ler ile karşılaştırma yapıldığında büyük ölçekli şirketlerin yeşil ürün ya da hizmet sunma olasılığı %33'e karşı %26 oranında daha yüksektir (Giama ve Papadopoulos, 2016:2).

Türkiye'de genel olarak büyük ölçekteki şirketlerin ve kurumların iklim değişikliği ve karbon sıfırlama konularında projeler ve uygulamalara ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olarak bilinen KOBİ'lerin de uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmaya yönelik olarak çevresel etkileri azaltacak çevre dostu standartlarına ulaşmış ürün ve hizmetlere yönelmesinin ve karbon ayak izi sıfırlama ve iklim değişikliğine yönelik olarak yeşil ürün üretimine yönelmesinin gerekliliği önemli bir husustur. Çevresel konularda özel sektörün düşük karbon yönetimi projeleri ve teknoloji geliştirme konusunda kamu kurumları ile iş birliği yapması, kamudaki karbon emisyonu yüksek araçların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmasının ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinin kamu kurumlarının tasarrufunda ve ülke ekonomisinin gelişmesine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Andrews, S. L. D. (2009). A Classification of Carbon Footprint Methods Used By Companies. Doctoral Dissertation Massachusetts Institute of Technology. Engineering Systems Divisions.

Botzen, W., Duijndam, S. and Beukering, van P. (2021). Lessons For Climate Policy From Behavioral Biases Towards Covid-19 And Climate Change Risks. *World Development, Elsevier*, 137.

Brisa.com. (2021). Brisa 5. Kez CDP Türkiye İklim Değişikliği Lideri Oldu. Erişim Tarihi: <https://www.brisa.com.tr/haberler/brisa-5-kez-cdp-turkiye-iklim-degisikligi-lideri-oldu>.

Care Climate Change. (2017). G20 and climate change time to lead for a safer future. Erişim Tarihi: 03.02.2022. <https://careclimatechange.org/wp-content/uploads/2017/06/G20-REPORT-.pdf>.

flypgs.com. (2021). Pegasus Hava Yolları, "2050'ye kadar Net Sıfır Karbon Emisyonu" taahhüdünde bulundu. Erişim Tarihi: 03.02.2022. <https://www.flypgs.com/basin-bultenleri/pegasus-hava-yollari-2050ye-kadar-net-sifir-karbon-emisyonu-taahhudunde-bulundu>.

Goshua, A., Gomez, J., Erny, B., Burke, M., Luby, S., Sokolow, S., LaBeaud, A.D., Auerbach,P., Gisondi, M. A., Nadeau, K. (2021). Addressing Climate Change And Its Effects On Human Health: A Call To Action For Medikal Schools, *Academic Medicine*: 3, 324-328. 28 doi: 10.1097/ACM.0000000000003861.

Gernaat, D.E.H.J. de Boer, H.S., Daioglou, V., Seleshi, G. Yalew., C. Müller, Vuuren, van P. D. (2021). Climate Change Impacts On Renewable Energy Supply. *Nat. Clim. Chang.* 11, 119-125. doi.org/10.1038/s41558-020-00949-9.

Giama, E., and Papadopoulos, M. A. (2016). Carbon Footprint Analysis As A Tool For Energy And Environmental Management In Small And Medium-Sized Enterprises. *International Journal Of Sustainable Energy*, 37(1), 2-

Mele, M., Gurrieri, R. A., Morelli, G. and Magazzino, C. (2021). Nature And Climate Change Effects On Economic Growth: An LSTM Experiment On Renewable Energy Resources. *Environmental Science And Pollution Research*, 41128.

Migroskurumsal.com. (2020). Sürdürülebilirlik, Kilometre Taşlarımız. Erişim Tarihi: 06.02.2022. <https://migroskurumsal.com/surdurulebilirlik>.

Moss, J., Lambert, G. C. and Rennie E. W. A. (2008). SMA Application of LCA-Based Carbon Footprints. *International Journal of Sustainable Engineering*. 1(2),132-141.

Mychelisda, E. and Firdaus, N. (2021). What Can Indonesian Businesses Learn From The We Mean Business Initiative To Adress Climate Change? *BISNIS&BIROKRASI: Journal Ilmu Administrasi dan Organisasi*, 28(2). DOI: 10.20476/jbb.v28i2.1277. 61-74.

Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye Olası Etkileri. *G.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.

Semtrio.com. (2021). Karbon Saydamlık Projesi Nedir?. Erişim Tarihi: 04.02. 2022. <https://www.semtrio.com/blog/karbon-saydamlık-projesi>.

Ünlü, E. D. (2021). ‘‘Sıfıra Yarış’’ başladı. <https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/sifira-yaris-basladi-haberi-639517>.

Yapikredi.com.tr. Sorumlu Tüketim. Erişim Tarihi: 04. 02. 2022. <https://www.yapikredi.com.tr/yapi-kredi-hakkında/surdurulebilirlik/surdurulebilirlik-aktiviteleri/cevresel-etki/sorumlu-tuketim>.

Zorlu.com. tr. (2021). Sıfır Karbon Ayak İzi Ormanları Büyüyor. Erişim Tarihi: 05. 02.2022. <https://www.zorlu.com.tr/akillihayat2030/yazilar/sifir-karbon-ayak-izi-ormanlari-buyuyor>

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 589-602

Arrival
2 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61788
Article Serial Number
15

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61788>

How to Cite This Article
Gökçe, E. (2022). "İznik Tarzı Lachel Ceramics", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):589-602.

International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

İznik Tarzı Lachel Ceramics¹

Iznik Style Lachel Ceramics

Ezgi GÖKÇE

Doçent, Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Uşak/Türkiye

ÖZET

İnsanlık tarihinin izlerinin takip edilebildiği en önemli kültürel ürünlerin başında seramik gelmektedir ve aynı zamanda seramik yüzyıllar boyunca kültürlerarası etkileşimin yoğun olarak yaşandığı sanat alanıdır. Osmanlı Döneminde İznik’de üretilen seramikler bünyeleri, dekorlarında kullanılan renkler ve motifler ile büyük beğeni toplamışlardır. İznik seramikleri Avrupa’da 19. yüzyılda ilgi çekmeye devam etmiş ve benzerleri üretilmiştir. Avrupa’da başta Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde Doğu’ya artan ilginin etkisi ile seramik sanatçıları Doğu seramikleri etkisi ile üretimler yapmışlardır. Bu çalışmada İznik seramiklerine benzer üretim yapmış Edmond Lachel, Raoul Lachel ve Jaques Lachel seramikleri ele alınmıştır. Lachel’ler Fransa’da Oryantalizm döneminde doğuya ilgi arttığı zamanlarda İznik seramiklerinden kopyalar üretmişlerdir. Birçok sanat alanına ve seramiğe olan ilgi ve becerileri ile birçok eser ortaya çıkarmışlardır. Araştırmada görseller üzerinden bu eserlerin tasarımları incelenmiş ve benzerleri ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İznik Seramikleri, Lachel Seramikleri, Oryantalizm, Sanayi Devrimi

ABSTRACT

Ceramics is one of the most important cultural products in which the traces of human history can be traced, and at the same time, ceramics is an art field where intercultural interaction has been experienced intensely for centuries. The ceramics produced in Iznik during the Ottoman Period were highly appreciated with their structure, colors and motifs used in their decorations. Iznik ceramics continued to attract attention in Europe in the 19th century and similar ones were produced. In Europe, especially in countries such as France, England and Italy, with the effect of increasing interest in the East, ceramic artists made productions with the effect of Eastern ceramics. In this research, Edmond Lachel, Raoul Lachel and Jaques Lachel Ceramics, which produced similar products to Iznik ceramics, were discussed. Lachels produced copies of Iznik ceramics in France during the Orientalism period when interest in the east increased. They have produced many works with their interest and skills in many fields of art and ceramics. In the research, the designs of these works were examined through the visuals and compared with the similar ones.

Key words: Iznik Ceramics, Lachel Ceramics, Orientalism, Industrial Revolution

1. GİRİŞ

Osmanlı Dönemi’nde İznik seramik ve çinilerinin en iyi örneklerinin üretildiği bilinmektedir. Bu örnekler farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda ilgi çekici olmuşlardır. Bu ilgi sebebiyle İznik seramikleri satın alınmış ve ya taklit edilmişlerdir. Yurtdışına giden seramik örnekler müze ve özel koleksiyonlarda yer alarak bu alanda üretim yapan sanatçılara ilham kaynağı olmuşlardır.

Fransa’da seramik endüstrisi 19. yüzyılın son yıllarında radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Çömleklerin gerçek sanat eserleri olarak görülmesi gerektiğini belirten bir grup avangart seramikçi, zanaatlarını entelektüel ve duygusal bir gayretle geliştirmişlerdir. Seramikte bu “yeniden doğuş” un öncüleri Auguste Delaherche, Ernest Chaplet, Jean Carriès ve Théodore Deck’tir. İngiltere’de gelişen “Arts and Crafts” hareketinin ilkelerine dayanan Art Nouveau sanatçıları işçiliğe dönmeyi vurgulayarak dekoratif sanatta reform yapmaya çalışmışlardır. Art Nouveau sanatçıları, dekoratif sanatta işçiliği ve benzersiz üretimi vurgulamaya çalışmışlardır. Bu seramikçiler kendi küçük atölyelerinde ya da daha büyük kuruluşların bünyelerinde çalışmışlardır (Gökçe, Gökçe 2017). Araştırmada görseller üzerinden Fransa’da bu dönemlerde önemli seramik eserler üreten Lachel imzalı İznik tarzı seramikler incelenmiştir.

İznik seramiklerinin satın alınarak, hediye verilerek ya da kaçırılarak yurt dışına çıkarılması konuları ayrı ayrı inceleme alanlarıdır. Bu çalışmada yurt dışında bulunan İznik seramiklerinin sanatçılara nasıl ilham olduğu, bu seramiklerden ilham alınarak yapılan yeni eserler ve taklitler incelenmiştir. Benzer çalışmaları olan sanatçılardan Theodore Deck (Gökçe, Gökçe 2017) ve Samson Seramikleri (Gökçe, 2021) ile ilgili araştırmalar yapılmış yine uygulamalar üzerinden incelenmişlerdir ve bu çalışmaların hepsi birbirini takip eden “Avrupa seramiklerinde İznik seramiklerinin etkisi” ni konu alan çalışmalardır. Geleneksel sanatlarda üretilen eserler o sanatın inceliklerini ve özelliklerini öğrenebilmek, anlayabilmek adına önem taşımaktadırlar. Bu çalışma aynı zamanda görsel bir kaynak olma amacı da taşımaktadır.

¹ Bu çalışma “Uluslararası, Hoca Ahmet Yesevi 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi” nde sunulmuş ve basılmış bildirinin genişletilmiş halidir.

2. EDMOND LACHENAL ve İZNIK TARZI SERAMİKLERİ

19. yüzyılda Osmanlı'da siyasi olayların ön planda yer almasıyla birlikte İznik geleneği ortadan kalkmıştır. Osmanlı'da bu sanat sönerken Avrupa'da canlanmıştır. Fransa'da İznik seramikleri ilk "modern" stüdyo çömlekçisi olan Joseph-Théodore Deck (1823-1891) tarafından incelenmiş ve üretilmiştir. 1856'da Paris'te kendi atölyesini kuran sanatçı Deck İznik seramiklerini yeniden üretmiştir. Deck'in İznik tarzı üretiminde sentezi, stili ilgi çekici olmuş, yaptığı denemeler ve araştırmalar sonunda çok iyi kalitede eserler üretmiştir. Deck tarzı ile bir çok önemli seramik sanatçısını etkilemiştir (Denny, 2010). Edmond Lachenal Deck'in atölyesinde çalışan sanatçılardan biridir. Fransız seramik sanatında önemli isimlerden biri olan Lachenal'in etkili bir grup 16. yy İznik tarzı seramik üretimi olmuştur.

Edmond Lachenal 15 yaşında, Fransız seramik sanatçısı Theodore Deck'in atölyesinde çalışmaya başlamış ve atölyelerin başına geçmiştir. Seramiğin tüm alanlarında çalışmalar yapan sanatçı "Art Nouveau" tarzın öncülerindedir ve özellikle natüralist tarzda üretimler yapmıştır. Doğu'dan esinlenerek yaptığı seramikler arasında birçok İznik tarzı seramik de bulunmaktadır.

Fransa'da Serves Müze'sinde bulunan 16. Yy İznik seramik tabak (Fotoğraf 1) Theodore Deck (Fotoğraf 2) ve Edmond Lachenal (Fotoğraf 3-4) tarafından tekrar yapılmıştır. Deck'in yaptığı tabakta kullanılan renklerde ve motiflerin boylarının birbirine oranlarında değişiklikler görülmektedir, merkezdeki kompozisyonun etrafına tabak kenarındaki dilim formuna benzer beyaz bir motif orjinalden farklı şekildedir ve orjinalde olmayan bordürün iç kısmına beyaz çerçeve şeklinde çizgi eklenmiştir. Theodore Deck'in bu kompozisyondan çıkışla ürettiği farklı renkleri kullandığı başka örneklerde mevcuttur (örnekler için bakınız Gökçe, Gökçe 2017). Lachenal'in yaptığı İznik tarzı iki tabakta (Fotoğraf 3-4) bordür kompozisyonu farklı yapılmıştır ve yapraklar yerine rumi motifleri eklenmiştir. Yine Deck'in üretimi gibi bu tabak kompozisyonunda da motiflerin boylarının birbirlerine oranları farklıdır yarım pençler çok daha büyütülmüş ve diğer örneklerin aksine çiçek motiflerinde beyaz renk ve iç kısımlarında kullanılan siyaha yakın mor renk ile motifler ön plana çıkmıştır. Tabakalardan biri İznik seramik tabaktaki gibi zemin boyalıdır (Fotoğraf 4) biri boyasızdır (Fotoğraf 3).

Edmond Lachenal'in imzası olan seramiklere bakıldığında bir kısmında ustası Theodore Deck'in etkisi görülmektedir. İlk dikkat çeken aynı seramik tabakları çalışmış olduklarıdır, ancak bu aynı örneklerle ulaşabildikleri için mi yoksa usta çırak ilişkisinden mi kaynaklıdır? Farklı örnekler de çalışmış olduklarından usta-çırak ilişkisinin etkisi olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda, 1970'lerde Deck'in atölyesine katılan Edmond Lachenal Deck'in atölyesinin baş ressamlığını yapmıştır.

Fotoğraf 1: İznik Seramik Tabak 16. Yy Sevres Müzesi
Kaynak: shorturl.at/hFLPW

Fotoğraf 2: Theodore Deck İznik Tarzı Seramik Tabak 1863 Philadelphia Sanat Müzesi
Kaynak: shorturl.at/twKT3

Fotoğraf 3: Edmond Lachenal İznik Tarzı Seramik Tabak 1889 Victoria & Albert Müzesi ,
Kaynak: shorturl.at/irER3

Fotoğraf 4: Edmond Lachenal İznik Tarzı Seramik Tabak
Kaynak: shorturl.at/csuBM

Fotoğraf 5: 16. Yy İznik Tabak Lourve Müzesi
Kaynak: shorturl.at/cjkJZ

Fotoğraf 6: Theodore Deck İznik Tarzı Seramik Tabak
Kaynak: shorturl.at/mxDVX

Fotoğraf 7: Edmond Lachenal İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/ktyDF

Fotoğraf 8: Edmon Lachenal İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/hCFY3

16. Yy da üretilmiş beyaz zeminli bir İznik tabağı (Fotoğraf 5) hem Theodore Deck (Fotoğraf 6) hem Edmond Lachenal (Fotoğraf 7-8) mavi zeminli yorumlamışlardır. İki örnekte de orjinalden ve birbirlerinden farklı bordür deseni kullanılmıştır. Bordür orjinalden farklıdır ancak diğer motifler benzer kullanılmıştır. Aynı eserden yola çıkarak Lachenal'in ürettiği seramiklerde de (Fotoğraf 7-8) Deck'in çalışmasında olduğu gibi zemin boyanmıştır. Kullanılan motifler ve motiflerin yerleşim şekli aynıdır, ancak merkezde bulunan hatayi motifi farklı bir biçimde tasarlanmıştır, lale ve penç motiflerinin detayları da İznik üretiminden farklı çalışılmıştır. Lachenal'in ürettiği tabaktaki motiflerin çıkışında bulut motifi yer alırken orjinal eserde kökler bulunmaktadır. Lachenal'in tabaklarında lalelerin ve pençlerin yaprakları daha kıvrımlı ve daha estetik yapılmıştır. Genel olarak bu örnek incelendiğinde Deck (Fotoğraf 6) İznik (Fotoğraf 5) üretimine benzer bir üretim yapmışken Lachenal'in tabaklarında (Fotoğraf 7-8) detaylarda orijinale göre farklılıklar görülmektedir.

Fotoğraf 9: 16. Yy İznik Tabak Lourve Müzesi
Kaynak: shorturl.at/wLU38

Fotoğraf 10: Theodore Deck İznik Tarzı Seramik Tabak
Kaynak: shorturl.at/zGQR8

Fotoğraf 11: Lachenal 19.-20. Yy İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/bwyH9

Fotoğraf 12: Lachenal 19.-20. Yy İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/cfuzV

Fotoğraf 13: Lachenal 19.-20. Yy İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/iHIQ9

Lachenal'in ürettiği İznik tarzı seramiklerde orijinal örneklerden farklı bordürler dikkat çekicidir. Çalışmalarda farklı renkler kullanılmış ve bazı çalışmalar deneme yapılmış izlenimi vermektedir. Buradaki örnekte de daha önceki

çalışmada olduğu gibi yine Deck İznik üretimi esere benzer üretim yapmıştır. Araştırmada Lachenal'ın bu desen ile üretmiş olduğu üç tabak bulunmaktadır (Fotoğraf 11-12-13). İncelenen tabakların üçünde de farklı renkler kullanılmıştır ve merkezde aynı motifler bulursa da bordürler hepsinde farklıdır. Tabağın merkezinde yer alan pençin göbeğinde bulunan rumi motifi Lachenal üretimi olanlarda farklı yorumlanmıştır. Fotoğraf 13'de görülen tabakta diğerlerinden farklı olarak altta motiflerin çıktığı yaprakların yanında yarım penç ile tabağın genelinde daha çok ve büyük yapraklar eklenmiştir. Benzerlik ve farklılıklar sanatçının yaptığı diğer İznik tarzı seramiklerde de görülmektedir.

Fotoğraf 14: 16. Yy İznik Tabak Sevre Ulusal Müzesi
Kaynak: shorturl.at/glwxW

Fotoğraf 15: Lachenal 19.-20. Yy İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/dhorF

Fotoğraf 16: 16. Yy İznik Tabak Sevre Ulusal Müzesi
Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989:265

Fotoğraf 17: Lachenal 19.-20. Yy İznik Tarzı Tabak
Kaynak: shorturl.at/jruAR

Lachenal imzalı İznik tarzı seramiklere bakıldığında bazı eserlerde orijinal eserlerden daha süslemeci bir yaklaşım olduğu görülmektedir (Fotoğraf 14-15-16-17). Lachenal imzalı seramik tabak (Fotoğraf 15) incelendiğinde orijinal İznik tabağında görülen lale ve zambak yapraklarını çoğalttığı ve kıvrımlarını arttırdığı görülmektedir. Ayrıca sanatçı yaptığı tabağa (Fotoğraf 15) yarım penç ve yaprak motiflerinden oluşan yoğun bir bordür eklemiştir.

İznik seramiklerinin etkisi ile üretim yapan başka sanatçıların eserleri incelendiğinde eserlerin birçoğunun sanatçıların bulunduğu yerlerdeki müzelerde yer alan orijinal eserlerden esinlenerek ya da kopya edilerek üretildiği görülmüştür. 19.-20. yüzyıllarda orijinal eserler önemli koleksiyonerlerin koleksiyonlarında ya da müzelerde yer almaktaydı. 19. yüzyılda Doğu'ya olan ilginin artması ise, Batılı tüccar ve gezginleri İznik çini ve seramiklerini toplamaya yöneltmiş ve bu objeleri beraberlerinde ülkelerine götürmelerine neden olmuştur. Günümüzde, özellikle Avrupa'da birçok müze ve özel koleksiyonda, çok fazla sayıda İznik çini ve seramiğinin yer aldığı bilinmektedir (Atasoy ve Raby 1989:69). Avrupa'da özellikle 19. yüzyıldan başlayarak bazı koleksiyoncular Osmanlı çini ve seramiklerine büyük bir tutkuyla yaklaşmıştır. İlk koleksiyonculardan biri olan İngiliz Frederick Ducane Godman İstanbul'u ilk kez 1852'de ziyaret etmiştir. Godman'ın British Museum'a bıraktığı koleksiyonu Avrupa'daki en değerli Osmanlı çini ve seramik koleksiyonlarından biridir. Paris'deki Cluny Müzesi, 1865-1878 yılları arasında, konsolos Aguste Salzman tarafından Rodos'ta satın alınan 532 parçalık bir koleksiyona kavuşmuştur. Bu koleksiyon günümüzde Ecouen'deki Rönesans Müzesinde sergilenmektedir. Ayrıca ünlü koleksiyonerlerden bir de Anthony Benaki'dir ve sahip olduğu koleksiyonu kendi adını taşıyan Atina'daki bir müzeye aktarmıştır. Son olarak en etkileyici Osmanlı çini ve seramik koleksiyonu 1898-1938 yılları arasında Klaust Gülbenkyan tarafından oluşturulmuştur. Bu koleksiyon Lizbon'da koleksiyonunun vakfında sergilenmektedir (Bilgi 2009:493)

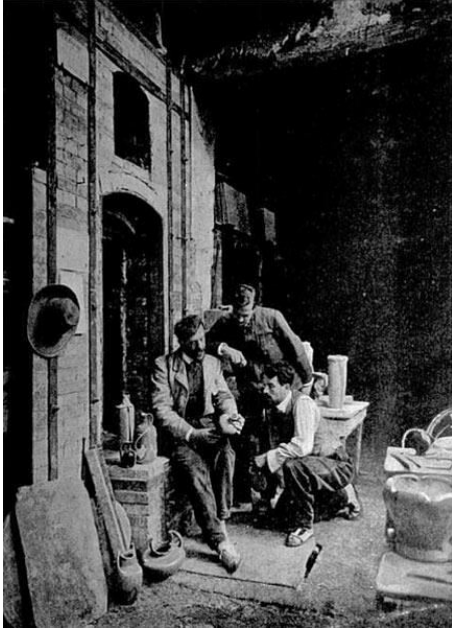
Edmond Lachenal'ın kendi gibi seramikçi olan Jean-Jacques Lachenal ve Raoul Lachenal adlı iki oğlu vardı. Çalışmaları, Louvre, Paris'teki Art Nouveau seramik koleksiyonlarında ve New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer almaktadır.

Jacques Lachenal'ın erken dönem kariyeri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Silahlı kuvvetlerde görev yapmış ve çatışmada yaralanmıştır. Teğmen Jacques Lachenal, Alman sağlık görevlileri tarafından savaş alanında yakalanmış ve esir alınmıştır. Almanya'da bir yıl kaldıktan sonra İsviçre'de bir hastaneye tahliye edilerek orada bir

seramik okulu kurmuştur. Birçok askere seramik eğitimi vermiştir. Eserlerinde kübist etki görülmektedir. Ayrıca İznik tarzı birçok eser üretmiştir(<https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de>).

Raoul Lachenal, Babası Edmond'dan eğitim almış, 16 yaşında kendi parçalarını üretmiş ve ilk kez 19 yaşında porselenlerini sergilemiştir. 1911'de kendi porselen atölyesini kurmuş ve seramik üretimini de eklemiştir. Raoul Lachenal daha çok kalıp ile üretim tercih etmiştir. Büyük ölçüde babasının atölyesinde geçirdiği zamanlardan kalma İznik dekorlu eserler üretmiştir. Ayrıca Mısır mavili seramikler de üretmiştir. (<https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de>).

Lachenal seramiklerinde bazılarında Raoul, Jacques, Edmond Lachenal için farklı simge ve harfler kullanılmışken bazılarında sadece “LACHENAL” imzası bulunmaktadır. İmzaların bazıları boya ile bazıları mühür ile yapılmıştır (Resim 77-88).

Resim 18: Edmond Lachenal, Raoul Lachenal, Jean-Jaques Lachenal
Kaynak: <https://www.veniceclayartists.com/its-a-potters-world/>

Resim 19: Raoul Lachenal, Edmond Lachenal, Jean-Jaques Lachenal
Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Edmond_Lachenal

Lachenal imzalı İznik tarzı seramikler incelendiğinde çok sayıda örnek olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada benzer tarzda olan İznik tarzı tabaklardan seçilmiş ve mümkün olduğunca bir arada sunulmaya çalışılmıştır.

Lachenal İmzası Taşıyan İznik Tarzı Seramik Tabaklar

Resim 20: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/czJP2

Resim 21: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/cqPV9

Resim 22: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy

Kaynak: shorturl.at/ezLNP

Resim 23: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/vBD39

Resim 24: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/etEK0

Resim 25: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy

Kaynak: shorturl.at/enrAS

Resim 26: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy

Kaynak: shorturl.at/bvI35

Resim 27: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/fstOW

Resim 28: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/pEOQX

Resim 29: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/iBMV0

Resim 30: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy

Kaynak: shorturl.at/mopD7

Resim 31: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy

Kaynak: shorturl.at/sCEY1

Resim 32: Lachenal İmzalı Tabak 1982
Kaynak: shorturl.at/eszPT

Resim 33: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/gouF4

Resim 34: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/dqvDF

Resim 35: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/enMRX

Resim 36: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/msB18

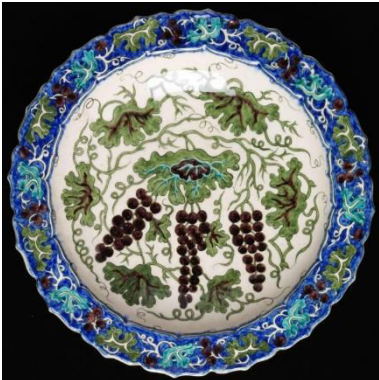

Resim 37: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/iHJNO

Resim 38: İznik tarzı seramik tabak Edmond
Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/rGHRU

Resim

Resim 39: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/ahsKX

Resim 40: İznik tarzı seramik tabak Lachenal
19. Yy
Kaynak: shorturl.at/cghG7

Resim 41: İznik tarzı seramik tabak Edmond
Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/zMT09

Resim 42: İznik tarzı seramik tabak Edmond
Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/tDJMY

Resim 43: İznik tarzı seramik tabak Edmond
Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/dyRZ7

Resim 44: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/hruI8

Resim 45: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/lGK79

Resim 46: İznik tarzı seramik tabak Jean-Jacques Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/hrtvD

Resim 47: Edmond Lachenal imzalı seramik tabak
Kaynak: shorturl.at/lAEF6

Resim 48: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/dyBIM

Resim 49: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/pxJKN

Resim 50: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy.
Kaynak: shorturl.at/fqKMT

Resim 51: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/suyJQ

Resim 52: İznik tarzı seramik tabak Raoul Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/mxCGM

Resim 53: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/dmnEJ

Resim 54: İznik tarzı seramik tabak Jean-Jacques Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/tvDF2

Resim 55: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/bdptP

Resim 56: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/gqwzD

Resim 57: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/iqsDS

Resim 58: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/iIMWX

Resim 59: İznik tarzı seramik tabak Jean-Jacques Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/kxCKR

Resim 60: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/yBU48

Resim 61: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/fsvOS

Resim 62: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/mEIJW

Resim 63: İznik tarzı seramik tabak Jean-Jacques Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/vySTW

Resim 64: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/ghE25

Resim 65: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/hjAX7

Resim 66: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/dxDGI

Resim 67: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/ktNU8

Resim 68: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19. Yy
Kaynak: shorturl.at/gmnrE

Resim 69: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/gswL5

Resim 70: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/dvANU

Resim 71: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/mpCEN

Resim 72: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/dtITV

Resim 73: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/ezBL4

Resim 74: İznik tarzı seramik tabak Edmond Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/q0238

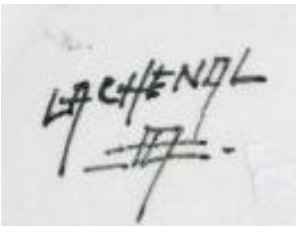
Resim 75: İznik tarzı seramik tabak Jean-Jacques Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/ftK56

Resim 76: İznik tarzı seramik tabak Lachenal 19.-20. Yy
Kaynak: shorturl.at/cpJMW

Lachenal imzası taşıyan farklı İznik tarzı 57 seramik tabak tabloda sunulmuştur (Resim 20-76). Tabloda benzer kompozisyonlu benzer desenlerin kullanıldığı tabaklar birbirini takip etmektedir.

Lachenal İmzalarından Örnekler

Resim 77: Lachenal İmzası
Kaynak: shorturl.at/gtwzK

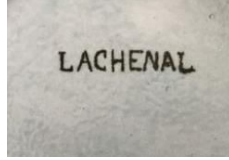
Resim 78: Lachenal İmzası
Kaynak: shorturl.at/zAOUZ

Resim 79: Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/givOS

Resim 80:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/byMS5

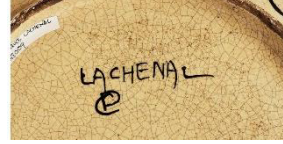
Resim 81:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/uvyBO

Resim 82:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/mCOV9

Resim 83:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/dzSZ3

Resim 84: Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/uGMRW

Resim 85:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/lyRS9

Resim 86:Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/ixO46

Resim 87: Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/grIT2

Resim 88: Lachenal imzası
Kaynak: shorturl.at/cqyHN

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sanat eserlerinde üretildikleri ilk dönemlerden beri kültürlerarası etkileşimin izleri görülmektedir. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan “Arts and Crafts” akımı ile sanat alanında bir nevi eskiye dönüş başlamıştır. Bu dönemde sanat eserlerinin üretilmesinde sanat müzeleri ve koleksiyonlar önemli rol oynamışlardır. Aynı dönemde Doğu’ya olan ilginin de etkisi ile Osmanlı dönemi İznik çinileri koleksiyonların önemli parçaları haline gelirken sanatçılara da ilham kaynağı olmuşlardır. Bu sanatçılardan ve atölyelerden bazıları Samson, Theodore Deck, Boch Freres, Zsolnay ve Cantagalli’dir.

Lachenal’lerin ürettiği İznik tarzı seramikler incelendiğinde daha iyiyi yapmak için deneme yaptıkları incelenen örneklerde görülmektedir. Ürettikleri İznik tarzı seramiklerin bazılarında birebir desenler kullanılmış bazılarında orjinallerdeki desen ve renklerden etkilenilmiştir. Örnekler incelendiğinde aynı desen ile birkaç farklı üretim yapıldığı görülmektedir bu da hazırlanan desenlerin şablon olarak kullanılmış ve aynı desen ile birkaç üretim yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Lachenal üretimi olan İznik tarzı tabaklarda farklı bordürler, farklı renkler, daha fazla kıvrımlı dallar-yapraklar ve daha süslemeci bir bezeme tarzı etkilidir.

İncelenen eserlerin altında “Lachenal” imzası bulunduğu belirtilmektedir, bazılarında üretenlerin baş harfleri de yer almaktadır ancak hepsinde yoktur. Bu sebeple seramikler araştırmada «Lachenal Seramikleri» adı altında genel olarak ele alınmışlardır.

Günümüzde özellikle sosyal medya, görsel diğer kaynaklar çağımız sanatçılarını, sanatçı adaylarını ve öğrencileri etkilemektedir. Bazı müze ve koleksiyonlarda bulunan bir çok eser halen kitap ya da kataloglarda yer almamaktadır. Sergilerde, müzelerde veya sosyal medyada karşılaşılan eserler üretimde birçok kişiye ilham olmaktadır. Bu alanda çalışma yapan sanatçılara ilham olacak görsel kaynakların bilinçli olarak artırılması önem taşımaktadır. Her yaklaşımın her görselin yeni bir kapı açacağı ve ya yeni bir üretime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Atasoy, N., Raby, J. (1998). İznik Seramikleri, İstanbul, AlexandriaPress (TEB) Türkiye Ekonomi Bankası.
- Bilgi, H., (2009). Ateşin Oyunu Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri, İstanbul, Türkiye: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları.
- Denny, W. B. (2010). Iznik: The artistry of Ottoman ceramics, Thames & Hudson.
- Gökçe, E., Gökçe C. (2017). “Avrupa’da Osmanlı Dönemi Seramiklerinin Etkisi: Theodore Deck”, SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi, 2017 (18): 428-447.
- Gökçe, E. (2021). “İznik Tarzı Samson Seramikleri”, SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi, 2021 (55): 91-103.
<https://www.photo.rmn.fr/archive/03-009370-2C6NU045H8E2.html> (E.t. 11.10.2021)
<https://philamuseum.org/collection/object/72090> (E.t. 11.10.2021)

[https://collections.vam.ac.uk/item/O122993/dish-lachenal - edmond \(E.t. 11.10.2021\)](https://collections.vam.ac.uk/item/O122993/dish-lachenal - edmond (E.t. 11.10.2021))

[https://encyclopedia.design/2021/06/21/edmond-lachenal-1855-1948-french-sculptor-andceramicist/\(E.t.11.10.2021\)](https://encyclopedia.design/2021/06/21/edmond-lachenal-1855-1948-french-sculptor-andceramicist/(E.t.11.10.2021))

[https://www.photo.rmn.fr/archive/04-514154-2C6NU0 7YYWWN.html \(E.t. 11.10.2021\)](https://www.photo.rmn.fr/archive/04-514154-2C6NU0 7YYWWN.html (E.t. 11.10.2021))

[https://www.metmuseum.org/art/collection/search/207535 \(E.t. 12.10.2021\)](https://www.metmuseum.org/art/collection/search/207535 (E.t. 12.10.2021))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/-1c9E14E33B1E?utm_source=inv_kwalert&utm_medium=email&utm_campaign=keywordalertlive&utm_term=2\(E.t. 12.10.2021\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/-1c9E14E33B1E?utm_source=inv_kwalert&utm_medium=email&utm_campaign=keywordalertlive&utm_term=2(E.t. 12.10.2021))

[https://www.drouot-estimations.com/lot/24 722/5526536 \(E.t. 12.10.2021\)](https://www.drouot-estimations.com/lot/24 722/5526536 (E.t. 12.10.2021))

[https://www.photo.rmn.fr/archive/06-5266912C 6NU 0PW4FG8.html \(E.t. 12.10.2021\)](https://www.photo.rmn.fr/archive/06-5266912C 6NU 0PW4FG8.html (E.t. 12.10.2021))

[https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/arts-of-the-islamic-world-india-including-fine-rugs-and-carpets/a-large-theodore-deck-iznik-style-pottery-dish \(E.t. 07.02.2022\)](https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/arts-of-the-islamic-world-india-including-fine-rugs-and-carpets/a-large-theodore-deck-iznik-style-pottery-dish (E.t. 07.02.2022))

[https://www.ebay.com/itm/164562847259 \(E.t. 12.10.2021\)](https://www.ebay.com/itm/164562847259 (E.t. 12.10.2021))

[https://www.auction.fr/_fr/lot/edmond-lachenal-1855-1930-plat-creux-3872224\(E.t. 12.10.2021\)](https://www.auction.fr/_fr/lot/edmond-lachenal-1855-1930-plat-creux-3872224(E.t. 12.10.2021))

[https://www.ebay.fr/itm/393627035467?hash=item5ba5ffe74b:g:o8QAAOSwI9le9HvO\(E.t. 12.10.2021\)](https://www.ebay.fr/itm/393627035467?hash=item5ba5ffe74b:g:o8QAAOSwI9le9HvO(E.t. 12.10.2021))

[https://www.photo.rmn.fr/archive /09-582452-2C6NU0KXI3ED.html \(E.t. 13.10.2021\)](https://www.photo.rmn.fr/archive /09-582452-2C6NU0KXI3ED.html (E.t. 13.10.2021))

[https://www.auction.fr/_fr/lot/lachenal-plat-de-style-iznik-ceramique-emaillee-polychrome-d-24-5-cm-prix-15438310 \(E.t. 13.10.2021\)](https://www.auction.fr/_fr/lot/lachenal-plat-de-style-iznik-ceramique-emaillee-polychrome-d-24-5-cm-prix-15438310 (E.t. 13.10.2021))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/wound-workshop-lachenal-of-bievre-dish-imitation-67-c-gd6w9v4v0z#\(E.t. 14.10.2021\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/wound-workshop-lachenal-of-bievre-dish-imitation-67-c-gd6w9v4v0z#(E.t. 14.10.2021))

[https://www.veniceclayartists.com/its-a-potters-world/\(E.t. 14.02.2022\)](https://www.veniceclayartists.com/its-a-potters-world/(E.t. 14.02.2022))

[https://en.wikipedia.org/wiki/Edmond_Lachenal\(E.t. 14.10.2021\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Edmond_Lachenal(E.t. 14.10.2021))

[https://www.invaluable.com/auctionlot/lachenal-glazed-pottery-dish-of-iznik-design-84-c-f5d4aa69a5E.t. \(14.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auctionlot/lachenal-glazed-pottery-dish-of-iznik-design-84-c-f5d4aa69a5E.t. (14.02.2022))

[https://www.mutualart.com/Artwork/SQUARE/48DECF3F1F1962B3 \(E.t. 14.02.2022\)](https://www.mutualart.com/Artwork/SQUARE/48DECF3F1F1962B3 (E.t. 14.02.2022))

[https://www.tessiersarrou.com/en/ lot/77422/6600637?npp=50&offset=410& \(E.t. 14.02.2022\)](https://www.tessiersarrou.com/en/ lot/77422/6600637?npp=50&offset=410& (E.t. 14.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/plat-en-ceramique-polychrome-a-decor-fleuri-signe-142-c-e744ebde71\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/plat-en-ceramique-polychrome-a-decor-fleuri-signe-142-c-e744ebde71(E.t. 28.02.2022))

[http://www.minervaauctions.com/en/aste/auction138/2781-manifattura-lachenal-francia-primo-quarto-del-secolo-xx-piatto-in-ceramica-in-stile-iznik/\(E.t. 28.02.2022\)](http://www.minervaauctions.com/en/aste/auction138/2781-manifattura-lachenal-francia-primo-quarto-del-secolo-xx-piatto-in-ceramica-in-stile-iznik/(E.t. 28.02.2022))

[https://www.gros-delettretz.com/lot/22326/5016338?npp=10000&\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.gros-delettretz.com/lot/22326/5016338?npp=10000&(E.t. 28.02.2022))

[https://www.estim-nation.fr/lot/96229/10554408\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.estim-nation.fr/lot/96229/10554408(E.t. 28.02.2022))

[https://www.gros-delettretz.com/lot/22326/5016338?offset=180&\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.gros-delettretz.com/lot/22326/5016338?offset=180&(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/a-lachenal-pottery-persian-wall-plate-333-c-13288bf576\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/a-lachenal-pottery-persian-wall-plate-333-c-13288bf576(E.t. 28.02.2022))

[https://picclick.fr/c%C3%A9ramique-sign%C3%A9-EdmondLACHENAL1855-1948-iznik-plat-creuxfaience324982183606.html#&gid=1&pid=3\(E.t. 28.02.2022\)](https://picclick.fr/c%C3%A9ramique-sign%C3%A9-EdmondLACHENAL1855-1948-iznik-plat-creuxfaience324982183606.html#&gid=1&pid=3(E.t. 28.02.2022))

[https://www.estim-nation.fr/lot/96229/10554407? \(E.t. 28.02.2022\)](https://www.estim-nation.fr/lot/96229/10554407? (E.t. 28.02.2022))

[https://www.icollector.com/EDMOND-LACHENAL-Ch-tillon-sous-Bagneux-Wandteller-Keramik-Heller-Scherben-reliefierte-D_i1366039\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.icollector.com/EDMOND-LACHENAL-Ch-tillon-sous-Bagneux-Wandteller-Keramik-Heller-Scherben-reliefierte-D_i1366039(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46(E.t. 28.02.2022))

[https://www.lotsearch.net/lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-51385340?searchID=3217934 \(E.t.28.02.2022\)](https://www.lotsearch.net/lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-51385340?searchID=3217934 (E.t.28.02.2022))

[https://www.lotsearch.net/lot/edmond-lachenal-1855-1948-large-plat-creux-52320013?searchID=3217934\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.lotsearch.net/lot/edmond-lachenal-1855-1948-large-plat-creux-52320013?searchID=3217934(E.t. 28.02.2022))

[https://www.photo.rmn.fr/archive/16-577787-2C6NU0AEK3JKR.html\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.photo.rmn.fr/archive/16-577787-2C6NU0AEK3JKR.html(E.t. 28.02.2022))

[https://www.grosdelettretz.com/lot/11246/2181064?refurl=Grand+plat+%C3%A0+bord+chantourn%C3%A9%2C+en+c%C3%A9ramique+%C3%A0+d%C3%A9cor+polychrome+dans+le+style+d%27Iznik%2C+orn%C3%A9+de+trois+ \(E.t. 28.02.2022\)](https://www.grosdelettretz.com/lot/11246/2181064?refurl=Grand+plat+%C3%A0+bord+chantourn%C3%A9%2C+en+c%C3%A9ramique+%C3%A0+d%C3%A9cor+polychrome+dans+le+style+d%27Iznik%2C+orn%C3%A9+de+trois+ (E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:44\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:44(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-de-fo-112-c-33b4217bbc\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-de-fo-112-c-33b4217bbc(E.t. 28.02.2022))

[http://collections.vam.ac.uk/item/O340222/dish-lachenal-edmond/\(E.t. 28.02.2022\)](http://collections.vam.ac.uk/item/O340222/dish-lachenal-edmond/(E.t. 28.02.2022))

[http://akerart.com/pages/moyenne.php?id=157\(E.t. 28.02.2022\)](http://akerart.com/pages/moyenne.php?id=157(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1948-241-c-ad6496caed\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1948-241-c-ad6496caed(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/lachenal-45-c-e954bf1b51\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/lachenal-45-c-e954bf1b51(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-6-c-cef3bdaa80\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-6-c-cef3bdaa80(E.t. 28.02.2022))

[https://www.osenat.com/lot/117067/16007340?refurl=Edmond+LACHENAL+%281855-1930%29%3Cbr%2F%3E%3Cbr%2F%3E%0Apetite+coupe+en+fa%3%AFence+bleu+et+vert+%3%A0+bord+chantourn%3%A9+le+go%3%BBtv \(E.t. 28.02.2022\)](https://www.osenat.com/lot/117067/16007340?refurl=Edmond+LACHENAL+%281855-1930%29%3Cbr%2F%3E%3Cbr%2F%3E%0Apetite+coupe+en+fa%3%AFence+bleu+et+vert+%3%A0+bord+chantourn%3%A9+le+go%3%BBtv (E.t. 28.02.2022))

[https://www.debaecque.fr/en/lot/81812/7702631?offset=60&\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.debaecque.fr/en/lot/81812/7702631?offset=60&(E.t. 28.02.2022))

[https://www.1stdibs.com/en-gb/furniture/dining-entertaining/platters-serveware/charger-jean-jacques-lachenal/id_f_527116/\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.1stdibs.com/en-gb/furniture/dining-entertaining/platters-serveware/charger-jean-jacques-lachenal/id_f_527116/(E.t. 28.02.2022))

[http://akerart.com/pages/moyenne.php?id=169\(E.t. 28.02.2022\)](http://akerart.com/pages/moyenne.php?id=169(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-vers-1900-plat-creux-en-ceramique-137-c-6st7qatsyi\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-vers-1900-plat-creux-en-ceramique-137-c-6st7qatsyi(E.t. 28.02.2022))

[https://www.tajan.com/auction-lot/EDMOND-LACHENAL-\(1855-1930\)_E864050BB7\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.tajan.com/auction-lot/EDMOND-LACHENAL-(1855-1930)_E864050BB7(E.t. 28.02.2022))

[https://www.aguttes.com/lot/15552/2873205?refurl=Plat+creux+circulaire+polylob%C3%A9+en+fa%C3%AFence+%C3%A9maill%C3%A9+polychrome+%C3%A0+d%C3%A9cor+Iznik+de+motifs+floraux.+Vers+\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.aguttes.com/lot/15552/2873205?refurl=Plat+creux+circulaire+polylob%C3%A9+en+fa%C3%AFence+%C3%A9maill%C3%A9+polychrome+%C3%A0+d%C3%A9cor+Iznik+de+motifs+floraux.+Vers+(E.t. 28.02.2022))

[https://www.millon.com/catalogue/vente1607-orient-classique-arty-trendy/lot470-edmond-lachenal\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.millon.com/catalogue/vente1607-orient-classique-arty-trendy/lot470-edmond-lachenal(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/raoul-lachenal-1885-1956-225-c-x1qfj9wt4f\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/raoul-lachenal-1885-1956-225-c-x1qfj9wt4f(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-iznick-style-faience-charge-1900-304-c-04d4ffe90d\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-iznick-style-faience-charge-1900-304-c-04d4ffe90d(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/jean-jacques-lachenal-french-19-20th-century-rose-79046-c-8714548906\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/jean-jacques-lachenal-french-19-20th-century-rose-79046-c-8714548906(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-de-for-113-c-022482e9dd\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-grand-plat-creux-de-for-113-c-022482e9dd(E.t. 28.02.2022))

[https://www.boisgirard-antonini.com/lot/26569/5657398\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.boisgirard-antonini.com/lot/26569/5657398(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:44\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:44(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/a-lachenal-iznik-style-glazed-earthenware-charge-163-c-efd4eeea8b\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/a-lachenal-iznik-style-glazed-earthenware-charge-163-c-efd4eeea8b(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/assiette-creuse-de-lachenal-dans-le-style-124-c-ce6b5b24d3\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/assiette-creuse-de-lachenal-dans-le-style-124-c-ce6b5b24d3(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1948-154-c-15b48c7928\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1948-154-c-15b48c7928(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/lachenal-raoul-1885-1956-fr-assiette-festonnee-ci-107-c-42642c6bc8\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/lachenal-raoul-1885-1956-fr-assiette-festonnee-ci-107-c-42642c6bc8(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/jean-jacques-lachenal-french-19-20th-century-peac-79044-c-dfb4f2e86b\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/jean-jacques-lachenal-french-19-20th-century-peac-79044-c-dfb4f2e86b(E.t. 28.02.2022))

[https://www.proantic.com/en/display.php?id=717093\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.proantic.com/en/display.php?id=717093(E.t. 28.02.2022))

[https://www.proantic.com/display.php?id=506807\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.proantic.com/display.php?id=506807(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46(E.t. 28.02.2022))

[https://www.photo.rmn.fr/archive/99-023604-2C6NU049LAKQ.html\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.photo.rmn.fr/archive/99-023604-2C6NU049LAKQ.html(E.t. 28.02.2022))

[invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-ecole-francaise-ceramique-plat-303-c-8f9dbfe9ff\(E.t. 28.02.2022\)](invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-ecole-francaise-ceramique-plat-303-c-8f9dbfe9ff(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:41\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:41(E.t. 28.02.2022))

[invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-170-c-725498b9b5\(E.t. 28.02.2022\)](invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-1855-1930-170-c-725498b9b5(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46(E.t. 28.02.2022))

[https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-vers-1900-plat-creux-en-ceramique-136-c-3ql6cevomb\(E.t. 28.02.2022\)](https://www.invaluable.com/auction-lot/edmond-lachenal-vers-1900-plat-creux-en-ceramique-136-c-3ql6cevomb(E.t. 28.02.2022))

[https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:43\(E.t. 28.02.2022\)](https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:43(E.t. 28.02.2022))

<https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:46>http://akerart.com/dossier_iznik/iznik_europeenne.php(E.t. 28.02.2022)

https://www.auction.fr/_en/lot/lachenal-edmond-1855-1930-plat-a-feuille-saz-dans-le-style-iznik-fin-xixe-8111293(E.t. 28.02.2022)

<http://www.anaviangallery.com/servlet/q.QDisplayItemDetail?in=5665x>” (E.t. 28.02.2022)

<https://en.calameo.com/read/001332612b6307d5d15de:42>(E.t. 28.02.2022)

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 603-611

Arrival
06 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61776
Article Serial Number
16

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61776>

How to Cite This Article
Yıldırım, M.; Şimşek, B. & Kartal, A. (2022). "Lise Öğrencilerinin Obezite Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51):603-611.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

Lise Öğrencilerinin Obezite Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi ¹

Examination of Obesity Awareness Levels of High School Students

Mehmet YILDIRIM Berzan ŞİMŞEK Alpaslan KARTAL

Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat, Türkiye
Doktora Öğrencisi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat, Türkiye
Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat, Türkiye

ÖZET

Gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı; liselerde öğrenim gören öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerini belirlemektir. Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinden mail yoluyla gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 300 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler "kişisel bilgi formu" ile elde edilmiştir. Öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerini belirlemeye "obezite farkındalık ölçeği" ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler istatistiksel işlemler için SPSS 20.0 yazılım programına aktarılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans analizi, yüzde analizi, aritmetik ortalama, t testi, Anova analizleri ve post hoc testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda; vücut kitle indeksi, fiziksel aktivitelere katılım durumu, günlük öğün sayısı ve fastfood tüketimi değişkenlerine göre öğrencilerin obezite farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur ($p < 0.05$). Cinsiyet değişkenlerine göre ise öğrencilerin obezite farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmemiştir ($p > 0.05$).

Anahtar Kelimeler: Obezite, Öğrenci, Lise

ABSTRACT

The purpose of this research carried out; To determine the obesity awareness levels of high school students. The universe of the research consists of students studying at high schools in Batman in the 2021-2022 academic year. The sample of the study consists of 300 students who voluntarily participated in the online questionnaire sent by e-mail from high school students studying in Batman in the 2021-2022 academic year. Survey method was used in the research. Information about the demographic characteristics of the students was obtained with the "personal information form". Obesity awareness scale was used to determine students' obesity awareness levels. The obtained data were transferred to the SPSS 20 software program for statistical operations. Frequency analysis, percentage analysis, arithmetic mean, t test, Anova analysis and post hoc tests were used to analyze the data. As a result of the analyzes carried out; Statistically significant differences were found between the obesity awareness levels of the students according to the variables of body mass index, participation in physical activities, number of meals per day and fast food consumption ($p < 0.05$). According to the gender variables, no statistically significant differences were found between the obesity awareness levels of the students ($p > 0.05$).

Key Words: Obesity, Student, High School

1. GİRİŞ

Beslenme; anne karnında başlayıp yaşamın sonlandığı ana kadar devam eden yaşantımızın vazgeçilmez bir ihtiyacıdır. Fakat besinler yoluyla vücuda alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olması ve bu fazla besinin vücutta yağ olarak birikmesi sonucu oluşan obezite günümüzde yaşam kalitesini ve yaşam süresini olumsuz yönde etkileyen büyük sağlık sorunlarından biri haline gelmiştir. 21. yüzyılın evrensel boyuttaki en önemli sağlık problemlerinden biri olarak görülen, modern yaşam ve teknolojinin getirdiği durağan yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıkları ile gelecek yıllarda bu sağlık problemlerinin daha da artan bir sıklıkla devam edeceği görülmektedir.

Geçmiş zamanlarda bireyde obezite, refahın, zenginliğin ve bolluğun fazla olduğunun göstergesi olup, sağlıklı kişilere özgü fiziksel bir görünüm olarak algılanmaktaydı. Obezite; insanlık tarih süreci içerisinde bazı zamanlarda bolluk, bereket, kudretli, güçlü, heybetli, sağlıklı gibi faydalı kavramlarla bilinirken, sanayi devrimi ile birlikte şişman, hasta, problemlili, yavaş ve sağlıksız gibi olumsuz kavramlar ile bilinmeye başlanmıştır (Bozbora, 2002).

Obezite ile ilgili yapılan pek çok araştırmada obezitenin, bir an önce önleminin alınması gerektiği ve obeziteden korunmak için ciddi çalışmaların başlatılması gerektiği ile ilgilidir. "Obezite ile ilgili ilk çalışma DSÖ Avrupa Bölge ve Ofisi tarafından, 1997 senesinde yayımlanan obezitenin önlenmesi ve tedavisi konusundaki raporudur. Bu rapordan sonra 1999'da 24 ülkenin imzaladığı 'Milano Deklarasyonu' adlı rapordur. Günümüzde ise Obezite Epidemisi dünyanın evrensel boyuttaki en önemli sağlık problemi olacağı, özellikle çocuklar ve yetişkinler için

¹ Bu çalışma; 2-5 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

büyük sorun düzeyine vardığı ve gelecek nesiller için çok fazla sağlık sorunlarına yol açabileceği belirtilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2013).

Günümüzde yüksek vücut ağırlığına sahip ve obez bireylerin oranı gün geçtikçe hızla artmaktadır. Obezite, tip 2 diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, osteoartrit ve birçok kanser hastalığıyla ilişkilendirilmiştir. Obezitenin bu tür sağlık sorunlarına, hastalıklara sebebiyet vermeden bilinmesi ve tedavi edilmesi koruyucu sağlık politikalarının başında yer almaktadır. Obezite gibi toplumun geneline mal olmuş hastalıklarla mücadelenin büyük bir kısmını toplumun ve sağlık çalışanlarının bilinçlendirilmesi oluşturur. Eğitim ise bu bilinçlendirmenin temelinde yer alan faktördür (Caterson ve Gill 2002).

Beden ve ruh sağlığının ayrılmaz ikili olarak kabul gördüğünden obez olan kişilerin tedavilerinde karşılaştıkları durumlar arasında bir tek metabolik ve hormonal problemler değil psikososyal sorunlarda yer almaktadır (Wang ve diğ. 2002).

Günümüz de çocukların ve adölesan bireylerin sosyal aktivitelere katılım sağlamayıp zamanının çoğunu evde televizyon, tablet, oyun konsolları ve bilgisayar başında zamanlarını harcadıkları bu sebeple hareketsiz yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı bireylerin obezite farkındalıklarını yükseltmek ve obezitenin sebebiyet verdiği hastalıklar hakkında kişileri bilinçlendirmek, obezite farkındalığının yükseltmek, obezitenin sebebiyet verdiği hastalıkların önüne geçilebileceği ön görülmektedir. Obezite farkındalığı, insanların vücut ağırlıklarını kontrol altına almak, obezite ile ilgili olan hastalıkların riskini azaltmak ve yaşam kalitesini yükseltmek bakımından önem taşımaktadır. Obeziteyi kontrol altına almak için toplumsal düzeyde ulusal plan ve politikalar çerçevesinde acil eylemlerin gerçekleştirilerek farkındalığın sağlanması önemlidir. Koruyucu önlemlerin başında yeterli ve dengeli bir beslenme şekli ve hareketli bir yaşam biçiminin benimsenmesi gelmektedir (Erem, 2015).

1.1. Obezite

Obezite, vücuda alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olmasına bağlı vücut genelinde veya lokal olarak adipoz dokuda sağlık sorunları çıkartacak ölçüde fazla yağ birikmesi olarak tanımlanmaktadır. Önceleri yalnızca görüntü bakımından ve vücut tarzı bakımından bir problem olarak görülen obezite günümüzde kalp-damar hastalıkları, hipertansiyon, diyabet, solunum sistemi hastalıkları, birçok kanser türü, ve kas-iskelet sistemi hastalıkları gibi sağlık sorunlarının temelini oluşturması, yaşamımızı kötü şekilde etkilemesi ve yaşam süresini kısaltarak kronik, mortalite ve morbiditesi yüksek, kompleks, multifaktöriyel bir hastalık olarak kabul edilmektedir (Aygün, 2012).

1.2. Obezite Farkındalığı

Obezite, diyabet, kalp rahatsızlığı ve eklem ağrıları gibi kronik rahatsızlıklara sebebiyet verdiğinden dolayı büyük bir risk faktörü olarak görülmektedir. Bu sebeple obeziteye karşı topluma sağlık bilgisini aşlamak, farkındalıkları belirlemek ve toplumda farkındalığı arttırmak önemlidir (Hassan D. Alasmari, Abdullah D. Al-Shehri, Tariq A. Aljuaid, Bassam A. Alzaidi, Khaled A. Alswat, 2017).

Böylelikle obezite farkındalığımızı yükselttiğimiz de obezitenin yarattığı sağlık problemlerine karşı hem önlem almış oluruz hem de yaşam kalitemizi yükseltip daha sağlıklı bir birey olarak obezite farkındalığımızı arttırabiliriz. Gerçekleştirilen bu çalışmada, liselerde öğrenim gören öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır.

- ✓ Lise öğrencilerinin obezite farkındalık düzeyleri nasıldır?
- ✓ Cinsiyet
- ✓ Vücut kitle indeksi
- ✓ Fiziksel aktivitelere katılım durumu
- ✓ Günlük öğün sayısı
- ✓ Fastfood tüketimi değişkenlerine göre öğrencilerin obezite farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemlere yönelik bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde öğrenim gören lise

öğrencilerinden mail yoluyla gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 300 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Ekonomik oluşu, uygulanabilirliği, dağınık ve büyük kitlelerden kısa zamanda bilgi alma imkanı sağlaması nedeniyle araştırmanın yürütülmesinde birincil kaynak araştırmaları arasında yer alan anket veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların kişisel ve sosyal özellikleri sınırlandırılmış maddelerle belirlenirken, ikinci bölümde öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

2.2.1. Obezite Farkındalık Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla Allen (2011) tarafından geliştirilen, Kafkas ve Özen (2014) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan obezite farkındalık ölçeği kullanılmıştır. Geliştirilen ölçek, üç alt boyutlu, her biri "1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum)" arasında derecelendirilen bir ölçektir. Ölçeğin alt boyutları sırasıyla obezite farkındalığı (9 madde), beslenme alışkanlıkları (6 madde) ve fiziksel aktivite (5 madde) olarak adlandırılmıştır. Ölçek her maddeye verilen puanların ortalamasından oluşmaktadır. Ölçeğin Obezite Farkındalık alt boyutu için .81, Beslenme alt boyutu için .88, Fiziksel Aktivite alt boyutu için .79 ve ölçeğin tamamı için .85 iç tutarlılık katsayısı bulunmuştur. Üç rakamı orta nokta kabul edilmiş olup 3'ün altı düşük, 3'ün üstü puan alınması farkındalığın fazla olduğunu göstermektedir.

Gerçekleştirilen mevcut bu araştırmada ölçeğe ilişkin toplam güvenilirlik katsayısı .87 olarak tespit edilmiştir. Boyutlarının güvenilirliği de sırasıyla .72; .71; .70 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlilik katsayılarının .70 ile .90 arasında olması, yüksek güvenilirlik düzeyine işaret etmektedir (Bagozzi ve Yi, 1988; 76-94, Nunnally ve Bernstein, 1994). Dolayısıyla, ölçeğe ilişkin iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarının kabul düzeyini karşıladığı görülmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programına aktarılmıştır. Araştırma grubundan elde edilen verilerin istatistiksel analizlerine başlamadan önce verilerin ön hazırlığının yapılması ve analizlere uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Basıklık ve çarpıklık katsayıları bu süreçte önemli olduğundan dikkat edilmelidir (Şimşek, 2007; 74). Çarpıklık katsayısının (+2) ve basıklık katsayısının (+7) aralıklarında kalması verilerin normal dağılım sergilediğini göstermektedir (West ve ark., 1995; Şencan, 2005; 376, Şimşek, 2007; 74). Yapılan bu araştırmada ölçeğe ilişkin elde edilen verilerin çarpıklık değerlerinin -0.724 / -1.000 arasında, basıklık değerlerinin 0.474 / 1.382 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre verilerin normal dağılım sergilediği belirlenmiş ve istatistiki analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Araştırma sonucundan elde edilen verilerin çözümlenmesinde öğrencilerin demografik özelliklerini betimlemek amacıyla frekans ve yüzde analizinden, ele alınan demografik değişkenlere göre öğrencilerin obezite farkındalık düzeyleri arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla t testinden ve ANOVA testinden, varyans homojenliğine göre ise çoklu karşılaştırma (Post-Hoc Tukey ve Tamhane T2) testlerinden yararlanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	120	40.0
	Erkek	180	60.0
Vücut Kitle İndeksi	18.5 kg/m.'nin altında olanlar: Zayıf.	105	35.0
	18.5 – 24.9 kg/m. arasında olanlar: Normal kilolu.	172	57.3
	25 – 29.9 kg/m. arasında olanlar: Fazla kilolu.	20	6.7
	30 – 39.9 kg/m. arasında olanlar: Obez.	3	1.0
Fiziksel Aktivitelere Katılım Durumu	Evet	82	27.3
	Bazen	163	54.3
	Hayır	55	18.3
Günde Yenilen Öğün	1 Öğün	11	3.7
	2 Öğün	80	26.7
	3 Öğün	140	46.7
	4 Öğün	46	15.3
	5 Öğün ve üzeri	23	7.7

Fastfood Tüketimi	Evet	118	39.3
	Bazen	152	50.7
	Hayır	30	10.0

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin 120'si (%40.0) kadın, 180'i (%60.0) erkektir. 105'i (%35.0) 18.5 kg/m.'nin altında olanlar: Zayıf, 172'si (%57.3) 25 – 29.9 kg/m. arasında olanlar: Normal kilolu, 20'si (%6.7) 25 – 29.9 kg/m. arasında olanlar: Fazla kilolu ve 3'ü (%1.0) 30 – 39.9 kg/m. arasında olanlar: Obez sınıftadır. Öğrencilerin 82'si (%27.3) fiziksel aktivitelere katılıyorum, 163'ü (%54.3) kısmen katılıyorum, 55'i (18.3) hayır katılmıyorum cevabını vermiştir. Öğrencilerin 11'i (%3.7) 1 öğün, 80'i (%26.7) 2 öğün, 140'ı (%46.7) 3 öğün, 46'sı (%15.3) 4 öğün, 23'ü (%7.7) günde 5 öğün ve üzeri yemek yemektedir. 118'i (%39.3) fastfood tüketiyorum, 152'si (%50.7) bazen tüketiyorum ve 30'u (%10.0) hayır tüketmiyorum cevabını vermiştir.

Tablo 2'de obezite farkındalık ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Obezite farkındalık ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamasına ilişkin bulgular

	N	\bar{X}	Ss
Obezite Farkındalığı Boyutu	300	3.41	.72
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	300	3.58	.81
Fiziksel Aktivite Boyutu	300	3.43	.81
Ölçek Toplam Puan Ortalaması	300	3.47	.67

Tablo 2 incelendiğinde; obezite farkındalık ölçeği alt boyutlarının en önemlisinin beslenme alışkanlıkları boyutu olduğu belirlenmiştir. Ölçeğe ilişkin toplam puan ortalaması ise 3.47 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 3'de cinsiyet değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması t testi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması t testi bulguları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss	t	p
Obezite Farkındalığı Boyutu	Erkek	180	3.35	.72	-1.796	.074
	Kadın	120	3.51	.71		
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	Erkek	180	3.53	.81	-1.507	.133
	Kadın	120	3.67	.80		
Fiziksel Aktivite Boyutu	Erkek	180	3.39	.83	-1.202	.230
	Kadın	120	3.50	.77		

*p<.05, **p<.01

Tablo 3 incelendiğinde; cinsiyet değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklar tespit edilmemiştir (p>.05). Ancak tüm alt boyutlarda kadınların obezite farkındalığı erkeklere göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4'de Vücut kitle indeksi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 4. Vücut kitle indeksi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Obezite Farkındalığı Boyutu	Zayıf	105	3.31	.82	Gruplar Arası	1.249	.292	-
	Normal kilolu	172	3.46	.64				
	Fazla kilolu	20	3.50	.85				
	Obez	3	3.70	.50				
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	Zayıf	105	3.40	.92	Gruplar Arası	3.168	.025	Normal > Zayıf
	Normal kilolu	172	3.70	.71				
	Fazla kilolu	20	3.56	.83				
	Obez	3	3.33	1.36				
Fiziksel Aktivite Boyutu	Zayıf	105	3.31	.95	Gruplar Arası	2.217	.086	-
	Normal kilolu	172	3.52	.70				
	Fazla kilolu	20	3.28	.81				
	Obez	3	4.00	.52				

*p<.05, **p<.01

Tablo 4 incelendiğinde; vücut kitle indeksi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği beslenme alt boyutu puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<.05). Vücut kitle indeksi normal olan öğrencilerin beslenme farkındalık düzeyi zayıf olan öğrencilere göre daha yüksek seviyededir.

Tablo 5’de fiziksel aktivitelere katılım değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 5. Fiziksel aktivitelere katılım değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Obezite Farkındalığı Boyutu	Evet (1)	82	3.53	.72	Gruplar Arası	6.145	.002	1,2 > 3
	Bazen (2)	163	3.46	.67	Grup içi			
	Hayır (3)	55	3.12	.81	Toplam			
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	Evet (1)	82	3.77	.88	Gruplar Arası	7.356	.001	1,2 > 3
	Bazen (2)	163	3.60	.73	Grup içi			
	Hayır (3)	55	3.24	.85	Toplam			
Fiziksel Aktivite Boyutu	Evet (1)	82	3.50	.93	Gruplar Arası	6.300	.002	1,2 > 3
	Bazen (2)	163	3.51	.69	Grup içi			
	Hayır (3)	55	3.09	.85	Toplam			

*p<.05, **p<.01

Tablo 5 incelendiğinde; fiziksel aktivitelere katılım değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği tüm alt boyutları puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<.05). Fiziksel aktivitelere katılan veya bazen katılan öğrencilerin obezite farkındalık düzeyi katılmayan öğrencilere göre daha yüksek seviyededir.

Tablo 6’da günlük öğün sayısı değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 6. Günlük öğün sayısı değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Obezite Farkındalığı Boyutu	1 öğün	11	2.94	.60	Gruplar Arası	1.599	.175	-
	2 öğün	80	3.41	.77	Grup içi			
	3 öğün	140	3.40	.70	Toplam			
	4 öğün	46	3.51	.70				
	5 öğ ve +	23	3.55	.72				
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	1 öğün	11	2.84	.85	Gruplar Arası	3.637	.007	2,3,4 > 1
	2 öğün	80	3.57	.84	Grup içi			
	3 öğün	140	3.66	.73	Toplam			
	4 öğün	46	3.69	.89				
	5 öğ ve +	23	3.29	.86				
Fiziksel Aktivite Boyutu	1 öğün	11	2.92	.94	Gruplar Arası	2.139	.076	-
	2 öğün	80	3.36	.84	Grup içi			
	3 öğün	140	3.54	.78	Toplam			
	4 öğün	46	3.31	.80				
	5 öğ ve +	23	3.51	.74				

*p<.05, **p<.01

Tablo 6 incelendiğinde; günlük öğün sayısı değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği beslenme alt boyutu puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<.05). Günlük 2,3 ve 4 öğün beslenen öğrencilerin obezite farkındalık düzeyi 1 öğün beslenen öğrencilere göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>.05).

Tablo 7’de fastfood tüketimi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 7. Fastfood tüketimi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği alt boyutları puan ortalaması karşılaştırması Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Obezite Farkındalığı Boyutu	Evet (1)	118	3.36	.72	Gruplar Arası	.955	.386	-
	Bazen (2)	152	3.47	.68	Grup içi			
	Hayır (3)	30	3.33	.92	Toplam			
Beslenme Alışkanlıkları Boyutu	Evet (1)	118	3.46	.84	Gruplar Arası	3.457	.033	2 > 1
	Bazen (2)	152	3.70	.75	Grup içi			
	Hayır (3)	30	3.46	.94	Toplam			
Fiziksel Aktivite Boyutu	Evet (1)	118	3.33	.84	Gruplar Arası	2.095	.125	-
	Bazen (2)	152	3.53	.75	Grup içi			
	Hayır (3)	30	3.35	.91	Toplam			

*p<.05, **p<.01

Tablo 7 incelendiğinde; fastfood tüketimi değişkenine göre obezite farkındalık ölçeği beslenme alt boyutu puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Bazen fastfood tüketen öğrencilerin obezite farkındalık düzeyinin, evet cevabı veren öğrencilere göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > .05$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada lise öğrencilerinin bazı kişisel özelliklerinin obezite farkındalık düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre obezite farkındalık ölçeğinin toplam puanı, obezite farkındalık, beslenme alışkanlığı ve fiziksel aktivite alt boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Ancak kadın öğrencilerin farkındalık düzeyi erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre obezite konusunda daha bilinçli olmaları ve psikolojik olarak kadın öğrencilerin obezite farkındalık düzeyi erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple kadın öğrencilerin dış görünüşlerine ve fiziksel yapılarına, erkek öğrencilere oranla daha çok dikkat ettikleri, görünüş ve estetik açıdan da daha çok özen gösterip dikkat ettikleri düşünülmektedir. Alan yazında çeşitli katılımcıların obezite farkındalık düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da olduğu görülmektedir.

Yüksel (2019) tarafından yapılan çalışmada, ergenlerin fiziksel aktivite, obezite farkındalık ve beslenme davranışlarının değerlendirilmesi sonucu obezite farkındalık düzeylerini, cinsiyet değişkenine göre ergenlerin obezite farkındalığı boyutunda kadınların düzeyleri erkeklere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Alanda yapılan literatür taramasında ulaşılan bu sonuçlar çalışma bulgularını desteklemektedir.

Alasmari vd. (2017) tarafından üniversite öğrencilerinde obezite farkındalığını değerlendirmek için yaptıkları çalışmada, cinsiyet değişkeni, farkındalık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu çalışma, araştırma bulguları ile örtüşmemektedir.

Lise öğrencilerine yapılan çalışmada vücut kitle indeksi (BKİ) değişkeni incelendiğinde farkındalık ölçeğinin beslenme alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. BKİ ile vücut memnuniyetsizliği arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylenmektedir (Kurtaraner, 2012, Değirmenci, 2006). Normal kilolu olanların beslenme farkındalık düzeyi zayıflara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan normal kiloda olan öğrencilerin zayıf öğrencilere göre beslenmelerine daha çok dikkat ettikleri, daha sağlıklı beslendikleri, fiziksel açıdan vücut kompozisyonlarına daha çok önem verdiği düşünülmektedir. Alan yazında çeşitli katılımcıların obezite farkındalık düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da olduğu görülmektedir.

Thomas vd. (2015) tarafından İngiltere’de 5-15 yaş arası çocuklarda yapılan çalışmada ve Elsabagh vd. (2016) tarafından Mısır’da üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmada da benzer olarak BKİ ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Alan yazında yapılan bu çalışmalarda araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde Murathan (2013)’ın Elazığ’da 1.260 üniversite öğrencisinde yaptığı 65 çalışmada BKİ ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Alan yazında yapılan bu çalışmalarda araştırma bulgularını desteklememektedir.

Çalışmaya katılan lise öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılım değişkeni incelendiğinde obezite farkındalık ölçeği toplam puan, obezite farkındalık alt boyutu, beslenme alışkanlığı alt boyutları puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Fiziksel aktiviteye katılım göstermeyenlerin obezite farkındalık düzeyi, kısmen ya da katılan öğrencilere göre istatistiksel olarak daha düşük çıktığı görülmektedir. Yani çalışmaya katılan lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılımını etkileyen nedenler incelendiğinde tesis yetersizliği, fiziksel aktiviteler için yeterli zamanı ayırmadıkları, güvenli spor yapma ortamı bulunmaması ve eğitim hayatına yönelik sınavlara hazırlık süreci gibi nedenlerden dolayı yeterli düzeyde fiziksel aktivitelere katılım sağlayamadıkları düşünülmektedir. Bu sebepten fiziksel aktivite yapılabilecek alanların daha fazla erişime açık olması, fiziksel aktivitelere katılabileceği alan ve aletlere daha kolay ulaşabilmesi, fiziksel aktivitenin sağlığımıza faydaları hakkında bilgilendirmek bireylerin daha fazla fiziksel aktivitelere katılım sağlamalarını ve farkındalıklarını arttıracığı düşünülmektedir. Okullarda beden eğitimi derslerinde beden eğitimi öğretmenlerinin öğrencileri obezite ve obezite farkındalığı hakkında bilgilendirmeleri obezite farkındalığını daha da arttıracığı söylenebilir. Literatürde çeşitli katılımcıların obezite farkındalık düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar gösterilmektedir.

Bös ve Romahn (2002) yılında yaptığı araştırması incelendiğinde de benzer sonuçlar elde edilmekte, fiziksel aktivitelere katılımında azalma olduğu gösterilmektedir.

Sevimli (2008) tarafından çalışmasında toplamda 412 kişinin katıldığı (fiziksel aktiviteye katılan 204, katılmayan 208) erişkin bireylerde fiziksel aktivite ve beden kitle indeksinin ilişkisini araştırdığı çalışmasında; fiziksel aktiviteye katılan bireyler ile katılmayan bireyler arasında VKİ yönünden anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Alanda yapılan literatür taraması incelendiğinde ve ulaşılan sonuçlar çalışma bulguları ile örtüşmektedir.

Çalışmada günlük öğün sayısı değişkeni incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin günlük öğün sayısı ile obezite farkındalık ölçeği beslenme alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. 1 öğün beslenenlerin farkındalık düzeyi 2,3 ve 4 öğün beslenenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Beslenme sağlık için çok önemli bir unsurdur. Sağlıklı bir yaşam sürdürülebilmesi için beslenmeye dikkat edilmesi, öğün atlanılmaması, abur cubur çok tüketilmemesi ve en önemlisi düzenli beslenilmesi gerekir. Böylelikle bunlara dikkat ederek daha sağlıklı bir yaşam sürebilir obezite farkındalığının arttırılabileceği söylenebilir. Literatürde çeşitli katılımcıların obezite farkındalık düzeyi incelendiği çalışmalarda benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

Orak vd. (2006) yapmış olduğu Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada bireylerin %60,0'ının 3 öğün beslendiği tespit edilmiş olup bu çalışma ile ilgili bulguları desteklemektedir.

Çalışmaya katılan lise öğrencilerinin Fastfood tüketimi ile obezite farkındalık ölçeği beslenme boyutu puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Çalışmaya katılan öğrencilerin bazen yiyenlerin farkındalık düzeyi, evet cevabı verenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Fastfood ürünleri tüketmek; içerdikleri yüksek enerji, doymuş yağ, trans yağ gibi katkı malzemelerinden dolayı ve sağlığı olumsuz etkileyecek gıdalardan dolayı hem obeziteye hem de beraberinde birçok hastalığa sebebiyet vermektedir. Kilo almayı önlemek, kilolu insanları tedavi etmekten daha faydalı bir yöntemdir. Bu sebeple fastfood ürünleri tüketmemeye özen gösterilmeli ve uzak durulmalıdır. Fastfood ürünleri tüketmek yerine daha sağlıklı besinler ve ev yemekleri tüketmenin, düzenli beslenmenin, obezite farkındalığını arttıracakları düşünülmektedir. Bu çalışmada fastfood ürünleri tüketimi bazen olan grubun farkındalığı daha yüksektir, daha sağlıklı ve dengeli beslendikleri düşünülmektedir. Literatürde çeşitli katılımcıların obezite farkındalık düzeyi incelendiği çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir.

Fastfood tüketimi ile vücut kompozisyonu ve ağırlık arasındaki ilişkiyi araştıran pek çok çalışma yapılmıştır. Hem ergenlerde hem de yetişkinlerde fastfood tüketim sıklığının kilo fazlalığı ve şişmanlıkla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayda üç kereden fazla fastfood tüketen hamile kadınlarda gestasyonel diyabet riski olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmalar fastfood beslenmenin çocukların ve yetişkinlerin sağlığı üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermiştir (Fulkerson, 2018). Son yıllarda yapılan araştırmalar incelendiğinde de benzer sonuçlar elde edilmekte, devamlı fastfood ürünleri tüketmenin sağlığı olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Alanda yapılan literatür taraması incelendiğinde ve ulaşılan sonuçlar çalışma bulgularını desteklemektedir.

Kahraman'ın (2018) yaptığı bir araştırmada üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonuçları fastfood tüketme sıklığı arttıkça obezite riskinin arttığı sonucunu doğrular niteliktedir. Farklı bir çalışmada Aksoydan ve Çakır'ın (2011) yapmış olduğu çalışmada öğretim kademesine göre yaşları 18'den küçük öğrencilerin okul yemekhanesinden yemek yeme sıklığının azaldığını ve aynı zaman da fastfood tüketiminin arttığını bulmuşlardır. Yapılan başka bir çalışmada ise Cömert, (2014) yaptığı bir araştırmada gençler arasında en çok tercih edilen yiyeceklerin ise hamburger (%33,5) ve pizza (%30,3) olduğu görülmüştür. Alın yazında yapılan incelemelerde ulaşılan sonuçlar mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

Demirezen ve Coşansu (2005) yılında yaptığı araştırmasında adölesanlarda yaş ile beslenme risk düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Alanda yapılan literatür taramasında ulaşılan bu sonuçlar çalışma bulgularını desteklemektedir.

Sonuç olarak; bu çalışmada lise öğrencilerinin obezite farkındalık düzeyleri incelendiğinin en yüksek alt boyut "Beslenme Farkındalığı" en düşük ise "Obezite Farkındalık" alt boyutunda görülmektedir. Çalışmaya katılan lise öğrencilerin genel olarak obezite farkındalık düzeyleri yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıda önerilere yer verilmiştir.

- ✓ Okullarda beden eğitimi dersinde beden eğitimi öğretmenlerinin obezite farkındalığı hakkında bilgilerin daha fazla verilmesi.
- ✓ Bu çalışma liseler dışındaki diğer kademelere uygulanması daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.
- ✓ Bireyleri sosyal ve fiziksel aktivitelere teşvik edici etkinlikler düzenlenebilir.
- ✓ Öğrencilerin obezite farkındalık düzeylerini arttırmak için seminer programları yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aksoydan E, Çakır N. (2011), Adölesanların beslenme alışkanlıkları, fiziksel aktivite düzeyleri ve vücut kitle indekslerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergi*, 53(4), 264-70.

Alasmari HD, Al-Shehri AD, Aljuaid TA, Alzaidi BA, Alswat KA. (2017) Relationship between body mass index and obesity awareness in school students. *J Clin Med Res*, 9, 520-4.

Aygün M. (2012). *Obezite ve Yönetimi. İçinde: Durna Z. (Editör). Kronik Hastalıklar ve Bakım*, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Matbaacılık.

Bagozzi, R.P., Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models, *Academy of Marketing Science*, 16(1), 76-94.

Bozboru, A. (2002). Obezitenin Cerrahi Tedavisi, *Ankem Dergisi*, 16(3), 337.

Bös K., Heel J., Romahn N. (2002). Untersuchungen zur motorik im rahmen des Kindes-und jugendgesundheitsveys. *Gesundheitswesen*. 65(1), 80-87.

Caterson, I. D., Gill, P.T. (2002). Obesity: epidemiology and possible prevention. *Best Practice & Research Clinical Endocrinology and Metabolism*, 16, 595-610.

Cömert M, (2014), ‘Gençlerin Fast Food Tüketim Alışkanlıkları’, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 423-427.

Değirmenci T. (2006), *Obez Erişkinlerde Benlik Saygısı, Yaşam Kalitesi, Yeme Tutumu, Depresyon ve Anksiyete*, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Denizli.

Demirezen E, Coşansu G. (2005), Adölesan çağı öğrencilerde beslenme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitim Dergi*, 14(8), 174-178.

Elsabagh, H. M., Soliman, F. E., Hassan, L. A. (2016). Perception and practices of healthy lifestyle in late adolescence and its impact on body mass index. *National Journal of Community Medicine*, 7(4), 311-319.

Erem, C. (2015). Prevalence of Overweight and Obesity in Turkey. *IJC Metabolic & Endocrine*, (8), 38-41

Fulkerson, J.A, (2018), ‘Fast food in the diet: İmplications and solutions for families’, *Physiology&Behavior*, 193, 252-256.

Kafkas, M. E. ve Özen, G., (2014). Obezite Farkındalık Ölçeği'nin (Ofö) Türkçeye Uyarlanması: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-15

Kahraman Ç, (2018), *Üniversite Öğrencilerinde Beslenme Alışkanlıkları ve Obezite Riski: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Örneği*, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Kurtaraner M. (2012), *Obezitesi Olan ve Olmayan 14 - 17 Yaş Aralığındaki Ergenlerin Ruhsal Süreçlerinin, Beden Algıları, Aile Özellikleri ve Beslenme Alışkanlıkları Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Murathan, F. (2013). *Üniversite öğrencilerinde obezite sıklığı, fiziksel aktivite düzeyi ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının incelenmesi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Nunnally, J.C., Bernstein, I.H. (1994). *Psychometric Theory*, McGraw Hill: New York.

Orak S, Akgün S, Orhan H. (2006). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının araştırılması. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(2), 5-11.

Sevimli D. (2008), Erişkinlerde fiziksel aktivite - beden kitle indeksi ilişkisinin araştırılması. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 7(6), 523-8.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlik*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Şimşek, O.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, (2013) Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat programı (2013- 2017), Ankara s.13

Thomas, M. M., Gugusheff, J., Baldwin, H., Gale, J., Boylan, S., Mhrshahi, S. (2020). Healthy lifestyle behaviours are associated with children's psychological health: a cross-sectional analysis of data from the new south wales child population health survey, 2013-2014.

Wang, Y., Monteiro, C. & Popkin, B. (2002). Trends of obesity and underweight in older children and adolescents in the United States, Brazil, China, and Russia, *Am J Clin Nutr*, 75 (6), 971-977.

West, S. G., Finch, J. F., Curran, P. J. (1995). *Structural Equation Models with Nonnormal Variables and Remedies*. Akt: Hoyle, R.H. (Ed.) (1995). *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues and Applications*, Sage: London.

Yüksel, E. (2019), *Adölesanların Fiziksel Aktivite, Obezite Farkındalık ve Beslenme Davranışlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 612-616

Arrival
25 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61820
Article Serial Number
17

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61820](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61820)

How to Cite This Article
Aydoğdu, M.H. & Şahin, Z.
(2022). "Türkiye'deki Manda
Varlığı ile Süt Üretim
Miktarlarındaki Değişimlerin
Son Dönemlerinin Analizi",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(51):612-616.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Türkiye'deki Manda Varlığı ile Süt Üretim Miktarlarındaki Değişimlerin Son Dönemlerinin Analizi

Analysis Of The Recent Periods Of Changes In Water Buffalo Presence And Milk Production
Quantities In Turkey

Mustafa Hakkı AYDOĞDU Zeliha ŞAHİN

Doç. Dr. Harran Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Şanlıurfa/Türkiye
Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Şanlıurfa/Türkiye

ÖZET

Bireylerin sağlıklı ve kaliteli yaşam sürebilmelerinin de en önemli faktör yeterli ve dengeli beslenme olup, süt ve ürünleri önemli miktarda protein ve enerji sağlayan besin maddeleri olarak öne çıkmaktadır. Manda, sütünden, derisinden, etinden, boynuzundan ve iş gücünden faydalanılan, farklı çevresel koşullarda yaşayabilen, düşük kaliteli ve kaba yemleri tüketebilen bir hayvandır. Küresel olarak manda varlığı artar iken, Türkiye'de geçmiş dönemlere göre manda varlığı önemli oranda azalmıştır. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de son dönemlerdeki manda varlığı, süt üretimi ve fiyatlarındaki değişimlerin analizidir. Bu kapsamda 2002 ile 2021 yılları arasında, yirmi yıllık döneme ait veriler kullanılarak, 2030 yılında kadar olması muhtemel değişimlerin analizleri yapılmış ve regresyon katsayıları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de manda varlığı, sağılan manda sayısı, süt üretim miktarı, hayvan başına verimin ve süt fiyatlarında artışların olması öngörülmektedir. Bu değişimlerin regresyon katsayıları sırasıyla %86,14, %84,55, %87,79, %1,35 ve %98,31 olarak belirlenmiştir. Mandalar, niteliksiz yem tüketebilmeleri, her türlü iklim ve çevre koşullarına uyum sağlayabilmeleri, doğal, organik ve sağlıklı ile ete süt ve süt mamulleri üretimi nedeniyle kırsal alanda önemli bir ekonomik faaliyet alanıdır. Bu amaçla hayvancılık desteklemelerinde verilen dişi/düve manda desteği artırılmalı, tarımsal yayım faaliyetlerinde manda yetiştiriciliğine daha fazla yer verilmeli ve Türkiye'de çoğunlukla küçük aile işletmeleri tarafından yapılan yetiştiricilik faaliyetleri ilave kamusal politikalarla desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Manda Varlığı, Manda Süt Üretim Miktarı, Manda Süt Verimi

ABSTRACT

The most important factor for individuals to lead a healthy and quality life is adequate and balanced nutrition, and milk and its products stand out as nutrients that provide a significant amount of protein and energy. Water buffalo is an animal that can be used for its milk, skin, meat, horns, and labor, can live in different environmental conditions, and can consume low quality and roughage. While the presence of water buffaloes has increased globally, the presence of water buffalo has decreased significantly in Turkey compared to previous periods. This research aims to analyze the recent changes in water buffalo existence, milk production, and prices in Turkey. In this context, using the data of the twenty-year period between 2002 and 2021, the possible changes until 2030 were analyzed and the regression coefficients were determined. According to the results obtained, it is predicted that there will be an increase in the presence of water buffalo, the number of milked water buffaloes, the amount of milk production, the yield per animal and milk prices in Turkey. The regression coefficients of these changes were determined as 86.14%, 84.55%, 87.79%, 1.35%, and 98.31%, respectively. Water buffaloes are an important field of economic activity in rural areas due to their ability to consume unqualified feed, adapt to all kinds of climate and environmental conditions, and produce natural, organic and healthy meat, milk, and dairy products. For this purpose, water buffalo support given in livestock support should be increased, water buffalo breeding should be given more place in agricultural extension activities, and breeding activities, which are mostly done by small family businesses in Turkey, should be supported with additional public policies.

Key words: Water Buffalo Number, Milk Production Amount, Water Buffalo Milk Yield

1. GİRİŞ

Ulusların gıda güvenliğinin sürdürülebilir olarak sağlanabilmesi, ülkelerin tarım sektörüne ve kamusal tarım politikalarına verdikleri önem düzeyine bağlıdır. Türkiye'de birincil ekonomik sektör içinde yer alan tarımın yıllara bağlı olarak azalan gayri safi milli hâsıla içindeki payına rağmen, tarımsal üretim beslenme, gıda güvenliği, kırsal kalkınma, istihdam, diğer sektörlerle sağlanan ham madde temini ve dış ticaret gibi sebeplerden dolayı halen en stratejik ekonomik sektördür (Sevinç et al., 2019; Aydoğdu et al., 2020a). Diğer taraftan son dönemlerde yaşanan küresel krizler, savaşlar ve pandemi tarımın ne denli hayati bir sektör olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bireylerin sağlıklı ve kaliteli yaşam sürebilmelerinin de en önemli faktör yeterli ve dengeli beslenmedir. İyi bir beslenme tüm bireyler için güçlü bir bağışıklık sistemine sahip olmak, daha az hastalık riski ve sağlıklı uzun yaşam ile doğrudan ilişkilidir (Karagözlü vd., 2005; de Beer, 2012; WHO, 2021). Süt ve ürünleri önemli miktarda protein ve enerji sağlayan besin maddelerince zengin gıdalar olmaları nedeniyle, her yaşta dengeli ve yeterli bir beslenme için tüketilmesi gerekmektedir (Yücecan, 2008; Akın, 2014; Anonim, 2019; Mert vd., 2020). Süt veren hayvanlarının sütlerinin içerikleri, hayvanın çeşidi, cinsi, yetiştirilmesi ve beslenmesi gibi birçok faktöre bağlı olarak farklılıklar arz etmektedir (Sevinç vd., 2022). Hayvancılık, zirai üretimde kırsal alanda bitkisel üretimle birlikte birbirlerini tamamlayan ekonomik faaliyetlerdir. Ülkelerin sahip oldukları hayvan varlıklarının nüfuslarının güvenli gıda ihtiyacını karşılayacak şekilde et ve süt ürünlerinin üretilebilmesi için sürdürülebilir olması gerekmektedir. 2020

yılında dünya genelinde yaklaşık olarak 4.1 milyar büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı mevcut olup, bunun %41.67'si büyükbaş ve %58.33'ü ise küçükbaş hayvandır. Bunların yıllık toplam çığ süt üretimi ise 900 milyon ton civarındadır. 2020 yılı dünya süt üretiminin %81'i inek sütü, %15'i manda, %3,52'si küçükbaş ve %0,35'i ise deve sütüdür (FAO, 2022). Türkiye'de üretilen toplam sütün %90,5'i büyükbaş (inek) sütü, %9,1'i küçükbaş (koyun ve keçi) sütü ve %0,3'ü ise manda sütüdür (TÜİK, 2019).

Küresel olarak manda, çok büyük oranda Asya kıtasında bulunan, sütünden, derisinden, etinden, boynuzundan ve iş gücünden faydalanılan, farklı çevresel koşullarda yaşayabilen, yem seçiciliği olmayan, düşük kaliteli ve kaba yemleri tüketebilen bir hayvandır (Sarıözkan, 2011). Türkiye'de manda yetiştiriciliği belirli bölgelerde yoğunlaşmış olup, ağırlıklı olarak sütünden ve etinden faydalanmak üzere, daha çok küçük aile işletmelerinde yetiştirilmektedir (Sosyal vd., 2005; Sarıözkan, 2011). Manda sütü vitamin, mineral ve protein yönünden zengin olup, düşük laktoz oranına sahip olması nedeniyle de, sağlık açısından antibiyotik gibi etkili, bağıışıklık sistemini güçlendiren, besleyici ve tercih edilen bir besin kaynağıdır (Anonim, 2022a). Manda sütü peynir, yoğurt, kaymak, dondurma gibi ürünlerin elde edilmesinde kullanılan, doğal bir antioksidan kaynağı olup, özellikle çocuklar ve yaşlılar başta olmak üzere, tüm yaş gruplarında tercih edilerek kullanılmakta (Anonim, 2022b) olup, sütteki yüksek yağ içeriği dolayısıyla iyi duyuşsal özellikler barındırabilmektedir (Aydın ve Güneşer, 2021). Manda eti, sığır etine göre daha az kolesterol ve kalori içerirken, daha fazla protein ve mineral içermesi nedeniyle insan sağlığı için faydalı olup, daha çok sucuk yapımında kullanılmaktadır (Konca ve Adkinson, 2021). Diğer taraftan manda derisi küresel olarak çok geniş bir kullanım alanına sahip olup ayakkabı, mont, çanta, deri cüzdan, kemer, bileklik gibi saracıye ürünlerinin imalatlarında kendine yer bulmaktadır (Stoner et al., 2002; Atasever ve Erdem, 2008). Ham deri, hayvansal üretimde maliyeti düşüren yan ürünler arasında yer alan önemli bir üründür (DPT, 2000). Ayrıca manda derisi atıkları ise jelatin üretimi için oldukça uygun bir hammadde olup, azlığı nedeniyle de, diğer deri artıklarına karıştırılarak kullanılmaktadır. Türkiye jelatin ihtiyacının %90'ını ise ithal etmektedir (Işık, 2018).

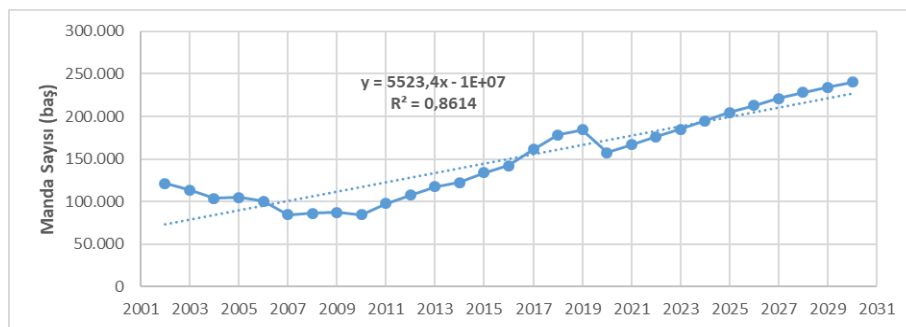
Küresel olarak manda sayısı düzenli bir artış gösterirken, Türkiye'de 2010 yılına kadar düzenli bir azalma, daha sonra da artış eğilimine girmiştir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de son dönemlerdeki manda varlığı, süt üretimi ve fiyatlarındaki değişimlerin analizinin yapılmasıdır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Tarım ve Orman Bakanlığı, Hayvancılık Genel Müdürlüğü (HAYGEM) den elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Bu kapsamda 2002 ile 2021 yılları arasında, yirmi yıllık döneme ait veriler kullanılarak, 2030 yılına kadar olması muhtemel değişimlerin analizleri yapılmış ve regresyon katsayıları belirlenmiştir. Bu amaçla Excel'e işlenen veriler ile manda varlığı, sağılan manda sayısı, süt üretim miktarı, süt verimi ve süt fiyatlarının trend analizi yapılmıştır.

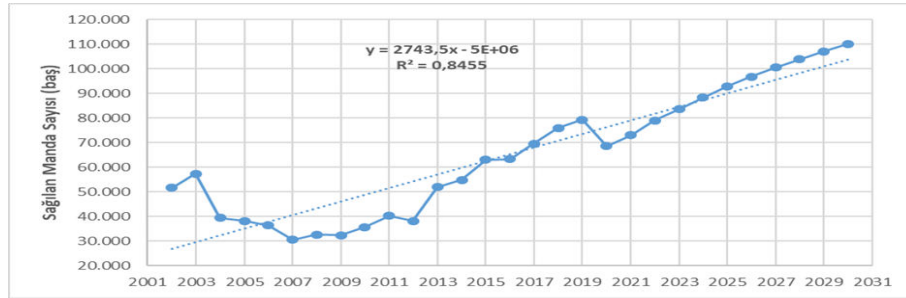
3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırma döneminin başlangıcı olan 2002 yılında Türkiye'deki manda sayısı 121.077 iken, 2010 yılında bu sayı 84.726'ya gerilemiş olup, %30 oranında bir azalma meydana gelmiştir. 2011 yılında itibaren ise düzenli bir artış göstererek 2020 yılında manda varlığı 192.489'a yükselmiş olup, 2021 yılında ise 185.574'e gerilemiştir (TÜİK, 2022; HAYGEM, 2022). Türkiye'de 1968 yılında 1.2 milyon baş manda varlığı mevcut iken (Şahin, 2015), 1970-80'li yıllarda ise ortalama bir milyon başın üzerinde olan manda varlığı, günümüzde %90 oranında bir azalma göstermiş olup, yakın zamanda çıkarılan kamusal destekleme tebliğleri ile manda yetiştiriciliği destekleme kapsamına alınmışlardır (Anonim, 2021). Araştırma dönemi olan yirmi yıllık süreçte Türkiye'de manda varlığı, 2002 ile 2021 yılları arasında %53.3'lük bir artış göstermiştir. Yirmi yıllık döneme ilişkin veriler kullanılarak, 2030 yılına kadar yapılan değişim analizi Şekil 1'de verilmiştir.

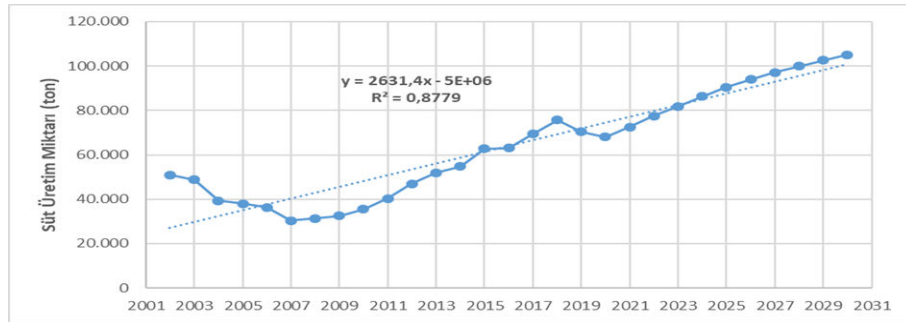
Şekil 1. 2002 -2021 yılları arasındaki manda sayısı ve 2030 yılına kadar muhtemel değişimleri
Kaynak: TÜİK ve HAYGEM

Şekil 1 de yer alan değişimlere göre gelecek dönemlerde de manda sayısında artışların meydana gelmesi öngörülmekte olup, regresyon katsayısı %86,14 olarak ölçülmüştür. Sağılan manda sayısı Şekil 2 de verilmiştir.

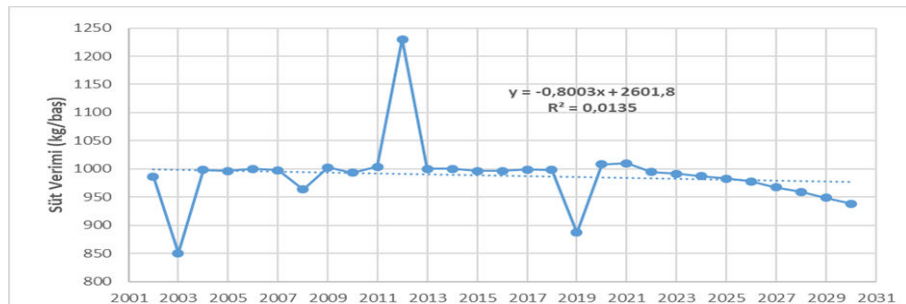
Şekil 2. Araştırma dönemi ve gelecek dönemlerde ki sağılan manda sayısı eğilimleri
Kaynak: TÜİK ve HAYGEM

Sağılan manda sayısı, manda varlığı ile orantılıdır. Manda varlığındaki artış ve azalışlar sağılan manda sayısına da yansımaktadır. Araştırma dönemi ortalaması olarak sağılan manda sayısının, manda varlığına oranı %41 olarak hesaplanmıştır. Bu oran büyükbaş hayvanlarda, sığırlarda, %38.3 (Aydoğdu ve Şahin, 2022) ve küçükbaş hayvanlarda, keçi ve koyunda, ise %45.6'dır (Sevinç vd., 2022). Sağılan hayvan varlığındaki artışların gelecek dönemlerde devam etmesi beklenmekte olup, regresyon katsayısı %84.55 olarak belirlenmiştir. 2002 yılında sağılan manda sayısı 51.626 baş iken, 2009 yılına kadar azalma göstererek 32.361 başa gerilemiş, daha sonra tekrar artış eğilimiyle 2021 yılında ise 79.797 başa yükselmiştir. Dönem sonunda, dönem başına göre artış oranı %54,6'dır. Sağılan mandalardan elde edilen süt miktarları Şekil 3 de yer almaktadır.

Şekil 3. Sağılan mandalardan elde edilen süt üretim miktarları
Kaynak: TÜİK ve HAYGEM

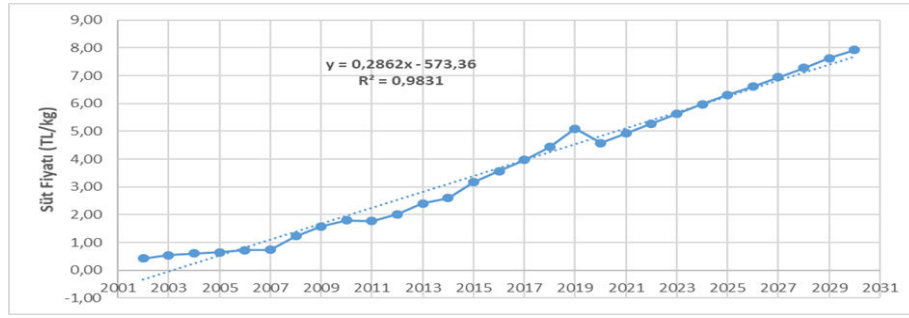
Hayvan varlığındaki artış ve azalışlar süt üretim miktarlarına da yansımaktadır. 2002 yılında toplam manda süt üretim miktarı 50.921 bin ton iken, 2021 yılında ise 72.585 bin tona ulaşmıştır. Dönem başı ve sonu itibarıyla %42.54'lük bir artış meydana gelmiştir. Bu artış miktarlarının gelecek dönemlerde olması muhtemel olup, regresyon katsayısı ise %87.79 olarak hesaplanmıştır. Sağılan hayvan başına verimin yıllara göre eğilimi Şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4. Sağılan hayvan başına verimin değişim eğilimleri
Kaynak: TÜİK ve HAYGEM

Araştırılan dönem içinde hayvan başına ortalama verim 990 kg/yıl olarak belirlenmiştir. Hayvan başına verim 2003 yılında 850 kg/yıl, 2012 yılında 1230 kg/yıl ve 2019 yılında ise 890 kg/yıl olarak dalgalanma göstermiştir. Araştırılan diğer yıllarda ise genel olarak dengeli bir verim göstermiştir. Bu verilere dayalı olarak 2030 yılına kadar yapılan analizlerde ise hafif azalan bir verim olması muhtemel olup, regresyon katsayısı %1,35 olarak ölçülmüştür. Ülkemizde yetersiz ve bakımsız meralar ile kaliteli enerji yemleri konusu hayvancılıktaki en önemli sorunlar arasındadır. Hayvancılıkta en önemli masraf/maliyet kalemi yemdir (Aydoğdu ve Kucuk, 2018; Aydoğdu vd., 2020). İyi mera koşulları ile hayvan beslenmesinde kullanılan yemlerin kaliteli ve enerji veren türden olması hayvanların

süt verimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Süt fiyatları artan talebi karşılamaktan uzak olması nedeniyle araştırılan dönem boyunca sürekli bir artış göstermektedir. Fiyatlarda meydana gelen değişimin eğilimi Şekil 5’de yer almaktadır.

Şekil 5. Süt fiyatlarında meydana gelen değişimler
Kaynak: TÜİK ve HAYGEM

Fiyatlardaki artışlar sadece ülkemize özgü olmayıp, küresel olarak da süt fiyatları artış göstermektedir. Bu artışlarda pandemi ile yaşanan küresel krizlerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu artışların gelecek dönemlerde artması beklenmekte olup, regresyon katsayısı %98,31 olarak öngörülmektedir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye içinde bulunduğu iklim ve coğrafik konum nedeniyle hayvancılık açısından önemli bir potansiyele sahip olmakla beraber, ülke genelinde birçok sebebe dayalı olarak hayvancılıktan beklenen faydaların yeterince sağlandığı söylenemez. Hayvancılık, sağlıklı besin ve gıda güvenliğinin yanı sıra kırsal kalkınma, refah, gelir, istihdam ve dış ticaret açısından da önemli bir sektör ve üretim dalıdır. Küresel olarak manda varlığı artarken, ülkemizde 1968 yılında 1.2 milyon baş olan manda sayısı, 2010 yılında 84,7 bin başa düşmüş olup, 2021 yılında ise 185,5 bin başa yükselmiştir. Artan ve azalan dalgalı manda varlığı sayısı nedeniyle, ülkemiz koşullarına uyum sağlamış ve has ırkların gen kaynaklarının koruma altına alınması gerekmektedir. Gelecek dönemlerde de manda varlığı ve sağılan hayvan sayısında artışlar beklenmektedir. Araştırılan dönem içinde hayvan başına ortalama verim 990 kg/yıl olarak belirlenmiştir. Manda varlığındaki artışa bağlı olarak süt üretim miktarında da artışlar beklenmekte olup, diğer taraftan artan talebi karşılayacak yeterli bir arzın olduğunu da söyleyebilmek pek mümkün değildir. Bundan dolayı süt ve süt ürünleri fiyatlarındaki artışların devam edeceği öngörülmektedir. Manda yetiştiriciliği, et, süt ile yan ürünleri olan deri ve boynuz yönünden değer arz etmektedir.

Türkiye’de manda yetiştiriciliği ağırlıklı olan süt üretimi için yapılmakta olup, et üretimi sonraki amaç olarak gelmektedir. Diğer taraftan ülkemizde manda başına elde edilen et ve süt üretim değerleri ileri yetiştiricilik yapılan ülkelerin oldukça gerisinde olup, verimi arttıracak saf yetiştirme ile ırk geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gereklidir. Mandalar, nitelsiz yem tüketebilmeleri, her türlü iklim ve çevre koşullarına uyum sağlayabilmeleri, doğal, organik ve sağlıklı et ile süt ve süt mamulleri üretimi nedeniyle kırsal alanda önemli bir ekonomik faaliyet alanıdır. Bu amaçla hayvancılık desteklemelerinde verilen dişi/düve manda desteği artırılmalı, tarımsal yayım faaliyetlerinde manda yetiştiriciliğine daha fazla yer verilmeli ve Türkiye’de çoğunlukla küçük aile işletmeleri tarafından yapılan yetiştiricilik faaliyetleri ilave kamusal politikalarla desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Akın, G. (2014), “Geleneksel Mutfak Kültürünün Beslenme Açısından Önemi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3), DOI:10.1501/sbder_0000000085

Anonim. (2019). “The Global Dairy Sector: Facts 2019”, <http://www.dairydeclaration.org/Portals/153/Content/Documents/DDOR%20Global%20Dairy%20Facts%202019.pdf> (Erişim Tarihi: 12.02.2022).

Anonim. (2021). Tarım ve Orman Bakanlığı, “Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği”, 2021. (Tebliğ no: 2021/1). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210216-7.html> (Erişim tarihi: 05.03.2021).

Anonim. (2022a). “Manda Sütünün Faydaları”, <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/manda-sutunun-faydalari-nelerdir-manda-yogurdu-ve-sutu-hangi-hastalikalara-iyi-gelir-6376036#:~:text=%2D%20Y%C3%BCksek%20oranda%20vitamin%20ve%20protein,ve%20b%C3%B6ylece%20ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1k%20sistemini%20g%C3%BC%C3%A7lendirir> (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

- Anonim. (2022b). “Manda Sütü Daha Sağlıklı, Daha Besleyici”, <https://www.gurmejet.com.tr/blog/icerik/manda-sutu-ne-ise-yarar> (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Atasever, Ş. & Erdem, H. (2008). “Manda Yetiştiriciliği ve Türkiye’deki Geleceği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 59-64.
- Aydın, B. & Güneşer, O. (2021). “Manda Sütünden Üretilen Bazı Ürünlerin Duyusal Özellikleri”, *Uşak Üniversitesi Fen ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 1, 110-123. <https://doi.org/10.47137/usufedbid.892530>
- Aydoğdu, M.H. & Kucuk, N. (2018). “General Analysis of Recent Changes in Red Meat Consumption in Turkey”, *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 9(6-IV), 1-8. DOI: 10.9790/5933-0906040108
- Aydoğdu, M. H., Aydoğdu, İ., Cevheri, A.C., Sevinç, M. R. & Küçük, N. (2020). “Şanlıurfa’daki Yem Bitkileri Eken Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Profilinin Analizi”, *Journal of Ekonomi*, 2(Özel Sayı), 10-15.
- Aydoğdu, M.H. & Şahin, Z. (2022). “Türkiye’de Son Dönemlerdeki Sığır Sayıları ve Süt Üretiminin Trend Analizi”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 8(38), 150-156. Doi: 10.26728/ideas.57682
- de Beer, H. (2012). “Dairy products and physical stature: A systematic review and meta-analysis of controlled trials”. *Economics and Human Biology*, 10: 299–309. doi:10.1016/j.ehb.2011.08.003
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT: 2519; ÖİK: 537. Ankara.
- FAO. (2022). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, FAO “Hayvan varlığı ve süt istatistikleri”, www.fao.org/faostat (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- HAYGEM. (2022) Hayvancılık Genel Müdürlüğü. “Hayvancılık Verileri, Ocak 2022”, <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- Işık, N. O. (2018). “Manda Derisi Budama Atıklarından Farklı Yöntemlerle Jelatin Üretilmesi ve Manda Jelatininin Reolojik Özelliklerinin Belirlenmesi”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(03), 44-51.
- Karagözlü, N., Karagözlü, C., Karaca, S. & Eren, S. (2005). “Üniversite Öğrencilerinde Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıkları ve Beslenme Bilinçleri Üzerine Bir Araştırma”, *Celal Bayar Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Örneği, C.B.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 101-108.
- Konca, Y. & Adkinson, A. Y. (2021). “Manda Eti Üretimi ve Kalite Özellikleri”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 31 (Ek Sayı 1), 420-428.
- Mert, İ., Artık, N., Dellal, G. & Şireli, T. (2020). “Süt Kalitesi ve Süt-Sağlık İlişkisi”, *Ulusal Süt Konseyi*, 2020.
- Sarıözkan, S. (2011). “Türkiye’de Manda Yetiştiriciliğinin Önemi”, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 17 (1): 163-166. Doi:10.9775/kvfd.2010.2446
- Sevinç, G., Şahin, Z. & Aydoğdu, M.H. (2022). “Türkiye’nin Küçükbaş Hayvan Varlığı ile Süt Üretimindeki Gelişmelerin Son Dönemlerindeki Trend Analizi”, *International Academic Social Resources Journal*, 7(35), 377-384. <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.57885>
- Soysal, İ., Kök, S. & Gürcan E. K. (2005). “Mandalarda alyuvar potasyum polimorfizmi üzerine bir araştırma”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 189-193.
- Stoner, M., Lemke, B. & Tahtam, B. (2002). “Water Buffalo. Agriculture Notes. State of Victoria, Dept. of Primary, Industries. July, 2002”, AG0619:1-2. Farm Diversitification Information Service, Bendigo.
- Şahin, G. (2015). “Türkiye Zirai Hayatında Manda (Bubalus bubalis) Yetiştiriciliği ve Manda Ürünlerinin Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 31, 14-40.
- TÜİK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. “Hayvansal Üretim İstatistikleri”, <https://www.esk.gov.tr/tr/14055/Yeni-TUIK-Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-2019>. (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- TÜİK. (2022). Türkiye İstatistik Kurumu. “Tarım ve Hayvancılık İstatistikleri”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 21.02. 2022).
- WHO. (2021). World Health Organization. “Nutrition”, <https://www.who.int/health-topics/nutrition> (Erişim Tarihi: 21.02.2022)
- Yücecan, S. (2008). “Optimal Beslenme”, Sağlık Bakanlığı Yayın No:726, ISBN: 978-975-590-242-5, Ankara, s.13.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 617-627

Arrival
25 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID
62341
Article Serial Number
18

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.62341](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.62341)

How to Cite This Article

Can, M.B. (2022). "Hapishane
Romanı "Şarku'l-Mütevassıt"
Üzerine Tematik Bir İnceleme",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(51):617-627.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Hapishane Romanı "Şarku'l-Mütevassıt" Üzerine Tematik Bir İnceleme

A Thematic Analysis on the Prison Novel "East of The Mediterranean"

Muhammet Berat CAN

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Niğde, Türkiye

ÖZET

Roman sanatı dokümanlardan oluşmadığı için kişinin veya toplumun yaşadığı travmalar, acı ve işgaller bu tür vasıtasıyla hayal dünyasına hitap edecek şekilde hikâye edilebilmektedir. XVII. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlayan roman türü bu süre zarfında değişim ve gelişim göstererek günümüze değin gelmiştir. Birinci dünya savaşı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin yabancılar tarafından işgal edilmesi bu çalışmaları kimi zaman sekteye uğratmış kimi zamanda diğer Ortadoğu ülkelerine ulaşmasına engel olmuştur. Abdurrahman Münif XX. Yüzyıl Modern Arap Edebiyatının önemli temsilcilerinden birisidir. İncelediğimiz Şarku'l-Mütevassıt isimli eserde, demokrasi kavramının olmadığı toplumlarda otoriteye zıt fikirlerin nasıl cezalandırıldığını roman olarak kurgulamıştır. Bununla birlikte romanda, fikirleri sebebiyle mahkûm olanları, hapishaneleri ve otoriter rejimlerin bunlar üzerindeki etkilerini de konu edinmektedir. Yazar edebiyatçı kimliğinin yanı sıra akademisyen, petrol mühendisi ve ekonomisttir. Birçok süreli yayında yazılar kaleme almış ve OPEC bünyesinde danışman olarak da görev yapmıştır. Münif ülkesinin vatandaşlığından çıkartıldıktan sonra kendisini yazmaya adanmıştır. Doğuyu ve batıyı tanıyan yazar içinde yaşadığı toplumun güncel sorunlarını Avrupa ile mukayese ederek çözümler aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağatı, Hapis Edebiyatı, Şarku'l-Mütevassıt, Abdurrahman Münif, Roman.

ABSTRACT

Since the art of the novel does not consist of documents, traumas, pain and occupations experienced by the person or society can be told in a way that appeals to the world of imagination through this genre. XVII. The novel genre, which has been used since the 19th century, has survived to the present day by showing changes and developments during this period. The occupation of Middle Eastern countries by foreigners after the First World War sometimes interrupted these efforts and sometimes prevented them from reaching other Middle Eastern countries. Abdurrahman Munif XX. He is one of the important representatives of 19th Century Modern Arabic Literature. In the work named Novel East of The Mediterranean, which we examined, he fictionalized as a novel how ideas contrary to authority are punished in societies where the concept of democracy does not exist. In addition, the novel also deals with those who are convicted for their ideas, their prisons, and the effects of authoritarian regimes on them. In addition to his literary identity, the author is an academician, petroleum engineer and economist. He has written for many periodicals and worked as a consultant for OPEC. After being stripped of his country's citizenship, Munif devoted himself to writing. The author, who knows the east and the west, seeks solutions by comparing the current problems of the society he lives in with Europe.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Prison Literature, Sharku'l-Mutevassıt, Abdurrahman Munif, Novel.

1. GİRİŞ

Ortadoğu'da XX. Yüzyılın başlarından itibaren yabancı devletlerin işgalleri neticesinde Osmanlı bakiyesi topraklarda birçok küçük devlet kurulmuştur. Bu devletlerin başına kendi isteklerine hizmet eden yöneticiler getiren batılı devletler hem o ülkeleri sömürge yapmış hem de yeniden bir araya gelmelerinin önüne geçmiştir.

Başa getirilen siyasi rejimler kendilerine muhalif olan tüm fikirleri en ağır şekilde sindirme yoluna gitmişlerdir. Muhalif kişilerin kimisi cezaevine atılmış kimisi de vatandaşlıktan çıkartılmıştır. Cezaevine atılan bu yazarlar roman sanatını kendilerini ifade edebilecekleri bir yol olarak benimsemişlerdir. Hapishane edebiyatı kavramı da bu sayede şekillenmeye başlamıştır.

Bu makalede Modern Arap Edebiyatında cezaevi konulu bir roman olan Şarku'l-Mütevassıt romanı tematik olarak ele alınacaktır. Şarku'l-Mütevassıt romanı Hapis Edebiyatı üzerinde yazılmış ilk roman olma özelliğini taşımaktadır.

Abdurrahman Münif'in eserlerinde sürekli olarak gerçeğe vurgu yaptığı gözlemlenmektedir. Kendisi gerçeği daha iyi bir dünya için bireylerin değişime inandırılması ve harekete geçirilmesi olarak tanımlar. Bunun yolunu da okuyucuya toplumdaki ve yönetimdeki sorunların var olduğuna inandırmaktan geçtiğini

bildirir. Romanı da yeni bir dünyanın inşası için gerekli olan duyguları yeşertecek bir edebi sanat olarak görür.

Münif modern anlatı tekniğini kullanan önemli Arap edebiyatçılarından birisidir. Adeta içinde bulunduğu toplumun ekonomik, sosyal ve politik yönlerini yansıtan eserler kaleme alarak bir tarih yazmıştır. Modern Arap romanının olgunlaşmasında önemli bir rol oynayan Necip Mahfuz'la aynı kuşağın edebiyatçılarıdır.

Münif romanına Birleşmiş Milletlerin insan hakları beyannamesinden maddeleri alıntılarla başlamıştır. Yazar siyasi özgürlüklere daha fazla önem vermektedir. Eserini kaleme aldığı 1970'li yıllar rejimlerin 1967 yenilgisinden sonra kendilerini eleştirenleri acımasızca susturduğu yıllara tekabül etmektedir. Şarku'l-Mütevassıt romanından on beş yıl sonra kaleme aldığı "el-Ân Hunâ Şarku'l-Mütevassıt Merraten Uhrâ" isimli romanında da hiçbir şeyin değişmediğini aynı Ortadoğu'nun devam ettiğini belirtmiştir.

2. ABDURRAHMAN MÜNİF'İN HAYATI VE ROMANLARI

Yazar 1933 yılında Ürdün'ün Amman kentinde dünyaya gelmiştir. Babası Suudi Arabistanlı annesi Iraklıdır¹. Ailesinin sürekli taşınması sebebiyle çocukluk yıllarını Suudi Arabistan, Şam ve Amman'da geçirmiştir. Bağdat'ta hukuk fakültesine başlamıştır. Siyasi görüşlerin keskinleştiği yıllar üniversite yıllarıdır². Sanatla ilgisi de Hukuk fakültesi yıllarına dayanmaktadır. Kendi el emeği bazı sanat eserleriyle sergilere de katılmıştır³.

1955 yılında Bağdat Paktı⁴ imzalandıktan sonra katıldığı gösteriler sebebiyle arkadaşlarıyla birlikte Mısır'a sürgün edilmiştir. Eğitim hayatını Kahire de devam ettirmiştir⁵.

Üyesi olduğu siyasi partinin bursuyla Yugoslavya'ya giderek lisansüstü eğitimini petrol üzerine tamamlamıştır⁶. 1963 yılında savunduğu görüşleri sebebiyle Suudi Arabistan vatandaşlığından çıkartılmıştır. Bu sebeple ülkesine dönememiş ve gurbette vefat etmiştir⁷.

Yaşadıkları siyasetle ilgili fikirlerinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Siyaseti "Başkasının tarlasını ekip biçmek" olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Bundan sonraki hayatını edebiyata daha fazla zaman ayırarak geçirmeye karar verir⁸. Birçok dergide ve gazetede yazılar kaleme alan yazar 24 Ocak 2004 tarihinde Şam'da vefat etmiştir⁹. Abdurrahman Münif siyasetçi kimliğinin yanı sıra edebiyatçı kimliğiyle de birçok roman kaleme almıştır.

2.1. Romanları

- ✓ el-Eşcâr ve İğtiyâlü'l-Merzûk (Beyrut 1973)
- ✓ Kıssatu Hubbi Mecûsiyye (Beyrut 1974)
- ✓ Şarku'l-Mütevassıt (Beyrut 1975)
- ✓ Hîne Terakna'l-Cisr (Beyrut 1976)
- ✓ en-Nihâyât (Beyrut 1977)
- ✓ Âlem Bilâ Harâit (Beyrut 1982)
- ✓ Sibâku'l-Mesâfati't-Tavîle (Beyrut 1983)
- ✓ Müdü'nü'l-Milh (Beyrut 1984)
- ✓ el'Ân Hunâ Şarku'l-Mütevassıt Merraten Uhrâ (Beyrut 1991)
- ✓ Arzu's-Sevâd 3-cilt (Beyrut 1999)

¹ Faysal Derrâc, Abdurrahmân Münif ve Rivâyetü'l-İltizâm, Merkezu'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 2012, s. 9.

² İlknur Emekli, "Abdurrahmân Münif ve Risâle Min Verâi'l-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, sayı: 35, Erzurum, 2015, s. 304.

³ Abdurrahmân Münif, el-Kırâa ve 'n-Nisyân el-Hurûc Min Muduni'l-Milh, Tuwa Media Publishing, Londra, 2015, s. 63-64.

⁴ İngiltere, Türkiye, Pakistan ve İran arasında imzalanmıştır.

⁵ Nabih Kassem, el-Fennu'l-Rivâiyy İnde Abdurrahman Münif, el-Mekân, ez-Zamân, el-Şahsiyye, Tel Aviv Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Mart, 2002, s. 6

⁶ Nabih Kassem, el-Fennu'l-rivâiyyu inde Abdurrahmân Münif, el-mekân, ez-zeman, el-şahsiyye, s.157

⁷ Judith Gabriel, "Bidding Farewell to Munif, Novelist Bears Witness to Repression, Corruption, Reverence for CommonFolk", Al-jadid, Vol, 9, 45 Fall, 2003, s.4.

⁸ Münif, el-Kırâa ve 'n-Nisyân el-Hurûc Min Muduni'l-Milh, s.25.

⁹ Gabriel, a.g.e., s.4

3. ROMAN SANATI

Kısaca roman gerçek hayatta insanlara özgü olan sevgi, özlem, şefkat, öfke ümitsizlik ve karamsarlık gibi duyguları belli bir zaman ve mekân içerisinde, bir olay örgüsüyle, hacimce hikâyeden daha uzun olarak okuyucuya aktaran edebi bir sanat türüdür. Roman bu duygulara sebep olan şartlarla yakından ilgilenmektedir¹⁰. Bazı roman kuramcılarına göre romanın görevi hayata ayna tutmaktır¹¹.

Roman tarih boyunca hayatı yönlendiren değil ona bir ayna tutan, yaşanan hayatın bir bölümüne ayna tutarak onu gözler önüne seren bir fonksiyon icra etmiştir¹². Belirli bir tarih aralığında yaşanan olayları okuyucuya aktaran romanın vermek isteği mesajlarla toplumu yönlendirebildiği de göz ardı edilmemelidir.

Romandaki olay örgüsüyle toplumun bir resmi gözlemlenebilir. Oradaki karakterlerle toplumdaki genel sorunlar somut bir hale dönüştürülebilmektedir. Bu karakterler aracılığıyla hem tarihi şahsiyetler hayat bulurken hem de kendine özgü yeni kişilikler ortaya konulabilmektedir. Bu sayede kurguda kullanılan karakterlerle sanki hayatın içinde yaşayan birer birey izlenimi uyandırılarak okuyucu kitle üzerinde bir bilinçlenme oluşturulabilmektedir¹³.

XVII. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan roman sanatı XX. Yüzyılda son şeklini almaya başlamıştır. Hem doğu hem de batı toplumlarında roman sanatından önce hayal ürünü olan masal ve destan gibi anlatı türleri bulunmaktadır¹⁴. Tamamen hayal ürünü olan anlatılardan gerçek hayattan kesitler aktaran bir hale roman sayesinde ulaşılmıştır. Arap Edebiyatında bu alanda Hüseyin Heykel'in Zeynep romanından, Taha Hüseyin'in el-Eyyâm isimli romanına kadar birçok önemli eser kaleme alınmıştır.

4. ŞARKU'L-MÜTEVASSIT ROMANININ TEMATİK İNCELEMESİ

Günlük hayatta yaşanmış olan her olay romanda bir tema olabilir¹⁵. Yazar tema seçerken öncelikle inandığı, değiştirmek istediği veya daha fazla insanın haberdar olmasını istediği olguları seçer¹⁶. İncelediğimiz bu romanda birden fazla tema ele alınmıştır.

3.1. Hapishane

Romanın asıl konusunu oluşturması sebebiyle hapishaneyi ana tema¹⁷ olarak belirleyebiliriz. Recep İsmail'in hapishanede yaşadıkları, gardiyanların tavırları, hücrelerin soğukluğu ve kapıldığı hastalıklardan bahsettiği bölümler hapishane ortamında geçmektedir. Enise ve Recep'in konuşmalarında hapishane şartlarında yaşadığı zorluklar kendisine yapılan işkencelerden bahsetmektedir.

Hapishanedeki mahkûmların çektiği sıkıntıları da Recep İsmail'in dilinden anlatan yazar aslında Ortadoğu'da siyasi sebeplerden dolayı fikirleri yüzünden hapishanelerde yatan insanları konu edinmektedir. Baş karakter Recep İsmail'in Dr. Falley ile görüşerek, protestolara katılarak hem yurt içinde hem de yurt dışında fikirleri sebebiyle mahkûm olanlara yardım etmek için yollar aradığını görmekteyiz.

3.2. Hürriyet

Abdurrahman Münif romanının başından sonuna kadar hürriyet konusunu işlemektedir. Hürriyet arayışı Aşilyos isimli gemideyken vatanından ayrılmasıyla başlar ve batıda başka bir ülkeyi vatan edinmesiyle devam eder. Yazar bunu Recep İsmail'in dilinden şöyle ifade eder:

“Yaşanabilecek özgürlük Yunanistan'dan daha ötede başka bir yerdeymiş. Bir sabah muhaberatın ayakkabı sesleriyle uyanmadan oraya gideceğim¹⁸. Aşilyos sen özgürlük gemisisin¹⁹!”

¹⁰ Durali Yılmaz, *Roman Sanatı ve Toplum* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996), s. 73

¹¹ Bourneur, Roland - Quillet, Réal, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 2; Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara 2003, s. 78.

¹² Çıkla, Selçuk, “*Romanda Kurmaca ve Gerçeklik*”, Hece Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran Temmuz, 2002.

¹³ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 55.

¹⁴ Bourneur, Roman Dünyası ve İncelemesi, s. 10; Abdulbedî Abdullah, *er-Rivâye el-ân dirâse fi'r-rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1990/1411), s. 4-5; Çetin, Roman, s. 17, 83; Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), s. 15; Fatih Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2019, s. 16;

¹⁵ Fatih Tepebaşılı, *Edebiyat Bilimine Giriş*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), s. 123.

¹⁶ Özcan Gürbüz, “*Düşünce ile Tema ve Konu*”, Kurgu Dergisi 18 (2001), s. 102.

¹⁷ Gürbüz, “*Düşünce ile Tema ve Konu*”, s. 104.

¹⁸ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 78.

¹⁹ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 103.

Recep İsmail hem doğudaki hem de batıdaki özgürlük anlayışını kıyas eder. Kendi ülkesinde olmayan bu özgürlüğün Fransa'daki yazarlar tarafından kullanıldığına dikkat çeker. Doğudaki ve batıdaki özgürlük anlayışının ne kadar farklılık gösterdiğinin oradaki muhalif yazarlarla doğudaki muhalif yazarlara bakılarak kolaylıkla anlaşılacağına savunur. Ve oradaki yazarlara şöyle hitap eder:

“İsimlerden bahsediyorlar, kitaplardan... ah Paris halkı! Eğer eserlerinizi doğu kıyılarına getirmiş olsaydınız, hayatınız boyunca hapisanelerde yaşamak zorunda kalabilirdiniz. Ve pişmanlıklar sizi yer bitirirdi. Her şeyi inkâr eder ve siyasi görüşlerinizi söylememeye daha çok dikkat ederdiniz. Kelimelerinizin bedelini hayatınızla öderdiniz. Çöl hapisanelerinde tüberküloz ve tifüs kapar öldürdünüz²⁰.”

Romanında Recep İsmail'in kardeşi Enise ile konuşmaları esnasında Recep'in özgürlüğe duyduğu özlemi görüyoruz. Kendisinin yokluğunda annesinin evdeki durumunu anlatan kardeşine Recep şöyle sorar;

“-Daha başka ne var ne yok özgürlük dünyasında Enise?²¹”

Kardeşi Enise'yle konuşmasında ona hitaben şöyle seslenir;

“Enise! Hapis insanın içindedir. Ben onu her gittiğim yere götürmemeyi temenni ediyorum.²²”

Gardiyanların zulümlerinden sıkıldığı bir zamanda artık kalemını özgürlük yolunda bir silah olarak kullanmaya karar verir ve şöyle ifade eder;

“Kelimeler insanın özgürlük yolunda savaşmak için kullanabileceği bir silahtır.²³”

Recep İsmail'in kendisine en yakın olan kimselere bile duygularını ifade etmek istediğinde özgürlüğünün kısıtlandığını anlıyoruz. Bunu kendi kendisiyle konuşurken ölen annesinin mezarına yazdırmak istediği şu yazılarla ifade etmektedir:

“Vefaya dair sözler kimseyi rahatsız etmeden mezar taşına yazılabilir mi?
Düşünüyorum da! Ülkemizde özgürlüğün en alt seviyesi bile olmuş olsaydı mezar taşlarına başka kelimeler yazılırdı.
-Kadının zulme karşı sabrı!-
-İhtiyar kadının cellatlar karşısındaki sabrı!-
-Cellatlara öfkesinden başka bir şeyi olmadan meydan okuyan kadın!²⁴”

Ancak Recep İsmail annesinin mezarına bu sözleri de yazdıramaz.

3.3. Direniş ve Çözülme

Yükseliş ve düşüş duygusal bir his olarak romanın tümünde görülmektedir. Bu felsefi sorun romanın odak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Recep İsmail karşılaştığı bütün işkencelere ve baskılara dayanır. Gardiyanlar dahi onun dayanıklılığını ifade etmektedir. Recep İsmail gardiyanlardan korkmaz bilakis onların karşısında durup onlara direnmektedir.

Recep İsmail'in susması bir sebat göstergesidir. Adeta sessiz bir direniştir. Bu sayede Recep gardiyanların gaddarlıklarını sessiz kalarak alt etmeyi başarmıştır. Hatta bu konuda o kadar mesafe kat etmiştir ki gardiyanlar onun bu durumundan rahatsız olmuşlardır.

“İsyan etmek için çok uğraştım. Bana alaycı bir şekilde bakmaya devam ettiler bana gülüyorlardı. Ama sonunda onları kıskırtmayı başardım. Çıkar diyorlarsa çıkarıyordum. Yüz üstü uzan diyorlarsa uzanıyordum. Ne diyorlarsa sanki günlük görevimmiş gibi yerine getiriyordum. Sessiz kalmak için her zaman zihnimi işgal eden bir şey olurdu. Bir duvar gibi sessiz bir duvar gibi onların karşısında dururdum²⁵.”

Recep İsmail'in dik durmasında annesinin rolü büyüktür. Recep annesinin kendisine söyledikleri hatırlar ve şöyle ifade eder:

“Oğlum şu dünyada sana benim kadar değer veren bir başkası yoktur. Kimsenin sözlerine aldanma. Hapis günlerin neredeyse bitti. Sabret. Eğer yarın itiraf edip dışarı çıksan hain olursun dışarıda başı dik olarak gezemezsin. Kendine iyi bak oğlum²⁶.”

²⁰ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 155.

²¹ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 34.

²² Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 74.

²³ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 74.

²⁴ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 136.

²⁵ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 92.

²⁶ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 30.

Recep'in annesi onun yaşama ümididir. Türlü hakaretlere ve zorbalıklara maruz kalsa da hatta ölümüne sebep olacak olan dayakları ve eziyetleri görmüş olsa da, onu hapisshanede ziyaret etmekten geri durmamıştır. Enise annesinin durumunu şöyle anlatır:

“Onu ve beraberindeki onlarcasını tutukladılar. Vahşice onları dövdüler aşağıladılar ve ertesi güne kadar onu tuttular. Kim için geldiğini ve ismini öğrendiklerinde Cuma ikindiden sonra döndü. Bana her şey bitmiş gibi geldi. Sağlığı o geçeden itibaren hep kötüye gitti ve hep ateşi vardı. Birazcık konuşunca halsiz kalıyordu. Hamit ona üç doktor getirdi. İlki iğne verdi. İkincisi tahlil istedi. Üçüncüsünden beş dakika sonra zaten vefat etti²⁷.”

Annesinin ölümü onun çözülmesinin ilk merhalesini oluşturur. Çünkü onun örfünde anne toprak gibidir. Adeta toprakla bağı kesilen bir canlı gibi solmaya başlamıştır.

Annesinin ölümünün ardından sevgilisi Hüda'yı ve hatıralarını teselli olarak görür. Ancak teselli bulmak için uzandığı bu ipte bir serap misali onu terk etmiştir. Bu durumu Recep şöyle ifade eder:

“Hüda düştü.”

Recep İsmail hapsedildikten sonra Hüda'nın bir başkasıyla evlenmesiyle ikinci ışık kaynağı da sönmüştür.

Annesini ölümle, sevdiği kadını da başkasıyla evlendikten sonra kaybeden Recep tek sığınağı olarak kendisinden yaşça büyük olan kız kardeşi Enise'yi bulur. Recep'e göre kardeşi onun için bir zayıflıktır. Enise dış dünyada olup bitenleri kardeşine getirdikçe Recep İsmail'in teslim olmaktan başka çaresi kalmaz.

Recep İsmail'in düşmesine sebep olan bir diğer hususta hapisshanede kapıldığı romatizma hastalığıdır. Gardiyanın imzalaması için uzattığı kâğıdın kenarlarını kıvrırken *“herkesin tahammül edebileceği bir sabır vardır daha sonra o da kaybolur²⁸.”* diye düşünmektedir.

Recep İsmail'in teslim olmasında annesinin ölümü, Hüda'nın terk etmesi, Enise'nin zayıflığı ve hastalık önemli rol oynamıştır.

3.4. Demokrasinin Yokluğu

Abdurrahman Münif demokrasi tanımını şöyle yapmaktadır; Hayatın her alanına dokunan günlük bir uygulama, bir düşünce ve davranış yöntemidir. Birisinin başka birisine hediyesi veya boş formlardan oluşan kurallar değildir. Aksine vazgeçilmez insan haklarıdır²⁹.

Demokrasi herkesin ortak faydalanması gereken bir haktır. Yönetimlerin elinde bir teklif veya nimet olarak görülmemelidir. Bunun Ortadoğu toplumlarında var olduğunun söylenmesi bir yalandır.

Şarku'l-Mütevassıt romanında Münif demokrasinin yoluğunu Recep İsmail üzerinden ele alır. Çalınan özgürlüklerini savunmak ve görüşlerini baskıya maruz kalmadan aktarabilmek için gizlice mücadele eder. Recep İsmail savunduğu görüşleri sebebiyle hapsedilir. Çeşitli işkencelere maruz kalır. Otoriter rejimin muhalif görüşleri sindirmek için kullandığı yegâne yol budur. Recep bunu şöyle ifade eder;

“Dinle ey Akdeniz'in öte yakasındaki adam. Bir silah taşımadım, kimseyi öldürmedim buna rağmen kafamı çivi çakar gibi duvara yüzlerce kez vurdum³⁰.”

Recep bu ifadelerle baskıcı otorite tarafından, haklı oldukları şeyleri söylemek dışında hiçbir şey yapmamış insanların hapisshaneye atıldıklarını göstermek istemektedir. Bu sayede korku insanların kalplerinde yer bulmuştur. Recep'in kardeşi Enise'de de gördüğümüz aslında budur. Recep'in cezasının uzamasından korkar ve ona sürekli tavsiyelerde bulunur³¹. Toplum üzerine çöken bu otoritenin keyfilliğinin en bariz örneği zorbalıkla ve güç kullanarak iktidarı gasp etmesidir³².

Gücün kötüye kullanılması kuralları kendi tekeline alan ve meşruluğunu kanıtlamak için kendi inandığı doğruları uygulayan bir hükümet ortaya çıkarır. Buda toplumsal düzende ortaya çıkan dengesizliğin devam etmesine sebep olur.

3.5. Kadın

Yazar romanda Ortadoğu'da kadınların rollerini ve karşı karşıya kaldıkları zorlukları insanların gözleri önünü sermek maksadıyla Recep İsmail'in etrafında annesi, kardeşi Enise ve sevgilisi Hüda'nın yaşadıklarıyla okuyucuya

²⁷ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 45.

²⁸ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 27.

²⁹ Abdurrahman Münif, *ed-Demokrâtiyye Evvelen... ed-Demokrâtiyye Dâimen*, el-Müessesetü'l-Arabiyye lid'Dirâse ven'Neşr, Beyrut, 1985, s. 8.

³⁰ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 152.

³¹ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 26-27.

³² İsmail el-Gazal, *el-kânûnu'd-Dustûri*, Beyrut, 1982, s. 133.

aktarmaktadır. Romanda yaşamın getirdiği zorlukların kadınların üzerindeki etkileri ister siyasi olsun ister toplumsal açıdan olsun net bir şekilde görülmektedir.

Münif romanında Enise ve Hüda'nın şahsında kadının Ortadoğu toplumunda küçümsendiğini ve görüşlerinin dikkate alınmadığını anlatır. Bu iki kadın aslında Recep İsmail'in hayatını belirlemiştir. Enise'nin zayıflığı onu da zayıflatmıştır. Yine onun yokluğu Hüda'yı da kaybetmesine yol açmıştır. Bu iki kadın kendi hayatlarına yön veremeseler de Recep'in hayatına yön vermişlerdir.

Annesi oğlunun karşılaştığı sıkıntılara tahammülü noktasında ona fevkalade destek olmuştur. Farklı bir kişiliğe sahip olan annesinin ölümüyle Recep İsmail'de çöküntüye uğramıştır.

3.5.1. Anne olarak kadın

Anne olarak Recep İsmail'in direnişinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü o sıradan ağlayan sızlayan bir anne değildir. Babalarının ölümünden sonra iki oğlunu yetiştirmiştir. Büyük oğlu onları terk etmesine rağmen Recep İsmail onların yanından ayrılmamıştır.

Enise annesini şöyle anlatır;

“Biz uyuduktan sonra geç vakitlere kadar elbise diker evin zor işlerini bitirdikten sonra erkeklerin yapamadığı işleri yapardı. Evin duvarını örer, odunları kırar, sebze yetiştirir, tavukları yemler, sonra da bizim eskiyen elbiselerimizi yamardı. Yemeğimizi, kıyafetlerimizi öylesine ayarlardı ki komşulara hiç özenmezdik. Komşuların işlerini bir an önce bitirip bir tane daha almak istercesine geceleri dahi uyumazdı. Bu halinden de hiç şikâyet etmezdi. Biz onun ağzından bir tek kelime kötü söz duymadık³³.”

Bu anne çocukların geçimini sağlamak için her şeyini feda etmektedir. Bir seferinde kızına şöyle der;

“Artık göremiyorum Enise, Eğer ipliği nasıl geçireceğimi göremezsem açlıktan ölüürüz.³⁴”

Roman boyunca bu kadın çocuklarını büyütmek için çok acı çekmektedir. Recep İsmail'in hapse girmesiyle daha fazla acı çekmiştir. Enise şöyle anlatır;

“Onun hangi hapisanede olduğunu bilmediği için gün doğmadan onu aramaya çıkardı. Gün battıktan sonra geri dönerdi. Nerede bir yer duysa gider bakar keşke buradaki isimlerden birisi olsa derdi.³⁵”

Artık o hale geldi ki onun için hayatta oğlunun nerede olduğunu öğrenmekten daha önemli bir şey kalmamıştı. Bunun için ayaklara kapanmak ellerini öpmek ona ağır gelmiyordu. Enise şöyle anlatır;

“Her gün özenle hazırladığı yiyecekleri ve giyecekleri yanına alıyor akşam dönüşte de ertesi güne yenilerini hazırlamak için yiyecekleri dışarı çıkarıyordu.³⁶”

Roman boyunca annesinin acısının oğlundan daha büyük olduğunu görürüz. Annesi onu bulmanın ümidiyle yaşamaktadır. Yorgunluk ve bitkinliğe bakmadan en küçük bir ip ucunu bile değerlendirmektedir.

Recep İsmail annesinin kendisini ziyaret ettiği zamanlarda hakarete uğradığını şöyle anlatır;

“Her seferinde ona yeni bir hendek kazdılar zaten onun yüzlerce hendeği vardı. Yemekleri, elbiseleri, tıraş bıçaklarını yasakladılar. Onu dövdüler ve ona hakaret edip beni işaret ederek fahişe olmasaydın da onu arkanda bırakmasaydın dediler.³⁷”

Annesi dilenmeden, başkasına muhtaç duruma düşürmeden hem Recep İsmail'in hem de Enise'nin yaşam koşullarını iyi tutarak onların ahlaki olarak yetişmesini sağlamıştır.

Recep İsmail gözleri önünde annesine yapılanlar sebebiyle ağlamasını şöyle ifade eder;

“Ağlamak koca adamı bile mahveder. Bir erkeğin karşılaşılabileceği en zor durum karşısında annesinin veya kız kardeşinin ağladığını görmesidir.³⁸”

Annesi çocuklarının zihninde dolaşan nasihatleriyle her şeyini kaybetmesine rağmen güçlü duruşuyla vefat eder.

³³ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 122.

³⁴ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 123.

³⁵ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 48.

³⁶ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 50.

³⁷ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 32.

³⁸ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 76.

3.5.2. Kardeş olarak kadın

Romanda Enise, Recep İsmail'in on yaş büyük kız kardeşidir. Aralarında güçlü bir kardeşlik bağı vardır. Annesinin işlerine yardım etmek ve Recep'in eğitimine destek olmak için annesinin isteğiyle kendi eğitim hayatını feda etmiştir.

"Yeterince dikiş yapmayı öğrendim. Enise bana yardım etmeye ne dersin!"

Ortadoğu toplumlarında kadınların sınırlı eğitim özgürlüğü sebebiyle kendisini oğlu Recep İsmail'in eğitimine veren annesi Enise'nin de kendisine yardım etmesini istemiştir.

"Kardeşinin okuyabilmesi için bana yardım etmelisin. Eğer yardımcı olmazsan her şeyimizi kaybedebiliriz."³⁹

Çocukluk ve gençlik yıllarını kardeşiyle birlikte paylaşarak geçiren Enise sırlarının evini tarif ederken şöyle anlatır;

"Günler geçiyor. Onunla ilişkimiz parlak ışıklara çıkmak için karanlık koridorlarda geçiyor. Kardeşten, arkadaşından da öte olduk. Bana her şeyini anlatırdı."⁴⁰

Annelerinin ölümünden sonra Recep'in annesi olmuş ve onu hapisanede ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri esnasında tacizlere maruz kalmıştır.

Enise annesinin ölümünden sonraki sürede yaşadıklarını şöyle anlatır;

"Annemin ölümünden sonra Recep için bir kız kardeşten daha fazlası olmaya karar verdim. Hem annesi hem de kız kardeşi oldum. Bunun için benim yaşımda olan bir kadının kaldırabileceğinden daha fazlası oldum. Çölün kıyısındaki o lanetli köye giderken bile Hamit'ten boşanma ihtimaliyle karşı karşıyaydım. Karşılaştığım kötü muameleyi saymıyorum bile."⁴¹

Recep İsmail hapisaneden çıktıktan sonra ayrılmadan önce kısa bir vakit geçireceği Enise'yi bulur. Yazar Enise ve Recep İsmail arasındaki güçlü kardeşlik bağına ustaca işlemiştir.

3.5.3. Sevgili olarak kadın

Romanda Recep İsmail ve Hüda'yı uzun bir aşk hikayesiyle görürüz. Ancak Recep İsmail'in hapse girmesiyle Hüda başka bir adamla evlenmek zorunda kalmıştır. Bu evlilik Recep İsmail'e ne sorulmuş ne de fikri alınmıştır.

Münif bu konuyla başka bir otorite olan ataerkil toplum otoritesine dikkat çekmektedir. Özellikle kız çocukları üzerinde karar verme yetkisini ebeveynlere veren bu topluma bir ayna tutmaktadır.

Hüda örneğinde görüldüğü üzere Ortadoğu toplumlarında kadınların kendi hayatlarını tayin etme konusunda fikir serbestliği yoktur. Enise şöyle anlatır;

"Bir seferinde sorduğumda Hüda üzgün görünüyordu. İlk soruşumda konuşmayı reddetti. Ama ben ısrar edince ağladı. Başını omuzuma koyarak ağladı. Hayatında başka bir erkek olduğunu anladım. Anlatmadı ama bir kadın başka bir kadını anlar. Bende onun bu kederi karşısında dayanamadım birlikte ağladık. Ne kadar zaman geçtikten sonra kendi kendine konuşmaya başladı."

"⁴²-kendimi öldüreceğim Enise kimsenin bana dokunmasına tahammül edemem. Kimse Recep'ten başkasını sevmemi söyleyemez. Beni Recep'ten başkasına verecek olurlarsa kendimi öldürürüm."⁴³

Buradan Hüda'nın Recep İsmail'i en zor günlerinde bırakıp terk etmesini kendisinin isteğiyle olmadığını bilakis zorunda bırakıldığını anlıyoruz. Enise Hüda'dan bu adamla evlenmeyi reddetmesini ve Recep'le evlenmek istediğini söylemesini ister. Hüda'ya şöyle diyerek ekler;

"Sahi Hüda! Söylesen seni dinleyecekler mi?"⁴⁴

Ortadoğu toplumlarında kadın gerçeği farklıdır. Onun düşüncelerine ve duygularına çoğu zaman saygı yoktur. Ancak bunu dile getirebilen bir kadın da yoktur. Enise şöyle devam eder;

"Bu düşünce aklımdan geçer geçmez gözlerinde bir korku ve dehşet ifadesi gördüm. Bir baba ve dört erkek kardeş onlara bir mahkûmu sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyleyecekti. Ölüm bana bundan çok daha kolay göründü."⁴⁵

³⁹ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 123.

⁴⁰ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 50.

⁴¹ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 52.

⁴² Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 109.

⁴³ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 110.

⁴⁴ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 110.

⁴⁵ Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 111.

Hüda'nın ataerkil toplumda otoriteye başkaldıramadığını bu sebeple başka bir adamla evlenmek zorunda kaldığını anlıyoruz. Buradan Hüda'nın babasına baş kaldıramayışına sebep olan korkunun Ortadoğu halklarının başlarındaki zalim otoritelere başkaldırmalarına mâni olan korkunun aynısı olduğunu söyleyebiliriz.

3.6. Yazmak

Abdurrahman Münif yazı yazmayı direniş için bir silah olarak görmektedir. Recep İsmail'in yurtdışına çıkış sebebi de aslında yazı yazmaktır. Hapisteyken bu fikir aklına gelir ve otoritenin yaptıklarını ifşa etmek için istedikleri belgeyi imzalar. Recep'in dilinden söyle anlatır:

"Aklımda sürekli bu çılgın fikir vardı. Hayata gözlerimi yummadan önce son sözlerimi söyleme fikri. Hapishanedeyken istediklerimi söyleyemeyecektim. Memleketimde kalsam da söyleyemeyeceğim. Elimde anlaşmaktan ve vatani terk etmekten başka bir şey kalmadı. Acaba bir şey söylemeden ölür müyüm? Ya anlaşma? Hayır bundan sonra siyaset yapmayacağım. Başka alanlarda yapacak işlerim var. Son silahım sözdür belki bana da onlara da bir rahmet mermisi olurda birlikte can veririz⁴⁶. Aslında yazmak için seyahat ediyorum⁴⁷."

Münif yazmayı düşmanı ortadan kaldırmak için kullanılacak bir silah olarak görmektedir. Recep İsmail yazmaya karar verdiğinde şiir mi yoksa roman mı diye kendi kendine sorar. Ve şiir üzerinde durmaz tamamen yeni bir şeyler ortaya koymak ister. Roman üzerine yoğunlaşır ve yazacağı romanda birden fazla kahraman olması gerektiğine karar verir⁴⁸.

Recep kendisinde uyanan bu roman yazma fikriyle sadece kendisi yazmak istemez ve kardeşi Enise'den birlikte bir roman yazmalarını ister. Aslında yaşları ne olursa olsun Recep'e yazı yazmakta yardımcı olan herkesin fikri otoriteyle anlaşma yapmasına degecek kadar değerlidir.

3.7. Vicdan Azabı

İnsan yanlışlıkla bir şey yaptığında, istemediği bir şeyi yaptığında veya yapmayı sevdiği bir şeyi yapma gücünü kaybettiğinde bir suçluluk duygusuna bürünür. Kendi yaptıkları karşısında başarısız olduğunda bu duygu daha da artar. Bu yüzden kendisini suçlamaya başlar. Başkaları için kendisini feda ettiği anlarda, kendisine yüklenen sorumluluktan kaçtığında veya başkalarını hayal kırıklığına uğrattığında yaptığı şeylerden dolayı öfke duyar.

Romanda Recep İsmail gardiyanların ve cellatların gözleri önünde hiçbir siyasi çalışmaya katılmayacağına, onlarla iş birliği yapmayacağına ve isteklerini onlara haber vereceğine dair çöküş belgesine imza atar. Bunun üzerine gardiyanlar aralarında şöyle bir diyalog geçer:

*"-Seni serbest bırakacağız ama onların taleplerini bize iletmeye ne dersin?
-Yapamam... Yapamam...
-İnat etme, çünkü her şeyini kaybedersin... Dünyayı ve ahiretini.
-Sağlık durumun ne olursa olsun, her hafta veya iki haftada bir rapor ...⁴⁹"*

İşte recep böylece aslında gardiyanın istediklerini imzalayarak bir hapishaneden çıkar. Akli daha çok meşgul eden ve kendini sorgulamasına sebep olan ve daha büyük bir hapishaneye "iç hapishane" ye girer. Recep hapishaneden çıktıktan sonra kendisini bir an bile bırakmayan bir çöküş ve vicdan azabı hisseder. Elde ettiği özgürlüğün sahte bir özgürlük olduğu onu intihara sürükleyecek kadar ağır bir duygu olarak yerini alır. Böylelikle Recep İsmail çıkamayacağı bir zindana girmiş olur.

Recep bu ağır durumu şu sözlerle ifade eder:

"Recep İsmail düştü...⁵⁰"

Bu onun ulaştığı sonu anlatan özet kelimedir. Onca ısrarına ve dik duruşuna rağmen attığı o imza belki dış hapishaneden bir kurtuluştur ancak kurtulamayacağı vicdan azabıyla kendi iç mahkumiyetinin bir başlangıcıydı. Recep günahının kefareti olarak yazmayı dener ancak vicdanı ona izin vermez. Her an attığı imzayla annesini, hapishanedeki kanla kirlenmiş arkadaşlarının yüzlerini hatırlar. Sanki onların kabirlerinden, tutuldukları hücrelerinden şöyle haykırdıklarını düşünür. *"Bizim hakkımızda bir kelime bile yazma! Kirli bir el yazamaz, kirli bir kalp yazamaz⁵¹."*

İmza kağıdını Recep isimli şahsın ölüm belgesi olarak görür. Ve gemiye şöyle seslenir:

⁴⁶ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 141.

⁴⁷ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 143.

⁴⁸ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 134.

⁴⁹ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 90.

⁵⁰ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 142.

⁵¹ Münif, *Şarku'l-Mütevassut*, s. 144.

“O kadavrayı neden sekiz gün boyunca sırtında taşıdın Aşilyos! Koku seni mahvetmedi mi?”⁵²”

4. SONUÇ

Abdurrahman Münif'in eserlerinde sürekli olarak gerçeğe vurgu yaptığı gözlemlenmektedir. Kendisi gerçeği daha iyi bir dünya için bireylerin değişime inandırılması ve harekete geçirilmesi olarak tanımlar. Bunun yolunu da okuyucuya toplumdaki ve yönetimdeki sorunların var olduğuna inandırmaktan geçtiğini bildirir. Romanı da yeni bir dünyanın inşası için gerekli olan duyguları yeşertecek bir edebi sanat olarak görür.

Münif Arap ideolojisini eserlerinde savunur ve adeta bunu okuyucuya tebliğ eder. Politik eleştirilerin yapılabileceği hayali bir arena olarak görür. Romanlarında politik mesajlara, tarihsel ve sosyolojik verilere çokça yer vermektedir. Okuyucu bu mesajları ya doğrudan anlatımla ya da semboller vasıtasıyla aktardığını görebilmektedir.

Romanın birçok dile çevrilmesi yazarın evrensel duygular ifade ettiğinin bir kanıtıdır.⁵³ Buda yazarın beyan gücünü göstermesi açısından önemlidir. Münif eserinde doğu-batı ile ben-dünya kavramlarını inceleyerek bunlardan doğan problemleri işlemiştir. Bununla birlikte roman boyunca Ortadoğu toplumları üzerinde otoriter rejimlerin toplum üzerinde kurduğu baskı görülmektedir.

Romana isim belirlerken yazar Ortadoğu kelimesi için kullanılan (الشرق الأوسط) sıfat tamlaması yerine (شرق المتوسط) isim tamlaması olarak kullanmıştır. Bir siyasi otoriteyi veya bir ülkeyi direk isim olarak belirtmeyen yazar romanında doğu toplumlarının tamamını işaret etmektedir. Münif'in bu romanı Ortadoğu toplumunun üzerinde otorite kuran rejimlere karşı bir direniş ve haklı bir haykırış olarak görülebilir. Romanın tümünde Recep İsmail'in hapisanede yaşadıklarını, orada başından geçenleri, diğer mahkumların karşılaştığı işkenceleri ve geride bıraktıkları sevdiklerini ustaca hikâye etmektedir.

Yazar romanda olay kurgusunu zaman ve mekân kavramlarını uyum içinde kullanarak belirlemiştir. Farklı anlatım tekniklerini ustaca olay örgüsü içerisinde kullanarak romanda dil ve üslup özelliklerini zenginleştirmiştir. Buda okuyucu üzerinde merak duygusu uyandırmaktadır.

Roman altı bölümden oluşmaktadır. Yazar romanın üç bölümünü Recep İsmail'in, kalan üç bölümünü de kardeşi Enise'nin dilinden aktarmaktadır. Bu karakterlerle birlikte yardımcı karakterlerde mevcuttur. Annesi, Enise'nin kocası, mahkumlar, gardiyanlar ve Dr. Falley gibi yardımcı karakterlerle olay örgüsünün farklı yönlerine de vakıf olunabilmektedir.

Roman genel olarak Recep İsmail'in hayatını anlatıyor gibi görünse de aslında Ortadoğu toplumlarında yaşanan toplumsal olayları konu edinmektedir. Bu sebeple biyografik bir roman olmanın yanında toplumsal roman olarak da sayılabilir.

Kahramanın hapisane günleri romanda nesnel zaman olarak kullanılmıştır. Nesnel zaman içerisinde Recep İsmail'in, annesinin, sevgilisinin ve Enise'nin hatıralarını hatırlamalar ve çağrışımlarla yazar, geriye dönüş ve genişletme metotlarından istifade ederek aktarmıştır. Bu sayede yazar okuyucuyu olayların içine dahil etmeyi amaçlamıştır.

Olayların daha gerçekçi olarak algılanabilmesi için cezaevi ortamı, annesinin başına gelenler, sevgilisinin başına gelenler detaylı olarak anlatılmış, bu sayede okuyucunun duygularının kışkırtılması hedeflenmiştir.

Yazar bu romanında kendine has bir dil üslubu ve anlatım tekniği belirlemiştir. Eserin girişinde insan hakları beyannameyi örneğinde görüldüğü üzere resmi yazılar, karalamalar ve günlük tarzında kaleme alınan yazılarla başlarken sonradan romana dönüşmektedir. Romanda fasih Arapça kullanılmıştır. Ağdalı edebi dilden ziyade okuyucunun zihin dünyasında hemen netleşen ifadeleri tercih etmesi yazarın düşüncelerinin hemen anlaşılmasını sağlamıştır.

Genel olarak edebiyat özel olarak da roman toplumların bilinçlenmesinde rol oynayabilir. Recep İsmail'in başına gelenler aslında Ortadoğu toplumlarında birçok insanın başına gelmektedir. Yazar bu yolla kahraman üzerinden neler yapılabileceği konusunda okuyucuya fikirler sunmaktadır.

Şarku'l-Mütevassıt romanı Ortadoğu toplumlarında cezaevlerindeki siyasi mahkumlara, kadının toplum nazarındaki statüsüne dikkat çekmesi açısından önemli bir yere sahiptir. İncelediğimiz romanın tematik incelemesi göz önünde bulundurulduğunda Arap Edebiyatında roman sanatının son derece işlevsel olarak kullanıldığı söylenebilir.

⁵² Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, s. 144.

⁵³ Abd al-Rahman Munif, *East of Mediterranean*, Sagibooks, 2007.

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân Münîf, *el-Kirâa ve 'n-Nisyân el-Hurûc Min Muduni'l-Milh*, Tuwa Media Publishing, Londra, 2015.
- Abdurrahman Münif, ed-Demokrâtiyye Evvelen... ed-Demokrâtiyye Dâimen, el-Müessesetü'l-Arabiyye lid'Dirâse ven'Neşr, Beyrut, 1985
- Abdurrahman Münif, *Şarku'l-Mütevassıt*, Mektebetü'l-Âlemiyye, Bağdat.
- Ahmet Yıldız, “*Murîd el-Berğûsî'nin Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi*”, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 25/1, Haziran 2021
- Ali Eminoglu, “*Muhammed Hasan Alvân'in 'Mevtun Sağîrun' (Küçük Bir Ölüm) Adlı Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 46/46, 2018
- Amine Yûsuf, *Tekniyyātu's-Serd fi'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, El-Müessese el-Arabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr, Beyrut, 2015
- Balcı, Musa, *Taş Kazınmış Sözler*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2016
- Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bourneur, Roland - Quellet, Réal. Roman Dünyası ve İncelemesi. çev. Hüseyin Gümüş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Çıkla Selçuk, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, Hece Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran Temmuz, 2002.
- Edward Morgan Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul, 2001
- Fatih Tepebaşılı, *Edebiyat Bilimine Giriş*, Çizgi Kitabevi, 2015
- Fatih Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2019
- Faysal Derrâc, *Abdurrahmân Münîf ve Rivâyetü'l-İltizâm*, Merkezu'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 2012
- Hasan Harmancı, “*Abdurrahman Münîf'in el-Escâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi*”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 30 (2013)
- Hasen Behrâvî, *Bunyetü's-Şekli'r-rivâi*, el-Fezâ'-ez-Zemene's-Şahsiyye, el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî, Beyrut, 1990
- İlknur Emekli, “*Abdurrahmân Münîf ve Risâle Min Verâi'l-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü*”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, sayı: 35, Erzurum, 2015
- Judith Gabriel, “*Bidding Farewell to Munif, Novelist Bears Witness to Repression, Corruption, Reverence for CommonFolk*”, Al-jadid, Vol, 9, 45 Fall, 2003
- Mehmet Bakır Şengül, “*Romanda Zaman Kavramı*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 4/16 (2011)
- Mehmet Önal, “*Edebî Dil ve Üslup*”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 36, 2008
- Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012
- Meral Demiryürek, “*Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı*”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi, 2, (2013)
- Nabih Kassem, *el-Fennu'l-Rivâiyy İnde Abdurrahman Münîf, el-Mekân, ez-Zamân, el-Şahsiyye*, Tel Aviv Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Mart, 2002
- Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara 2003
- Özcan Gürbüz, “*Düşünce ile Tema ve Konu*”, Kurgu Dergisi 18, 2001
- Philip Stevick, *Roman Teorisi*, (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1988
- Ronald B. Tobias, *Roman Yazma Sanatı*, çev. Mehmet Harmancı: Say Yayınları, İstanbul, 1996
- Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991

Ülkü Tuğrul, *Abdurrahman Münif Şarku'l-Mütevassıt İsimli Romanın İncelenmesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2006

Yumnâ el-İd, *Tekniyyâtu 's-Serdi 'r-Rivâi fî Davi 'l-Menheci 'l-Bünyevî*, Dâru'l-Fârâbî, Beyrut, 2010

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 628-640

Arrival
30 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61794
Article Serial Number
19

Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61794](http://dx.doi.org/10.29228/JO
SHAS.61794)

How to Cite This Article
Karaağaç, Y., Tugay, R., Kanat,
H.C., Kaya, B., Nergiz, Ö. &
Karabulut, S. (2022). "Okul
Yöneticilerinin Gösterdikleri
Liderlik Davranışları İle Kriz
Yönetimlerinin
Değerlendirilmesi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(51):628-640.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Okul Yöneticilerinin Gösterdikleri Liderlik Davranışları İle Kriz Yönetimlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Leadership Behaviors of School Administrators and Crisis Management

Yunus KARAAĞAÇ Rıza TUGAY Hüseyin Gürcan KANAT Barış KAYA

Önder NERGİZ Serkan KARABULUT

Yolaltı İlkokulu, Diyarbakır, Türkiye
Ortaşar İlkokulu Diyarbakır, Türkiye
Alitaş İlkokulu Diyarbakır, Türkiye
Alitaş İlkokulu Diyarbakır, Türkiye
Hamravat Ortaokulu Diyarbakır, Türkiye
Ortaşar İlkokulu Diyarbakır, Türkiye

ÖZET

Örgütler sahip oldukları özelliklerden dolayı zaman zaman olağanüstü durumlarla karşılaşabilmektedir. Örgütleri sıkıntıya sokabilecek bu durumlar genellikle kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriz, bir işin veya olayın geçtiği karmaşık bir aşama, içinden çıkılması zor bir durum, bozulma yönünde ani gelişmeler ve tehlikeli bir an olarak ifade edilmektedir. Kuruluşun krizi en az hasarla atlatabilmesi ve hatta bu ortamdan yararlanabilmesi için; Krizin nedenlerinin, ortaya çıkan etkilerinin ve yönünün tüm boyutlarıyla detaylı olarak analiz edilmesi, analiz sonuçlarının sağlıklı verilere dayandırılması, kriz için gerekli önlemlerin zamanında ve uygulanabilir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Liderlik ise kişilik özellikleri, örgütsel roller, davranışlar, etkileşim kalıpları, takipçilerin algıları ve onlar üzerindeki etkisi açısından çok yönlü özelliklere sahip bir kavramdır. Okullarda lider olarak tanımlanan kişi denilince akla ilk gelen okul yöneticileridir. Okul yöneticilerinin liderlik özellikleri ve kriz yönetimine ilişkin becerilerinin neler olduğu, liderlik stilleri ile okullarda yaşanan kriz süreçleri arasında bir ilişki olup olmadığı merak edilmiştir.

Okul adlı kurum dinamik bir organik yapıdır. Bu dinamik ve organik yapının çevrenin yöneticisinin yenilikler açık bir bakış açısıyla var olan durumu gözlemleyip okulda fark yaratacak projelerle dinamik bir dönüşümü sağlaması gerekmektedir. Bir kurumun kilit isimlerinden biri olan okul müdürünün sahip olması beklenen kriz yönetimi beceri düzeyleri ve liderlik tarzlarının nitelikli eğitim kurumlarının oluşturulmasında önemli olduğu düşünülmektedir. Özetle bu araştırmada kriz yönetimi becerileri ile okul yöneticilerinin liderlik stilleri arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın temel amacı okul yöneticilerinin liderlik davranışları ve kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi, Liderlik, Kriz Yönetimi

ABSTRACT

Organizations may encounter extraordinary situations from time to time due to their characteristics. These situations, which can put organizations in trouble, often appear as crises. A crisis is expressed as a complex stage in which a business or event passes, a difficult situation to get out of, sudden developments in the direction of deterioration and a dangerous moment. In order for the organization to overcome the crisis with the least damage and even benefit from this environment; It is necessary to analyze the causes, emerging effects and direction of the crisis in detail with all its dimensions, to base the analysis results on sound data, and to take the necessary measures for the crisis in a timely and applicable manner.

Leadership, on the other hand, is a multifaceted concept in terms of personality traits, organizational roles, behaviors, interaction patterns, perceptions of followers and its effect on them. School administrators are the first to come to mind when it comes to the person defined as the leader in schools. It has been wondered what the leadership characteristics and crisis management skills of school administrators are, and whether there is a relationship between leadership styles and crisis processes in schools.

The institution named School is a dynamic organic structure. The environmental manager of this dynamic and organic structure should observe the existing situation with an open perspective of innovations and provide a dynamic transformation with projects that will make a difference in the school. It is thought that the crisis management skill levels and leadership styles that the school principal, who is one of the key names for an institution, are expected to have, are important for the creation of qualified educational institutions. In summary, in this study, the relationship between crisis management skills and leadership styles of school administrators was evaluated. The main purpose of this research is to evaluate the relationship between school administrators' leadership behaviors and crisis management skills.

Keywords: School Administrator, Leadership, Crisis Management

1. GİRİŞ

Liderlik, iki veya daha fazla bireyin birleşerek etkileşimli olarak oluşturdukları grup işlevleridir. Liderler, insanları yönlendirerek, bireylerin davranışları etkilemektedir (Aydın, 2014). Liderlik, kişiler ve grupların belirli şartlar altında amaçlarını gerçekleştirmek için kişilerin yönlendirici etkisi ile faaliyetlerini etkileyebilmesidir (Koçel, 2001). Lider özellikteki yöneticiler, değişime ve dönüşüme ayak uydurabilen, değişimi görmezden gelmeyen, her bir değişimden fayda sağlamaya çalışan, değişimden politikalar yaratmayı bilen kişilerdir (Drucker, 2000). Liderliğin faklı tanımlamaları sonucu elde edilen ortak noktalara göre liderlik; kişiliğin sahip olduğu güç, kararlar alabilmek ve alınan kararların uygulaması, grup içinde eşgüdümü sağlamak ve grubu yönlendirmek, ortak kararlar etrafında grup üyelerini birleştirmek, grup ve birey arasında etkileşimi sağlamak, örgütün amacını, yapısını ve şartlarını değiştirebilme gücüdür (Şişman, 2004). Liderliğin tanımı için standart bir tanımın olmadığı ispatlanmıştır. Çünkü kavram çok yönlü olup her yerde aynı özellikleri göstermemektedir. Bilim insanları neredeyse her yıl liderlikle ilgili yeni bir tanımı savunmaktadır (Walker, 2005). Liderlik kavramının yanında lider kavramı da bulunmaktadır. Liderlik

olgular üzerinde dururken, lider bir kişiden oluşan kavramdır. Liderlik kavramı, lider kavramı ile iç içe bulunmaktadır. Liderler içinde buldukları grubun davranışları ve tutumları üzerinde etkili güce sahiptir. Liderler kalabalık insan topluluklarına yol gösterip, rehber olan ve insanların o düşünceyi benimsemesini gerçekleştiren insanlardır (Coşkun, 2017). Grubun istek ve kurallarına karşı duyarlı olduğu için grubun istek ve kurallarına karşı uygun davranış özellikleri göstermektedir (Aydın, 2014). Lider, örgütün amaçlarını, planlarını, vizyon ve oluşan durumunu koruması için gereken önemi sağlar.

Dünyada ve ülkemizde yönetim anlayışında meydana gelen değişimler örgütler üzerinde etkili olmaktadır. Örgütlerin başarılı olabilmesi, sürekliliğini sağlaması ve değişimleri doğru şekilde yönetebilmesi oldukça önemlidir. Alanyazın incelendiğinde örgütsel yönetim alanında yapılan çalışmalarda örgütlerin varlıklarını başarılı şekilde sürdürebilmesinde etkili liderler ön plana çıkmaktadır. Çağdaş yönetim anlayışında yöneticilerin liderlik özelliklerine sahip olması beklenmektedir. Toplumsal, ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel değişimler ve gelişmeler tüm örgütlerde yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu yeni yaklaşımlarla birlikte liderlik olgusunda da değişimler yaşanmaktadır. Liderlik sadece bir kişinin ortaya koyduğu efsaneden öte, anlaşılmalı bir ortaklığa ve ortak davranma isteğine dönüşmüştür (Harris, 2005).

Okulların etkili hale gelmesi eğitim sürecinin başarılı olmasını sağlamaktadır. Etkili okulların nitelikleri ve özellikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Peterson ve Lezotte (1991), bağlılığı önemseyen, şeffaf, misyonu için paydaşlar belirleyen, değerlendirme yapan okulları etkili okul olarak tanımlamaktadır. Hansen ve Childs (1998) tarafından yapılan çalışmada ise etkili okul, öğrencilere mentorluk yapılan, öğretmenlerin işbirliği içerisinde çalıştığı, okulun öğelerinin kendilerini değerli hissettiği ve akademik başarının önemli olduğu dinamik yapı olarak değerlendirilmektedir. Seashore ve Wahlstrom (2008) tarafından yapılan çalışmada etkili okulda kararlara katılım ve okul yöneticisine duyulan güven ön plana çıkmaktadır. Yurtiçinde Şişman (2018), Balcı (2002), Duranay (2005) ve Oral (2005) ve tarafından yapılan çalışmalarda etkili okulun özelliklerinde ilk sırayı yönetici almaktadır. Çalışmaların genel değerlendirilmesinde, etkili okulun unsurları, etkili yönetici, güven veren ve katılımı destekleyen okul iklimi, öğrencinin akademik başarısını önemseyen, izleyen ve değerlendiren bir sistem oluşturmak olarak sıralanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda eğitim yönetimindeki yeni yaklaşımlarla birlikte, donanımlı ve başarılı öğrenciler yetiştirmek için okulun etkililiğinde eğitim liderleri başrolde yer almaktadır. Eğitim yönetiminde, günümüz okullarında lider olgusu ele alındığında okul müdürleri tartışmanın merkezindedir. Çünkü liderlik genellikle müdür ile ilişkilendirilmekte ve okulun değişiminde, gelişiminde ve ilerlemesinde müdürün liderlik özellikleri önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Şişman (2018) tarafından okul yöneticileri veya okul müdürleri, eğitim, öğretim veya okul lideri şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Eğitim kurumlarında, eğitim sürecinin başarılı olabilmesi için yöneticinin etkili liderlik davranışı sergilemesi beklenmektedir. Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile ilgili yapılan araştırmalar, örgütsel hedeflerin gerçekleşmesinde liderlik yetenekleri yüksek, okul yöneticilerinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır (Başaran, 1992). Okul yöneticisinin liderlik yeteneği, okulun başarısını ve eğitim kalitesini etkileyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2003).

Kriz istikrarsız, iyi gitmeyen, yenilik gerektiren bir olgudur. Örgütün normal sistemini bozan ve aniden ortaya çıkan bir olay olarak açıklanabilir. Kuruluşun devam eden faaliyetlerinin yanı sıra kuruluşun sağlığını tehlikeye atmakta ve aktif faaliyetlerini etkisiz hale getirmektedir. Krizler aniden ortaya çıkabileceği gibi önceden belirtiler de verebilir. Örgütlerden kaynaklanan krizlerin sebepleri ne olursa olsun, temel sebep gelişimdeki değişimleri izleyememektir (Tüz, 2001). Kriz ve kriz yönetiminin kesin bir tanımı yoktur. Ancak krizin belirli özellikleri kriz kavramını tanımlar. Kriz, bir başarısızlık veya tehlikeli durumlarla yüzleşememe durumu olarak tanımlanabilirken, ani olayların üstesinden gelme olasılığı durumu olarak da tanımlanmaya çalışılmıştır (Tutar, 2000). Brickman ve diğerlerine (2004) göre krize karşı önlem alınmalı ve krizle ilgili önceki uyarılara karşı duyarlı olunmalıdır. Yöneticinin krizlerden korunabilmesi için dış dünyada gelişen durumlara açık olması gerekir. Krizden ve kötü durumlardan daha fazla zarar görmeden, gerekli önlemlerin zamanında alınması gerekmektedir (Akt. Aksu ve Deveci, 2009).

Kriz yönetiminde başarılı olabilmek için belirli teknik yapılara odaklanmak gerekir. Kuruluşların teknik ve yapısal faaliyetlerinde kriz yönetim ekipleri kurmaları gerekmektedir. Kriz bir ekip işi olsa da öncelikle karar mekanizmalarını kurması gerekiyor. Ayrıca, kuruluşların kriz durumlarını öğrenmek, krizin etkilerini azaltmaya yardımcı olur. Yönetici, ekibini toplamalı ve olayların gelişimi hakkında bilgi vermelidir (Tutar, 2000). Kriz iletişimi, kriz yönetiminde iki önemli kavramdır. Kriz yönetiminde yönetici, yönetime yönelirken, kriz iletişimi alınan kararların ve alınan önlemlerin anlaşılması açısından gerekli stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasıdır (Kadıbeşegil, 2001).

2. LİDERLİK DAVRANIŞLARI

2.1. Lider ve Liderlik

Lider ve liderlikle ilgili alan yazında çok fazla çalışma yapılmış ve çok farklı tanımlar yapılmıştır. Liderlik sözcüğünün temeli yol veya yön anlamına gelen “lead”dan gelmektedir. Liderin kelime anlamı ise örgüt içerisinde güçlü ve etkili olan, diğer insanlara yol gösteren, önder bir kişi olarak tanımlanmıştır. Literatür incelendiğinde liderlik kavramının 14. yüzyılda çalışılmaya başlandığı ve günümüzde de sıklıkla araştırma konusu olduğu gözlemlenmiştir (Sucu, 2016).

En temel anlamıyla liderlik çevresindeki insanların üzerinde güce sahip olan ve bu güçle birlikte insanların davranışlarını etkileme sürecidir (Mankan, 2001, Akt., Özbey, 2020). Başka bir tanıma göre lider, bulunduğu örgütün hedeflerini belirleyen, çalışanlarını ikna eden ve onları her anlamda etkileme gücüne sahip kişidir (Memişoğlu, 2006).

Şişman’ın (2018) tanımına göre ise liderlik, örgütün sahip olduğu amaçlar yönünde diğer insanları etkileyebilme ve harekete geçirme gücüdür. Genel olarak bakıldığında liderliğin temelinde risk alabilme, yaratıcılık, diğer bireyleri örgüt amaçları doğrultusunda etkileyebilmek ve harekete geçirmek, krizde ve belirsizlik durumlarında başa çıkabilme becerileri önem kazanmaktadır. Liderlik, çalışanlarına sürekli emir vermek değil örgüt içerisinde yenilikler ve değişimler yaparak çalışanları bir araya getirme, çalışanlarının gelişimine önem verme ve onları etkileyerek harekete geçirmedir (Sucu, 2016). Eraslan (2004) ise liderlik ile ilgili tanımlarda ortak olan niteliklerin liderin bulunduğu grupla bütünleşmesi, onların isteklerinden haberdar olması ve çalışanlarını etkileyerek yönlendirmesi olarak açıklamıştır.

2.2. Lider Bulunması Gereken Özellikler

Saruhan ve Yıldız (2014, s. 432) tarafından “yapılması gerektiğine inandığı bir şeyi başkasına yaptırabilme sanatı” olarak tanımlanan liderlik sürecinde, liderler ülkelerin muzaffer ordularını yöneten, ihtişamlı imparatorluklar kuran, ülkelerin geleceklerini şekillendiren, cesur, zeki ve efsanelerin başkahramanlarını çağrıştıran bireylerdir.

Liderlik özellikleri ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda liderlik özelliklerinde farklı unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bennis (1989) liderin; kadın, erkek, genç, yaşlı, dağınık veya düzenli biri olarak tüm koşullarda ortaya çıkabileceğini ancak hepsinin ortak özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler ise şu şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Liderlikte en önemli bileşen yönlendirici vizyondur. Lider ne yapmak istediğini bilir ve bu süreçte karşısına çıkacak tüm zorlukları aşabilecek güce sahiptir.
- ✓ Liderlikte ikinci bileşen ihtirastır. Yaptığı işi sever ve bu durum lideri mutlu ettiğinden ihtiras duygusunu ortaya çıkarır ve izleyenlerini umutlandırır, onlara ilham verir.
- ✓ Liderlikte son bileşen dürüstlüktür. Lider zayıf ve güçlü yanlarını tanımak için kendine, hakkında yalan söylemez ve zayıf yönlerini doğru şekilde değerlendirir.
- ✓ Liderlikte diğer bileşenler ise meraklı olmak ve riskler alabilmektir. Lider merak eder ve merak ettiklerini öğrenir, kararlarında risk alır, başarısızlıklarından bir şeyler öğrenir.

Liderler kendisini takip edenler açısından, kesin ve doğru kararlar alan, ihtiyaç halinde grubu yönlendiren ve üst yöneticilerle uyum içinde çalışabilen biri olarak algılanmalıdır. Bu değerlendirmenin sonucunda liderlerin genel özellikleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır (İnce, Bedük ve Aydoğan, 2004).

- ✓ Lider insanları sever.
- ✓ Lider insanlar arasındaki ilişkileri yönetebilir.
- ✓ Lider takipçilerinin kendisine olan inancını ve güvenini kaybetmez.
- ✓ Lider işini tutkuyla yapar.
- ✓ Lider vizyonerdir ve gelecekle ilgili yön belirler.
- ✓ Lider örgüt yaşamında demokrasinin, yönetimde ise katılımcılığın geliştirilmesine önem verir.
- ✓ Lider değişimde başroldür.
- ✓ Lider takipçilerinin başarılarından mutlu olur.
- ✓ Lider takipçilerine mesaj verir.
- ✓ Lider örgütte heyecan ve takipçilerinde adanmışlık hissi yaratır.
- ✓ Lider hem insanları hem de bilgiyi yönetir.

Araştırmalar sonucunda ortaya konan liderlik özelliklerinde dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Örnek verilecek olursa liderin sadece karizmatik olması yeterli olmayacağı gibi, grup içerisinde güvenilir bulunmayan liderin diğer özelliklerin tamamını taşıması da anlam ifade etmeyecek ve lider sıfatına kavuşamayacaktır. Liderin içinde

bulunduğu grubun özelliği ve ortam şartları liderin başarısında etkili olurken, liderin kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasında da grubun özelliği önemli bir faktördür (Çetin ve Beceren, 2007).

2.3. Liderlik ve Yöneticilik

Liderlik ve yöneticilik sözcükleri birbirlerinin yerine kullanılan veya birbirleri ile çokça karıştırılan kavramlardır. Liderlik ve yöneticilik aynı olmamakla birlikte ortaya konan fikir ve faaliyetler ile birbirlerini tamamlamaktadırlar (Cemaloğlu, 2007).

Liderlik ve yöneticilik kavramları üzerine süregelen bir tartışma söz konusudur. Bir kişi yöneticilik yapmadan lider olabilir ve liderlik yapmadan da yöneticilik yapabilir. Öyle ki bazı yöneticilerin astları bulunmamakta ve liderlik yapacağı bir kişi veya grup olmasına rağmen yöneticilik yapmaktadırlar. Lider ve yöneticinin eş değer olduğu iddia edilmemektedir fakat iki kavramın birbiri ile ne derecede ilişkisi olduğu noktasında anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bu alanda çalışma yapan araştırmacılar, iki kavram arasındaki gerçek farklılıkları açıklamaya çalışmaktadır. Ancak liderlik ve yönetim alanlarının birbirleri ile çok yakından ilgili olması bu ayrımı yapmayı güçleştirmektedir (Kurtuluş, 2007).

Liderlik ve yöneticilik kavramları üzerine ilk çalışma Abraham Zaleznik (1977) tarafından yapılmış olup; hem liderlerin hem de yöneticilerin örgütlere olumlu katkıda bulunduğunu ve katkılarının farklı olduğunu öne sürmüştür. Fakat liderler yeniliklere ve değişime kendilerini adarken, yöneticiler statükoya ve istikrara önem vermektedir. Yönetici politikayı sürdürmeye çalışırken, lider politikalar ortaya koymaktadır. Yönetici kuralları yönetirken, lider kuralları şekillendirmektedir. Yönetici ağaçla ilgilenirken, lider ormanla ilgilenmektedir (Lunenburg ve Ornstein, 2013).

Örgütlerde yöneticiler sistemin işleyişine, denetime ve mevcut kurallara önem verirken, liderler, sahip oldukları iletişim becerileri ile yeni fikirler üretir ve bu fikirleri hayata geçirmek ile ilgilenirler. Değişimi başlatan ve değişimi başaran liderler iken, mevcut durumu koruyan yöneticidir. Ancak yönetici ve liderlerin ortak özellikleri de bulunmakta ve ikisi de buldukları örgütü belirlenen amaçlara ulaştırmak için çaba sarf etmektedirler (Tengilimoğlu, 2005).

Örgütlerde yönetici ünvanına sahip olunsun ya da olunmasın liderlik yapıp, grup yönlendirilebilir. Ancak yöneticinin yönetim faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için unvana (müdür, şef, başkan), yasal yetkiye ve sorumluluğa sahip olması gerekir. Bu nedenle her lider kısmen yöneticidir ancak her yöneticinin lider olması söz konusu değildir (İlgar, 2005). Tablo 1.1.' de liderlik ve yöneticilik karşılaştırması yer almaktadır.

Tablo 1.1. Liderlik ve Yöneticilik Karşılaştırılması

YÖNETİCİLİK	LİDERLİK
Yasalardan güç alır	Kendi kişilik ve yeteneklerinden güç alır
Astlarını çalıştırırken gerektiğinde yasal yollara başvurur	Çalışanlarını güdüler, onları motive eder
Yaptığı işi eksiksiz ve doğru yapar	Doğru işi seçerek, onu yapar
Astlarına emir verir	Astlarına öneriler getirir
Örgütlerde "ben" derler	Örgütlerde "biz" derler
Yaratıcı değildir, kopyalama yapar	Yaratıcıdır, özgündür
Olayları kısa vadede değerlendirir	Olayları uzun vadede değerlendirir
Statükoyu korur ve sürdürür	Statükoyu değiştirir. Durağanlıktan uzak durur
Gizliliğe önem verir	Şeffaflığa önem verir
Astlarına emir vererek yönetir	Astları ile iştişare ederek yönetir

Kaynak: Law ve Glover (2000)'den derlenmiştir.

Kotter (1995, s. 63), "liderlik ve yöneticilik her ne kadar ayrı özellikler olsa da birbirlerini tamamlayan sistemlerdir. Kendilerine özgü görev ve özellikleri vardır" şeklinde değerlendirmektedir. Mintzberg (2013), yöneticilerin görevlerinden birinin de liderlik yapmak olduğunu ileri sürmüştür. Bütün bu açıklamaların ışığında, alanyazında daha çok bu iki kavram arasındaki farklılıklar ortaya konmuş olmasına rağmen, geleceğin başarılı, hedeflerine ulaşmış örgütlerinin ortaya çıkmasında yönetim sürecinde liderlik ve yöneticiliğin birbirini tamamlaması ve bütünlük oluşturması oldukça önemlidir. Başarılı organizasyonlar için liderlik ve yöneticiliğe ihtiyaç vardır ve bu iki kavram arasındaki dengeyi sağlamakta oldukça önemlidir.

2.4. Liderlik Davranış Tarzları

Liderlik davranışları, liderin takipçilerini etkilerken, örgütün bulunduğu şartlara göre tutarlılık ve süreklilik gösteren davranış örüntüsüdür. Liderin takipçileri tarafından algılanan davranışları ifade etmektedir. Etkili lider olabilmek için, liderlik davranışları gerektirdiği genişlik ve esneklikte uygulanmalıdır (Başaran, 1992).

Alanyazın taramasında, demokratik, otokratik, paternal, vizyoner, ilişki odaklı, liberal, öğretimsel, etik, takım liderliği, dağıtımçı, tam serbesti tanıyan, dönüşümcü, etkileşimci, bürokratik, katılımcı, kumanda liderlik davranışları sıralanmaktadır. Çalışmanın bu başlığında daha önce açıklanan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik davranışlarına ilave olarak alt boyutlardan olan otokratik liderlik, demokratik liderlik ve serbest bırakıcı liderlik davranışları ele alınacaktır.

2.4.1. Otokratik Liderlik Davranışı

Otokratik liderlik davranışında yetkilerin tümü tek kişide toplanmıştır. Karar verme yetkisi liderde toplanmıştır ve örgütün amaçları ile politikalarının belirlenmesinde astların söz hakkı bulunmamaktadır. Otokratik liderlerin kararları tek başına alması takipçileri açısından rahatsızlık oluşturmaktadır. Bu tarzı benimseyen liderler, örgütte ödül ve ceza yöntemini benimsemektedirler. Bundan dolayı otoriter liderlerin görev yaptığı örgütlerde astların morali oldukça düşüktür. Otokratik liderler, örgütün hedeflere güdülenmesinde etkin liderler değillerdir (Gedikoğlu, 2015).

Otokratik liderlik davranışı, acil karar alınması gereken, astların görüş ve önerilerinin dikkate alınmayacağı, astların görüşlerine rağmen verilen kararın değişmeyeceği durumlar ile astların performanslarını gösterebilmesi için yakından izlenmesi gereken zamanlarda etkili liderlik davranışı olarak ortaya çıkmaktadır (Gedikoğlu, 2015).

2.4.2. Demokratik Liderlik Davranışı

Demokratik liderlik davranışı, yönetimde insan ilişkilerini önemseyen bir yaklaşımdır. Lider karar verme, örgütleme ve planlama faaliyetleri sırasında astlarına danışır, onların görüş ve önerilerini bu faaliyetlere yansıtır ve astlarına güven duyar. Demokratik liderlik davranışının olduğu organizasyonlarda, astların iş tatmini vardır ve yardımlaşma ön plana çıkmaktadır. Demokratik lider örgütte tartışma kültürünü yaygınlaştırmaya çalışır, yeni önerilere ve düşüncelere açıktır (Gedikoğlu, 2015).

Örgütte liderin karar verme sürecinde, astların fikirlerine de ihtiyaç duyması halinde ideal liderlik davranışı olarak demokratik liderlik ön plana çıkmaktadır. Fakat karar aşamasına çok kişinin katıldığı bu liderlik davranışında, karar alma süreci uzaması ve örgütteki sistemin yavaş işlemesi, dezavantaj olarak görülmektedir. Ayrıca örgütte astların etkinliğinin liderden daha az olması halinde demokratik liderlik davranışını benimsemek anlamsız hale gelmektedir. Demokratik liderlik davranışı, birçok görüş ve önerinin olduğu ve herkesin beklentisini karşılayacak son kararın alınmasının zor olduğu durumlarda uygulanması oldukça güç olan bir liderlik davranışıdır (Yörük ve Dündar, 2011)

2.4.3. Serbest Bırakıcı Liderlik Davranışı

Bu liderlik davranışında, sözde liderlik söz konusudur. Bu liderler, liderlik davranışı sergilemediklerinden astlarına yönlendirme yapmazlar. Serbest bırakıcı liderler astlarına sınırsız yetki vermektedirler (Gündüz ve Doğan, 2009). Bu davranışı benimseyen liderler risk almaktan kaçınan veya risk almayan, astlarına sınırsız yetki verirken kendi yetkilerine sahip çıkmayan, etkileşim kurmayan davranışlar sergilemektedir (Eren, 2010).

Serbest tanıyan liderlik davranışını benimseyen liderler, örgüt üyelerine hedef gösterir ve takipçilerin kendi yetenekleri ile hedefe ulaşmaları hususunda onları tamamen serbest bırakırlar. Lider, görev olarak örgüte kaynak ve malzeme sağlamaktadır. Lider kendisine düşünceleri sorulduğunda görüşünü belirtmektedir ancak bu görüşler örgütün faaliyetlerini bağlamamaktadır (Balçık, 2000).

Serbest bırakıcı liderlik davranışı gösteren liderler, makam koltuğundan ayrılmazlar, astlarının gelişimleri ve ihtiyaçları ile ilgilenmezler, örgütteki düzenin bozulmasını istemezler. Bu liderler risk ve sorumluluk almaktan kaçınırlar, kararlarını ertelerler, geri bildirim vermezler (Hoy ve Miskel, 2012).

Serbest bırakıcı liderlik davranışının örgüt için sakıncaları bulunmaktadır. Örgüt içinde anarşi ortamının oluşması ve örgüt üyelerinin istediği amaçlara ve daha da ötesi birbirlerine karşı amaç oluşturmalarına sebep olması başlıca sakıncasıdır. Ayrıca, bireysel başarıların grup başarısından daha önemli hale gelmesi, iş görmekten kaçınan astların kargaşayı arttırması ve örgütün kaynaklarını kendilerine yönlendirmesi, örgütü bölmeye çalışması diğer sakıncalı durumlar olarak ifade edilmektedir (Eren, 2010).

2.5. Eğitim Örgütlerinde ve Okul Yönetiminde Liderlik

Eğitim, tüm toplumsal kurumlara canlılık veren insanı etkileyerek bu kurumların sorumluluklarının eğitimsel boyutunu paylaşmaktadır (Aydın, 1998: 169). Dolayısıyla insana verilen eğitimin nitelikli olması önemlidir. Eğitim yönetimi sorunlarına bağlı olarak eğitimde nitelik sorunları da yaşanabilmektedir. Okullar iyi yönetilebilirse, eğitimin niteliği de istenilen seviyeye doğru yükselebilir (Ada ve Küçükali, 2009: 2). Eğitimle ilgili sorunların genelden özele ya da özelden genele tespit edilerek iletilebilmesi ve çözülebilmesi için her kademedeki görev yapan eğitim yöneticilerine büyük sorumluluklar düştüğü ortadadır.

Eğitim, insana dönük bir hizmet; okul, eğitim hizmetini üreten bir örgüt ve yapı; eğitim ve okul yönetimi de uygulamalı ve disiplinler arası insani bir çalışma alanıdır (Şişman, 2010: 198). Okulların en önemli girdisi ve çıktısı insandır. Bu nedenle insana ilişkin sonuçları değerlendirmek oldukça güçtür. Okul toplumun tüm birimlerinin hafifletilmiş ve dengelenmiş küçük bir modelidir. Birey, toplumsal sistemin öğeleri ile ilk olarak okulda karşılaşır. Okul aynı zamanda kültür değişmesini sağlayan örgütlerin de başında gelir (Arslan, 2010: 337).

Eğitim sisteminde okullar nasıl bir alt sistem ise, eğitim yönetimi içerisinde de okul yönetimi aynı durumdadır. Okul yönetimi, eğitim yönetiminin sınırlı bir alanda uygulanmasıdır. Bu alanın sınırlarını da genellikle, eğitim sisteminin amaçları ve yapısı çizmektedir. Yönetimin eğitime uygulanmasıyla ortaya çıkan eğitim yönetimi, okula uygulanarak okul yönetimini meydana getirmektedir. Bu noktadan hareketle sınırları eğitim sisteminin amaçları ve yapısı tarafından çizilen okul yönetiminin, diğer yönetim alanlarına hatta eğitim yönetimi alanına göre daha kısıtlı, insana dönük bir uygulama alanı olduğu söylenebilir. Eğitim yönetimi kapsamındaki örgütler, yapı ve işleyişler bakımından okullara göre daha yoğun bürokratik özellikler gösterir. Buna karşılık okullar “gevşek yapılanma” modelini benimsemek durumundadırlar. Bu nedenle okuldaki iklim ve insan ilişkileri diğer eğitim örgütlerinden farklılık göstermektedir. Eğitim örgütlerinden okullara doğru ilerlendiğinde, örgüt üyeleri arasındaki ilişkilerin biçimsellikten uzaklaşp doğal niteliğe büründüğü görülür ((Bursalıoğlu, 2000: 5).

Bunun yanında, bütün paydaşların ihtiyaçlarına cevap vererek okulların başarıya ulaşabilmeleri için okul yönetimlerine ve yöneticilerine ciddi görevler düşmektedir. Yöneticinin eğitim programını yönetmede, öğrenci ve işgören işlerinde, eğitime ortam hazırlamada ve bütçeye ilişkin işlerde yeterli olması ve bu işlerin yönetimini etkili olarak yapmasının yanı sıra, okulun işlerini planlamada, örgütün var olan gücünü örgütlenme ve eşgüdümlemede, işgörenler arasında iletişimi sağlamada, yönetim ve eğitim sürecini denetlemede yeterli olması gerekmektedir. Bir diğer önemli nokta ise okul yöneticilerinin yöneticilik rollerinde meydana gelen önemli değişikliklerdir. Okul yöneticisi dünün mevzuatını uygulayan ve mevcut durumu devam ettiren okul yöneticisi rolünü üstlenerek bilgi çağının okul yöneticisi olunamayacağı farkına varmalıdır (Ada ve Küçükali, 2009: 3).

Öğrenci başarısının okul müdürlerinin liderliğinden güçlü bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Özellikle öğretim liderleri olarak hizmet veren müdürlerin görev yaptıkları okullarda, yüksek başarı gösteren öğrencilerin görece fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanında, öğretim liderleri olarak görev yapan müdürlerin nispeten az olduğu görülmektedir. Walberg ve Lane (1985, 272) öğrencinin öğrenmesiyle yakından ilişkili faktörler hakkındaki araştırmaları gözden geçirdikleri, müdürlerin bu faktörler üzerinde etkisinin olduğu ya da olmadığı alanları tartıştıkları çalışmanın sonunda şunu belirtmektedirler: “Gerçek şu ki; çoğu okulda, müdür bir öğretim lideri değildir”. Steller (1988, 16) etkili müdürlerin, okullarındaki programın ve öğretimsel iyileştirmelerin merkezinde yer aldığını belirtmekte ancak öğretim lideri olarak nitelendirilebilecek müdürlerin sayısının az olduğunu vurgulamaktadır.

Okul müdürlerinin liderliğine ilişkin; öğrenci başarısı, öğrenci tutumları, öğrenci davranışı, öğretmen tutumları, öğretmen davranışları ve okul terk oranları gibi değişkenleri olumlu etkileyen davranış kategorilerini Cotton (2003) şu şekilde belirtmektedir:

- (1) Güvenli ve düzenli ortam,
- (2) yüksek düzeyde öğrenci öğrenimine odaklanan vizyon ve hedefler,
- (3) öğrencilerin öğrenmesine yönelik yüksek beklentiler,
- (4) özgüven, sorumluluk ve sebat,
- (5) görünürlük ve erişilebilirlik,
- (6) olumlu ve destekleyici iklim,
- (7) iletişim ve etkileşim,
- (8) duygusal ve kişilerarası destek,
- (9) ebeveyn katılımı ve sosyal yardım,
- (10) ritüeller, törenler ve diğer sembolik eylemler,
- (11) paylaşılan liderlik, karar verme ve personelin yetkilendirilmesi,
- (12) işbirliği,
- (13) öğretim liderliği,

- (14) öğrenci öğreniminin yüksek düzeyde devam ettirilmesi,
- (15) normları sürekli iyileştirme,
- (16) öğretim konularının tartışılması,
- (17) sınıf içi gözlem ve öğretmenlere geribildirim,
- (18) öğretmenlerin özerkliğinin desteklenmesi,
- (19) risk almayı destekleme,
- (20) mesleki gelişim fırsatları ve kaynakları,
- (21) öğretim süresinin korunması,
- (22) öğrencilerin ilerlemesinin izlenmesi ve bulguların paylaşılması,
- (23) programın iyileştirilmesi için öğrenci ilerlemesinin kullanılması,
- (24) öğrenci ve personel başarısının tanınması.

3. KRİZ YÖNETİMİ

3.1. Kriz Kavramı

Normal olarak devam eden yaşamda birdenbire ortaya çıkan olayların bir bölümünü çözüme kavuşturmak, diğer bir kısmına ise çözüm üretilememesi durumları kriz olarak tanımlanmaktadır. Meydana gelen olaylar bireyin çözüm üretme kabiliyetinden daha fazlaysa krizin örgütü bozucu bir etki yaratması kaçınılmazdır. Krizlerin sadece birey üzerinde bozucu etkisi yoktur, aynı zamanda örgüt kurumunu da etkileyen tahrip edici etkileri bulunmaktadır.

Doğan (2005)'a göre kriz, ansızın ortaya çıkan olumsuz yöndeki gelişme, risk ve rahatsızlık şeklinde tanımlanmıştır.

Adıgüzel (2007)'e göre kriz, bir bütünün tamamına somut olarak tesir eden, düzenin yapısını olumsuz yönde değiştiren olaylar bütünüdür.

Can (1998)'a göre kriz, bir örgütün üst seviyedeki amaçlarını tehdit eden ve acilen reaksiyon gösterilmesi gereken, stres meydana getiren bir olay şeklinde tanımlanmıştır.

Kriz durumları yoğun şekilde varyasyonların ortaya çıktığı ve krizle karşılaşan herkeste, bütün kurumlarda gerilim meydana getiren olaylar bütünüdür (Huang vd., 2008). Krizler örgütlerin, kurumların, bireylerin beklemedikleri bir zamanda ortaya çıkarak bireyler üzerinde olumsuz anlamda baskı yaratarak kurumların sistemini baştan aşağı negatif yönde etkileyerek yıkıcı bir etki yaratan durumlardır. Ne zaman meydana geleceğini bilemeyeceğimiz, her zaman ortaya çıkabilecek, kişilerin ve kurumların yapısını yıpratıcı olaylar dizisidir.

3.2. Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi, örgütlerde doğru üretimin olmaması, gerekli olan kaynakların olmaması, verimsiz üretimin olması, doğru pazarlamanın olmadığı durumlarda örgütü yöneten yöneticilerin yönetim biçimleridir (Gültekin, 2002). Aykaç'a (2001) göre kriz yönetimi, aniden meydana gelen, normal zamanlardan daha farklı durumlar sergileyen, daha özenli davranmayı sağlayan yönetim biçimidir. Kriz yönetimi, olabilecek bir kriz anında, krizin yaklaştığını hissedip ona göre önlemler almaya çalışmak ve yaşanılacak zararın minimum düzeyde olabilmesi için gerekli tedbirlerin alınıp uygulamaya geçirmesi olarak açıklanmıştır (Can, 2013).

Kriz döneminde kriz hissedildiği an krizi önlemeye çalışmaktır veya oluşacak krize karşı önlemler alıp krizi minimum zararla geçirmek önemlidir. Krizler beraberinde bazen yeni fırsatlar da getirmektedir. Krizler durumlara göre değişiklik gösterdikleri için farklı yapıda olabilmektedir. Bunun için duruma uygun yeni önlemlerle yeni bir yönetim şekli gereklidir (Aykaç, 2001). Kriz yönetimi, krizden kurtulmak amacıyla içinde bulunulan durumdan kurtulabilmek adına yapılan düzenli bir şekilde uygulanması mümkün olan eylemlerdir. Krizi yöneten ekibin krizden başarılı bir şekilde çıkabilmesi için duruma hakim olan bir lidere ihtiyacı olduğu söylenebilir (Harputlu, 2017).

Kriz yönetimi belli aşamalardan oluşmaktadır. Bunlar; krizin yaklaştığının hissedilmesi, krize karşı önlemlerin alınması, krizi kontrol altında tutmak, krizden fayda sağlama yönlerinin yakalanması, krizi ortadan kaldırmaya çalışmak, krizin bitimi ile iyileştirme çalışmalarına başlamak, krizden ders çıkarmak ve krizin sonuçlarını analiz etmek şeklinde tanımlanabilir (Tutar 2007). Kriz yönetim süreçleri beş aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

- ✓ Kriz öncesi sinyallerin algılanması,
- ✓ Krize karşı gerekli önlemlerin alınması,

- ✓ Krizi kontrol altına almak,
- ✓ Krizi çözümlenmeye çalışmak,
- ✓ Krizi sonrasını öğrenmek ve değerlendirmek

3.3. Kriz Yönetiminin Özellikleri

Literatürde kriz yönetimi incelendiğinde temel amaç, krizi önceden fark edebilen, kriz türlerini ayırabilen, onlara karşı önlem alabilen, yeni şeyler öğrenebilen, yeniden yapılanıp toparlanabilen örgüt inşa etmektir. Kriz durumunu fırsata çevirme imkânını ortaya koyabilmektir. Yöneticilerin tutumu ve algılama kapasitesi bu noktada çok önemlidir. Kriz yönetimindeki başarı yöneticinin algısına bağlı olarak değişmektedir. Yöneticinin krizi tehdit olarak görmemesi başarıyı artıracaktır (Tüz, 2001).

Tahmin edilen krizlere yönelik hazırlanan planların sürekli olarak denemesi ve gözden geçirilmesi, kriz yönetimindeki beceriyi artırmaktadır. İstikrar başarıyı sağlamak için gereklidir. Kriz yönetimi türlerine göre değişmektedir. Kriz türleri farklı olduğu gibi, kriz yönetimi de buna uygun olarak oluşturulmalı ve çözümleri bulunmalıdır. Bir kriz karşısında oluşturulan çözüm yolu başka bir durumda çözüm yolu olmayabilir. Krizi yönetmede sağlanan başarı hem yönetici hem de çalışanların moral ve motivasyonlarını artıracaktır. Krizin hemen çözümü beklenmemelidir. Kriz yönetimi uzun bir süreçtir. Krizi çözmek esnek ve yaratıcı düşünmeyi, objektif ve cesaretli olmayı gerektirir. Bir ekip işidir. Kriz yönetimi stratejik yönetim kapsamında bulunmaktadır. Kriz yönetimi ekibi, çeşitli eğitime tabi tutulmalıdır (Topaloğlu, 2019).

3.4. Kriz yönetiminin amacı

Kriz yönetiminin en önemli faydası hasar oranını en aza indirmesidir. Ama hiç hasar durumunun olmaması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu yüzden ilk yapılması gereken krizin oluşma nedenlerini belirleyip değerlendirmek ve öngörülerde bulunmaktır. Sonrasında ise tecrübeler göz önünde bulundurularak alınacak tedbirler planlanmalıdır (Karaçor ve Garda, 2015). Öngörülemez riskler ise her zaman için kurumda kriz durumu yaratma potansiyeline sahiptir. Kriz yönetiminin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır (Işık, 2012);

- ✓ Kriz yönetimi, krizin durumu ve boyutu konusunda bilgi edinmeyi sağlar.
- ✓ Kriz yönetimi, yöneticilerin krize yönelik olarak değerlendirme yapmalarını sağlar.
- ✓ Kriz yönetimi, krizden korunma için farklı alternatif yöntemleri sağlar.
- ✓ Kriz yönetimi, kurum yöneticilerine krizi yönetme ile ilgili bilgi ve tecrübe kazandırır.
- ✓ Kriz yönetimi, kurumun muhtemel krizler karşısında planlı olmasını sağlar.

3.5. Okullarda Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi daha çok işletmeler üzerinde yoğunlaşmış olsa da son zamanlarda okullarda kriz yönetimi araştırmalarının sayıları artmıştır. Okullarda krizler, eğitim sürecini aksatacak veya işleyişini tamamen devre dışı bırakacak olaylar sonucunda ortaya çıkan durumlardır. Çocuklar toplumun geleceğini oluşturur, dolayısıyla eğitim kurumları toplumun en değerli yapı taşlarını oluşturan kuruluşlardır. Bireylerin toplumun ihtiyaçlarına uygun ve istenilen düzeyde yetiştirilmesini sağlayan bu kurumların yönetişimi ve güvenliği devletler olarak önceliğimiz olmalıdır (Aksoy ve Aksoy, 2003). Bu noktada ülkenin en kalabalık örgüt ağına bağlı olan Milli Eğitim Bakanlığında okulun idari kadrosuna kadar herkesin görev ve sorumluluklarını doğru ve zamanında yerine getirmesi hayati önem taşımaktadır.

Koçel'e (2005) göre kriz yönetimi, kriz olarak tanımlanan durumu sona erdirmek için planlı, sistematik ve akılcı bir şekilde yürütülen çalışmaların bütünüdür. Alınacak kararların sistematik bir şekilde yapılmasını, alınan kararları hayata geçirecek ekibin oluşturulmasını, uygulamanın sonuçlarını hızla alıp yeni kararlar alınmasını sağlar (Akt. Tutar, 2000: 83). Okullarda kriz yönetimi; Krize neden olabilecek iç ve dış faktörlerin risklerini belirlemek, önlem almak için stratejiler geliştirmek, krizin fiziksel ve ruhsal etkilerini minimumda tutmak ve geri dönmesini sağlamak için yapılan çalışmaları içeren bir süreçtir.

Amerika'da Virginia eyaletine bağlı Ulusal Okul Güvenlik Merkezi yöneticisi, Ron Stephens'ın "İki tür okul yöneticisi vardır: Biri okullarında kriz yaşamış olanlar, diğeri de yaşayacak olanlardır." ifadesinde de belirttiği üzere okul yöneticilerinin krizle karşılaşmaları kaçınılmaz bir gerçektir (Savcı, 2014:23).

Okullarda meydana gelebilecek krizlerin yönetimi için Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği Madde 12. Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri başlığı altında kriz süreci bir çerçeveye oturtulmuş ve 10 Kasım 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca "Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği" nin yürürlüğe konulması; Başbakan Yardımcılığının 15/8/2013 tarihli ve 10826 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 26/8/2013 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu yönetmeliklerde

karşılaşılabilecek durumlara yönelik bilgilendirmeler detaylı bir şekilde verilmiştir. Ancak bu ekiplerin eğitim kurumlarındaki işlevselliği yine kendi içinde ayrı bir tartışma konusudur (MEB, 2019).

Okullarda krize neden olabilecek durumlarla ilgili olarak eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılması, madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele, psikososyal müdahale hizmetleri ve okullarda şiddetin önlenmesine ilişkin genelgeler bulunmaktadır (MEB, 2020).

4. OKULLARDA YÖNETCİLERİN GÖSTERDİĞİ LİDERLİK DAVRANIŞI VE KRİZ YÖNETİMLERİ

4.1. Okul Yöneticilerinde Kriz Yönetimi

Bir toplumun en değerli kurumlarından olan okullarımız, yarınlarımızın teminatı olan çocuklarımızın en çok zaman geçirdikleri mekânlardır. Bundan dolayıdır ki bu mekânlarda muhtemel kriz ve kaos durumlarına hazırlık çalışmalarının ve buna bağlı güvenlik önlemlerinin geliştirilmesi ve yeterli önem ve özenin gösterilmesi gerekmektedir. Bir toplumsal örgüt olan okullarda yaşanan kriz; öğretmenlerin, personelin veya öğrencilerin neden olduğu bir anda ortaya çıkan ve güçlü duygusal gerilimler oluşturan herhangi bir durum olarak kabul edilmektedir. Eğitim kurumlarında pek çok faktör muhtemel bir krize yol açabilmektedir. Genel olarak bu faktörler görev yapan personelden (öğretmen, öğrenci, idareci, veli ya da diğer okul personeli), doğal afetlerden (salgın, sel, deprem, yangın, kar yağışı vs.), ekonomik nedenlerden ve çevresel nedenlerden kaynaklanan kriz durumları olarak gruplandırılabilir. Okullarda görülen krizler; insanlar arasında ateş etme, bıçaklama, cinayet, terör eylemi, intihar, trafik kazaları, uyuşturucu, alkol kullanımı, aileden birinin ölümü, sınıftan birinin ölümü, yangınlar, salgınlar, hayvan saldırıları, doğal afetler ve ölümle sonuçlanabilecek felaketler olarak nitelendirilebilir (MacNeil ve Topping, 2007).

Ekonomik durum, teknolojiadaki ilerlemeler, siyasi baskılar, toplumsal ve kültürel faktörler, siyasi tercihler, doğal afetler, salgın hastalıklar, şiddet, terör olayları, savaşlar okullarda çevresel anlamdaki krizlerin kaynaklarını oluşturmaktadır. Dolmuş kazalarıyla yaşanan can kayıpları okullarda yaşanan fiziksel şiddet ve zorbalıklar, cinayet, rehin alma, öğrenci ölümleri ya da öğrencinin ailesinden birinin ölümü, okulun dış çevresinde yaşanan istenmedik olaylar okulun genel özelliklerine göre yaşanan kriz kaynaklarını oluşturmaktadır (Aksoy ve Aksoy, 2003).

Güncel olarak yaşanan dünyada ve ülkemizde yaşanan Covid 19 salgın hastalığı sonucunda toplumda ve okullarda yaşanan salgın nedeniyle okulların eğitim-öğretime ara verilmesi krizin olumsuz sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle salgınlar neticesinde yaşanan krize alınabilecek önlemler her kurumda olduğu gibi okullarda da tartışılmaya başlanmıştır. Okullar komisyonlar kurularak öğrencilerin izole olmasını önleyecek tedbirler almaya başlanmıştır. Hijyen şartlarının iyileştirilmesi alınan önlemlerden sadece bir tanesidir. İklim şartlarının, doğal bir sonucu olan ve ülkemizde bazı bölgelerde sıkça rastlanan kar yağışı zamanında meteorolojik uyarılar yapılmadığı ve tedbir alınmadığı için toplumsal bir krize yol açmıştır.

Okulun ekonomik koşullarının yeterli olmaması, okul araç gereçlerinin satın alınamaması, öğrencilerin ekonomik imkânlarının yeterli olamaması nedeniyle okul masraflarını karşılayamamaları ise ekonomik durumlardan dolayı yaşanan kriz süreçleridir. Okullarda yaşanan krizlere mücadele edilmesi ve çeşitli tedbirler alınması için bu konuda hizmet içi eğitim almış personellerin okullarda bulunması mümkündür. Okul müdürü, öğretmenler ve hizmetli personeller krizlere karşı yeterli bilgi ve donanıma sahip olmalıdır. Her okulun yaşadığı çevre, bulunduğu konum ve kendi özelliklerine göre bir okul kriz yönetim planının olması gerekmektedir. Bu planlar yönetmelikler çerçevesinde hazırlanmalı ve esnek olmalıdır. Okul kriz planları hazırlanırken eğitim paydaşlarının bilimsel veriler ışığında hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde yaşanan krizle mücadele de zaaf yaşanabilir ve daha kötü sonuçlarla karşılaşılabilir. Daha önce birçok kriz durumlarıyla karşılaşmış yetişkin bireyler geçmiş tecrübelerini kullanarak aniden karşılaşabilecekleri krizlere karşı nasıl tepki verecekleri hakkında bir bilgi ve tecrübeye sahiptirler. Fakat çocuklar bu konuda yetersizdirler. Çocuklar kriz koşullarında büyüklerin desteğine ve yol göstericiliğine ihtiyaç duyarlar. Krizlere karşılaşmak çok normal bir durum olmasına karşın sonuçları ağır olabilmektedir. Bu ağır sonuçların çocuk üzerindeki etkilerinin zaman içerisinde azalacağını çocuğa açıklamak gerekmektedir. Okulda okul müdürü, müdür yardımcıları, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve hizmetli personelden kaynaklanan çok fazla kriz ortaya çıkmaktadır. Okullarda öğrenciler arasında ya da öğrenci öğretmen arasında hemen hemen her gün problemler yaşanmaktadır. Bu problemler bazen çok büyük olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle okullarda yaşanan kriz durumlarında kriz durumunun yaratacağı olumsuz sonuçların aceleyle ortadan kaldırılıp, kurumun normal işleyişine dönebilmesi için her okulun Krize Müdahale Ekibinin ve Krizlerle Etkin Müdahale ve Mücadele Planının olması gerekmektedir (Ali, 2009).

4.2. Okul Yöneticilerinin Kriz Yönetimindeki Görevleri

Eğitim kurumlarında eğitim-öğretim sabah başlayıp akşam saatlerine kadar etkin bir şekilde devam etmektedir. Okullar, mesai saatleri içerisinde herkesin rahatlıkla ulaşabileceği ve bünyesinde bulundurduğu alanlardan halkın

faaydalandığı kurumlardır. Bu nedenle okulların güvenliğini sağlamak çok önemlidir. Okulların yapısını ve işleyişini sekteye uğratak her sorun kriz olarak nitelendirilebilir. Okulda kriz yönetimi, hazırlanan planların sistematik bir şekilde işlendiği ve bu konu hakkında devamlı eğitimlerin verildiği bir süreçtir. Okulda oluşabilecek krizler yöneticilerin yönetim becerilerini aktif olarak kullanmalarıyla giderilebilir. Hizmet içi eğitimler ile krize hazırlıklı olan ve bu süreci özveriyle yönetebilen okul yöneticileri yetiştirilebilir (Şişman, 2007).

Her eğitim kurumunun müdürü tarafından hazırlanmış kriz yönetim planı olmalıdır. Muhtemel krizlerle mücadelede il ve bölge düzeyinde hazırlanan kriz planlarının içerikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Okul düzeyinde hazırlanan kriz planları yazılı olarak okulun bütün personeline bulunmalı zaman zaman değişen şartlara ve yönetmeliklere göre güncellenmelidir. Krizle mücadelede uygulama ve hazırlıktaki süreçte okul müdürlerinin liderlik özellikleri ön planda olmalıdır. Okulda kurulacak krize müdahale ekibi, okulda meydana gelebilecek olası krizleri öngörerek gerekli tedbirleri alıp alınan kararları uygulayabilecek kişilerden oluşmalıdır. Okul ve çevresinden sorumlu olan bu ekipler kriz anında hemen çözüm üretip gerekli tedbirleri alabilmelidir. Krizde etkili iletişim, krizin etkilerini en aza indirmeyi ve ortadan kaldırılmasında çok önemli fayda sağlar. İletişim ile ilgili yaşanan aksaklıklar krizin büyümesine neden olur. Kriz sürecinde okulda, velilerle iletişim seri bir şekilde sağlanmalıdır (Tutar,2000: 87).

Günümüzde eğitim kurumları farklı krizlerle karşı karşıya kalmakta ve bu problemlerle mücadele etmektedir. Okullar, kriz zamanlarında çocuklarının güvenliğini sağlamada ve kurumda istikrar ortamının devam etmesinde okul müdürlerinden doğal bir liderlik beklerler. Okul müdürlerinin bu görevi gerçekleştirebilmesi için krizlerden etkilenmeyerek görevini etkin şekilde yapabilmesi gerekmektedir. Okul müdürünün Kriz yönetim ekibini oluşturarak, muhtemel kriz süreçlerinde görev bölümünü ve personel arasındaki işbirliğini sağlaması en önemli görevlerindendir. Okul müdürleri yönetsel becerileri ile krizin her safhasında etkili olmalıdır. Okul müdürleri kriz etkenlerini, krizle birlikte ne tür zararların oluşabileceğini, yaşanabilecek en kötü senaryoyu hesaplayıp, diğer paydaş kurumlardaki yaşanan krizleri de gözden geçirerek farklı çözüm önerilerini ortaya koymalıdır. Bu çözüm önerilerini kendi okullarında uygulayarak, bazı krizlerin önüne geçip, kriz yönetimi konusunda toplumun beklentilerine cevap vermelidirler. Okul müdürlerinin krizi yönetiminde sahip olması gereken bilgi ve donanımlar şöyledir:

Okul Müdürleri kriz uyarıcılarını anlayabilmeli, kriz sürecine hazırlanabilmeli ve krizden korunabilmeli, kriz yönetiminde otoritesini kullanarak hızlı ve etkili kararlar alabilmelidir. Krizi, eşgüdüm ve iletişim kavramlarını kullanarak planlama yapmalı ve örgütün bir an önce normal duruma geçişini sağlamalıdır. Okul yöneticilerinin kriz yönetiminde bazı kriz yönetim ilkeleri bulunmalıdır. Bu ilkeler altı grupta toplanmaktadır (Tutar,2000: 89).

- ✓ Bilgiyi araştırabilme ve çevreyi gözleyerek gelişmelerin farkında olma becerisi
- ✓ Kavramsal esneklik, olaylara farklı bakış açısıyla yaklaşma
- ✓ Empati kurma becerisi,
- ✓ Etkileşimli (interaktif) ekipler oluşturarak karar verme sürecinde daha fazla bireyin katkısından yararlanma,
- ✓ Örgüt üyelerini geliştirebilme becerisi,
- ✓ Değişimlere açık olarak kendini güncelleme becerisi.

Okul müdürlerinin aynı zamanda örgütteki kriz durumlarıyla mücadele etme konusunda kaosu yönetmesi, misyon sahibi olması, personelin moralini yüksek tutmayı sağlaması, ani gelişen olaylarda geçerli, güvenilir kararlar vermesi ve problem çözme becerisine sahip olması beklenmektedir. Kriz yönetim faaliyetlerinde okul müdürlerinin yapması gereken çalışmalar sırasıyla şunlar olmalıdır (Sağlam ve Deniz, 2007).

- ✓ Kurumdaki eksiklikleri gözlem yaparak bulmak
- ✓ Kurumdaki Eksikliklerin krize yol açmasını engellemek,
- ✓ Muhtemel krizler için hazırlıklı olmak,
- ✓ Krizin yaşanabileceği zamanı ve tedbirleri belirlemek,
- ✓ Kriz anında etkili iletişim kurmak,
- ✓ Krizi değerlendirmek,
- ✓ Yapılacak faaliyetlerde örgütün saygınlığını korumak.

Okul müdürleri, çalışan ekipler kurup meslektaşlarıyla iş birliği yaparak maddi ve manevi kaynakları yaratıcı şekilde kullanır, örgüt ortamını pozitif bir şekilde değiştirirse kriz yönetiminde başarılı olabilir. Liderlik vasfı olan okul müdürü, rehberlik eden, bilgilendiren, ileri görüşlü, birlikte çalıştığı bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarını zamanında belirleyen ve bunları gideren kişi olmalıdır (Özdemir, 2002).

5. SONUÇ

Küresel anlamda yaşanan olaylar, teknolojideki yeni gelişmeler, yenilikçi yaklaşımlar, rekabetçi yarışma ortamları kriz yönetimine olan ilgiyi arttırmıştır. Krizler sadece insanların neden olduğu problemlerden kaynaklanmaz, doğadan kaynaklanan krizler de mevcuttur; fakat insanın etkisiyle ortaya çıkan krizler, öngörülebilir olmaları nedeniyle toplumsal tepkinin tam ortasında bulunmaktadır.

Eğitim, yaşamımızın her alanında etkin olan, zihinsel ve ruhsal dünyamızı besleyen yeri asla doldurulamayan bir sistemdir. Eğitim bireysel ihtiyaçlarımızı karşılayarak topluma faydalı olmamızı sağlayan tüm değerleri içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle, toplumsal düzeni oluşturan en önemli etkenlerden biri, başarılı bir şekilde ilerleyen eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin etkin olarak işleyebilmesi için; sürekliliği olan, sekteye uğramadan işlevini devam ettirebilen ve her türlü kriz durumlarına karşı hazırlıklı olan eğitim kurumlarıyla mümkündür. Bu nitelikli eğitim kurumlarında ise lider konumundaki okul müdürlerinin bilgi, beceri ve yönetim becerileri son derece önemlidir.

Dünyadaki gelişmelerden okullarda nasibini almaktadır. Yönetici ve öğretmenlerin de bu gelişmelerden haberdar olması kendilerini sürekli güncel olarak yenilemeleri gerekmektedir. Okullardaki yöneticiler geçmişteki tecrübelerinin de yardımıyla ortaya çıkacak olan problemlere uygun çözüm yolları bulmak ve bunları hayata geçirmek için yaşadığı ortam ve çevredeki olaylara karşı duyarlı olmalı, yaşanan problemleri hafife almayarak hassasiyetle üzerinde durmalı, alternatifler yaratabilmek için her olaydan alınabilecek dersler olduğunun farkına vararak teorideki bilgilerinin de yardımıyla sahadaki problemleri tamamen çözüme kavuşturmaya çalışmalı, bunu beceremiyorsa da krizi en az zararla atlattırma çalışmalıdır. Yöneticilerin bilgi ve becerileri okuldaki ortamın yönetilmesi üzerinde son derece hayati öneme sahiptir. Okuldaki eğitim öğretimin verimli hale getirilmesi yöneticilerin olaylara yaklaşımlarıyla yakından ilgilidir.

Krizin tehdit, zaman baskısı ve sürpriz olmak üzere üç temel özelliği vardır. Bunlardan tehdit, kriz sonrasında ortaya çıkabilecek maddi ve manevi kayıpları; zaman baskısı, kısıtlı bir zamanda hızlı karar almayı ifade eder. Sürpriz ise kriz sonrası ani gelişen çoğunlukla bireyler açısından algılanabilecek olumsuz ilişkileri ifade edebilir. Örgütlerin ve bireylerin toplumsal varlıklarını sürdürerek kendi hedeflerini geliştirebilmeleri ve krizin yok edici etkilerinden korunabilmeleri etkin kriz yönetimiyle mümkündür. Krizin uyarıcılarını ve dış çevreden gelen tehdit unsurlarını zamanında fark ederek örgütü bu durumdan korumak veya kurtarma sürecine kriz yönetimi denilmektedir.

Eğitim örgütleri sürekli değişimin olduğu bir çevre içindedir. Bunun sonucu olarak toplumunda eğitim örgütlerinden beklentileri de değişmektedir. Eğitim liderlerinin de içinde bulunduğu sert bürokratik çerçevenin dışına çıkarak beklentileri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Günümüzde rekabetçi ortam ezici bir durum yaratmaktadır. Örgütlerin etkinliği ve verimliliği çalışanların motivasyonunu ve iş doyumlarını etkilemektedir. Geçmişteki sıradan lider ve takipçi ilişkisinden ziyade günümüzde lider ve takipçi ilişkisi daha karmaşık hale gelmiştir. Günümüz dünyasında sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindeyiz. Bununla beraber liderlerinde bu değişimlere ayak uydurması beklenmektedir. Lider, örgütün varlığını, etkinliğini sürdürmelidir. Liderin geleceği görmesi ile değişimlere hızlı bir şekilde adapte olması beklenmektedir. 21. yy. ile beraber liderin stratejik planları hazırlaması, uygulaması ve stratejik bir şekilde düşünmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ada, Ş., ve Küçükali, R. (2009). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi. Ankara : Anı Yayıncılık. Eğitim Yönetimi (5. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Adıgüzel, S. (2007). İlköğretim okul müdürlerinin deprem ile ilgili kriz yönetimine ilişkin yeterlikleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aksoy, H., Aksoy, N. (2003). Okullarda krize müdahale planlaması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36(1-2), 37-49

Aksu, A., Deveci, S. (2009). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kriz Yönetimi Becerileri. eJournal of New World Sciences Academy 4 (2), 448-464.

Ali, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. Journal of Yaşar University, 4(15), 2435-2450.

Arslan, H. (2010). Okul İşletmesinin Yönetimi. R. Sarpkaya (Editör), Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi (ss. 335-358). Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydın, M. (2014). Eğitim Yönetimi . Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Aykaç, B. (2001). Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi. G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi , C.3, S.2, s. 123-132.

- Balcı, A. (2002). Etkili Okul, Okul Geliştirme. Kuram, Uygulama ve Araştırma. Ankara: Pegem A.
- Balçık, B. (2000). İşletme yönetimi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Başaran, İ. E. (1992). Türkiye eğitim sistemi. Yargıcı Maatbası.
- Bennis, W. G. & Townsend, R. (1989). On becoming a leader . Addison-Wesley.
- Bursalıoğlu, Z. (2000). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış (11. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, H. (1998). Organizasyon ve yönetim. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Can, N. (2013). Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi . Ankara: Pegem Akademi.
- Cemaloğlu, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile yıldırma arasındaki ilişki. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33, 77-87.
- Coşkun, Ö. (2017). Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Stratejik Liderlik Davranışlarının İncelenmesi . Yüksek Lisans Tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cotton, K. (2003). Principals and student achievement : What the research says. Virginia USA: Association for Supervision and Curriculum Development Alexandria
- Çelik, V. (2003). Eğitimsel liderlik (3. baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Çetin, N. G. ve Beceren, E. (2007). Lider kişilik: Gandhi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5), 111-132.
- Doğan, D. M. (2005). Büyük Türkçe sözlük. İstanbul. Denizli: Pınar Yayıncılık.
- Drucker, P. F. (2000). 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları (Çev. İrfan Bahçivangil ve Gülenay Gorbon), 2. Baskı. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Eraslan, L. (2004). Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi. Milli Eğitim Dergisi, 162, 109-120.
- Eren, E. (2010). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. Beta Basım Yayın.
- Gedikoğlu, T. (2015). Liderlik ve okul yönetimi. Anı Yayıncılık.
- Gündüz, H. B. ve Doğan, A. (2009). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ve yaratıcılık düzeyleri. Eğitim Araştırmaları Birinci Uluslararası Kongresi. Çanakkale, Türkiye.
- Hansen, J., & Childs, J. (1998). Creating a school where people like to be. Educational Leadership, 56(1), 14-17.
- Harris, A. (2005). Crossing Boundaries and Breaking Barries: Distributed leadership in schools. Special School Trust.
- Harputlu, M. (2017). Kriz Yönetimi Kapasitesinin İncelenmesi ve Geliştirilmesi. İzmir Örneği. Doktora Tezi. Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü , Ankara.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2012). Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama. (S. Turan, Çev.). Nobel
- Işık, M. (2012). Hemşire Yöneticilerin Kriz Yönetimine İlişkin Yaklaşımlarının Belirlenmesi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- İnce, M., Bedük, A. ve Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde takım çalışmasına yönelik etkin liderlik nitelikleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11), 423-446.
- Kadıbeşgil, S. (2001). Kriz Geliyorum Der ! Kriz İletişimi ve Yönetimi. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Karaçor, S., & Garda, B. (2015). Ekonomik Kriz Döneminde Turizm Pazarlaması Tourism Marketing In Crisis Era. In International Conference on Eurasian Economies (pp. 902- 907).
- Kotter, J. P. (1995). Leading change: Why trasformattan efforts fail. Harward Business Rewiew, 73(2), 59-67.
- Kurtuluş, İ. (2007). Dönüştürücü liderlik –bir uygulama. [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Lunenburg, F. C. ve Ornstein, A. C. (2013). Eğitim yönetimi. (G. Arastaman, Çev.). Nobel Yayın Dağıtım.
- MacNeil, W., Topping, K.(2007). Crisis management in schools: evidencebased prevention. Journal of Educational Enquiry, 7(1), 64

MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 23 Mart 2020

Memişoğlu, S.P. (2006). Lise Müdürlerinin Liderlik Özelliklerine İlişkin Öğretmen Görüşleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 179-189.

Mintzberg, H. (2013). Örgütler ve yapıları. (A. Aypay, Çev.). Nobel Yayınları.

Özbey, N. (2020). Okul müdürlerinin liderlik davranışlarını şekillendiren motivasyon unsurları üzerine bir inceleme (Tez No. 612141) [Doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi- Eskişehir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özdemir, T. A. (2002). İlköğretim okul müdürlerinin kriz yönetimi konusundaki koordinasyon yeterliliklerinin değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

Peterson, K., & Lezotte, L. (1991). New directions in the effective schools movement. Rethinking effective schools: Research and practice, 128-137.

Sağlam, M. D. M., & Deniz, M. (2007) Kriz dönemlerinde işletme stratejileri ve Malatya Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren tekstil işletmelerinde bir uygulama. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(20), 156-176.

Saruhan, Ş.C. ve Yıldız, M.L. (2014). Çağdaş yönetim bilimi. Beta Yayınları

Savcı, S. (2008). Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Kriz Yönetimine İlişkin Algıları (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Steller, A. W. (1988). Effective schools research: Practice and promise. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Sucu, A. (2016). Öğretmenlerin motivasyonu ile okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları arasındaki ilişkinin analizi (Tez No. 426409) [Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi- Malatya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Şişman, M. (2004). Öğretim Liderliği. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şişman, M. (2007). Eğitim bilimine giriş (3.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Şişman, M. (2010). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Şişman, M. (2018). Öğretim Liderliği (6. Baskı). Pegem Akademi.

Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve özel sektör örgütlerinde liderlik davranışı özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir alan çalışması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4(14), 1-16.

Topaloğlu, F. (2019). Kriz Yönetiminde Liderlik: İşletmelerde Kriz Yönetiminin Otantik Liderlik Özellikleri Açısından İncelenmesi Muğla İli Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla

Tutar, H. (2000). Kriz ve stres ortamında yönetim (2.Baskı). İstanbul Hayat Yayınları

Tutar, H. (2007). Kriz ve Stres Ortamında Yönetim. İstanbul: Hayat Yayıncılık

Tüz, M. V. (2001). Kriz ve İşletme Yönetimi. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Walberg, H. J., & Lane, J. (1985). The role of the administrator in school productivity. Studies in Educational Evaluation, 2, 217-230.

Walker, C. D. (2005). Educational Leadership Culture and Diversity. London: Sage Publication.

Yörük, D. ve Dündar, S. (2011). Türkiye'deki yerel yöneticilerin benimsedikleri liderlik tarzlarına göre boyun eğici davranışlarının incelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 93-106.